

Dr. Görög Márta

A személyiségi értékek posthumus védelme

Gondolatok a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása körében

**Témavezető:
Dr. Szabó Imre
Tanszékvezető Egyetemi Docens, Dékán**

**Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék**

Szeged

2005.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom Dr. Szabó Imrének a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Tanszékvezető Dékánjának mindazért a támogatásért, melyet tanszéki éveim múltja, jelene alatt, illetve a doktori fokozatszerzési eljárás kapcsán nyújtott.

Köszönetemet szeretném kifejezni Dr. Bessenyei Lajosnak, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Professzorának azért, hogy a Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszéken töltött éveim alatt tudományos és oktatói tevékenységemben támogatott, s lehetőséget biztosított arra, hogy 2000. évben számomra mind tudományos szempontból, mind magánemberként meghatározó hónapokat tölthessek a Potsdami Egyetem Jogi Fakultásán.

Örök hálával tartozom az általam nagyra becsült és tisztelt Professzor Uraknak bátorító támogatásukért.

Jelen értekezés nem lehetne kézben tartható, ha egyetemi, kari, tanszéki kollégáimtól, a korábbi kari könyvtárban, a tanulmányi osztályon dolgozó munkatársaktól nem kapom meg mindazt a segítséget, támogatást, mely a karon töltött eddigi munkámat kísérte.

Legvégül, de nem utolsósorban köszönettel tartozom kislányaimnak, férjemnek, hogy egy család lehetünk, s jelentik számomra a mindennapok boldogságát. Köszönet édesanyámnak segítő gondoskodásáért, testvéremnek szeretetéért.

Értekezésemet édesapám emlékének ajánlom.

A szerző

Bevezető gondolatok¹

*„Ha ügyelsz a végtisztelességre s áldozol az
elköltözötteknek, akkor a nép erénye ismét
virágozni fog.”*

(Ceng-ce)

Előttünk már *Törő Károly* megfogalmazta az értekezés központi kérdését, miszerint a polgári jog védi-e általánosságban a személyiséget, illetőleg beszélhetünk-e a személyiség polgári jogi védelméről?² Bár *Törő Károly* e kérdés-feltevés megválaszolásával 1986-ban foglalkozott, egyes megállapításai mai napig általános érvényűnek tekinthetők. Úgy véljük, az elmúlt évek jogalkotói, jogalkalmazói és jogelméleti erőfeszítései nem maradtak eredmény nélkül, elindítottak egy olyan fejlődési utat, melynek végén egy **globális (posthumust egyaránt felölelő) személyiségvédelem** megvalósulása áll.

Álláspontunk szerint a személyiségi jogok védelmének célja összességében a személyiség szabad kibontakoztatásának messzemenő lehetővé tétele és garantálása. Ez a cél azonban csak akkor érhető el, ha a halált követően egy „bizonyos” védelem fennmarad. A Bundesgerichtshof (Szövetségi Legfelsőbb Bíróság, Németország) egyik alapvető jelentőségű ítéletében joggal vezette le, hogy „az emberi méltóság és a személyiség kibontakoztatásához való jogok az alapjog értelmében csak akkor részesülnek védelemben és igazolhatóak, ha az ember, halálát követően az „életképet” érő legalább súlyos jogsértésekkel szembeni védelemben bízik, és ilyen elvárásokkal élhet.”³

Magától értetődően a személyiségnek halál utáni védelme nem ugyanolyan körben és módon lehetséges, mint az érintett személy életében. A szabadsághoz való jog például az elhalálozást követően jelentés nélkülivé válik. Ezzel szemben a becsület, jóhírnév védelme a halál után is releváns értékeknek tekintendők.

¹ A bevezető sorokhoz kötődő, illetve az egész értekezésen végigkísérő gondolatokat talán Meszlény Artúr egyik alapvető jelentőségű művéhez írt bevezető sorai fejezik ki legjobban: „*Szorongva fogok e bevezető tanulmány megírásához. Összefüggések, melyeknek finom szárait egész tisztán érzem, szétmállanak, amint kézzel hozzányulok, hogy napfényre hozzam az „éji homályból”; hasonlóak ama mikroszkopikus lényekhez, melyekről következtetés útján a természettudomány kétségtelenné tette, hogy létezniök kell, melyeket azonban meglátnunk a mikroszkópon át sem sikerül, mert a fény elemésztí őket, az emberi szem pedig nem lát, csak fényben ...*” Meszlény Artúr: Magánjog-politikai Tanulmányok Különös tekintettel a magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetére, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1901. 5.

² *Törő Károly: A személyiségvédelem buktatói, Jogtudományi Közlöny, 1986/10. szám*

A jogirodalomban meglehetősen vitatott a védelem teoretikus konstrukciója. *H. P. Westermann*⁴ az elhunyt személyt a hátramaradt hozzátartozók különleges személyiségi joga által kívánja védeni. Az új Polgári Törvénykönyv tervezete és tematikája ugyancsak a hozzátartozók kegyeleti joga által kívánja védeni az elhunyt személyiségét. Ezzel szemben *Heldrich*⁵ a Schutzgesetz megsértését feltételezve akként foglal állást, hogy a hozzátartozó csak jogosult Treuhänder, vagyis az elhunyt személyiségi érdekeinek védelmezője. Az osztrák jogirodalom és jogelmélet legutolsó felfogása a Treuhänder funkciót részesíti előnyben arra hivatkozással, hogy az elhunyt védelméről van szó.⁶

A svájci Bundesgericht nemrég nem csak hangsúlyozta, hogy a túlvilági létezés semmilyen alanyt nem hoz létre a svájci jog szerint, a megszilárdult svájci doktrinák és joggyakorlat értelmezésében a post mortem személyiségi jogok alapvetően ki vannak zárva. A személyiségi jogok – a jogképeség elvesztése okán – a halállal megszűnnek. A személyiségi jog ezáltal átörökökíthetetlen. Ha az elhunyt személyének megsértése a személyiségi jogok sérelmét egyaránt jelenti, a közeli hozzátartozók saját joguk alapján harmadik személlyel szemben felléphetnek. A svájci jog ekként elismeri a hozzátartozók jogát a kegyeletre, mely megengedi, hogy egy (faktikus) személyre tekintettel annak személyiségi joga halála után is védelemben részesedjék.

Úgy véljük, hogy az értekezés címében megfogalmazott személyiségi értékek terminus magyarázatot és értelmezést kíván. Ahhoz, hogy az értekezésünk alapvető célját kielégítő kérdésekre dogmatikailag jól megfontolt válaszokat adhassunk, nem élhetünk az elhunyt személyiségi joga kifejezéssel, ugyanis az ember jogképesége a halállal megszűnik, s mint

³ BGHZ 50, 139.

⁴ H. P. Westermann: Das allgemeine Persönlichkeitsrecht nach dem Tode seines Trägers, FamRZ, 1969. 566.

⁵ Heldrich: Der Persönlichkeitsschutz Verstorbener, Heinrich Lange-FS 1970. 169.

⁶ Ebből eredően ez a felfogás meggyőzőnek tűnik. Az UrhG és a StGB mindenesetre megállapítja, hogy a közeli hozzátartozók, akik vagy saját joguk alapján, vagy Treuhänder-ként igényérvényesítésre jogosultak. Az igényérvényesítésre jogosult személyek körének meghatározása ugyanakkor problematikus, mivel az UrhG szerint a házastárs, a szülő, a gyermek és minden más közeli hozzátartozó le- és felmenői ágon jogosult. Az StGB-ben ezzel szemben a házastárs. Az egyenesági rokon és a testvér. A nem büntetőjogi tényállásnak megfelelő sérelmekhez kapcsolódó kártérítési igények esetén az UrhG rendelkezései nyernek analóg alkalmazást. Westermann, FamRZ 1969. 567. Igényérvényesítésre jogosultak mindemllett az elhunyt által meghatalmazott személyek Westermann, FamRZ 1969. 570.; Heldrich, Lange-FS 171.; R. Doralt: Der Schutz des Lebensbildes, ÖJZ 1973. 650.

ilyen személyiségi jogai sem lehetnek.⁷ Úgy véljük, hogy a személyiségi értékek terminus jól kifejezi az elhunytal szemben táplált tiszteletet, annak védelemben részesítésének, részesíthetőségének igényét. Éppen ezért értekezésünk ezt a kifejezést alkalmazva tesz kísérletet bizonyos jogintézményi jellemzők, a jogalkalmazási gyakorlat bemutatására, illetve az általunk szándékolt változtatást esetlegesen eredményező javaslatok felvázolására.

E rövid bevezetésből, a jogelméletből és jogalkalmazási gyakorlatból levonható következtetésekből jól látszik, hogy a posthumus személyiségvédelem területén felborul minden játékszabály, sablon. A jogi fogalmak intenzív érzelmekkel társulnak, új értelmet nyernek. Az érzelmi értékek dominanciája így nem csoda, hogy sok esetben elhamarkodott állásfoglalásokra, és túlzásokra késztet bennünket. A személyiségi jogok oltalmazása érdekében előhívunk minden lehetséges jogi fortélyt, igyekszünk a posthumus értékek minden körülmények közötti védelmet biztosítani. Gondolati „túlzásunk” különösképp az értekezésnek a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlását érintő pontjai körében tapasztalható.

Az értekezés továbbiakban kísérletet tesz a posthumus személyiségvédelem lényegi jellemzői megismertetésére, e körben szabályozási javaslatokat tesz, illetőleg értékelni próbálja a jelenlegi jogszabályi rendelkezések gyakorlati megvalósulását. Értekezésünket három súlypont köré építettük fel: 1.) Az elhunythoz kapcsolódó emlékezés jogáról, 2.) a nem vagyoni kártérítés alkalmazásának kiterjesztése az általános személyiségi jogra, 3.) a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlásáról vallott gondolatok köré.

⁷ Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a Ptk. fogalomhasználata ettől, az általánosan elfogadott alapelvtől eltérő következtetésekre enged. A Ptk. 85. § (3) bek 2. mondata azt sugallja megfelelő nyelvtani értelmezéssel, hogy az elhunyt személy rendelkezik a személyhez fűződő jogok körébe tartozó jó hírnévhez fűződő joggal.

Rövidítések jegyzéke

ABGB	Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch v 1.6.1811 (Ausztria)
AB Határozat	Alkotmánybírósági Határozat
Abs.	Absatz, bekezdés
AG	Aktiengesellschaft
Alp.	Alperes
ALR	Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten v 1794 (Németország)
Art.	Artikel (cikk)
Avtv. tv	A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. tv.
Be.	A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv.
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896 (Németország)
BGBI	Bundesgesetzblatt
BGH	Bundesgerichtshof (Szövetségi Legfelső Bíróság, Németország)
BH	Bírósági Határozatok (A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának lapja)
BGHZ	Bundesgerichtshof Zeitung
Bp.	A bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. Tc.
Btk.	A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény
DM	Német márka
EGK	Európai Gazdasági Közösség
EK	Európai Közösség
EO-Nov.	Exekutionsordnung Novelle
ÉVM-EüM rendelet	Építésügyi és városfejlesztési miniszteri-Egészségügyi miniszteri rendelet
FamRZ	Familienrecht Zeitung
Felp.	Felperes
FS	Festschrift

GG	Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland v 23.5.1949
GmbH	Gesellschaft mit beschränkter Haftung, Kft
GRUR	Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht
HVG	Heti Világgazdaság
JZ	Juristen Zeitung
KAG	Kommunalabgabengesetz
Korm. rendelet	Kormány rendelet
KunstUrhG, KUG	Kunsturheber Gesetz
LG	Land(es)gericht
Lsd	Lásd
Ltv.	A közokiratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv.
Mod.L.Rev.	Modern Law Review
Mtj.	Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata (1928)
MT r.	Minisztertanács rendelet
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
OLG	Oberlandesgericht
Optk.	Oszták Polgári Törvénykönyv (1811)
OR	Obligationenrecht v. 14.6.1881 (Svájc)
ÖJZ	Österreichische Juristen Zeitung
PK	Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma
Pp.	A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
Ptk.	A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény
RG	Reichsgericht (A Német Birodalom Legfőbb Bírósága)
RGZ	Entscheidungen des Reichsgericht in Zivilsachen
RM	Reichsmark
SJZ	Schweizerische Juristenzeitung
StGB	Strafgesetzbuch
SZJSZT	Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleménye
Szjt.	A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv.
Tc., Tcz.	Törvénycikk

Tv.	Törvény
Tvr.	Törvényerejű rendelet
UrhG	Urheberrechtsgesetz
Urt.	Urteil (ítélet)
ZGB	Schweizerisches Zivilgesetzbuch v. 10.12.1907

ELSŐ CÍM

Az elhunythoz kapcsolódó emlékezés jogáról

I. FEJEZET

1. Bevezetés

A posthumus személyiségvédelem kapcsán a legfontosabb kérdés annak megválaszolása, megszűnik-e a személyiség a halál beálltával. *Személyi Kálmán* 1915-ös, a névjog területén meghatározó jelentőségű könyvében akként vélekedett, hogy „a személyiségi jogok a jogosult személy halálával (jogi személy megszűnésével) megszűnnek. [...] Ami a személyiségi jogok tartalmát képezi, megszűnik értékkel bírni, mielőtt a személy nem létezik. [...] Csak az élő test hordozója a személyiségnek, csak az élő test tárgya a személyiségi jognak.”⁸ Az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 109. §-a úgy foglalt állást, hogy „a személyiség a halállal megszűnik, s a halál után annyiban részesül védelemben, amennyiben a kegyelet megkívánja.” *Balás P. Elemér* a francia bírói gyakorlatot helyeselve gondolatainkhoz közelebb álló véleményt fogalmazott meg: „Álláspontunkon, mely szerint a személyiség a jog szempontjából negatívumot jelent, – mindazt, ami nem tartozik a külső világhoz, – nem is lehet más az elv, mint az, hogy a halállal a személyiség nem szűnik meg. Mert bár a személyiség hordozója rendszerint az egyén, de ez a viszony nem kizárólagos, a személyiség, mint negatívum, mint a külvilág tagadása, a halál után is aktuális lehet, s ennyiben a személyiség joga a halál után is gyakorolható, csak hogy nem azáltal az egyén által, aki életében a személyiségnek hordozója volt, hanem más egyének által. Az elhalt ember személyisége az igazi „erkölcsi” személy, melynek [...] (hordozója) [...] esetleg más egyén, aki erre leginkább alkalmas, elsősorban a közeli hozzátartozó.”⁹ *Törő Károly* 1979-ben úgy fogalmazott¹⁰: „az emberi személyiség a halállal megszűnik. [...] A halott [...] személyiségvédelemben nem részesülhet. [...] Az elhalt emléke mások – [...] – tudatában él, az élő emberek személyiségéhez kapcsolódik. Ezért megóvása végett személyiségvédelmi

⁸ *Személyi Kálmán: A névjog: tanulmány a személyiségi jogok köréből, Budapest, Franklin, 1915. 76-77.*

⁹ *Balás P. Elemér: Személyi Jog, Szladits Károly által főszerkesztett Magyar Magánjog, Első kötet, Általános rész, Harmadik fejezet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 632-633.*

intézkedésekre van szükség.” Később akként érvel, hogy „a halállal [...] az emberi személyiség soha nem enyészik el egészen, nem szűnik meg a társadalmi hatása.¹¹” Míg Petrik azzal a megfogalmazással él, hogy „a halállal – általános felfogás szerint – a személyiség is véget ér. Nem szűnik meg azonban azonnal társadalmi hatása.¹²”

Osztjuk azon véleményt, miszerint a halállal nem szűnik meg a személyiség (társadalmi) hatása.¹³ Az elhunyt személyiségének továbbhatását is védeni, védelmezni kell. A jogalkotó a polgári jog keretein belül a kegyeleti jog intézményét vélte erre alkalmazhatónak. Ezt a védelmet addig kell(ene) biztosítani, ameddig az elhunythoz kapcsolódó emlékezés el nem enyészik. (Erre a kérdéskörre az értekezés a későbbiek során még visszatér.)

A kegyeleti joggal kapcsolatos jogelméleti és joggyakorlati gondolatok jelentős fejlődésen mentek keresztül. E fejlődési vonulatba szervesen illeszkedik a kegyeleti jog kapcsán kimutatható jogalkalmazási gyakorlat változása. Ezek a változások számos új vonással ruházták fel e jogintézményt, mely vonások érettségét mi sem jelzi jobban, mint az új Polgári Törvénykönyvbe történő transzformálás igénye.¹⁴

A bírói jogalkalmazási gyakorlat jogfejlesztő hatása különösen két területen mutatott jelentős változásokat: a.) egyrészt a túlélők önálló személyiségi jogaként nyert elismerést az elhunytat ért sérelem; b.) másrészt szélesebb körben ismeri el a bíróság a hozzátartozók fellépését a sérelem orvoslására.

A kegyeleti jog továbbiakban részletes elemzésre, illetőleg bemutatásra kerül, így e helyen e két lényeges változásnak csupán releváns ismérveit emeljük ki.

¹⁰ Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 634.

¹¹ Törő Károly: Személyiségvédelem a halál után, Magyar Jog, 1987. évi 6. szám, 495.

¹² Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 211.

¹³ Ha a személyiségnek megszűnne a halálon túlmutató hatása, nem lennének Árpádok, István királyok, Kossuthok, Széchenyik, Mozartok, Liszt Ferencek, Einsteinek, Frankel Leók, Adyk és sorolhatnánk még más számos, nem csupán közismertségnek örvendő kiemelkedő egyéniséget a századok mélyéről. Életfelfogásuk és filozófiájuk hagyatékként az utókort illeti.

¹⁴ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója szerint: „Az új Kódex módosítsa a kegyeleti jogra vonatkozó rendelkezéseket a bírói gyakorlatban történt változásokra figyelemmel.” Magyar Közlöny, 2002. 15. szám II. kötet, 31.; az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tervezete, Első könyv, Hatodik Rész, 2. pont utolsó mondata.

a.) A kegyeleti jog az elhunythoz kapcsolatos emlékezés jogaként került megfogalmazásra, melynek érvényesítésére – általunk későbbi terminológiával megjelölve – az általános és különös jogosultak válnak jogosítottá. Az egyre markánsabban jelentkező joggyakorlat az elhunyt „személyiségi jogait” mind határozottabban részesíti védelemben. Mind jogelméleti, mind joggyakorlati szempontok azt sugallják, hogy a személyiség a halállal megszűnik, hiszen az ember jogképességét is elveszíti halálával, s jogképesség hiányában nem beszélhetünk személyiségről, megszűnik a személyiséget hordozó jogalany.

A jogirodalomban kimutatható korábbi álláspont alapján a kegyeleti jog megsértése miatt a jogérvényesítésre jogosult nem a saját személyiségi jogait gyakorolta.¹⁵ Az elhunyt után továbbélő egyes személyiségi értékek megsértése közvetve, közvetlenül a kegyeleti jogosult saját személyéhez kapcsolódó személyiségi jogot is sérthet. Így az elhunyt jóhírnevének, nevének, képmásának sérelme a kegyeleti jogosult(ka)t sértő hatást kelthet másokban. Adott esetben alkalmas lehet köztük párhuzam alkotására. Ez megvalósíthatja a kegyeleti jogosult személyiségi jogának megsértését, s saját jogán felléphet személyiségi értékeinek védelmében. Az esetek jelentős részében ezek a veszélyeztetett személyiségi értékek összeolvadnak, s ez eredményezi a kegyeleti jognak a kegyeleti jogosult személyiségi jogába történő olvadását. A joggyakorlat ez irányba történt elmozdulását a posthumus személyiségvédelem megerősödésének tekinthetjük. Ez a **transzformáció** a posthumus személyiségi értékek szélesebb körben meghúzóódó védelmét jelenti. Az önálló személyiségi értékek domináló hatása, illetőleg az értékek védelmére egyre fokozottabban reagáló jogalany mind inkább lehetővé teszi az elhunyt „személyiségi jogának” globális védelmét.¹⁶

b.) Számos, a későbbiek során részletezett jogsérelem vonja maga után az elhunyt személyéhez kapcsolódó emlékezés jogának megsértését. A személyiségi jogok katalógusának markáns bővülése természetszerűleg jelenti azok posthumus érvényesíthetőségét, hiszen azokat a jogalkotó a kegyeleti jog intézményének bevezetésével kívánja teljes körűen garantálni. Az értekezés a későbbiekben még részletesen ismerteti ezt a gondolatsort.

¹⁵ Törő, Halál után, 496.

¹⁶ Ugyanerre az álláspontra helyezkedett Törő is: „A megszűnt személyiség utóhatása nem valami képzeletbeli eszmeiség, hanem az élő emberek valóságos tudattartalma, az élő ember személyiségének a része. Az elhaltak emlékének a védelmével valójában a ma élő emberi személyiség értékeit oltalmazzuk.” Törő, Személyiség és polgári jog, 637.

*„S ne törődjete halotti torommal,
jó lesz nektek, ha van, dohos kenyér,
s ha nem nagy munka, írjátok korommal
vagy kátránnyal egy szürke vagy fehér
középnagy köre, amilyen a réten
a lábatok alatt ezer akad:
hogy úgy ki és mi volt az életében,
ki itt enyészik lenn a föld alatt.”*

(Francois Villon: A testamentum,
Faludy György fordításában)

2. A kegyelet alapja: erkölcs és jog

A kegyelet sajátos jellemzőkkel rendelkezik, és ezek egy (jelentős) része nem a jog szférájába tartozik. A kegyelet-nyilvánítás követelményeit a társadalomban, a bennünket körülvevő szűk környezetben kialakult szokások határozzák meg. Ezek a normák jogi tartalom nélküli szokások, melyek a jog eszközeivel nem kényszeríthetők ki. Megvalósulásukat, megvalósításukat **erkölcsi kötelezettség** vezérli csupán. Ugyanakkor általánosságban megjelölhető erkölcsi normákról sem beszélhetünk, azok felekezethez, nemzethez, kultúrkörhöz tartozás szerint differenciáltak.

Vannak közösségek, ahol a halotti tor, illetőleg annak megfelelő körülmények közötti megvalósítása elengedhetetlen feltétele a kegyelet kifejezésének.¹⁷ Néphagyományainkat tekintve sajátos értelmet nyer a halotti tor „intézménye”: a halottat azért vendégelték meg, látták el a hosszú útra megfelelő mennyiségű élelemmel, mert hitük szerint félniük kellett attól, hogy szelleme visszajár, zavarja az élőket. A tor megtartásának tényleges jogi hatást eredményező tartalmat is tulajdonítottak, hiszen a toron jelen lévők bizonyíthatták, hogy az illető valóban elhunyt.¹⁸ Más kultúrákban, így például a görögöknél sokan vesznek részt a temetéseken, számos esetben fizetett sirató asszonyok is, a koporsóra pedig ahogy elhalad a

¹⁷ A témáról bővebben: Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások, Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat, 1981. 179-199.

¹⁸ „A mértéktelen ital- és ételfogyasztás, részegeskedés, mulatozás miatt a közigazgatási hatóságok rendszertilalmazták a torozást, de nem sok eredménnyel. Bukovinában a tor megtartását a túlvilági életben való hittel indokolták; azt tartották, hogy „annyi van neki a másvilágon, amennyit eltoroznak”; az andrásfalvi református egyházközség 1892-ben kimondta, hogy tagjai temetési torban nem vehetnek részt, de a helyzeten ez sem sokat változtatott. Hasonló tilalmak országszerte ismertek voltak, de még a 20. század közepén sem igen múlt el temetés tor nélkül.” Tárkány, 196. Az ott idézett szakirodalmakkal együtt. Úgy véljük a halotti tor tartása – valamennyi megnyilvánulásunkhoz hasonlóan – elsődlegesen attól függ, milyen hatások értek bennünket gyermekkorunkban, illetőleg miként hatott ránk a bennünket körülölelők jellemformáló erkölcsi szabályai. Így e szokás – személyes élettapasztalatok alapján is – megmaradt Bács-Kiskun Megye több településén, igaz ugyan sokkal „szelídebb” formában, mint az fentebb is említésre került.

gyászolók előtt virágokat dobálnak; megint más kultúrákban a halotti misén az elhunythoz legközelebb álló gyászoló halotti beszédet tart.

Még mindig a halál időpontjához közelebb maradv a erkölcsi és vallási szokás a temetés napján engesztelő szentmise tartása. A közeli hozzátartozók jelesebb napokon, így az elhunyt születés-, névnapján, elhunyt napjának évfordulóján, halottak napján szentmisét celebráltak, melyre meghívják mindazokat, akik emléket őriznek az elhunytól. A szentmise után az összegyűltek mintegy „újboldi halotti tort” tartva étel és ital felett emlékeznek meg elhunytjukról. Az ismételt tor megülése ismert volt például Oravicabányán és környékén a temetés után 9, 20, 40 napra, fél és egész évforduló és a halott neve napján.¹⁹ Az ún. kherara cigányok a temetés után hat hétre és egy évre pomâna-t ültek, amikor a halott részére is terítettek, és az első falatot mindenki egy tányérra tette, majd azt a temetőben a halott lábánál elásták.²⁰ Régebben sok helyen az örökösöknek és a rokonoknak egyenesen erkölcsi kötelességük volt az évforduló alkalmával a sír felkeresése, feldíszítése, újabb tor tartása és a szegények megajándékozása; ez leginkább az első és az ötödik évben történt, később feledésbe ment. Erkölcsi szokások közé sorolható az elhunyt sírhantjának gondozása, felkeresése, látogatása, virágok elhelyezése, s mindez, illetőleg még számtalan további forma az elhunyt iránti tisztelet kifejezésének, külsődleges megnyilvánulásának eszköze.²¹ Természetesen más kegyeleti megnyilvánulások is felsorolhatóak, ez is csak azt mutatja, számos formája létezhet az elhunyt iránt érzett tisztelet és megbecsülés kifejezésének.

A kegyelet körébe tartoznak olyan kötelezettségek is, melyek az évszázadok során tényleges **jogi tartalmat nyertek**. *Petrik Ferenc* a kegyeletet a polgári jogi személyiségvédelem sajátos jogintézményének tekinti, mely szorosan kapcsolódik a halálhoz, a végtisztesség megadását és a halott földi maradványainak a tiszteletben tartását követeli meg. Meghatározása szerint ide tartozik a holttest sorsa, a temetés módjának és módozatainak a meghatározása, a temetési szertartás, a sírhelyre, a síremlékekre és egyéb sirtartozékokra

¹⁹ Tárkány által idézve Moldován Gergely: A magyarországi románok, Budapest, 1913. 208.

²⁰ Tárkány által idézve Erdőss Kamill: Cigánytemetés, Népr. Közl. 1958. 118.; Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről I. A családi és öröklési jogszabályok, Budapest, 1919. 48.

²¹ Mint mindent, így az elhunyt iránti tiszteletünk kifejezését, illetőleg magának a tiszteletnek a megalapozását, ébren tartását neveltetésünk határozza meg elsődlegesen. Hisz nem beszélhetünk ott erkölcsi szokásokról, ahol még az egymással szembeni tisztelet és szeretet csirái sem jelennek meg.

vonatkozó rendelkezés és jogvédelem, továbbá védekezés az elhalt emlékét sértő magatartás ellen.²²

Törő Károly az egyes részjogosultságokat, illetőleg részkötelezettségeket is meghatározza. Legfontosabb kegyeleti jogosultságnak a halott eltemetésének jogát tekinti. E jogosultság körébe rendeli az eltemetéssel közvetlenül összefüggő tevékenységeket: a.) az eltemetés helyének és módjának, a sírhelynek, a koporsónak és kellékeinek, a síremléknek, vagy egyéb sírmegjelölésnek a megválasztása; b.) a koporsóba helyezés, a ravatalozás, a halottszállítás iránti intézkedés; c.) a sírhelyhasználat biztosítása és meghosszabbítása (megújítása); d.) a temetési szertartás és a temetés lebonyolítása; e.) a sír és a síremlék díszítése és rendben tartása; f.) a holttest (holttestmaradvány) áthelyezése más sírba.²³

A jelenlegi jogszabályi környezet figyelembe vétele mellett, ezen megjelölések kiegészítésre szorulnak.²⁴ Az eltemetéssel összefüggő tevékenységeket ki kell egészíteni a következőkkel: a.) temetésfelvétel, b.) az elhunynak a kegyeleti igényeknek megfelelő temetésre való – az egészségügyi szolgáltató halottkezelési feladatkörébe nem tartozó és az egészségügyi intézmény területén kívül végzett – előkészítése, c.) a temetéshez szükséges kellékekkel való ellátás, d.) a búcsúztatás, e.) sírhelynyitás és visszahantolás, f.) a sírba helyezés, g.) a hamvasztás és az urnakiadás, h.) az urnaelhelyezés, i.) a hamvak szórása, j.) az exhumálás, k.) az újratemetés.

Az elhunyt iránt érzett tisztelet és kegyelet egyik legalapvetőbb – és szerencsére ma már általánosan elismert – kifejezőmódja a halottak napjának és mindenszentek napjának tiszteletben tartása.²⁵ Régen a katolikusok a halott fejéhez feszületet és szentelt barkát helyeztek, a bihari és hajdúdorogi görögkeletiek és görög katolikusok pedig edényeket és kalácsot vittek a sírra, és azt a pappal megszenteltették.²⁶

²² Petrik, Személyiség védelme, 211.

²³ Törő Károly: *Kegyeleti jog*, Jogtudományi Közlöny, 1972. évf. áprilisi szám, 165.

²⁴ A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény; valamint a végrehajtásáról szóló 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet

²⁵ Úgy véljük fontos momentum a mindenszentek napjának (november 1.) nap munkaszüneti napként történt jogszabály általi elismerése. Ez a deklaráció jelentős hatással volt a konkrét nap időbeli elhelyezésére. Korábban november első vasárnapján „tartottuk” a mindenszentek napját (egyébként ez az időpontot jól tükrözi a német ajkú elnevezés is: Totensonntag), ma már „tényleges” helyén november elsején. Érdekességgént említést érdemel, hogy a görögkeleti és a görög katolikus vallásúak Biharban, Hajdúdorogon a halottak napját húsvét után egy héttel tartották.

²⁶ Tárkány Szűcs által idézve: Kiss Lajos: 118.; Róheim Géza: *Magyar néphit és népszokások*, Budapest, 168.; Balassa Iván: *A magyar gyászszínek kérdéséhez*, 1945. 237.; és Béres András: 353.

Célszerűségi megfontolásból jelen értekezés – reflexiók szintjén – a halott emlékének tiszteletben tartásával, az elhunyt emlékét sértő, kegyeleti jog megsértését eredményező magatartásokkal szembeni védelemmel foglalkozik a továbbiakban.

II. FEJEZET

1. Az elhunyt „személyiségéhez” kapcsolódó kegyeleti jogról

A kegyeleti jog abszolút szerkezetű jogviszony. „A meghalt személy emlékét mint a kegyeleti jogosultakat megillető személyhez fűződő jogot mindenki köteles tiszteletben tartani.²⁷” Mindenki köteles olyan magatartást tanúsítani, mely lehetővé teszi az elhunytól valamilyen emlékképet őrzők számára, hogy kegyeleti jogukat szabadon, mindennemű korlátozás nélkül gyakorolhassák. Mindenki más köteles tiszteletben tartani mind az elhunyt emlékét, mind másoknak az elhunyt személyéhez kapcsolódó emlékezés jogát. Az abszolút szerkezetet az a sajátos tulajdonság biztosítja, hogy e jogviszonyban a kegyeleti jogosultak kerülnek meghatározásra, velük szemben mindenki más kötelezett, köteles olyan magatartást tanúsítani, mely nem zavarja a jogviszony tartalmát jelentő jogok és kötelezettségek teljesülését, teljesítését.

A.) A polgári jogi védelem

A Polgári Törvénykönyv szerint a kegyeleti jog érvényesítésére az elhunyt személy emlékének megsértésekor kerül sor. Az ügyészi igényérvényesítésre pedig akkor, ha a meghalt személy jóhírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik. Az „emlékét sértik” kifejezés tág teret biztosít a jogalkalmazók részére az elhunyt személyiségi jogainak védelmére. Ez a generális megfogalmazás a Ptk. alapján többek között a következő jogok megsértése esetén biztosítja a fellépést: névjog, jóhírnév, becsület, emberi méltóság, képmás, hangfelvétel, gondolatok torzításmentes megőrzése, informális önrendelkezés, személyes titkok és adatok felhasználása. Ezen védelmi területek közül **„a meghalt személy emlékének megőrzését a jóhírnevének, becsületének, emberi méltóságának, magántitkainak és személyes adatainak, továbbá valós gondolatainak a védelme szolgálja leginkább.”²⁸**

Az alperesi H. magazin című folyóirat „Végzetes fokozatosság. Gereblye, vasvilla, majd bőkö” címmel megjelent sajtóközlemény mellett a sértett holttestéről fényképfelvételt közölt. Az első fokon

²⁷ BH 1984. 352. II. Zárójelben jegyezzük meg, hogy az idézet véleményünk szerint fogalmi pontosítást igényel. Helyesen: a meghalt személy emlékét mint a kegyeleti jogosultakat megillető személyiségi jogot mindenki köteles tiszteletben tartani.

²⁸ BH 1996. 250.

eljáró bíróság ítéletében megállapította, hogy a fényképfelvétel az áldozatot felismerésre alkalmas módon ábrázolta, s így megsértette a felperesek (az áldozat gyermekei) kegyeleti jogát.

A felülvizsgálati eljárás során a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Ptk 85. § (3) bekezdésében megjelölt „jogcímen való igényérvényesítést megalapozza az a körülmény, ha a felderített bűncselekmény áldozatává vált személy holttestéről a meghalt személy azonosítására alkalmas módon, a hozzátartozók engedélye nélkül a sajtóközleményben fényképfelvételt jelentetnek meg. Különösen indokolt a jogsértés megállapítása abban az esetben, ha a közölt fényképfelvétel a holttestet női mivoltában is megalázó helyzetben ábrázolja. A jogsértés megállapítását ilyenkor az sem teszi mellőzhetővé, hogy a bűncselekményekről való tájékoztatás iránt a közvélemény részéről igény jelentkezik, amelyet – bűnmegelőzési szempontokat is mérlegelve – az alperes igyekszik kielégíteni.²⁹”

A halott emlékét sértő magatartások egy része többnyire valamilyen *publicisztika* formájában nyilvánul meg. Általánosságban elmondható, hogy „csak a használt kifejezések objektív értelmezése, az azokkal kapcsolatban kialakult általános társadalmi felfogás alapján dönthető el: bizonyos tény, vagy tények állítása alkalmas-e a becsület csorbítására. Ennek a kérdésnek a megítélése szempontjából a sértettnek a kijelentésekhez fűződő érzelmi viszonyából adódó egyéni megítélése valójában közömbös. A nem gyalázkodó hangvitelű vélemény-nyilvánítás, kritika – függetlenül annak a tartalmától – nem teszi lehetővé a rágalmazás vagy a becsületsértés megállapítását, ezáltal a kegyeletsértés vétségének a megállapítását sem.³⁰” (A nevesített kegyeleti jog sértésekre az értekezés a későbbiek során még részleteiben visszatér.)

B.) A büntető jogi védelem

Úgy véljük helyénvaló némi kitekintést tenni a posthumus személyiségi jogok **büntető jog** általi védelmére is. A Büntető Törvénykönyv 181. §-a alapján „aki halottat vagy emlékét a 179. vagy a 180. §-ban meghatározott módon meggyalázza, vétséget követ el, és az ott meghatározott büntetéssel büntetendő.” A kegyeletsértés vétségét az valósítja meg, aki a halottat vagy annak emlékét a becsület csorbítására alkalmas tény állításával, híresztelésével, ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használatával, avagy a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használatával meggyalázza.³¹ A jogalkotó a bűncselekmény jogi tárgyaként a halott emlékében megnyilvánuló társadalmi megbecsülést és a hozzátartozók kegyeletérzését

²⁹ Legf. Bír. Pf. IV. 22194/1995. sz., BH 1996. 250.

³⁰ Legf. Bír. Bfv. III. 1076/1997., BH 1998. 212.

³¹ BH 1998. 212. I.

alakította ki. A bűncselekmény elkövetési magatartása a halottnak vagy emlékének meggyalázása. Ezalatt részben olyan magatartás értendő, amely – ha élő személy ellen követték volna el – rágalmazás vagy becsületsértés vétségeként lenne büntetendő. Ilyen lehet a halott emlékének ápolására szolgáló síremlék, urna, emléktábla, kegyhely stb. megrongálása, szétrombolása, szétdőlése, beszennyezése, bemocskolása és ehhez hasonló magatartások. Kegyeletsértő továbbá a boncolás kivételével a halott testének megcsonkítása, és a temetés kivételével a holttest megsemmisítése is. A bűncselekmény alanya bárki – így a halott személy hozzátartozója, örököse is – lehet. A kegyeletsértés vétsége a Btk. 183. §-a alapján magánindítványra büntethető, melynek előterjesztésére a sértett hozzátartozója és örököse is jogosult (Btk. 183. § (2) bek.). A Be. 54. § (1) bekezdése alapján a vádat a magánvádló képviseli.³²

A jogalkalmazási gyakorlat szerint önmagában „a vádlottnak az a cselekménye, hogy a köztemetőben különböző sírokról a fémből készült virágtartó vázákat letörte, majd azokat fémhulladékként értékesítette, a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopáson túlmenően, azzal bűnhalmazatban nem valósítja meg a kegyeletsértés vétségét is, mivel a magatartás a halottak emlékével összefüggésbe hozható, becsület csorbítására alkalmas cselekményként nem értékelhető. [...] A vádlott ugyanis nem tanúsított olyan további magatartást, illetve a sírokról a vázák eltulajdonítását nem olyan, a Btk. 179. vagy 180. §-ában meghatározott módon valósította meg, mellyel a halottat vagy emlékét szándékosan meggyalázta volna. Valamennyi síremléken, kövön csak a vázák elvételének, letörésének szükségszerű nyoma, üres helye maradt a rögzítési ponton, ahová a pótlás megtörtént. [...] Önmagában az a tény, hogy az elkövető temetőben, sírokról tulajdonít el számára értékesíthető – jelen esetben fémhulladékként nyomban el is adott – dolgokat, nem eredményezheti az elkövetés többi körülményének, a külön törvényi tényállásban meghatározott további elemeknek, az elkövető szándékának vizsgálata nélkül, mindezek hiányában, általában kegyeletsértés megállapítását is a lopásokkal halmazatban; a törvény erejénél fogva még e vagyon elleni cselekmény súlyosabb minősítését sem.”³³

Más esetben a Bács-Kiskun Megyei Bíróság az elhalt sírjára helyezett virágok széttépése és szemétbe dobása esetére megállapította a kegyeletsértés vétségét:

A kegyeletsértés esetén a sértett már nem élő személy, ez az érintés, behatás, mely becsület csorbítását célzó ténykedés, átvetődik arra a tárgyra, mely a halott emlékét, az azt képviselő kegyeletet van

³² A Büntető Törvénykönyvhöz fűzött Complex CD Jogtár indokolás

³³ BH 2002. 84.

hivatva képviselni. Az elhalt sírjára helyezett virágok az iránta érzett kegyelet képviselői voltak, azt fejezték ki, hogy az életben maradtak az általuk nyilván megbecsült ember emlékének ezzel a gesztussal adóznak. A vádlott ezen virágok széttépésével és szemétre szórásával így ezt a jelképet gyalázta meg, ezért a kegyeletsértés vétségét követte el.³⁴

2. A síremlék, sírhely megítélése

A védelmezett érdekkör másik nagy csoportja szorosan a halálhoz kapcsolódik, és a végtisztesség megadását, a halott földi maradványainak tiszteletben tartását követeli meg. Miután a kegyeleti jog elsősorban a síremlékben testesül meg, így gondolataink is a sírhely, síremlék köré csoportosulnak.

A kegyeleti jog rendeltetése szempontjából nagy jelentőség tulajdonítható a síremléknek. Az elhunyt személyéhez kapcsolódó emlékezés a síremlékben tárgyasul. Az elhunyt iránti szeretetünket, elvesztése miatt érzett bánatunkat igyekszünk a síremlék külsődleges formai elemeiben kifejezni, emlékhely funkcióval ruházzuk fel a sírboltozatot.

Sajnálatos módon a reklámcélok sem hagyják érintetlenül a síremlékeket, a hozzátartozók kegyeleti jogát, így az egyik játékforgalmazó cég síremlékeken kívánt reklámozni egy konzoljátékot.

A New York-i székhelyű Acclaim Entertainment a PlayStation 2 játékához újított ShadowMan 2 című játékukat népszerűsítő reklámozó tábla elhelyezéseért hajlandó volt fizetni azoknak a hozzátartozóknak, akik azt az elhunyt családtagjuk sírkövén elhelyezik.³⁵

Az ilyen élethelyzetek elkerülését célozza a gazdasági reklámtevékenységről szóló törvényben megfogalmazott általános reklámtilalom, mely szerint tilos közzétenni olyan reklámot, mely személyhez fűződő jogokat, kegyeleti jogot, valamint személyes adatok védelméhez fűződő jogokat sért (1997. évi LVIII. törvény 4. § a.).

³⁴ Bács-Kiskun Megyei Bíróság 2.Bf.999/1987. sz., BH 1988.217.

³⁵ Az Acclaim londoni szóvivője azt nyilatkozta, hogy ajánlatuk kedvező fogadtatásra talált, főleg a szegényebbek között, akik a felajánlott összeget jobb temetésre szeretnék volna fordítani. A szóvivő pedig cáfolta, hogy az egész csak az Acclaim cinikus médiahackje. In.: Index.hu: Sírköveken reklámoznának egy konzoljátékot

A.) A síremlék-állítás

Az egyik legfontosabb kegyeleti jogosultság a halott eltemetésének a joga, melyről külön jogszabály rendelkezik. Miután az eltemetés felöleli a síremlék létesítését is, arról elsődlegesen a jogszabályban meghatározott személyek, az ott jelölt sorrendben jogosultak gondoskodni, így „a.) aki a temetést szerződésben vállalta; b.) akit arra az elhunyt végrendelete kötelez; c.) végintézkedés hiányában az elhunyt elhalálozása előtt vele együtt élő házastársa; d.) az elhunyt egyéb közeli hozzátartozója (Ptk. 685.§ b.) pontja) a törvényes öröklés rendje szerint. Ha temetésre kötelezett személy nincs, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy a kötelezettségét nem teljesíti, a temetésről az elhalálozás helye szerint illetékes települési önkormányzat (fővárosban a kerületi önkormányzat) polgármestere – a jogszabályban meghatározott határidőn belül – gondoskodik (1999. évi XLIII. törvény 20. §).”

Az eltemetés jogának körébe tartozik az eltemetés módjának és helyének meghatározása (1999. XLIII. törvény 19. §). Az eltemetés módja szerint hamvasztással, vagy elhamvasztás nélkül történik, egyházi vagy világi szertartás szerint. Az eltemetés módját és helyét elsődlegesen az elhunyt életében tett nyilatkozata, rendelkezése határozza meg³⁶ azzal a feltétellel, hogy ez az eltemettető személyére nem ró aránytalanul nagy terhet. Ha az elhunyt ilyen tartalmú nyilatkozatot nem tett, úgy az eltemetés módját és helyét az a személy határozza meg, aki a temetésről gondoskodik, vagy arra köteles lenne, de a temetésről más szerv vagy személy úgy gondoskodik, mintha az elhunyt saját halottja volna. Ha a temetésről több személy gondoskodik és közöttük az eltemetés módja vonatkozásában nincs megegyezés, a temetés csak elhamvasztás nélkül történhet.

³⁶ Ahogy azt Augustinus rögzíti a Vallomásokban: „*Én pedig, ó láthatatlan Isten, rá gondoltam hived szívébe rejtett ajándékaidra. Csodálatos gyümölcsök sarjadnak belőlük. Örültem és hálát adtam neked. Eszembe jutott, hiszen tudtam róla, hogy milyen nagy gondoskodás emésztette sírjáért folytonosan anyámat. Férje porai mellé szemelte ki magának a sírját és azt egyre ápolgatta. Szép megértésben éltek ugyanis együtt és azért úgy akarta – íme, milyen kevéssé érti meg emberi szívünk az örökkévalókat –, hogy boldogságát még ez is tetézzé majd: a tengerentúl történt utazás végeztével a két házastárs hamvainak egyazon rögtöt adják sírhelyül és így emlékezzenek meg róluk az emberek.*” Gondolat, Budapest, 1987. 268.

B.) Sírhely kegyeleti jellegének fennmaradása

Megvitatandó kérdés, miáltal veszíti el a sírhely kegyeleti jellegét, mikor szűnik meg a temetkezési hely kegyeleti védelme. Többféle megközelítéssel is eljuthatunk egy viszonylag helyes válaszhoz. Ha pusztán a kegyelet területén maradunk, ugyanolyan nehéz a kérdés megválaszolása, miként a generális kegyeleti jog időbeli határa megjelölésének. Úgy véljük, a sírhelynek mindaddig meg kell őriznie kegyeleti jellegét, ameddig az elhunythoz kapcsolódó emlékezés fennmarad. Úgy véljük, mindannyiunk morális kötelessége megőrizni bármely és valamennyi sírhely kegyeleti jellegét. A múlt, elődeinkkel szembeni tisztelet erkölcsi szava kötelez bennünket erre.³⁷

Ha pedig a sírhely kegyeleti jellegét szorosan a sírhelyhez, mint kegyeleti tárgyhoz kötjük, úgy a kegyeleti jelleg fennmaradása időben jól körülhatárolt.³⁸

C.) A síremlék, sírhely jogi helyzete

Bár a temető tulajdonosa az állam, a települési önkormányzat, az egyház, a helyi és országos kisebbségi önkormányzat, gazdálkodó szervezet, és közhasznú szervezet, a sírok megjelölésére szolgáló tárgyak, fejfák, síremlékek és a sírbolt jogi helyzetének szabályozására **nem alkalmas eszköz a birtok- és tulajdonvédelmi szabályok alkalmazása**. Jogi minősítésük megítélésénél nem a temető földjével való szoros kapcsolatuk a mérvadó. A síremlék a fentebb már ismertetett és kifejtett álláspont szerint a kegyeleti jog megtestesítésének elsődleges eszköze, és mint ilyen nem a tulajdonvédelmi szabályokkal, hanem a személyiségvédelmi szabályokkal mutat szoros kapcsolatot. Bármennyire is tényleges „tárgyban” testesül meg az elhunyt iránti emlékezés, nem szabad a sírhely-használati jogot vagyoni jellegű használati jogokkal azonosítani. „A sír területe nem kerül az

³⁷ Társadalmunk és mindannyiunk ebbéli kötelezettségének tesznek eleget azok az önszerveződő csoportok, melyek vállalják egyes településeken az elhanyagolt síremlékek gondozását, rendben tartását.

³⁸ A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény, amely a temetési hely feletti rendelkezési jog időtartamát hamvasztásos temetés esetében minimálisan 10 évben, míg egyéb esetekben minimálisan 25 évben jelöli meg. Ezen jogszabály végrehajtásáról rendelkező 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet (18. § (1) bek.) a használati helyeket differenciáltan határozza meg, így „A temetési hely feletti rendelkezési jog időtartama – ha önkormányzati rendelet másként nem rendelkezik – a.) egyes sírhely esetén 25 év, illetőleg az utolsó koporsós rátemetés napjától számított 25 év, b.) kettős sírhely esetén az utolsó koporsós betemetés napjától számított 25 év, c.) sírbolt esetén a temető tulajdonosával (üzemeltetőjével) kötött megállapodástól függően 60, vagy 100 év, d.) az urnafülke és az urnasírhely esetén 10 év, e.) urnasírbolt esetén a temető tulajdonosával (üzemeltetőjével) kötött megállapodástól függően 20-60 év.”

eltemettető kizárólagos birtokába, a sírhely használata nem eredményez kizárólagos használati lehetőséget a sír területe felett.³⁹

A korábbi jogalkalmazási gyakorlatot tekintve sok esetben előfordult, hogy a sírhely használattal kapcsolatos kegyeleti jogok megsértése esetén az érintett fél a vagyoni jellegű birtokvédelem szabályaira hivatkozással kívánta igényeit érvényesíteni, így amikor a bíróság nem a kegyeleti jog megsértésével kapcsolatos, hanem a birtokháborításra vonatkozó jogszabályokat alkalmazta a síremlékre vésett szöveg jogosulatlan megváltoztatása miatt indult ügyben, illetve amikor jogosulatlanul eltávolították a síremléket a sírról.⁴⁰

Az újabb bírói gyakorlat konzekvensen a kegyeleti jog szabályait véli alkalmazhatónak. Számos bírósági ítéletben megjelent állásfoglalás alapján „a sírhelyhasználati jog sajátos kegyeleti jellegű intézmény, (mely) nem azonosítható a vagyoni jellegű használati jogokkal.”⁴¹ Konkrét bírósági ítélet helyezkedett már az 1980-as évek második felében arra az álláspontra, hogy a síremlék nem képezi tulajdonjog tárgyát, kegyeleti célokat szolgál. A kegyeleti szempontok pedig kizárják, hogy a síremlék tulajdonjogát mindaddig vitatni lehessen, amíg a síremlék rendeltetésszerűen fennáll.⁴²

További problematikus kérdés – ami a korábbi bírósági gyakorlatban erősen vitatott volt –, ki s hogyan rendelkezhet a sírhely felett (síremlékállítás, újabb temetés). A törvény jogszabályi szintre emelve lezárta a vitát, s akként foglalt állást, hogy a temetési hely felett – a nemzeti sírkertbe tartozó temetési hely kivételével – az rendelkezik, aki megváltotta. Ezen rendelkezési jog gyakorlása a temetési helyre helyezhető személyek körének meghatározására, síremlék, sírjel állítására és mindezek gondozására terjed ki. Miután a törvény a rendelkezési jog gyakorlását a temetési hely megváltójához köti, így a rendelkezési jog gyakorlása az eltemettető halála esetén elsősorban a törvényes öröklés rendje szerint soron következő közeli hozzátartozóját illeti (1999. évi XLIII tv. 22. § (1)-(3) bek).

³⁹ BH 1990. 375.

⁴⁰ Törő Károly: Kegyeleti jog c. tanulmányában idézett jogesetek. 1. Budapesti I., III. kerületi bíróság, P. I. 21 857/1967-5; 2. Esztergomi Járásbíróság, 2. P. 21 727/1968-9.; Törő, Kegyelet, 169. 26., 27. lábjegyzet

⁴¹ BH 1990. 375. I.; 2000. 242.

⁴² BH 1986. 183.

Ki kell térni az elhunyt szándéka, vagy a temetéshez kapcsolódó erkölcsi szokás szerint a koporsóban elhelyezett és az elhunytan lévő tárgyak jogi sorsára egyaránt.⁴³ Ezeket a tárgyakat az elhunyt végintézkedése alapján, vagy az eltemettető, örökösök rendelkezése szerint földelik el a holttesttel. Ez azonban véleményünk szerint nem jelenti a tulajdonjoggal felhagyás szándékát, azon egyszerű birtokbavétellel nem lehet tulajdonjogot szerezni. Amennyiben a tárgyaknak ezen, a kegyeleti joghoz szorosan kapcsolódó rendeltetése megszűnik, úgy a tulajdonos örökös rendelkezik felettük.⁴⁴

D.) A kegyeleti jog megsértésének tipikus esetei

A rendelkezésre álló bírósági ítéletek között számos, kegyeleti jog megsértését eredményező tényállás található. Ide sorolhatóak többek között a közfelfogás szerint a gyászszertartás kegyeletsértő módon való megszervezése, lebonyolítása;⁴⁵ az eltemetett sírhantjának megszüntetése, fejfájának eltávolítása és a sírhelyére más személy temetése;⁴⁶ a síremlék jellegének az azt létesítő, illetve örökösei engedélye nélküli megváltoztatása.⁴⁷

Alperes szülei urnáját – édesanyja kívánságára – édesanyja szülei, tehát nagyszülei sírjában helyezte örök nyugalomra. Felperes – aki az alperes édesanyjának a testvére – keresetében kérte annak megállapítását, hogy az alperes kegyeletsértést követett el, és helyezze szülei urnáját másik sírba.

A Legfelsőbb Bíróság szerint „nem sértették meg a sírban nyugvók emlékét azzal, hogy a társadalmi szokásoknak megfelelően a szülők mellé temették gyermeküket és később annak férjét. A felperest nem akadályozza a szülei emlékének ápolásában az a körülmény, hogy testvérét és annak férjét a közös szülők sírjába temették. [...] Nincs olyan jogszabály, amely szerint ezt a jogosultságot és általában a kegyeleti jogosultságot a közeli hozzátartozók csak közös megegyezés alapján gyakorolhatják. A kegyeleti jogosultak egymástól függetlenül is tehetnek a kegyeleti jog rendeltetésszerű gyakorlása körében érvényes intézkedéseket. [...] Ha a betemetés valóban sértette volna a felperes kegyeleti jogait, akkor sem volt indokolt a kialakult helyzetben annak elrendelése, hogy a nagyszülő sírjából távolítsák el gyermekük és annak házastársa tetemeit tartalmazó urnákat. A

⁴³ Ezekről a tárgyaktól el kell jogi szempontból határolni azokat a nemesfém ékszereket, melyeket a kórházon kívül elhunyt személy viselt, mert azokat – ha azt a hozzátartozó nem tette meg – a halott szállító köteles levenni, és az eltemettetőnek, illetve a közeli hozzátartozónak elismervény ellenében átadni (1999. XLII. tv. 42. § (5) bek.).

⁴⁴ A 145/1999. (X.1.) Korm. rendelet 22.§-a szerint „az elhalttal eltemetett és a sír felnyitásakor előkerült – értéket képező – dolgokra hagyatéki eljárás lefolytatása céljából a temető üzemeltetője értesíti a külön jogszabályban meghatározott hatóságot.”

⁴⁵ BH 2001. 471.; 1997. 525.

⁴⁶ BH 1976. 311.

⁴⁷ BH 2002. 262.

társadalmi felfogás szerint ez indokolatlanul sértené a meghaltak (az alperes szülei) emlékét. Ugyanakkor a (felperes szülei) emlékének a megóvása sem teszi ezt indokoltá.⁴⁸”

Alperesek végrendelet értelmében eljárva az elhunytat olyan sírhanthba temették el, ahol korábban már további három személy került elhantolásra. Férjének édesanyja, illetőleg férje első felesége. Az elhunyt alpereseknek végrendeletében meghagyta „Itt nyugszik F. J. és két felesége” felirattal létesítsenek síremléket a korábban meglévő síremlék megszüntetésével. Felperes kérte az eredeti síremlék visszaállítását, illetőleg a per során módosította keresetét és kérte alperesek kötelezését a sírban nyugvó valamennyi személy nevének feltüntetésére.

Az eljárt bíróságok elsődlegesen a végrendelet értelmezéséből, illetőleg a sírhelyhasználati jog meghosszabbítása megállapításából indultak ki.

A Legfelsőbb Bíróság kimondta: „tévedett az ügyben eljáró első fokú és másodfokú bíróság, amikor ebben a kérdésben nem a kegyeleti jogosultság megsértésére vonatkozó szabályokat alkalmazta, és kizárólag azt vizsgálta, hogy melyik fél jogelődje hosszabbította meg a sírhelyhasználati jogot. *A sírhelyhasználat nem eredményez sem tulajdonjogot, sem birtokláshoz való jogot, nem azonosítható semmiféle polgári jogi használati viszonyal. Sajátos kegyeleti jellegű jogviszonyt jelent. [...] A sírhelyhasználati jog kegyeleti célt szolgál, ezért gyakorlásánál kegyeleti szempontokat kell érvényesíteni. A sírt mindaddig, amíg meg nem szűnik, nem lehet az ott elhelyezett, a benne eltemetett halottat jelölő síremléktől megfosztani.*⁴⁹”

⁴⁸ P. törv. IV. 21 020/1983. sz., BH 1984. 352.

⁴⁹ P. törv. IV.21 373/1977., BH 1981. 356.

III. FEJEZET

*„A személyiség élmény, csak az tud igazán a személyiségről,
akinek a személyiségéről van szó intuitíve.”*

(Balás P. Elemér)⁵⁰

1. Posthumus személyiségi értékek sérelmét megvalósító tényállások

A Polgári Törvénykönyv már oly sokszor idézett szakaszhelye a „meghalt személy emlékének megsértése” esetére ruházza fel a kegyeleti jogosultakat keresetindítási joggal. A meghalt személy emléke helyes értelmezés szerint magában foglalja a személynek a halála után mások, a ma élők tudatában tükröződő, továbbélő személyiségi értékeit.⁵¹ Csatlakozunk *Törő Károly* véleményéhez, aki szerint „a meghalt személy emlékének a megsértését jelenti minden olyan magatartás, amely az elhalt életben léte esetében személyhez fűződő jog megsértésének minősülne. Így – többek között – ebbe a körbe tartozik az elhalt nevének, képmásának, hangfelvételének, személyes titkának, hírének, becsületének, emberi méltóságának a sérelme.”⁵² Álláspontunk szerint az elhunyt emlékének bármilyen formában megnyilvánuló megsértése esetén alkalmazni kell a kegyeleti jogosultak kezébe helyezett jogvédelmi eszközök valamely fajtáját.

Ahhoz, hogy „meghalt személy emlékének megsértéséről” beszélhessünk kísérletet kell tenni a személyiségi értékek fogalmának feltárására. Naivitásról adna számot részünkről, ha könnyeden kezelnénk a személyiség fogalmi, jogi összetevőit. *Sólyom László* mások által is oly sokat idézett és helytálló megfogalmazása szerint, a jog nem is képes a személyiség megragadására, csupán *modus vivendi*t kínál, „a „személyiség” azonban nincs a jogba bezárva.”⁵³ „Kívülről – hát még jogilag! – nem biztosítható, de meg sem határozható; a körülményektől viszonylag független, mert mértéke maga az egyén.”⁵⁴

⁵⁰ Balás P., *Személyiségi jog*, 625.

⁵¹ „Az emberi személyiség társadalmi hatása nem szűnik meg azonnal és véglegesen a személyiség megszűnésével, az ember halálával. A személyiség számos megnyilvánulása – tanítása, életének a példája, alkotása – rendszerint halála után is hat, érvényesül, alakítja mások személyiségét, és tovább él mások tudatában. A megszűnt személyiségnek ezt az utóhatását fejezi ki a halott emléke, amit a kegyeleti jog véd.” *Törő, Személyiség és polgári jog*, 637.

⁵² *Törő, Halál után*, 498.

⁵³ *Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992., 12.*

⁵⁴ *Sólyom*, 313.

A komplexitást és nehézséget mi sem jelzi jobban, mint korábbi jogunk civil jogi jogelméleti nagyjainak e téren kifejtett munkássága. A személyjogok egyik „sajátszerű osztályaként” tekintették a személyiség általános jogát, megkülönböztetve a különös személyjogoktól.⁵⁵ A személyjogok abszolút jogok, tehát „bármely harmadikkal szemben érvényesíthetők, aki a mi uralmi körünkbe illetéktelenül beavatkozik.” A személyjogok közös ismérvei: a.) magánjogok, „melyeknek rendeltetése abban áll, hogy számunkra a saját hatáskörünkön belül teljes rendelkezési szabadságot biztosítsanak.”; b.) nem vagyoni jogok; c.) legszemélyesebb jogok, „melyek alanyukkal együtt keletkeznek és véget érnek”. A személyjogok fajai 1. élet és testépség; 2. szabadság; 3. becsület; 4. bizonyos állapotbeli jogok (u.n. statusjogok); 5. az érvényesülés joga, miszerint „a személyiség jogában kétségtelenül benfoglaltatik az a jog is, hogy saját testi erőnket és szellemi tehetségeinket a jogrend által vont határok között érvényesíthessük.” 6. A név- és jegyre vonatkozó személyjogok, valamint 7. az ész szüleményei (szerzői és találmányi jog).

A Polgári Törvénykönyv javaslatának 22. §-a akként rendelkezett a „személyiség védelme” cím alatt, hogy, akit valaki személyiségében jogtalanul megsért vagy jogtalanul másképp háborít, az a háborítótól a háborítás megszüntetését követelheti.⁵⁶ A javaslat az akkori svájci törvényhez (kötelmi jogi törvény 55. cikk) hasonlatosan az egyes személyiségi javakat nem sorolta fel. „Hogy javaslatunk a személyiségi jogokat fel nem sorolja, az csak helyeselhető. A személyiség fogalmát ugyanis lehetetlen egyes jogosítványok felsorolásával kimeríteni. Amint a tulajdonos jogkörét sem lehet pontosan meghatározni egyes jogosítványainak felsorolásával, [...] úgy a személyiséget sem lehet egyes jogosítvány felsorolásával teljesen meghatározni. **A személyiség egyes nyilvánulásait a jog kiemelheti, s különös oltalomban részesítheti, de ezek együttvéve még sem képviselik magát a személyiséget.**”⁵⁷

⁵⁵ „A határvonalak persze a különös személyjogok és a személyiség általános joga között még meglehetősen bizonytalanok és a már határozott törvényes formába öntött személyjogok sem meritik ki még a külön személyjogok kialakulására alkalmas anyagot, sőt e tekintetben nagyon is érezhetők a hézagok, melyeknek kitöltése végett a jelenkor jogérzülete egyelőre a személyiség általános jogához kénytelen folyamodni, míg csak a reális viszonyok abból újabb különös személyjogokat nem konstruálnak.” Magyar Jog, Általános rész, Személyjog, szerkeszti: Dr. Fedor Ármin, Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 456.

⁵⁶ Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a Képviselőház külön bizottságában I. Általános tárgyalás, Igazságügyi Javaslatok Tára, Az Igazságügyi Közlöny melléklapja, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, Budapest, 1915. március 30.

⁵⁷ Dezső Gyula: Az objectiv kártérítés tana, Függetlenség: Az erkölcsi kár, Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1917. 299-300.

Meszlény az immateriális javak alanyai szempontjából tesz megkülönböztetést, így melyek jogi személyeket illetnek meg vagyoni immateriális javaknak, míg azokat, melyeknek alanyai csak személyek lehetnek, személyi immateriális javaknak nevezi. Vagyoni immateriális javak körébe tartoznak a cégtalalom, védjegy, üzleti titok, hitel, házjog, valamint a szerzői és szabadalmi jog. Személyi immateriális javak 1. az élet, 2. a szabadság, 3. a testi épség, 4. az egészség, 5. a becsület, 6. a jó hírnév, 7. a szemérem, 8. a vallásos érzület, 9. a házjog, 10. a családi állás, 11. a levéltitok, 12. a képmás joga, 13. a név joga, valamint 14. a testületi tagsággal egybekötött személyes jog.

A Polgári Törvénykönyv I. tervezete „a személyiség védelme” cím alatt még a szabadság, testi épség, egészség, becsület, névviselés, képmás, levéltitok személyiségi jogokat említette, a második tervezet már a fentebb jelzett általános személyiségi jogi védelemre koncentrált az egyes személyiségi jogok megjelölése mellőzésével.⁵⁸

Dezső Gyula Meszlény differentia-tételéhez kapcsolódó rendező elvet alapul véve megint másként rendezi az egyes személyiségi jogokat. Személyi immateriális javak: 1. az élet, 2. szabadság, 3. becsület, 4. szemérem, 5. testi épség, egészség, 6. családi állás, 7. vallásos és erkölcsi érzület megsértése, 8. név, 9. a testületi tagság. Vagyoni immateriális javak: 1. a cég, 2. a védjegy, 3. az üzleti titok, 4. a hitel, 5. a házjog, 6. a szerzői jog.⁵⁹

Balás P. Elemér meghatározó jelentőségű munkájában elveti a személyiségi javakból kiinduló elméleteket, azok „nem a személyiséget, hanem az azt hordozó egyént, azaz a külső világnak egyik tárgyát tartják szem előtt.”⁶⁰ Álláspontját szem előtt tartva, óvatosan a személyiségi jogi védelem irányaként megjelölve értekezik az egyes személyiségi jogokról, melyek 1. az élet, testi épség, egészség 2. személyes szabadság, 3. becsület, 4. női becsület és női érintetlenség, 5. képmás, 6. az ú.n. belső képmás, „életkép”, 7. titokszféra, 8. névjog, 9. cím és rang, 10. a címer jogosulatlan használata elleni magánjogi oltalom.

E rövid fogalom- és „helymeghatározást” követően jelen gondolatsorunkon belül a Polgári Törvénykönyvben szabályozott – ugyanakkor nem taxativ módon megjelölt – személyhez

⁵⁸ Dezső, 301.

⁵⁹ Dezső, 304-317.

⁶⁰ Balás P., 625.; 635-663.

fűződő jogok sorrendjét alapul véve jelöljük meg a speciális tényállásokat,⁶¹ kiegészítve azt a szerzőt megillető személyhez fűződő jogokkal.

A.) Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése, lelkiismereti szabadság sérelme, személyes szabadság jogellenes korlátozása, testi épség, egészség, becsület és emberi méltóság megsértése

A Polgári Törvénykönyv a nevesített személyhez fűződő jogok felsorolását a legfontosabb, – amennyiben egyáltalán beszélhetünk a személyiségi jogok tekintetében fontossági sorrendről – többségében az Alkotmányban is rögzített személyhez fűződő jogokkal kezdi. Sokan ezt a jogszabályhelyet tartják **az általános személyiségi jog Polgári Törvénykönyvbeli megfogalmazásának**. A jogalkotó ugyanakkor nem alkalmaz taxációt, hiszen nem is lehet ezeknek a jogoknak kimerítő katalógusát nyújtani.

a.) Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése

A törvény 2004. január 27. napjáig hatályos rendelkezése a hátrányos megkülönböztetés tilalmát nevesítette, a Ptk. 8. §-ban írtakkal összhangban rendelkezve a diszkrimináció tilalmáról. Így személyhez fűződő jogsértésnek minősítette a magánszemély jogegyenlőségét csorbitó hátrányos megkülönböztetést is. Jogvédelemre azonban nemcsak a nemi, faji, nemzetiségi, vagy felekezeti hovatartozás szerinti hátrányos különbségtétel adott alapot. Az Alkotmánybíróság 61/1991. (XI. 20.) AB határozatából kitűnően az állam területén

⁶¹ A technikai, társadalmi fejlődés, illetőleg a személyiség egyes megnyilvánulásai körének bővülése nyomon követhető a Polgári Törvénykönyv személyhez fűződő jogok katalógusának változásában. Az 1960. május 01. napján hatályba lépett 1959. évi IV. törvényben a személyhez fűződő jogok rendszere még a következő volt: névjog, jóhírnévhez való jog, levéltitokhoz való jog, magánlakáshoz és jogi személy céljára szolgáló helyiségekhez fűződő jog, képmáshoz és hangfelvételhez való jog. 1977-es novelláris módosítása a névviseléshez való jogot kiterjesztette a tudományos, irodalmi és művészeti, vagy egyébként közszerepléssel járó tevékenység körében a felvett névre is. A módosítás a névviselés körében a már működő jogi személyek névviseléséhez való jogát is a védelem körébe vonta. A módosítás a levéltitok védelmét kiterjesztette a magántitok, üzemi és üzleti titok védelmére is. Az új Ptk. koncepciója a nevesített személyiségi jogoknak ettől eltérő sorrendjét határozza meg: a) az emberi méltósághoz, ennek keretében a jó hírnévhez és a becsülethez, b) az élethez, a testi épséghez és az egészséghez, c) a képmáshoz és a hangfelvételhez, d) a magánlakáshoz és a jogi személy helyiségéhez, e) a titok és a személyes adat megőrzéséhez, valamint f) a névviseléshez való jog. Külön említést érdemel továbbá, hogy a Ptk. koncepciója előírja a jogsérelem legfontosabb eseteinek meghatározását is. Az Igazságügyi Minisztérium honlapján 2004. június 21., valamint 2005. május 19. napján elhelyezett koncepció és tematika d.) pontként nevesített személyiségi jogként nevezi meg a magánszférához való jogot egyaránt.

tartózkodó személyek között nem tehető kivétel faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai, vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerint sem. A hátrányos megkülönböztetést megvalósító magatartások körét a törvény nem nevesítette, azt a bírói gyakorlatnak kellett kimunkálnia.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 2004. január 27-i hatálybalépésével egyidejűleg a Ptk. is módosításra került, s ezen időponttól kezdődően az egyenlő bánásmód megsértését nevesíti olyanként, mely személyiségi jogot sért. A törvényhez fűzött miniszteri indokolás kiemelte, hogy az addig hatályban lévő jogszabályi rendelkezések nélkülözték az egységes fogalomhasználatot és nem biztosítottak megfelelő eszközöket a jogsértésekkel szembeni fellépéshez. Az általános antidiszkriminációs törvény megalkotása a már meglévő szabályokat koherenssé tette, másrészt kitöltötte azokat a réseket, melyek a szabályozásban mutatkoztak, illetve megfelelő eljárási rendelkezéseket biztosított a jogsértésekkel szembeni fellépéshez.

Az egyenlő bánásmód követelménye a kötelezettektől azt kívánja meg, hogy tartózkodjanak minden olyan magatartástól, amely bizonyos tulajdonságaik alapján egyes személyekkel vagy személyek egyes csoportjaival szemben közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetést, megtorlást, zaklatást vagy jogellenes elkülönítést eredményez. Kimondja, hogy az egyenlő bánásmód követelménye alapján a Magyar Köztársaság területén tartózkodó természetes személyekkel, ezek csoportjaival, valamint a jogi személyekkel és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel szemben azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell eljárni (2003. évi CXXV. törvény 1.§).

Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését jelenti különösen: a hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás.

Az elhunythoz kapcsolódóan szerteágazó magatartási forma valósíthatja meg az egyenlő bánásmód követelményének megsértését. Ezek a magatartások jelentkezhetnek a temetés megszervezésével, lebonyolításával kapcsolatosan, illetőleg bármilyen más élethelyzet következményeként. Így megvalósíthatják különösen az alábbi tényállások: a koporsó elhelyezésének elutasítása az elhunyt származása miatt; a temetkezés kegyeletsértő módon

történő lebonyolítása az elhunyt felekezeti hovatartozása, politikai hitvallása okán. Miután lehetetlen ezen magatartások taxatív felsorolása, így életünk produkálja azokat.

b.) A lelkiismereti szabadság sérelme

A lelkiismereti szabadság azon túlmenően, hogy magában foglalja a személyes meggyőződés, a világnézet szabad megválasztását, kiterjed a választott vallás szabad gyakorlásában, a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés kinyilvánításában vagy kinyilvánításának mellőzésében megmutatkozó jogosultságra egyaránt. Az ezt megvalósító magatartások tipikusan a temetés lebonyolításával kapcsolatosan, így például az elhunyt vallási meggyőződésének megfelelő búcsúztatás elutasításában jelentkezhetnek.

c.) A személyes szabadság jogellenes korlátozása

Az e körbe vonható magatartások a cselekvések igen keskeny spektrumát ölelhetik fel, s a kegyeleti jogsértések nem tipikus előfordulási lehetőségei közé tartoznak.

d.) A testi épség és az egészség megsértése

Természetesen az elhunyt kapcsán már nem beszélhetünk az élethez, egészséghez és a testi épséghez való alapvető emberi jogról.⁶² Ugyanakkor vitatott kérdés, hogy az emberi szervek felhasználása az elhunyt, vagy a hozzátartozók személyiségi jogainak sérelmét valósítja-e meg,⁶³ illetve a saját testhez való személyiségi jog a halál után mennyi ideig marad fenn.⁶⁴ Tekintettel a kérdés vitatott és hosszas fejtegetéseket kívánó voltára, valamint arra, hogy az értekezés elsődlegesen nem ezen kérdés boncolását tűzte céljául, így csupán e rövid említésre korlátozódik.⁶⁵

⁶² Bár az elhunyt testének integritása is hosszas gondolatokra tarthat számot.

⁶³ Az osztrák jogban a KAG-hez fűzött novella ad eligazítást, mely a szerv transzplantációhoz megkívánja, hogy ne legyen az elhunyt, vagy a törvényes képviselőjének olyan nyilatkozata, mely ennek lehetőségét elutasítja. BGBl 1982/273.

⁶⁴ E kettős problémával foglalkozik az osztrák jog területéről: Carstens: Das Recht der Organtransplantation, 1978.; Edlbacher: Die Entnahme von Leichenteilen zu medizinischen Zwecken, ÖJZ 1965. 453.; Forkel: Verfügungen über Teile des menschlichen Körpers, JZ 1974. 593.; Giesen: Arzthaftungsrecht 1981. 105.; Heldrich: Lange-FS 176.; Hinderling: Die Organtransplantation in der heutigen Sicht des Juristen, SJZ 1979. 37.

⁶⁵ Tartalmas gondolatok nyerhetők Gyöngyösi Zoltán: Az élet és test feletti rendelkezések joga címet viselő könyvét lapozgatva. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2002. A külföldi jogirodalomban a

e.) A becsület és az emberi méltóság megsértése

A személyiség megvalósításának fontos feltétele, hogy a társadalom tagjait valóságos értékük szerint ítéljék meg. Ezt szolgálja a hírnév, a becsület és az emberi méltóság védelme. A becsület az ember egyéni értékeinek elismerése mások részéről, tárgyiasult megbecsülés. A becsület csorbulása hajdan például a rómaiaknál hatalmas jelentőséggel bírt, amennyiben a becsületét veszített, infamis ember személyiségét is elvesztette, a becsület elvesztése egyenlő értelmű és következményű volt az erkölcsi halállal.

A becsület és emberi méltóság jelentőségét értekezésünkben a későbbiek során részletesen méltatjuk, itt csupán annak lényegi jellemzőit említjük: A becsület a személy társadalmi megítélése. Ennek alakulásában – egyebek mellett – jelentős szerepe van az egyes polgárok egyénről alkotott véleményének, a környezet jellem- és véleményformáló hatásának. A becsületet sértheti valamely közlés, magatartás annak módja miatt is. Megjelenhet valóságtartalmat nem tükröző bírálatban, véleménynyilvánításban. A becsület sérelmét jelenti a valótlan, vagy a valóságot hamis színben feltüntető tények, illetve az ilyen tényt kifejező értékítélet közlése is. (Ezek azonban egyben a jóhírnév sérelmét is eredményezik.)

B.) Post mortem névjogi védelem

Bevezetés

„Mondd ki a nevem és örökké élni fogok” – tartották egykor az egyiptomiak. Ez a bölcsesség a név különleges természetének köszönhető: A név a személyiség megjelölésének sajátos eszközéül szolgál. „A név nem része a személyiségnek, rajta kívül áll. A név nem egyéniesít, mert az egyéniség nélküle is teljesen önálló és perfekt, hanem az egyéniség megjelölésére szolgáló eszköz,”⁶⁶ fogalmazta meg ma is helyt állóan *Személyi Kálmán*.

témával behatóan foglalkoznak többek közt az alábbi tanulmányok: Gerd Geilen: Probleme der Organtransplantation in: Juristenzeitung, 15. Januar 1971. 41-48.; Hans Forkel: Verfügungen über Teile des menschlichen Körpers in: Juristenzeitung 4. Oktober 1974, 594-606.; Rainer Kallmann: Rechtsprobleme bei der Organtransplantation in: Familienrecht 16. Jahrgang November 1969. 572.; Hinderling: Die Organtransplantation in der heutigen Sicht des Juristen in: Schweizerische Juristen-Zeitung, Heft 3, 1. Februar 1979, 75. Jahrgang, 37-43.; A szervtranszplantáció jogszociológiai vetületéről Molnár Angéla: Kié lesz a májam, ha meghalok? – Amikor a hit és a gyakorlat erősebb a jognál: a szervátültetés. Kontroll, 2004/01. 48-58.

Törő szerint a **név a halállal** nem szűnik meg, csupán **átalakul**. Ez az átalakulás abban rejlik, hogy a halott neve már az elhalt emlékéhez kapcsolódik. Azokat az utóhatásokat fejezi ki, melyek a személyiség megszűnése után fennmaradnak.⁶⁷ Ebben az értelmezésben az elhunyt neve szorosan annak posthumus személyiségéhez, a kegyeleti jogosultak kegyeleti jogához kapcsolódik, elválaszthatatlan egységet alkotva vele.

Miután a személyiségi jogok „legszemélyesebb” jellegét éppen azok elidegeníthetetlensége és a jogosult személy halála általi megszűnése adja, így általános érvényű tétel, hogy a jogosult személy halálával a névjog, mint személyhez fűződő jog megszűnik. *Személyi Kálmán* utal arra, hogy vannak a névjog területén az öröklés gondolatát felkeltő jelenségek. Alaposabb vizsgálódás után azonban egyértelművé válik, hogy csupán öröklési jogi hasonlatosságról beszélünk.⁶⁸

Ezek után kérdés, hogy milyen indokolással, mi alapján védekezhetnek a jogosultak az elhunyt személy nevével való visszaéléssel szemben. A kérdés megválaszolásánál azt az esetet tekintjük, amikor az igényérvényesítésre jogosult és az elhunyt személy neve nem azonos. Ellenkező esetben ugyanis a jogosult saját, eredeti névjoga alapján (is) léphet fel a jogsértőkkel szemben. Ilyen névjogi sérelmeknél a kegyeleti jog tartalmi rendelkezéseiből kell kiindulni, és a kegyeletsértő névhasználatot erre alapozva megszüntetni.

A név és a kegyelet közötti kapcsolat könnyen kimutatható. A sírhely mellett az elhunyt neve a kegyelet megtestesülésének, kézzel foghatóságának egyik legfontosabb eszköze. Az elhunyt egyediesítésének, személyéhez kapcsolódó emlékezés gyakorlásának legbiztosabb, legkézzelfoghatóbb és legfontosabb módja. *„Kifejezi a megszűnt személyiségnek mindazt a továbbhatását, amely a társadalom tagjainak – az élő embereknek – a tudatában érvényesül: az elhalt életének a példáját, nevelő hatását, társadalmi eredményeit, műveit, gyakorlati és szellemi alkotásait. Jelöli, megiszemélyesíti mindazt, amit az elhalt emléke a társadalom tagjai*

⁶⁶ Személyi, 81.

⁶⁷ Törő, Személyiség és polgári jog, 686-687.

⁶⁸ Személyi Kálmán a „gyermek örökli az apja nevét” szólásmódot hozza fel példaként. „Ez csak szólásmód, mert világos, hogy az utód neve eredeti névjog tárgya s csak a név meghatározása történik a közjogi szabályozásból kifolyólag akként, hogy a törvényes gyermek apja vezetéknévét kapja. Már az nem lehetséges, hogy a végrendeleti örökös – pusztán az öröklés ténye alapján – az örökhagyó nevét felvegye.” Személyi, 76.

számára jelent.” Mindig szükség van valami egyediesítési eszközre, amihez a halott emlékét kapcsolni tudjuk.^{69 70}

a.) A védelemben részesítendő név⁷¹

Megmosolyogtatónak tűnik e kérdés-feltevés, – miszerint mit tekinthetünk névnek – azonban érdemes pár gondolat erejéig elidőznünk itt. A név alapvetően betűkből álló, a jogalanyt (pl. jogi személyeket) más jogalanyoktól megkülönböztető jelzés. Képi megjelenítések, vagy kimondhatatlan betűkombinációk, számkombinációk nem rendelkeznek olyan ismérvekkel, melyek lehetővé tennék azok névként való elismerését.⁷² Széles körben elterjedt vezetéknév, mint például Kovács, Tóth, Szabó stb. nem részesülnek külön névvédelemben kivéve akkor, ha a keresztnévvel, illetőleg más, megkülönböztetésre alkalmas jelzővel kerülnek ellátásra. A névvédelem ugyanakkor nem csak az anyakönyvezett név generális védelmét, hanem a művésznév, felvett név, családi név,⁷³ adott esetben keresztnév,⁷⁴ specifikus jellemzőkkel bíró, egyediesítő gúnynév védelmét egyaránt jelenti.

Az amerikai *Right of Publicity* védelme is felöleli a név védelmét,⁷⁵ s nem csupán a polgári⁷⁶, hanem a művésznév⁷⁷ védelmét is. A névvédelem általános szabályai szerint

⁶⁹ Törő, Személyiség és polgári jog 635, 687.

⁷⁰ Ezt az egyediesítést eléggé sajátosan értelmezték régebben a vándorcigányok, akik a halott nevét tabunak tekintették, amit többé vagy legalábbis hosszú ideig nem volt szabad kiejteni. Tárkány-Szűcs Ernő által idézve Erdőss, 124.

⁷¹ A névjogról és a névről részleteiben Koi Gyula e témában írt alaposan kimunkált tanulmányában. Koi Gyula: Névviselés, in: [www.jogiforum.hu/files/publikaciok/koi_gyula-nevviseles\(jf\).doc](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/koi_gyula-nevviseles(jf).doc)

⁷² Nem minősülnek névnek, mégis megkülönböztető jelekkel szolgálnak bizonyos számkombinációk (lsd. személy azonosító jel, adóazonosítójel stb.), illetőleg kumulált betű és számkombinációk (utalva itt a média és közvélemény ügynök múltat feszegető igényére, és így bizonyos, ilyen kombinációt jelentő „fedőnevek” közvélemény általi ismertségére). Ezeket megjelenési módjuk, illetőleg a hír érték elmúlása utáni könnyen felejtethetőségére tekintettel mégsem tekinthetjük olyan ismérvekkel rendelkezőknek, melyek lehetővé tennék azok névként való elismerését.

⁷³ BH1993. 548.: Közismert családi név jogosulatlan használata jogsértést jelent az utónév feltüntetése nélkül is.

⁷⁴ Lsd. Későbbiekben megjelölt jogesetek.

⁷⁵ „All that is required is that the name clearly identify the wronged person” *Hirsch v. Johnson & Sons Inc.*, 280 NW 2d 129, 137 [Sup. Ct. Wis. 1979.]

⁷⁶ *Lerman v. Chuckleberry Publishing, Inc.*, 521 F. Supp. 228 (SDNY 1981) Ezzel szemben az előadó James Brown pusztá megemlékését a „The Commitments” címet viselő film egyik motívumában, nem minősítették a *Right of Publicity* sérelmeként. – *Brown v. Twentieth Century Fox Film Corp.*, 799 F. Supp. 166 (DDC 1992).

⁷⁷ *Cher v. Forum Int. Ltd.*, 682 F2d 634 (9th Cir. 1982)

védelmet élvez a gúnynév,⁷⁸ éppúgy a zenei együttesek megjelölése⁷⁹ és jelzése,⁸⁰ amennyiben azokat kommersziális célból használják fel.

A BGB névvédelme két tényállásból⁸¹ tevődik össze: a *Namensbestreitung*-ból és a *Namensgebrauch*-ból. Vizsgálódásunk tekintetében e második, a *Namensgebrauch*, a névhasználat bír jelentőséggel.

A német jog alapján védelemben részesítendő névnek tekintendő valamennyi, a név hordozóját bizonyossággal individualizálni képes, megkülönböztető erővel rendelkező megjelölés. Hasonlatosan a magyar és amerikai szabályozáshoz védelmet élveznek a polgári nevek,⁸² az utónevek,⁸³ vagy a pseudonim⁸⁴ nevek, az utóbbiak azonban csak akkor, ha identifikáló erővel bírnak. A művészi csoportok megjelölése az uralkodó felfogás szerint ugyancsak névvédelemben részesülnek.

A svájci jog vonatkozó jogszabályi rendelkezése, az Art. 29 ZGB ugyancsak két tényállás között tesz különbséget: a *Namensbestreitung* és a *Namensanmaßung*⁸⁵ között.

A névbitorlás a kifejezés sajátosságából adódóan jelenti az idegen név jogosulatlanul állandó, részleges, vagy visszatérő használatát.⁸⁶ Ez a védelem természetesen nem csupán a családi neveket, hanem a keresztneveket, művészneveket, az álneveket egyaránt megilleti. A pseudonim neveknel – hasonlóan a korábban már ismertetett szabályokhoz – szükségeltetik egy bizonyos eredetiség és ismertség megléte, ami azt jelenti, hogy a

⁷⁸ Hirsch v. Johnson & Sons Inc., 280 NW 2d 129 [Sup. Ct. Wis. 1979.]

⁷⁹ Winterland Concessions Co. v. Sileo, 528 F. Supp. 1201 (ND Ill. 1981), mintegy érintve összességében harminc művész együttes, csoport, többek között Rolling Stones, Santana és Black Sabbath merchandising cikkeit.; Bi-Rite Enters, Inc. v. Button Master, 555 F. Supp. 1188 (SDNY 1983)

⁸⁰ U.S. Life Insurance Co., v. Hamilton, 238 SW2d 289 (Tex. Civ. App. 1951) - Baseball kártyák jelzése, illetve aláírása; Carpeda v. Swift & Co., 291 F. Supp. 242 (ED Mo. 1968) - Reklámdokumentáció jelzése.

⁸¹ § 12 BGB (Schutz des Names)

Wird das Recht zu Gebrauch eines Namens dem Berechtigten von einem anderen bestritten oder wird das Interesse des Berechtigten dadurch verletzt, dass ein anderer unbefugt den gleichen Namen gebraucht, so kann der Berechtigte von dem anderen Beseitigung der Beeinträchtigung verlangen. Sind weitere Beeinträchtigungen zu besorgen, so kann er auf Unterlassung klagen.

⁸² BGH GRUR 1960, 490 „Vogeler”

⁸³ OLG München NJW 1960, 869 „Romy”; BGH GRUR 1983, 262. „UWE”

⁸⁴ BGHZ 30, 7 „Caterina Valente”

⁸⁵ Az értekezés célja szempontjából tekintsük át a Namensanmaßung törvényi szabályozását:

Art. 29 Abs. 2 ZGB: „Wird jemand dadurch beeinträchtigt, dass ein anderer sich seinen Namen anmaßt, so kann er auf Unterlassung dieser Anmaßung sowie bei Verschulden auf Schadenersatz und, wo die Art der Beeinträchtigung es rechtfertigt, auf Leistung einer Geldsumme als Genugtuung klagen.”

⁸⁶ BGE 95 II 487 „Club Medityrannis”; 102 II 166 „Theodor-Naegeli-Stiftung”

pszeudonim név alatt mások csakis és kizárólag azt a konkrét személyt értik és tisztelik.⁸⁷ Ugyanakkor bizonyos identifikált szlogenek is védelmet élveznek.⁸⁸

Ami a művészi együtteseket illeti, ezek névjoga meglehetősen vitatott. Amennyiben az együttes az Art. 552 OR szerint a Kollektivgesellschaft előfeltételeinek még nem tesz eleget és ezzel az Art. 947 OR védelmét élvezzi, a joggyakorlat jelentős része alkalmazhatónak tekinti az Art. 29 ZGB szabályait.

A névjogi gyakorlat vonatkozásában a keresztnév és gúnynev bír speciális jellemzőkkel, hiszen csupán akkor részesül védelemben, ha rendelkezik azokkal az általános, a név kategória elismeréséhez szükséges jellemzőkkel, melyek lehetővé teszik más személyektől megkülönböztető természetét. Vagyis az adott kereszt-, illetőleg gúnynev egyértelműen egy konkrét személyre utal.

Ebbéli állásfoglalása tűnik ki az OLG Münchennek egy, az általa 1959-ben hozott ítéletéből is,⁸⁹ ahol kimondta, hogy magának a *Romy* névnek említése egy filmmel kapcsolatosan a publikum jelentős részében alkalmas olyan érzés kiváltására, mely összefüggést keres és talál az akkori felperes, Romy Schneider személyével és a filmmel kapcsolatosan.

Hasonló ítélet született a BGH előtti, egy másik peres eljárásban, ahol egy sportszergyártó cég az „UWE” elnevezést alkalmazta. A BGH álláspontja szerint Uwe Seeler § 12 BGB szerint védelemben részesítendő nevét (keresztnévét) a jogellenes használat okán sérelem érte, miután egy körkérdés során a megkérdezettek 61%-a akként nyilatkozott, hogy az Uwe név hallatán, illetve azt olvasva a híres futballistára gondolnak.⁹⁰

Ezzel szemben a svájci Bundesgericht 1966-ban a *Sheila* néven ismertté vált francia énekesnő, – Annie Chancel – egy Sheila megjelölés alatt piacra hozott parfüm gyártójával szembeni névjogi védelemre irányuló keresetét elutasította.⁹¹ Ítéletében a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Sheila keresztnév az angolszász nyelvterületen olyan széles körben elterjedt, hogy az a művésznő individualizálására alkalmatlan.⁹²

⁸⁷ BGE 92 II 310 „Sheila”; 112 II 63 „Monti”

⁸⁸ Carson v. Here’s Johnny Portable Toilets, Inc., 698 F2d 831 (6th Cir. 1983)

⁸⁹ OLG München GRUR 1960, 394 - Romy

⁹⁰ BGH NJW 1983, 1184 - UWE

⁹¹ BGE 92 II, 305 - Sheila

⁹² Számos szerző azonban nem ért(ett) egyet a bíróság ezen álláspontjával az énekesnő jogeset időpontjakori népszerűsége és ismertsége okán. Így többek között: Wolfgang Preiss: Die Werbung mit Persönlichkeiten und Figuren nach schweizerischen Praxis, Festschrift für Blum, 1978. 199.; Christian Schertz: Merchandising, C.H.Beck’sche Verlagsbuchhandlung, 1997. 147.

b.) A név posthumus védelmének tartalmi ismérvei

A név-változtatás időbeli korlátját a halál bekövetkezésének pillanata képezi. Ettől az időponttól kezdve nincs mód az elhunyt személy nevének megváltoztatására. Ennél fogva a kegyeleti jog megsértését jelenti a halott nevének megváltoztatása, torzítása. A konzekvensen követett bírói gyakorlat szerint ugyanakkor nem valósítja meg a kegyeleti jog megsértését, ha a síremlék annak létesítője és az elhunyt közötti kapcsolat jellegére utal a pontos név megjelölésének mellőzésével.⁹³

Az elhunyt nevének védelme magában foglalja annak tilalmát is, hogy a tudományos, irodalmi, művészi vagy egyébként közszerepléssel járó tevékenységet folytatni kívánó személy nem vehet fel olyan nevet, mely e területeken korábban tevékenykedett elhunyt nevével egyezik, vagy azzal összetéveszthető. A névvédelem abszolút hatályának megfelelően eltérő névhasználat szükségeltetik a tudományos, irodalmi vagy művészeti tevékenység során akkor is, ha a névazonosság, illetőleg névhasonlóság elhunyt személy nevéhez kapcsolódik.

A post mortem névjogi védelem szükségességét jól reprezentálja a BGH egyik meghatározó jelentőségű ítélete.⁹⁴

Az alperesi producer mutatta be 1993-ban a Marlene Dietrich életéről szóló musicalt, melyet az 1993. áprilisi berlini ősbemutatótól kezdve többnyire egészen 1993. május végéig „Sag mir, wo die Blumen sind” címmel, majd 1993. júniusának végéig „Marlene” cím alatt játszották. A nem túl sikeres musicalnak ezt követően nem volt több előadása. Az alperes ugyanakkor a Lighthouse Musical Produktionsgesellschaft mbH ügyvezetőjeként az irodalmi és/vagy zenei szórakoztató film és színpadi előadáshoz való felhasználásra még 1992. júniusában bejelentett Nr. 2022193 „Marlene” védjegy tulajdonosa is volt.

⁹³ LB. Pf. I. 20 267/1975.

⁹⁴ BGH, Urt. v. 1. Dezember 1999 – I ZR 49/97 – Kammergericht, LG Berlin, NJW 2000, 2195.

a) Das allgemeine Persönlichkeitsrecht und seine besonderen Erscheinungsformen wie das Recht am eigenen Bild und das Namensrecht dienen dem Schutz nicht nur ideeller, sondern auch kommerzieller Interessen der Persönlichkeit. Werden diese vermögenswerten Bestandteile des Persönlichkeitsrechts durch eine unbefugte Verwendung des Bildnisses, des Namens oder anderer kennzeichnender Persönlichkeitsmerkmale schuldhaft verletzt, steht dem Träger des Persönlichkeitsrecht unabhängig von der Schwere des Eingriffs ein Schadenersatzanspruch zu.

b) Die vermögenswerten Bestandteile des Persönlichkeitsrechts bestehen nach dem Tode des Trägers des Persönlichkeitsrechts jedenfalls fort, solange die ideellen Interessen noch geschützt sind. Die entsprechenden Befugnisse gehen auf den Erben des Trägers des Persönlichkeitsrechts über und können von diesem entsprechend dem ausdrücklichen oder mutmaßlichen Willen des Verstorbenen ausgeübt werden.

A Lighthouse Musical a FIAT Automobil AG-vel kötött szerződés alapján biztosította a Marlene név használatát a 200-as limitált számmal megjelenő Lancia Y 10 „Marlene” típusra, továbbá a színésznő egy 1930-ból származó fényképfelvételének, valamint aláírásának használatát. Ellentételezésként a FIAT a gépjárművek bemutatása és értékesítése során reklámozta a musicalt. A FIAT cég a gépjárműből 100 darabot értékesített.

Az előadás reklámfüzetében két oldal az Ellen Betrix részére volt fenntartva, amiben „Marlene-Look” megjelölés alatt és Marlene Dietrichet ábrázoló felvétellel reklámozták a kozmetikumot. A cég ellentételezésként 2.000- 3.000 DM összegű kozmetikumot biztosított a musical előadásához.

A Lighthouse Musical számtalan cikket (telefonkártyákat, pólókat, karórákat, képeslapokat) készíttetett Marlene Dietrich fényképével és a „Sag mir wo die Blumen sind” musical címmel. Ezeket 1993. júniusában a színház előtt árulták.

A felperes (Marlene Dietrich lánya Maria Rivas) Marlene Dietrich nevének, képmásának jogellenes használata miatt kérte a bíróságot, hogy kötelezze az alperest a jogsértő magatartás abbahagyására, valamint kártérítésre. Keresete jogalapjaként édesanyja post mortem személyiségi jogainak megsértését jelölte meg.

A bíróság ítéletének indokolásában kifejtette, hogy „az általános személyiségi jog a Bundesgerichtshof gyakorlata alapján 1954 óta egy, az Art. 1 és 2 GG által garantált alapjog, amely a § 823 Abs. 1 BGB alapján védelmezett „sonstiges Recht”-ként került elismerésre. [...] Az általános személyiségi jog különös megjelenési formái a képmáshoz és a névhez való jog. [...] **A személyiségi jog vagyoni értékű jogosultságai öröklésének elismerése tilalmazza az elhunyt személyiségi jegyeinek, képmásának, nevének jogosulatlan vagyoni haszonszerzés céljából való használatát.**”

A jogosulatlan, post mortem névhasználat további tipikus esete Diana hercegnő nevének gazdasági haszonszerzés céljából való használata:

A felperes 1997. szeptemberében, illetőleg 1998. januárjában tulajdonosává vált a „Lady Di” kép-, illetőleg szójelzőnek. Az alperes egy, a „Lady Di – Diana, Königin der Herzen” musical reklámja érdekében az interneten egy homepaget hozott létre, mely miatt a felperes eljárást kezdeményezett vele szemben. Az eljárás bíróság döntésében abból indult ki, hogy a „Lady Di” megjelölés félreérthetetlen módon az elhunyt Walesi hercegnőhöz kapcsolódik, még akkor is, ha nem ez a „megjelölés” volt a tényleges neve. A peres eljárás tárgyává tett cselekmény az elhunyt személyiségi jogának jogosulatlan, gazdasági jellegű, vagyoni haszonszerzés reményével járó használatán alapult, amely jog csakis és kizárólag az örökösöket illetné meg. Ennek megfelelően az indítványnak a bíróság nem tett eleget.⁹⁵

c.) Dualizmus vagy monizmus?

Ezek és az ehhez hasonló példák – melyeket természetesen hosszasan lehetne sorolni –, a névjog kettős jogi természetét világítják meg a monista, illetőleg dualista elmélet értelmezésén keresztül. A két elmélet alapvető elhatárolhatósága a személyhez fűződő és a vagyoni jogosultságok kapcsolatrendszerét érinti. A dualista elmélet ezen jogok egymástól függetlenségét, míg a monista rendszer a kettő elválaszthatatlanságát vallja.

A névjog e kettős jogi természetét *Klippels Namenspersönlichkeitsrecht*-ként, illetőleg *Namensimmateriellgüterrecht*-ként minősítette.⁹⁶ Más szerzők ezzel szemben inkább a monista modellt helyezik előtérbe, mely a hatályos német szerzői jogi rendelkezéseken nyugszik. *Freitag* szerint ezen elmélet alapján a név gazdasági-ideális kettős természetét az egységes névjog jól átfogja és lefedi.⁹⁷

Álláspontunk szerint a névjog dualisztikus felfogása alatt inkább a név-személyhez fűződő jogot, illetőleg név-vagyoni értékű jogosultságokat értjük. Értünk sokkal inkább vagyoni értékű jogosítványokat, hiszen miként a fentebb megjelölt példákon keresztül is bemutatásra került, a név, mint egyediesítő eszköz „kereskedelem” tárgyává vált. Magának pusztán a névnek a szerepeltetése soha nem képzelt vásárlásra ösztönző erővé vált. A fogyasztótársadalom eljutott a vásárlás azon fokára, amikor úgy vásárolja a kereskedők által kínált termékeket, legyen szó akár kozmetikai cikkekről, parfümről, sport-, szabadidő-ruházatról, gépjárműről, avagy pusztán élelmiszerekről, üdítőitalokról, hogy ki reklámozza, szignálja, vagy ki adta nevét a terméket megjelölő fantázianévhez. S a vagyoni értékűséget mi sem támasztja alá jobban, mint a tényleges gyakorlat, hiszen a közélet és művészvilág szereplői a forgalmazókkal kötött szerződésekben tetemes összegekért járulnak hozzá a szerződéses feltételek szerint nevük termékeken, illetőleg szolgáltatásokon való szerepeltetéséhez. Éppen ezért alkalmasabbnak véljük a *névjogon belül a személyhez fűződő és vagyoni értékű jogosultságok megkülönböztetését*.

⁹⁵ 17 HKO 8504/01

⁹⁶ Klippel: Der zivilrechtliche Schutz des Namens, Paderborn 1985. 49.; Alapjaiban ezzel a felfogással összhangban Götting. In.: Horst-Peter Götting: Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte, Tübingen 1995. 131.

⁹⁷ Andreas Freitag: Die Kommerzialisierung von Darbietung und Persönlichkeit des ausübenden Künstlers, Baden-Baden, 1993. 141.

Korábbi jogunk ún. „becsületjogról” beszélt, amit *Balás P. Elemér* akként finomított és pontosított, hogy a „helyes felfogás szerint nem beszélhetünk becsületjogról, hanem a személyiség jogi oltalmáról a becsület vonatkozásában.”⁹⁹ Mai jogi fogalomtárunk már „helyére tette” a becsület polgári jogi védelmét, és a jóhírnevet, mint külön nevesített személyhez fűződő jogot védi.¹⁰⁰

Korábban a hírnévnek úgy véljük sokkal komolyabb tartalmat tulajdonítottak. Más megítélés alá esett az a személy, akinek a becsületét érintő, később igaznak bizonyult hír vált nyilvánossá. Régebbi jogunk alapján a bíróságok számos esetben ítétek meg nagyobb összegű nem vagyoni kártérítést azoknak a hölgyeknek, akiknek női becsületén esett folt. Régi erkölcsi értékeink könnyebben megbélyegezték a „vétő” embert, s a társadalom büntetése jóval nagyobb súllyal bírt, mint a tényleges kár.

„A hírnév tartalmi jellegű egyediesítési eszköz. [...] A halott emlékének a fenntartásához is szükség van egyediesítésre. Ebben a formai jellegű név mellett jelentős szerepet kap a tartalmi megkülönböztetés, azaz a hírnév.”¹⁰¹

A halott jóhírneve különös hangsúlyt kap, amit a halál ténye determinál. **„Ahhoz, hogy a halott emléke a valóságot fejezze ki, valóban arra a személyre vonatkozzon, aki a halott**

⁹⁸ Szeretnénk egy pár szóban kitérni a jóhírnév terminológia helyesírásának „sokszínűségére”. Régebbi jogunk némely esetben egyben, máskor pedig különírvá használja a jóhírnév, jó hírnév megjelölést. A jelenleg hatályos Ptk jóhírnevet jelöl, míg az új Polgári Törvénykönyv Magyar Közlönyben megjelent Konceptiója jó hírnévről beszél. A helyesírás egyértelműsége miatt annak megfelelően alkalmazzuk helyesírását, hogy mely időpontban hatályos joggyakorlatról beszélünk. Így ehelyen egybe írjuk e nevesített személyhez fűződő jogot, függetlenül a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott A magyar helyesírás szabályai c. könyv szerinti helyesírástól.

⁹⁹ Balás P., 64.

¹⁰⁰ Petrik Ferenc által idézett két ítélet igen jól jelzi az e körben kialakult bírósági gyakorlatot: „Az elhalt emlékét sérti a róla írott cikknek az a megállapítása, hogy külföldről történt hazatérése után nem keresett munkát, nem kívánt dolgozni, a felesége dolgozott helyette is, ő viszont sorra hordta fel a nőket a lakásukra. A valóság az, hogy közvetlenül hazatérése után – minimális időkihagyással – elhelyezkedett és dolgozott. Igaz, hogy halála előtt megismerkedett és közelebbi kapcsolatba került egy nővel, ezt a valóságos tényt azonban hamis színben tünteti fel a cikk a nők felhordására, soros barátnőkre való utalásával.” Petrik, Személyiség védelme, 221., Pesti Központi Kerületi Bíróság P.törv. 87 019/1988. Az általa említett másik jogeset bizonyos „speciális” szóváltásokhoz kapcsolódik: „A származással kapcsolatban a felmenő cselekményei közhelyszerűen gyakran képezik beszélgetés tárgyát. Az a szóhasználat azonban, hogy „kivel feküdt le az anyád”, a közhely sematikusságát meghaladó durva állítás. Sérti a meghalt személy emlékét.” Pesti Központi Kerületi Bíróság P. törv. 87 018/1988.

¹⁰¹ Törő, Személyiség és polgári jog, 690.

az életében volt, szükséges az elhalttal kapcsolatos adatok, értesülések, közlések valódiságának a fenntartása, azaz hírének, hírnevének a védelme.¹⁰² A halott emlékét akkor tudjuk életéhez híven megőrizni, ha védjük minden olyan állítástól, híreszteléstől, „pletykától”, kitalációtól, mely életben léte esetén becsületét, jóhírnevét sértené. Az elhunyt jóhírneve védelmének fontosságát mi sem jelzi jobban, minthogy a jogalkotó a Ptk. 85. § (3) bekezdésében külön nevesíti azt.

A hozzátartozókban, illetőleg mindazokban, akik az elhunytól valamilyen emlékképet őriznek magukban, az elhunyt feléjük megnyilvánult jellemének képe él. A kegyeleti jogot joggal látjuk sérülni, ha kívül álló harmadik személyek – ismert, vagy kevésbé ismert oknál fogva – ezt az emlékképet igyekeznek kettétörni.

Mind a magyar, mind pedig a német irodalomban és jogirodalomban lelhetünk példát arra, amikor a szerző egy általa ismert, és a körülmények együttes értékelése után mások által is felismerhető személyről formálta művének hősét. Mindhárom, általunk is ismert esetben kérték a hozzátartozók a jogvédelmi eszközök alkalmazását:

A „Halhatatlan légió” című filmben szereplő idegenlégiós toborzó riasztó jellemű (emberrel kereskedő, uzsorás) figurája összefüggésbe hozható a filmben ábrázolt Rejtő Jenő műveinek kiadójával. A film alkotói a nézőkben azt a látszatot keltették, hogy a kiadó elítélendő, visszataszító szerepet játszott az író életében. Ezzel megsértették az elhalt kiadó emlékét. Ezért a bíróság az elhalt özvegyének a keresete alapján a film alkotóit nyilvános elégtételadásra kötelezte.^{103 104}

H. J. „Kányák” című regényét a Szépirodalmi Könyvkiadó jelentette meg 1978-ban. Az író nagyapja szerint a regényben könnyen felismerhető mind saját, mind pedig közeli, elhunyt rokonai személye. A nagyszülő kérte a személyhez fűződő jogok megsértését, illetőleg az ahhoz kapcsolódó jogkövetkezmények alkalmazását. A Legfelsőbb Bíróság elvi élel mondta ki, hogy „az író az általa kifejezett művészi cél, az egyetemesebb valóság ábrázolása érdekében jogosult alkotásához felhasználni, átformálni, átalakítani a saját emlékeit, élményeit a társadalmi érdekek és mások jogos érdekeinek a korlátai között. Más személyhez fűződő jogainak a megsértésére azonban nem jogosult. Valamely sajtótermék általánosságban helyes célkitűzései sem engedik meg azt, hogy részleteiben másnak a személyhez fűződő jogait megsértése. Ha az alkotó a művében olyan

¹⁰² Törő, Személyiség és polgári jog, 690.

¹⁰³ Fővárosi Bíróság, 51. Pf. 28 359/1972.

¹⁰⁴ Törő, Személyiség és polgári jog, 692.

személyt ábrázol, aki valamilyen módon felismerhető, köteles az ábrázolt szereplőnek a személyhez fűződő jogait tiszteletben tartani. A szépirodalmi alkotás tartalma, utalásai alapján felismerhető személy orvoslást kérhet, ha az ábrázolás a személyhez fűződő jogait sérti. Az igény érvényesítésének a feltétele azonban, hogy a valóságban élő személy és az irodalmi műben szereplő személy felismerhető és azonosítható legyen.¹⁰⁵

Klaus Mann Mephisto c. művét száműzetésében írta, s állítólag Hendrik Höfgen figurájában Gustaf Gründgens jellemét rejtette el. Számtalan részlet – így a jellem, az alak, azon színházi darabok leírása, amelyekben a színész játszott, különösen a Mephisto szerep megegyezése és a Preußisches Staatstheater általános intendánsává való kinevezés – mind hasonlatos Gründgens élettörténetéhez. Több, környezetében élt személy is visszatér szereplőként a regényben.

A Mephisto regény felújított kiadásban 1956-ban, Kelet-Berlinben jelent meg az Aufbau-Verlag gondozásában. A regény utolsó oldalán a következő megjegyzést tartalmazta: „A könyvben szereplő személyábrázolások nem portréábrázolások K. M.”. Ez ellen a kiadás ellen Gründgens nevében nevelt fia, – aki az adoptálásától kezdve Gründgens haláláig annak személyi titkára volt – 1957-ben keresettel élt, de a könyv már kiadásra került, ugyanakkor további három nyugat-német kiadó általi megjelentetését sikerült megakadályoznia.

1963. augusztusában az alperes bejelentette a könyv újbóli megjelentetését. Gründgens 1963. október 7-én bekövetkezett halála után a felperes többnyire eredménytelenül tiltakozott és végül keresetet nyújtott be a regény újbóli megjelentetésével szemben. Az alperesi kiadó az első fokú bírósági eljárás során pernyertes lett. A Landgericht (az illetékes Megyei Bíróság) a keresetet elutasította azzal az indokolással, hogy „Gründgens regényben megsérült személyiségi jogai annak halálával megszűntek, mivel hiányzik a védendő jogi tárgy.”

Ezen ítélettel szemben a felperes az Oberlandesgericht-hez (Tartományi Főtörvényszék) fordult. Az Oberlandesgericht a felperes keresetének helyt adott és az alperesi kiadó Gustaf Gründgens személyiségi jogának megsértése miatt a regényt nem terjeszthette tovább. Az alperes jogorvoslata eredmény nélkül maradt.¹⁰⁶

Helyeseljük a Legfelsőbb Bíróság egyik eseti állásfoglalását, ahol rögzítette, hogy *„ha valakinek az emlékét híven és épségben meg akarjuk őrizni, halála után is tiszteletben kell*

¹⁰⁵ P. törv. IV. 21 537/1979. sz., BH 1980. 377. II. A könyv belső borítólapján levő ún. „fülszövegben” az író jelzi, hogy regényében családjának „sorsát” írta meg: „Huszonöt évesen fejeztem be ezt a regényt, írtam meg családom sorsát, magamét; hiába menekültem, futottam el, önmagukat követelték bennem, s én odaadtam magamat nekik, a Kányáknak” A regény második fülszövege kiemeli azt is, hogy „eposzi áradású családregényének gazdag meseszövegében a realizmus vegyül irracionális elemekkel, melyek az élet kimeríthetetlen variációs gazdagságát példázzák, ugyanakkor megjelenítik a cigányság ősi mítoszait, a közösségekben ma is élő, eleven mondákat, hiedelmeket és ősi szokásokat.” (A szegedi Somogyi könyvtárban a Kányák című regény továbbra is a Szépirodalmi Kiadó 1978-as kiadásában lelhető fel.)

¹⁰⁶ Görög Márta: Az általános személyiségi jog posthumus védelme a német joggyakorlatban, Európai Jog, 2002. évi júliusi szám, 23.

*tartani magánéletét, becsületét, emberi méltóságát. Senki nem válhat halála után sem a pletykaéhes kíváncsiság kielégítésére szolgáló sajtóközlemény tárgyává.*¹⁰⁷”

D.) Képmás, hangfelvétel védelme¹⁰⁸

A személyhez fűződő jog ezen speciális területén akkor tette meg az ember az első lépést, amikor a kép és hanghordozót felfedezték, illetőleg azok elterjedtek. A képmás és hangfelvétel az egyén külső megjelenési formáját, beszéd stílusát, hanglejtését, gondolatait, kívülvilág felé történő megnyilvánulását rögzíti maradandó eszközzel. Létének lényegét az utólagos reprodukálhatósága jelenti. Ezek a sajátságos jellemzők okozzák – a névjog melletti – különleges identifikáló hatásukat.

Az értekezésben megjelölt célkitűzés elérése szükségessé teszi az elhunyt képmásának és hangfelvételének védelmét egyaránt. Miként valamennyi személyhez fűződő jog, úgy a képmásra vonatkozó jog is megszűnik a halállal.¹⁰⁹ Az ábrázolt személy döntési kompetenciájába tartozik a felvételek felhasználásának mibenléte,¹¹⁰ s halála után az elhunyt személyhez kapcsolódó képmás és hangfelvétel védelme esetében a kegyeleti jogosultat illeti meg a jogvédelmi eszközök igénybevétele.

A haldoklóról képmást vagy hangfelvételt, illetve az elhaltról akár holttestként, akár a megszűnt élő emberi arc, alak emlékezetének a felelevenítéseként képmást (rajzot, szobrot, fényképet) készíteni csak a kegyeleti jogosult hozzájárulásával lehet, és csak akkor, ha ezt az elhalt életében nem zárta ki.¹¹¹ ¹¹² A közelmúlt egyik nagy vihart kavart esete az adatvédelmi ombudsmant közlemény kiadására készítette:

¹⁰⁷ LB Pf. IV. 20. 663/1991. sz.

¹⁰⁸ A címben megjelölt gondolatokon belül az értekezés jelen része nem tér ki a közszereplők speciális helyzetére és szabályozására, az az értekezés más címe alatt kerül részleteiben is elemzésre.

¹⁰⁹ Személyi, 79., 80.

¹¹⁰ „A személyiséget hordozó egyén hivatása meghatározni azt, hogy a személyiség folyama milyen utat tegyen meg, ehhez pedig az is hozzátartozik, hogy a testi képmás ne szerepeljen azokon a határokon kívül, melyek a személy normális életvitelével és általában a személy akaratával együtt járnak.” Balás P., 638.

¹¹¹ Törő, Személyiség és polgári jog, 693.

¹¹² Eléggé morbid módon található az interneten olyan honlap ahol híres emberek holttestéről készült fényképfelvételeket tesznek közzé egy rövid életrajzi leírással. A honlapon szerepel többek közt Marilyn Monroe, Sztálin, Pol Pot, Hitler, John F. Kennedy, Che Guevara, Kurt Cobain post mortem fotója. A honlap elérhetőségi helye: www.celebritymorgue.com;

2004. január 25. napján a Guimares-Benfica mérkőzés hosszabbításában Fehér Miklós válogatott labdarúgó a futballpályán elhalálozott. Egyes újságok a sportoló haláltusájáról kimerevített képet közöltek. Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos az ügyben közleményt tett közzé: „Megdöbbenéssel értesültem arról, hogy a [...] című napilap a mai számában úgy tudósított Fehér Miklós válogatott labdarúgó tragikus haláláról, hogy a címdalán közzétette a szerencsétlenül járt sportoló haláltusája közben készült fényképét, megsértve ezzel emberi méltóságát, képmása és személyes adatai védelméhez fűződő jogát. Az ilyen sokkoló hatású képek bemutatása a személyiségi jogok lábbal tiprását jelenti, és sérti a jóérzésű emberek kegyeleti érzéseit is. Az újság eladott példányszámának növelése, a piaci verseny nem szolgáltathat elegendő indokot az ilyen mértékű jogsértésekre.

Személyiségi jogai csak az élő természetes személynek vannak, az ember halálával megszűnik a jogképessége. Ez azonban nem eredményezheti azt, hogy az elhunyt adataival, képmásával az újságíró szabadon rendelkezék, mert az adott személy halála után is tiszteletben kell tartani magánéletét, emberi méltóságát.

Tudomásul kell venni, hogy a sajtószabadság nem önmagában érvényesülő alkotmányos jog, hanem csak a személyiségi jogok védelmével összhangban érvényesülhet.

Nyomatékosan és ismételten felhívom az un. „bulvárújságírásban” dolgozó újságírók figyelmét a mértékletesség, nagyobb empátia és a személyiségi jogok tiszteletének fontosságára.¹¹³”

A német joggyakorlatban éppen egy, a Bismarck kancellár holttestéről jogosulatlanul készített fényképfelvétel indította útjára a posthumus személyiségvédelem gondolat-fonalát.¹¹⁴

Bismarck kancellár 1898. július 30. napján hunyt el Friedrichruh-ban, Sachsenwaldban, Hamburg mellett. Két „szemfüles” hamburgi fotográfus közül az egyik állandó kapcsolatban állt a kancellár erdészével és helyi intézőjével, így tudta meg, Bismarck halála mikor következik be. A kért információ birtokába kerülve, Otto von Bismarck fia akarata ellenére két felvételt készítettek a holttestről, illetőleg annak környezetéről. Az 1890-es évek kezdetétől mindkét felvételt nyilvánosságra hozták a Berliner „Lokalanzeiger”-ben és egy másik újságban. Átérezve az elkészített felvétel anyagi vonatkozásait egy, az Unter den Linden-en lévő hotelben fogadták a riportereket és a kíváncsiskodókat. Végül egy kiadó 30.000,- RM (birodalmi márka) összegért és a forgalom 20 %-a ellenében szerezte meg a felvételeket. Herbert von Bismarck már 1898. augusztus 4. napján elérte a felvételek rögtöni lefoglalását, elkobzását és ugyanazon a napon a Hamburger AG egy ideiglenes rendelkezést adott ki, melyben mindkét fotográfust eltiltotta a felvételek terjesztésétől. A fotográfusok két éven keresztül harcoltak eredménytelenül a felvételek felszabadításáért. Bár a német jogirodalom a Bismarck-esetet tekinti az általános személyiségi jog története kezdetének, az RG nem állapította meg a személyiségi jog megsértését, döntését magánlaksértésre alapozva hozta meg. A fotográfusok a

¹¹³ Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos közleménye, Budapest, 2004. január 28.

magánlaksértés miatt 5, illetőleg 8 hónap börtönbüntetést kaptak, s ott élték meg Bismarck halálának évfordulóját is. A felvételek egyébként csak 1953-ban kerültek nyilvánosságra hozatalra egy újságban.

Egy hasonló eset történt néhány évvel később a híres svájci festő halálát követően. Az ú.n. Holder esetben¹¹⁵ a szövetségi bíróság kimondta, hogy az özvegy érzelmi szférája magasabb fokon áll, és magasabb fokú védelmet kíván, mint a műkereskedő, illetőleg a festmény tulajdonosának a festmény nyilvánosságra hozatalához kapcsolódó joga.

Egy műkereskedő által szervezett kiállításon felbukkant ugyanis egy a Schürch nevű festőtől származó, Ferdinand Holder holttestét a halottas ágyon ábrázoló kép. A bíróságok Holder özvegye álláspontjának adtak helyt, aki tiltakozott a kép nyilvános kiállításával szemben. Az ítéleti döntésében elismerte a szövetségi BG, egy az Art. 28. Schw. ZGB-ből levezetett „jogát az özvegynek, amely gátat emel a férjét halottas ágyon ábrázoló festmény hozzájárulása nélküli nyilvános kiállításával szemben.” Az alapul fekvő esetben – indokolta a bíróság – a műkereskedő és képtulajdonos Schürch művének nyilvános kiállításához fűződő joga alárendelődik az özvegy jogosult érdekének (l'intérêt legitime).

A Court of Appeal a testi integritás sérelmét látta megvalósulni a súlyos betegről történő fényképfelvétel ismételt készítésével.¹¹⁶

A jóhírnév megsértését komplex egészként kell kezelni, ami **számos megvalósítási fordulatot** feltételezhet. Adott esetben a jóhírnév megsértését jelenti az érintett személy képmásának, hangfelvételének vagy az általa használt, rá jellemző egyedi köszöntésmódnak reklámtevékenység során engedély nélküli felhasználása.¹¹⁷ Ugyancsak a jóhírnév megsértését valósítja meg az érintett személy képmását jogosulatlanul és félreérthető helyzetben ábrázoló dokumentumfilm részlet.¹¹⁸

¹¹⁴ Személyi, 80. p.; Görög, Posthumus védelem, 22.

¹¹⁵ BG 70, II, 127

¹¹⁶ Lábady Tamás: Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban, Állam- és Jogtudomány, XXXVI/1-2 szám, 94.

¹¹⁷ Bár az idézendő jogeset nem posthumus jóhírnév megsértését érinti, mégis hasznos ismeretekhez juttat bennünket. A perbeli esetben az alperesek az 1998. évi Labdarúgó Világbajnokságról folytatott televíziós közvetítéseket kísérő, általuk közzétett, rádiótelefon-szolgáltatást népszerűsítő reklámfilmekben figyelemfelhívó reklám céllal a felperes, K. J. hozzájárulása nélkül és személyével egyértelműen azonosítható módon felhasználták az általa sportközvetítések során régóta és rendszeresen alkalmazott egyedi „Jó estét, jó szurkolást!” köszöntést. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében megállapította, hogy az alperesi részvénytársaság, valamint reklámügynökség a reklámfilm elkészítésével és sugárzásával megsértette a felperes személyhez fűződő jogát, ezen belül jóhírnevét, mert hamis látszatot keltve a felperes személyét reklámtevékenységgel hozták kapcsolatba, amely szakmai jóhírnevére is negatív hatással van. Legf. Bír. Pfv. IV. 21 356/1999. sz. BH 2002. 261.

¹¹⁸ Pesti Központi Kerületi Bíróság P. törv. 85 855/1989.; Petrik, Személyiség védelme, 104.

A német általános személyiségi jogi irodalmat tekintve számos, Marlene Dietrich személyével összefüggő jogesetet lelhetünk fel. A legutóbbi kegyeleti jogsértést a „Focus” magazin, illetőleg a „Die Welt” című napilap valósította meg egy, a *Marlene Dietrichet* meztelenül ábrázoló felvétel nyilvánosságra hozatalával. Az Oberlandesgericht München mindkét kiadót 5.000,- Euró megfizetésére kötelezte.¹¹⁹

A német joggyakorlatban az egyik híres, már elhalálozott színész és szerző *Heinz Erhardt* hangjának jogosulatlan felhasználásával kívánta elérni az egyik reklámszolgáltató a várt hatást. A reklám Heinz Erhardt közismert és tipikus hanghordozásán alapult. Az OLG Hamburg ítéletében arra az álláspontra helyezkedett, miszerint „a civiljogi védelem művészek esetén felöleli azok valamennyi, művészi mivoltukhoz kapcsolódó megjelenését, a kimondott és írott szót, művészi teljesítményt rögzítő és jelentő műveket egyaránt. Az életmű és az élettér alig választható el egymástól a művészek személyiségi jellemzői során. Ez különös módon azokra a művészekre jellemző, akiknek – mint Heinz Erhardtnak – sikerült egy mindenki által közismert személyiséget felépítenie. Heinz Erhardt szóbeli előadásmódja, hanghordozása által széleskörű ismertséget nyert el.”¹²⁰ A bíróság álláspontja szerint „**az elhunyt személyt megillető jogi védelem mértéke meghatározása során kiindulási pontként az élő művész jogi helyzetét kell vizsgálni.** Ha Heinz Erhardt még élne, jellegzetes hanghordozása és hangja jogosulatlan alkalmazásával szemben saját maga tudna fellépni. [...] Ha valamely művész egy speciális területen tevékenykedett volna, miként Erhardt is, nem lehet sem a képét, sem a nevét beleegyezése nélkül reklámcélokra felhasználni. Ez teljesen független attól, hogy a reklámhasználat megvalósítja-e a becsületsértést.”¹²¹

A legfontosabb kérdés mégis az volt, hogy a jog által biztosított védelem post mortem érvényesül-e. A bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy „a törvény időbeli korlátozással (§ 22 II KunstUrhG) elismeri az elhunyt személy képmásához fűződő jogot. Elismert tény, hogy az általános személyiségi jog egyik részterülete.” A képmáshoz fűződő

¹¹⁹ A „Focus” a bíróság döntését a „sajtószabadságba történt meg nem engedhető behatásnak” minősítette és fellebbezést terjesztett elő a Bundesgerichtshof-on. Az OLG döntését arra alapította, hogy „mit dem Tod zwar das allgemeine Persönlichkeitsrecht erlösche, aber dafür weiterhin der Schutz der Menschenwürde gelte.” [www.recht.de/Schadenersatz wegen Marlene Dietrich-Nacktfotos](http://www.recht.de/Schadenersatz_wegen_Marlene_Dietrich-Nacktfotos)

¹²⁰ NJW 1990, 1995 1995.

Der Ersatz eines Sprachimitators in einer Rundfunkwerbung, der die künstlerische Eigenart eines in Wort und Stimmklang bundesweit bekannt gewordenen Schauspielers nachmacht, verletzt das auch über den Tod des Schauspielers hinaus fortwirkende Persönlichkeitsrecht. (Leitsatz der Redaktion)

OLG Hamburg, Beschl. v. 8. 5. 1989 – 3 W 45/89

¹²¹ Görög, Posthumus védelem, 25.

jog védelméhez hasonlóan kell védelemben részesíteni az elhunyt „hangjához kapcsolódó jogát”.

Ezzel szemben a common law bírósága nem adott kereseti jogot annak a jónevű színházi és filmszínésznek, akinek hangját egy televízió-reklámszövegben az összetéveszthetőségig hasonlóan imitálták.¹²²

Több korlát is emelkedik a kegyeleti jogosultat megillető joggyakorlás előtt. Az egyik az elhunyt életében még kinyilvánított, illetőleg a körülményekből feltehető akarata, a másik pedig a többi kegyeleti jogosulttal való kölcsönös együttműködés kötelezettsége.¹²³ A hozzátartozó halálával kerülhetnek a kegyeleti jogosult birtokába magánhasználatra szóló fényképfelvételek, hangkazetták, melyek nyilvánosságra hozatalától a jogelőd egész életében tartózkodott. A nyilvánosságtól féltés gondolata eredhet a felvételek esetleges kompromittáló voltából, illetőleg az elhunyt magánéletét nyilvánosságtól védő akaratából.

Amennyiben az elhunyt szándéka életében tett akaratnyilvánításából, az adott szituációt jellemző körülményekből megállapítható, úgy a kegyeleti jogosult ezzel ellentétes irányú magatartása súlyosan sérti az elhunyt érdekeit és emlékét.

E.) Személyes adatok, személyes titok védelme

a.) A titokról

Az Alkotmány 59. § (1) bekezdésével összhangban – mely alapvető emberi jogként többek közt kinyilvánítja, hogy a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog – a Polgári Törvénykönyv a személyhez fűződő jogok között a levéltitok, a magántitok és az üzleti titok megőrzését részesíti védelemben. A Polgári Törvénykönyv szerint „személyhez fűződő jogokat sért, aki a levéltitkot megsérti, továbbá aki magántitok, vagy üzleti titok birtokába jut és azt jogosulatlanul nyilvánosságra hozza, vagy azzal egyéb módon visszaél.”¹²⁴

¹²² Lábady által ismertetett *Sim v. H.J.Heinz Co. Ltd.* (1959) 1 W.L.R. 313, Lábady, Common law, 95.

¹²³ „Az örökös vagy hozzátartozó sem engedélyezhet az elhunyt képmásán kegyeletsértő használatot: ezt a többi hozzátartozó joggal és eredményesen támadhatná.” Személyi, 80.

¹²⁴ Alkotmány 59. § (1) bek.; Ptk. 81. § (1) bekezdése. A tanulmány az üzleti titok posthumus védelmére annak jellegénél és az értekezés céljánál fogva nem tér ki

A Magyar Köztársaság Alkotmánya az alapvető jogok körében biztosítja a személyes adatok védelméhez fűződő jogot. E jogot az Alkotmánybíróság az információs önrendelkezés jogaként értelmezi.¹²⁵ E jog tartalma az, hogy alapvetően mindenki szabadon rendelkezhet személyes adatainak nyilvánosságra hozásáról és felhasználásáról. Az információs önrendelkezés érvényesülésének és korlátozhatóságának kereteit a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (Avtv. tv.) határozza meg.

Az elhunyt privátszférájába tartozó titkai, adatai, feljegyzései szerves részét képezik az elhunyt személyiségének, emlékének. **Titok „minden tény, mely tényleg nem közismert és nem közészlelhető s a személy maga sem akarja, hogy ilyen legyen.”**¹²⁶ Ezek a titkok a körülmények figyelembevételével pozitív, illetőleg negatív irányban befolyásolhatják az elhunytrol alkotott emlékképet.

A kegyeleti jogosultak feladata az emlékkép híven és valósághűen történő megőrzése, az elhunyt magántitkainak nyilvánosságra hozatallal szembeni védelme, olyan módú védelmezése, miként azt az érintett elhunyt is tette még életében. Lényegét tekintve nem történik más, mint a **titok ura személyét érintő változás.**

A személyes titok védelmére a kegyeleti jogosult, (adott esetben az elhunyt hozzátartozója) illetőleg az a személy hivatott, akit erre, kifejezetten ilyen célzatú szándékkal a titok jogosultja még életében felhatalmazott. A felhatalmazás több formát öltve egyaránt megvalósulhat. Tárgyasulhat a titkot tartalmazó személyes feljegyzések, iratok, naplók, illetőleg emléktárgyak átadásában, illetőleg tárgyasulás nélkül a titoknak a felhatalmazott részére történő kinyilatkoztatásában. A titok „jogutód jogosultjának” döntési kompetenciájába tartozik a személyes titok nyilvánosságra hozatala, vagy éppen ellenkezőleg a nyilvánosságtól történő távoltartása.

Sárközi Márta – a Válasz (irodalmi) folyóiratot 1946-tól néhány évre felébresztő, Molnár Ferenc és Vészi Margit házasságából született szerkesztő-kritikus – mindeddig publikálatlan családi önéletrajza a 2004. évi könyvhéten kiadott, Menedékház című kötet jóvoltából látott napvilágot. A több mint négyszáz oldalas, irodalomtörténeti jelentőségű levelezésből és tanulmányokból, visszaemlékezésekből is válogató emlékkönyv azonban Sárközi Márta szellemi örökségének csak

¹²⁵ 20/1990. (X. 4.) AB határozat; 15/1991. (IV. 13.) AB határozat

¹²⁶ Balás P., 639.

kisebbik részét teszi közkinccsé. A szerkesztő kezét ugyanis megkötötték az 1966-ban elhunyt Sárközi Márta örököseinek megfontolásai, elsősorban Horváth Ádám rendezőé.

Gárdonyi Géza 1906-tól kezdődően egészen haláláig titkos írással naplót vezetett. A titkos napló léte még 1921-ben látott napvilágot, amikor maga az író beszélt róla sejtelmesen egy újságírónak. Gárdonyi, egy cédulán fennmaradt végakarata azonban tilalmazta a kód keresését: „Fiaim! Ami ebben a fiókban van, teljesen tűzbevetendő. Egy darabkát se tartsatok meg belőle. Senkinek semmi haszna belőle, tanárfélék ellenben különféle haszontalan nyomtatványokat bocsátának róla világgá.” Fiai, József és Sándor mégis megőrizték a papírlapokat. A „titkos napló” sokáig a hagyatékot őrző egri Dobó István Vármúzeumában hevert, míg nem az 1960-as évek legvégén Gilicze Gábor és Gyürk Ottó sikeresen lefordította, s később erre a dekódolásra alapítottnan adott közre Z. Szalai Sándor irodalomtörténész egy kétszáz lapnyi válogatást Titkos napló címen.

Nem jogosult a kegyeleti jogosult a személyes titkot, levéltitkot, személyes adatot feltárni, ha az ellentétben áll az elhunyt még életében kinyilvánított akaratával, vagy az az elhunyt kegyeleti jogának megsértését vonná maga után. Nem jogosult továbbá a titkot feltárni, a titok felfedezéséhez, felhasználásához hozzájárulását adni, ha ezáltal az elhunyt emléke sérelmet szenvedne. Véleményünk szerint nem csupán jogi, hanem erkölcsi kötelesség is egyben eleget tenni az elhunyt életében kinyilvánított, vagy a körülményekből megállapítható feltehető akaratának.¹²⁷ Minderre álljon példaként az egyik legmeghatározóbb jogeset a német jogalkalmazási gyakorlatból.¹²⁸

Richard Wagner végintézkedés hátrahagyása nélkül hunyt el 1883. február 13. napján. Richard Wagner hagyatéka felesége Cosima és fia, Siegfried halála után fia feleségére és közös gyermekükre szállt. Cosima Wagner Richard Wagnerrel való együttélése alatt naplót vezetett. Összegyűjtött levelei és naplója halálát követően lánya Eva Freiin von Bülow házassága után Chamberlain birtokába kerültek. Eva Chamberlain 1935. január 20-án átadta a leveleket és a naplókat Bayreuth város polgármesterének egy levél kíséretében, melyben többek között nyilvánvalóvá vált Cosima Wagner azon akarat, hogy naplóban fellelhető személyes titkai ne kerüljenek nyilvánosságra. Az 1939. április 28-án keltezett végrendeletében Eva Chamberlain ismételten hangsúlyozta, hogy édesanyja még életében ajándékozta neki a kéziratokat, amelyek így személyes tulajdonát képezik. Az ajándékozással kapcsolatos korábbi rendelkezését kibővítve akként rendelkezett, hogy a csomag a Münchener Bayer.

¹²⁷ A titokban tartásra irányuló érdeknek annyiban van jelentősége, amennyiben belőle a titoktartásra irányuló akaratra lehet következtetni. Balás P., 640.; illetőleg Balás P.: A tisztességtelen verseny büntetőjoga 1923. 21. § 3. Jegyzet

¹²⁸ A jogeset meghatározó volta, lényegi mondanivalója valamint a titok megtartásához fűződő érdek teljes körű érvényesülésének kifejezése miatt a jogeset hosszabban kerül idézésre.

Staatsbank-nál kerüljön 30 évre elhelyezésre. Csak ez után az időpont után, illetve ha a naplóban, feljegyzésekben érintett személyek közül már senki sem él lehet mindenféle szempontból megbízhatónak tekinthető jogosultaknak és illetékeseknek a levelekbe és feljegyzésekbe bepillantaniuk, de csakis a Richard-Wagner-emlékhelyen belül.

A Wagner hagyaték örököse igényt terjesztett elő a naplók szerzői joga kapcsán. Kérte annak megállapítását, hogy a Cosima Wagner naplóira vonatkozó szerzői jog őt illeti meg, továbbá Eva Chamberlain végrendeleti rendelkezése, mely szerint a naplók halálát követő 30 évig nem hozhatóak nyilvánosságra, vele szemben hatálytalan.

A Landgericht (törvényszék, megyei bíróság) a keresetet elutasította. Ítéletében utalt rá, hogy a szerzői jogi védelemben részesülő művekhez tartalmuk alapján nem csupán személyhez fűződő jogi karakter, hanem vagyoni jogi karakter is egyaránt kapcsolódik. A nyilvánosságra hozatal jogához kapcsolódó erős személyiségi jogi befolyás ellenére az élők közötti átruházása nem kizárt.¹²⁹ A jogirodalom is abból indul ki, hogy a személyhez fűződő jogok élők közötti átruházása megengedett.¹³⁰ A fellebbezési bíróság (Berufungsgericht) a fellebbezést, mint alaptalant elutasította. A felülvizsgálat eredménytelen maradt.¹³¹

A személyes titok nyilvánosságra hozatalát több körülmény befolyásolhatja. Lehetséges, hogy a kegyeleti jog gyakorlója saját identitását kívánja visszanyerni, elhunytjával, mind annak, mind magának múltjával, jelenével és jövőjével való kapcsolatát rendezni.^{132,}

¹²⁹ BGHZ 15, 249 258

¹³⁰ BGHZ 15, 249 260.

¹³¹ 1.Das Recht des Urhebers, zu bestimmen, ob, wann und in welcher Weise sein Werk zu veröffentlichen ist, ist vermögensrechtlicher und persönlichkeitsrechtlicher Natur. Dieses sog. Veröffentlichungsrecht ist in den Nutzungsrechten am Werk in der Regel mitenthalten und kann mit diesen unter Lebenden übertragen werden.

2.Der Urheber kann mit der Übertragung von Nutzungsrechten einem Dritten zugleich auch die Wahrnehmung seiner persönlichkeitsrechtlichen Interessen an seiner Geistesschöpfung anvertrauen.

3.Hat der Urheber durch Verfügung unter Lebenden seinen geistigen Nachlaß in die Obhut eines Dritten gegeben, so sind die Erben des Urhebers, soweit ihnen urheberrechtliche Nutzungsbefugnisse nicht zustehen, an die Bestimmungen des Dritten über Art und Umfang der Auswertung der nachgelassenen Werke gebunden. Die Erben des Urhebers können aus den unveräußerlichen Bestandteilen des Urheberpersönlichkeitsrechtes gegen den Dritten nur Ansprüche herleiten, wenn durch die Art der Ausübung der übertragenen Befugnisse die ideellen Interessen des Urhebers an seinem Werk verletzt werden.

I. Zivilsenat. Urt. v. 26. November 1954 i. S. W. W. (Kl.) w. R. B. (Bekl.). I ZR 266/52

I. Landgericht München I; II. Oberlandesgericht München

¹³² Esterházy Péter a Harmonia Caelestis megírását követően (2000. január 28. napján) kapta kézhez a Történeti Hivatalban azt a három dossziét, mely édesapja ügynöki jelentéseit tartalmazta. Esterházy soha nem szünve meg írónak lenni, nem tudott mást csak „életében először tehetetlenségből írni: „Nem védekezés, nem magyarázkodás: pozíciókeresés. Keresem a helyem, az új helyem. Meg akarom állapítani a viszonyomat ehhez meg ennek a következményeihez.” Esterházy Péter: Javított kiadás, Magvető, Budapest, 2002. 17.

Fontos követelmény, hogy csak a megismerés céljával szoros összefüggést mutató tények, adatok hozhatók nyilvánosságra. Szenzációhajhász, az elhunyt személyhez fűződő jogait súlyosan érintő beavatkozás nem megengedett. Nem tartozik például a nyilvánosságra, hogy egy ismert politikusnak ki volt a szeretője.¹³³ Ennek megfelelően nem lehet az elhunyt történelmi, kulturális nagyjaink személyes titkait nyilvánosságra hozni. Nem kerülhet sor a rájuk vonatkozó orvosi adatok közlésére sem, és amely titok – mint általában a személyes titok – nem szűnik meg a kezelt (vizsgált) beteg halálával. Az orvosi titok mindenkit köt, aki valamilyen módon orvosi adatok birtokába jut, akkor is, ha nem orvos.¹³⁴ *Törő Károly* József Attila emlékének súlyos megsértését látta megvalósulni pszichoanalitikai kezelése iratainak, az erre vonatkozó feljegyzéseknek a nyilvánosságra hozatalában, illetve „háborgott” a Báthory család egyes tagjai vonatkozásában megjelent, valóságos koradatok nélküli közlések publikálásán.¹³⁵ Más esetekben viszont az emlékiratok nyilvánosságra hozatala az elhunyt akaratából történik.¹³⁶

Nem minősül személyes titoknak a politikus, az államférfi, közéleti szereplők politikai állásfoglalása, a tudós, kutató tudományos elmélete, a művészek művészi hitvallása, bármilyen formában hangzott el, vagy nyert megfogalmazást.

A személyes természetű titkok rögzülhetnek naplóban, bizalmas feljegyzésekben, levelezésben, személyes közlésben, vagy lehetnek bizalmas természetű adatok, olyanok

¹³³ Törő Károly: A közéleti szereplés és a személyiségvédelem, Magyar Jog, 1991. 4. szám, 221.

¹³⁴ Törő Károly: Orvosi jogviszony, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 193.

¹³⁵ Törő, Közéleti szereplés, 221.-222.; Talán nem meglepő, hogy a Báthory családdal oly sok könyv foglalkozik. A legellentmondásosabb, és így a „legtöbbet szereplő” személyiség Báthory Erzsébet. Péter Katalin, A csejtei várúrnő: Báthory Erzsébet című könyvének előszavában megpróbált okot keresni erre: „Múltunknak talán egyetlen alakja sem keltette fel annyira – mind itthon, mind külföldön – a szakmán kívüliek érdeklődését, mint éppen ő. Írtak róla regényt, nem is egyet, sőt színdarabot is. Forgattak Báthory Erzsébetről szexuális horrorfilmet és egyszerűen erotikusát. A különböző költött sztorik a múlt században vissza-visszatérő témái voltak folyóiratoknak és kalendáriumoknak. Egyes tudományos igényű munkák pedig nemegyszer regényírók fantáziájában keletkezett tényeket használtak fel. Esetleg azokat cáfolták, mintha olyan dolgoknak, mint Báthory Erzsébet örültsége vagy a vérfürdői, bármilyen közülük lenne a valósághoz.” A könyv a Helikon kiadó gondozásában, a Labirintus sorozatban jelent meg 1985-ben.

¹³⁶ „Néhai idősb. Szögyény-Marich László emlékiratait – legalább részben – a nyilvánosságnak szánta. Midőn tehát fiai, poraiban is áldott édes atyjok kívánságához képest közkézzre bocsátják e följegyzéseket, egyrészt kötelességet teljesítenek, másrészt örömmel ragadják meg az alkalmat, hogy az utókornak is átadják, hazája és királya elválaszthatatlan érdekei előmozdításában – egy hosszú életem át – mindig önzéstelenül fáradhatatlanul munkás édes atyjuknak, hálás fiúi kegyelettel őrzött emlékét.” Idősb. Szögyény-Marich László országbíró emlékirata, Első kötet, 1836-48. december 2. Kiadják fiai; Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari Könyvnyomdája, 1903. Előszava

például, melyek az elhunyt valamilyen mások előtt ismeretlen betegségére, kapcsolatára, múltbéli eseményre vonatkoznak.

Az ember legbensőbb érzéseinek tükre a naplója. Az elhunyt naplójának nyilvánosságra hozatala komoly megfontolást igényel a kegyeleti jogosulttól, mert tartalmazhatja a jogelőd nyilvánosságra nem szánt személyes érzéseit, érzelmeit, véleményét is. A titkot megtestesítő tárgyat nem szabad továbbadni a titokra jogosult beleegyezése nélkül, kivéve a külön szabállyal megengedett eseteket.¹³⁷

Dormitzer a titokszféra megsértésének tekintette írói műben más személy nevének, illetőleg sajátos cselekedeteinek felhasználását, szerepeltetését. Az az olvasó, aki ráismer a név viselőjének egyes sajátosságaira, vagy tetteire, a költött vonatkozásokat is az általa ismert valóságos személynek tulajdoníthatja. *Dormitzer* szerint a valóságos tulajdonságoknak, vagy tetteknek a nyilvánosság elé vitele sérti a – tág értelemben vett – titokszférát. *Balás P. Elemér* szerint azonban ilyenkor is az életkép oltalmáról van szó.¹³⁸ Magunk részéről igen vékony elhatárolási felületet vélünk felfedezni a titokszféra és az életkép megsértése között. Véleményünk szerint az ilyen és hasonló művészi alkotások az érintett személy titokszférája mellett jóhírnevének megsértését is maguk után vonják.¹³⁹

b.) Korlátozás közérdekből

A magánérdekű korlátok mellett a közérdekű célból történő nyilvánosságra hozatal is gátat emel a kegyeleti jogosult döntési lehetősége előtt. Bizonyos tudományos, történeti, művészeti szempontok fontossá tehetik egyes közéleti személyek levelezésének, személyükhöz kapcsolódó adatoknak a megismerését. Ez a nyilvánosságra hozatal azonban rövidre zárja a megismerhető információk körét.

A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.) hatálya kiterjed a közfeladatot ellátó szervek irattári anyagára; a tartós

¹³⁷ Balás P., Személyiségi jog, 641.

¹³⁸ Balás P., Személyiségi jog, 659.

¹³⁹ „A névviselő részéről akkor lehet szó túlnyomó érdeksérelemről, ha az a mód, ahogy a regény vagy dráma hőse ábrázolva van, alkalmas arra, hogy csorbát ejtsen a személyén. Az író tekintve, figyelembe kell venni az irodalmi alkotószabadságra vonatkozó érdekét s azt, hogy a művész

állami tulajdonú társasági részesedéssel működő gazdasági társaságok irattári anyagára; a közlevéltárakban őrzött levéltári anyagra; a nyilvános magánlevéltárakban őrzött levéltári anyagra; valamint a fentebb megjelöltek hatálya alá nem tartozó szervek és természetes személyek tulajdonában lévő maradandó értékű iratra.¹⁴⁰ A jogszabály harminc éves védelmi időt határoz meg akként, hogy a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett személy születésétől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év. A jogszabály rendelkezés szerint az ilyen iratok az általános védelmi idő letelte előtt is kutathatóak, amennyiben a kutató tudományos szerv támogató állásfoglalásával rendelkezik és írásos nyilatkozatban vállalja a megismert személyes adatoknak az adatvédelmi törvény szerinti korlátozott felhasználását; a kutatás – a kérelmező költségére – anonimizált másolattal is megvalósítható; illetve a kutatáshoz az érintett, illetőleg annak halálát követően bármely örököse vagy hozzátartozója a kutató kérésére hozzájárult (Ltv. 24. §).

A megismerés nem jelent automatikus továbbíthatóságot, vagy publikálhatóságot. A védelmi idő lejártá előtt megismert személyes adatok felhasználásának alapvető szabályait az Avtv. 32. §-a tartalmazza, mely kimondja, hogy azokat az érintett beleegyezése nélkül csak abban az esetben lehet nyilvánosságra hozni, ha az a történelmi kutatások eredményeinek bemutatásához szükséges.

c.) Az időbeliség

A titokszféra védelmének időbeli korlátja, egyáltalán védelemben részesíthetősége elkülönülten kezelhető más nevesített személyiségi jogoktól. A titok lényegét mások általi ismeretlensége jelenti. Gondolataink, bizonyos tények sok esetben csak az adott szituációban, bizonyos személyek előtt, esetlegesen egy meghatározott időtartamig minősülnek nem közlésre szántnak. A tények titokkénti minősítése mindig az azt körülölelő releváns tények függvénye. Sok esetben a titok minőség elenyészik, hiszen már nem fűződik érdek annak titokban tartásához.

kénytelen az életből meríteni tárgyait és alakjait s nem kell a modellként használt személy túlzott érzékenysége előtt meghajolnia.” Balás P., Személyiségi jog, 660.

¹⁴⁰ Ltv. 2. §. Az értelmező rendelkezések szerint maradandó értékű irat: a gazdasági, társadalmi, politikai, jogi, honvédelmi, nemzetbiztonsági, tudományos, művelődései, műszaki vagy egyéb szempontból jelentős, a történelmi múlt kutatásához, megismeréséhez, megértéséhez, illetőleg a

Nem húzható generális határ a titok minőség fenntartandóságának időbeli mércéjét tekintve. Így az sem mondható, hogy az a halállal megszűnik. Régebbi jogunk arra a könnyen igazolható álláspontra helyezkedett, hogy a titokszféra megszűnik az arra jogosult személy halálával, hiszen a személyiség is megszűnik a halállal.¹⁴¹ Véleményünk szerint a titok a fentebb megjelölt körülmények fennforgása okán megszűnhet akár a jogosult életében is. Más megközelítést kíván, ha bekövetkezik a jogosult halála. Az elhalt iránt érzett kegyelet megkívánja, mind az – később magyarázatra kerülő terminológiával megjelölt – általános, mind a különös kegyeleti jogosultaktól az elhunyt személyes adatainak, titkainak védelmét. *Mindaddig védeni kell az elhunyt titokszféráját, míg emlékkép él az elhunyról, s a titokban tartáshoz bármilyen érdek fűződik.* Az elhunyt iránti kegyelet joga ennek a kötelezettségnek a makulátlan teljesítését kívánja meg.

A védelem időbeli korlátjára megoldást jelenthet *az elhunynak még életében tett nyilatkozata, illetve a kegyeleti jogosultnak, vagy annak a személynek ezirányú akaratnyilatkozata, akit az elhunyt még életében a titok őrzőjeként megjelölt.* Így számos esetben találkozhattunk a történelem, illetőleg művészek körében olyan végintézkedéssel, melyben vagy az elhunyt szabott személyes gondolatainak védelmére időbeli korlátot, vagy kegyeleti jogosultja.

Ferenc József császár 1888. február 14-én a következőket írta Schratt Katalinnak, a Burgtheater színésznőjének: „Ezek a sorok sem állnak ki a szigorú cenzúrárt, és bizonyára az volna a legjobb, ha elégetné e levelem, de legalább azt ígérje meg, hogy jól megőrzi, nehogy idegen szem valaha is belepillanthasson.”

Schratt Katalin tökéletesen tisztában volt, mit érnek császári tisztelőjének a levelei, s gondosan őrizte őket. 1940-ben bekövetkezett halála után egyetlen fia, ittebei Kiss Antal báró volt a kizárólagos örökös. Ő engedélyezte Jean de Bourgoing történésznek a levelek elolvasását és egy válogatás kiadását 1949-ben. Kiss Antal 1970-ben halt meg, gyermektelenül. Házvezetőnője és örököse eladta a császár leveleit, s ezek végül kerülőutakon, több részletben kerültek a bécsi Nationalbibliothek tulajdonába. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában 900 levél található meg, összesen 3798 oldalnyi terjedelemben. Néhány levél, mely nem került a könyvtár tulajdonába, Bourgoing kiadásából ismert. Néhány más levél kéziratgyűjtőkhöz került, megint mások valószínűleg elvesztek. S nyilván voltak olyanok is, amelyeket maga Schratt Katalin válogatott ki és semmisített meg. A Nationalbibliothek lehetőséget teremtett – a Habsburg családról, különösképp Erzsébetről több

közfeladatok folyamatos ellátásához és az állampolgári jogok érvényesítéséhez nélkülözhetetlen, más forrásból nem vagy csak részlegesen megismerhető adatot tartalmazó irat.

¹⁴¹ Balás P., Személyiségi jog, 646.

könyvet megjelentető és méltán elismert – Brigitte Hamann részére a levelek tanulmányozására, magyarázatokkal kísért könyvbe rendezésére.¹⁴²

Az 1996-ban elhunyt Kővágó József – aki 1945 és 1947 között, illetve az 1956-os forradalom idején Budapest kisczárnapárti polgármestere volt – hagyatékát, s főleg levelezésének zárolását özvegye már kétszer is meghosszabbította, legutóbb 2001-ben újabb tíz évvel.

A két világháború között karrierdiplomataként tevékenykedő, 1980-ban elhunyt Szent-Iványi Domokos akként rendelkezett, hogy emlékiratait csak halála után 25 évvel, vagyis 2005-ben lehet először kiadni angol nyelven, miként az íródott.

d.) Adatkezelés, adatfeldolgozás

Az Alkotmány személyes adatok védelméhez való jogi deklarációjához szervesen kötődik a Ptk. azon megállapítása, hogy a számítógéppel vagy más módon történő adatkezelés és adatfeldolgozás a személyhez fűződő jogokat nem sértheti (Ptk. 83. § (1) bek.).

A halál bekövetkezte után az érintett személyes adatai nem törölődnek, azokat továbbra is kezelik és feldolgozzák a különféle nyilvántartásokban. Az Avtv. szerint ugyanakkor a személyes adatok védelme az élő embert illeti meg. Az Adatvédelmi Biztos Irodája gyakorlata szerint az adatok helyesbítésének joga megilleti az elhunyt hozzátartozóját.

Az Adatvédelmi Biztos Irodája a náci korszak zsidóüldözéseivel kapcsolatos, személyes adatokat tartalmazó iratok mikrofilmre vételével és az elhunyt személyek levéltárakban őrzött adatainak kiadhatóságával foglalkozó ügyében többek között foglalkozott az Alkotmányban garantált tudományos kutatáshoz való jog és a személyes adatok védelméhez fűződő jogok „versengésével”. Majtényi László korábbi adatvédelmi biztos kifejtette, hogy „a tudományos élet szabadsága, s benne a tudományos kutatás szabadsága általános jogán túlmenően a történettudományi kutatások folytatásához és eredményeinek publikálásához sajátos társadalmi érdek, a múlt feltárásának, megismerésének és a társadalmi önismeret fejlesztésének érdeke fűződik. Azonban az ilyen kutatások alanyait, a történelmi események résztvevőit is megilleti életükben az információs önrendelkezés joga, haláluk után pedig

¹⁴² A könyv Magyarországon az Európa Könyvkiadó kiadásában jelent meg.; Kedves jó Barátném! Ferenc József levelei Schratt Katalinhoz, közreadja és magyarázza Brigitte Hamann, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

érvényesül a kegyeleti jog, amit a levéltári kutatási szabályok általános, nemzetközileg elfogadott mértékű védelmi határokkal biztosítanak.¹⁴³„

2. Szerzői jogok, mint tipikus szellemi alkotáshoz fűződő jogok post mortem védelme¹⁴⁴

„*Amíg az embernek dolga van a földön, él.*”¹⁴⁵ S amíg él, igyekszik a benne rejlő értékeket kiaknázni, képzeletét szárnyaltatni, gondolatait 'kiírni' magából. A gondolat terméke, a szerzői mű azonban furcsa, sajátos 'jogtermékké' is lesz. Megannyi jogintézményi jellemző, jogi megoldás veszi körül, holott az elsődleges cél nem ez, hanem szellemi alkotás létrehozatala.

A szellemi alkotók joga sajátos jogterület, hiszen művük hosszú életű. Nem enyészik el egyik pillanatról a másikra, nem vesz rögtön a feledés homályába. Ez olyan jogintézményi jellemzőket, illetve azok iránti igényt teremt, melyek hosszú távon képesek garantálni a (személyhez fűződő) jogok gyakorlását, illetve a potenciális jogsértésekkel szembeni védelmet. Értekezésünk jelen pontjában arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen eszközökkel és mi módon képes a jog védelmet nyújtani az elhalálozott szerző 'személyhez fűződő jogait', értekezésünkben alkalmazott fogalomhasználat szerint személyiségi értékeit érintő jogsértésekkel szemben, s miképpen tudja leginkább garantálni az elhunyt szerző tényleges, vagy vélhető akaratának érvényesülését. Ezen szempont-rendszer érvényesülése érdekében kísérletet teszünk a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok bemutatására, majd a kívánt cél elérése érdekében szabályozási javaslatokat fogalmazunk meg.

Bevezetés

A Polgári Törvénykönyv az 1977. évi módosítás előtt is a személyek polgári jogi védelme körében, a személyhez fűződő jogokkal együtt szabályozta a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokat.¹⁴⁶ A szellemi alkotások jogterülete – a magyar civilisztika tudomány álláspontja

¹⁴³ Majtényi László adatvédelmi biztos beszámolója 1995. július 01.-1996. december 31.

¹⁴⁴ Kellő alaposággal és részletességgel a szellemi alkotások jogáról: Csécsy György: A szellemi alkotások joga, Novotni Kiadó, Miskolc 2002.; Lontai Endre: Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001.; Tattay Levente: A szellemi alkotások joga, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001.

¹⁴⁵ Márai Sándor: A gyertyák csonkig égneek, Helikon Kiadó, 2005, 85.

¹⁴⁶ Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója és tematikája rögzíti, hogy „az iparjogvédelmi és szerzői jogi törvények anyagát a Konceptió nem kívánja integrálni, noha a szellemi tulajdon jogviszonyaiban

szerint – a polgári jog területére tartozik. E jogok a személyek szűkebb körét érintik, hiszen „csak” a szellemi alkotások létrehozóira vonatkoznak.

A védelem jogi kereteinek meghatározása többirányú. A Ptk. az általános védelem kimondása mellett utal az egyéb jogszabályokra és egyes szellemi alkotásokat külön megemlít. A szellemi alkotások védelmére vonatkozó általános érvényű szabályokat a Polgári Törvénykönyv tartalmazza. A Ptk. 86. § (1) bekezdésében deklarálja a szellemi alkotások védelmét, ugyanakkor a törvény nem definiálja a szellemi alkotás fogalmát, taxatív nem sorolja fel összes fajtáját, így az alkotások körét nem zárja le. Ennek pozitív, illetőleg negatív irányú következménye egyaránt tetten érhető. Egyrésztől tág teret enged a technikai, társadalmi fejlődésnek, másrésztől a konkrét jogesetek döntési mechanizmusát nehezíti meg. A védelem általános megfogalmazása, a jogviszony abszolút jellege természetesen nem jelent korlátlanyságot. A szellemi alkotás létrehozója nem kaphat védelmet, ha a tevékenységével létrehozott eredmény jogszabályba, társadalmilag elfogadott erkölcsi szabályba ütközik, így például, ha másnak a személyhez fűződő jogát sérti.¹⁴⁷

A szellemi alkotások joga elnevezés alatt a polgári jog tudománya hagyományosan e jogterület két főbb részterületét különbözteti meg: a szerzői jog és az iparjogvédelem területét. Az egyes tipikus szellemi alkotások külön jogszabályokban megfogalmazott speciális védelmet nyertek. Ilyen singularis szabályozás vonatkozik a szerzői jog védelme alá tartozó szellemi alkotásokra is.

A.) A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok

Ahhoz, hogy az egyes jogokat megfelelően értelmezni tudjuk, másrésztől a szerző-mű később értelmezésre kerülő releváns kapcsolata miatt fontos a szerzői mű fogalmának meghatározása. Szerzői jogi védelemben részesül minden olyan mű, melynek formáján az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyei felismerhetők függetlenül attól, hogy az alkotás milyen esztétikai értékelést vált ki.¹⁴⁸ A szerzői műhöz kapcsolódó szerzői jogok a szerzőt a

keletkező alanyi jogok egyértelműen magánjogi jellegűek.” Első Könyv, Hetedik Rész. A témához Boytha György: A szellemi alkotások joga és az új Ptk., Polgári Jogi Kodifikáció 2000./3. szám, 13-23.

¹⁴⁷ BH 1980. 374.

¹⁴⁸ Legf. Bír. Pf. III. 21 597/1979. sz., BH 1980. 332. I.

mű létrejöttétől kezdve illetik meg, mely szerzői jogok személyhez fűződő és vagyoni jogok összességéből állnak.¹⁴⁹

A személyhez fűződő jogok sokrétű képet mutatnak. Egyrészt vannak a szerzőt speciálisan, szerzői minőségében megillető, a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényben (továbbiakban: Szjt.) taxatív módon felsorolt jogok, másrészt – miután a törvény utaló szabályából (Szjt. 3. §) adódóan a törvényben nem szabályozott kérdésekben a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni – a Ptk-ból eredeztethető jogok. A Ptk szerinti személyhez fűződő jogok védelme akkor illeti meg a szerzőt, ha nem szerzői minőségében, illetve szerzőként nem az Szjt-ben megjelölt személyhez fűződő jogaiban sértik meg.

A személyhez fűződő jogok körébe tartozik a szerzői jogról szóló törvény szerint a szerzőnek azon joga, hogy a.) maga határozza meg, műve nyilvánosságra hozható-e, b.) művén, művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék, illetve c.) a szerzőnek a mű integritásához fűződő joga.

a.) A mű nyilvánosságra hozatala

A mű nyilvánosságra hozatalához fűződő jog a szerző halála után fellelt műre, az ún. posthumus kiadású műre egyaránt kiterjed. A jogalkotó egy megdönthető vélelmet felállítva akként rendelkezik, hogy amennyiben a szerző, vagy jogutódja ellenkező tartalmú nyilatkozatot nem tett, vagy az ellenkezőjét másképp nem bizonyítják, úgy a posthumus¹⁵⁰ művet akként kell tekinteni, mintha a szerző azt nyilvánosságra hozatalra szánta volna. Az ezt sértő magatartások jogbitorlásnak minősülnek.

Az egyik könyvkiadó által kiadott, Hamvas Béla írásait közlő művel kapcsolatos büntető eljárási feljelentésben a feljelentő sérelmezte a szerző még meg nem jelent kéziratának közlését. Az eljáró rendőrkapitányság vizsgálati osztályának megkeresésére a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményében megállapította, hogy a kiadvány Hamvas Béla olyan írásait közli, melyek a jogutód szerint nyilvánosságra még nem hozott, szerkesztetlen kézirat szövegeknek minősülnek. Megállapította

¹⁴⁹ A tanulmány célja okán jelen pontokban a szerzőt megillető vagyoni jogok, a szerzői mű felhasználása körébe tartozó jogosultságok figyelmen kívül maradnak.

¹⁵⁰ A kifejezés eredete: Alföldy Dezső: A magyar szerzői jog, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1936. 85.

továbbá, hogy amennyiben nem a szerző halála után fellelt olyan kéziratról van szó, melynél vélelmezhető, hogy azt a szerző nyilvánosságra hozatalra szánta, úgy a nyilvánosságra még nem hozott kéziratnak az Y. Y. Könyvkiadó kiadványában történt leközlésével megsértették Hamvas Béla szerző személyéhez fűződő jogait is.¹⁵¹

A posthumus terminus technicus szerzői jogi alkalmazása azonban korántsem egyértelmű. A hátrahagyott mű megjelölésén túl a kiadói gyakorlatban azokat a szerzői műveket nevesítik posthumus kiadású műként, melyeknek első kiadása a szerző halálát követően jelent meg.¹⁵² A tiszta és szabatos fogalommeghatározás érdekében ezen szerzői műveket posthumus kiadású szerzői műként jelöljük.

A mű nyilvánosságra hozatalához fűződő jog magában foglalja a szerző azon jogosultságát is, hogy rendelkezése szerint művét csak bizonyos idő múlva lehet nyilvánosságra hozni. Ez az időtartam a szerző elhunyt utáni időintervallumot is jelenthet.

b.) A név feltüntetése

A szellemi alkotók posthumus joga feltételezi a szerzők hamisításokkal szembeni posthumus védelmét is. Ebből adódóan megilleti a jogutódokat azokkal a jogsértőkkel szembeni fellépés jogosultsága, akik az általuk készített művet mástól származóként tüntetik fel. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a jog a szerzőt nem a szerzői jogi törvényben megjelölt névjogi rendelkezések alapján, hanem a Ptk-ban rendezett névjogbitorlás szabályai alapján illeti meg. Az ilyen típusú tényállások jelenítik meg legjobban a személyhez fűződő jogok védelme érdekében életre hívott jogintézmények egységét, egymást jól kiegészítő rendszerét.¹⁵³

Miként azt a fellelhető jogesetek is igazolják, a plágium egyik gyakori megvalósulási lehetősége a festményhamisítások területére esik. A német jogirodalom e tárgykörben leghíresebb esete az „Emil Nolde Entscheidung”.¹⁵⁴ A jogeset jól példázza a személyhez

¹⁵¹ Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből, SZJSZT-09/03 www.hpo.hu/ipsz/200306/05-valogat.html

¹⁵² Ilyen értelemben vett posthumus kiadású művet jelentetett meg Móra Ferenc születésének 125. évfordulóján (2004. július 19.) az Argumentum Kiadó, az író Hannibál feltámasztása c. regényének elvesztettnek hitt eredeti kéziratának megtalálása okán.

¹⁵³ Köszönet Dr. Boytha György Professzor Úrnak azért, hogy a doktori értekezés műhelyvitáján felhívta a szerző figyelmét ezen körülményre.

¹⁵⁴ I ZR 135/87, - BGHZ 107, 384 = NJW 1990, 1986 = LM Art. 1 GrundG Nr. 41 = GRUR 1995, 668

fűződő jogok komplexitását, s az esetek többségében egymástól el nem választhatóságát, értve ezalatt az általános személyiségi jogi védelem és a külön jogszabályban nevesített szerzői jogi védelem egységét:

A felperes két, az 1956-ban elhunyt expresszionista festő, Emil Nolde stílusában festett és aláírásával ellátott aquarell tulajdonosa. A felperes a képeket 1985. márciusában vásárolta az egyik barátjától azzal, hogy amennyiben kiderül, hogy a képek nem valódiak, úgy a szerződéstől elállhat.

1985. áprilisa elején mindkét aquarellt átadta az alperesi alapítványnak azzal a kéréssel, hogy valódiságáról elismervényt állítsanak ki, melyre azért van szüksége, hogy a képeket a műkereskedőnek fel tudja ajánlani. Az alperesi alapítvány – amihez a Nolde alapítványt megillető hagyaték kezelése és védelme tartozott – igazgatója elkészítette a szakvéleményt. Ugyanakkor az aquarellekről készített fényképfelvétel hátoldalára a következő megjegyzést tette: „A vizsgálataim során megállapítottam, hogy a kép nem Emil Nolde-től származik. *Hamisítás.* A rajzolat, a színtársítás, az ábrázolás módja ellentétben áll Nolde művészetével. Az aláírás a művész sajátkezű írásjegyeivel nem egyezik.” A fotókat megküldte a felperesnek, az aquarelleket pedig visszatartotta. Az igazgató a kép visszaadása iránti igényt 1985. május 9-i keltezésű levelében visszautasította a művész név és személyiségi jogának az alapítvány általi védelmi kötelezettségére hivatkozással. A felperes peres eljárást kezdeményezett az alperesi alapítvánnyal szemben. Az aquarellek hamisságát vitatta és egy új szakértői vélemény beszerzését kezdeményezte. Kinyilvánította, semmilyen igazságtartalma nincs annak, hogy akár ő, vagy a korábbi eladó a képeket továbbértékesítené anélkül, hogy további szakvéleményt beszerezne.

A bíróság megállapította Emil Nolde posthumus „személyiségi jogainak” sérelmét, s a festő halála után 30 évvel egy fennmaradó védelmi igényt ismert el Nolde általános személyiségi jogát sértő képmásolások előretörésével szemben.¹⁵⁵

a.) Bildfälschungen mit der Signatur eines anderen Malers verletzen grundsätzlich dessen allgemeines Persönlichkeitsrecht, bezogen auf die Gesamtheit seines Werkschaffens (hier: Unterschieben im Stile und nach Motiven Emil Noldes gemalter und mit seinem Namenszug versehener Aquarelle).

c.) Der nach §§ 823 Abs. 1, 1004 BGB i.V.m. Art. 1 grundsätzlich nur eine Entfernung der Signatur und nicht auch eine durch einen Gerichtsvollzieher vorzunehmende – nicht entfernbare – Kennzeichnung der Bilder als Fälschungen.

¹⁵⁵ „Es ist dabei zutreffend davon ausgegangen, daß der rechtliche Schutz der Persönlichkeit gemäß Art. 1 Abs. 1 GG zwar nicht mit dem Tode endet. Vielmehr besteht der allgemeine Wert- und Achtungsanspruch fort, so daß das fortwirkende Lebensbild eines Verstorbenen weiterhin gegen schwerwiegende Entstellungen geschützt wird [...]. Weiter hat das Berufungsgericht zu Recht angenommen, daß eine Fälschung von Bildern grundsätzlich den geschützten Persönlichkeitsbereich des Künstlers, bezogen auf die Gesamtheit seines Werkschaffens, verletzen kann. Fälschungen sind – unabhängig von ihrer Qualität – geeignet, durch Verzerrung des Gesamtwerks das als Ausstrahlung des Persönlichkeitsrechts auch nach dem Tode des Künstlers fortbestehende künstlerische Ansehen und seine künstlerische Wertschätzung zu beeinträchtigen.” BGHZ 107, 384; 391.

A védelmi időre vonatkozó általános szabály szerint a szerző halálát követő év első napjától számított hetven éven belül részesül a szerzői mű védelemben. Az időbeli korlát alól egyetlen kivétel van, a név feltüntetéséhez való jog gyakorlása, amely a védelmi idő lejártá után is fennmarad, gyakorlására a szerzői érdekképviselői szervezet, illetve az érintett közös jogkezelő szervezet jogosultak.¹⁵⁶

Speciális tartalmat nyer a posthumus névjogi védelem az át- vagy feldolgozáson, illetve a fordításon alapuló származékos mű esetén egyaránt. Azonban a védelmi idő eltelté után – ha már az átdolgozáshoz egyébként nem szükséges a szerző vagy a jogutódjának engedélye – is fel kell tüntetni az eredeti mű szerzőjének nevét.

c.) A mű egységének védelme

A szerzői jogi törvény szerint az a változtatás – így a mű mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, vagy más módon történő megváltoztatása, vagy megcsorbítása – minősül jogsértésnek, mely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.

Nem jelenti ugyanakkor az eredeti szerzői mű szerzőjének szerzői jogsérelmét művének átdolgozása, feldolgozása vagy fordítása, ha annak egyéni, eredeti jellege van. Korábbi jogunkhoz kapcsolódó jogeset ezt kellőképpen szemlélteti:

Felp. mint néhai Tóth Ede, a „Falurossza” című népszínmű szerzőjének jogutóda és szellemi hagyatékának örököse, nem az által látja szerzői jogát megsértve, hogy alp. a nevezett népszínművet, mint ilyet előadatta, hanem abban, hogy a népszínmű szövegét felhasználva, abból V. A. által operaszöveget készítettett, ahhoz zenét írt és az így átalakított népszínművet opera név alatt az ő beleegyezése nélkül előadatta. A bitorlás tényét tehát, a mint ezt a tárgyalás folyamán is ismételt és határozottan kijelentette, felp. a népszínmű jogosulatlan előadásában találja vagyis keresetét az 1884. XVI. tcz. 54. §-ára alapítja.

Azonban nem volt hely adható felp. keresetének, mert alp. az által, hogy a „Falurossza” című opera szövegéhez T. É.-nek hasonló című népszínművét felhasználta, a szerző jogát nem bitorolta. Ugyanis az 1884: XVI. Tcz. 48. §-ából kétségtelenül kiderült, hogy a megjelent írói műnek a zenemű szövegéül való felhasználása csak az esetre tekintendő bitorlásnak, ha a szöveg természeténél fogva kizárólag a zeneszerzésre bír jelentőséggel, ennek az esetben kivételével azonban egy megjelent írói munkának a

¹⁵⁶ Szjt 14. § (2) A védelmi idő eltelté után a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet (85-93. §) vagy szerzői érdek-képviselői szervezet is felléphet olyan magatartás

zenemű szövegű felhasználása, ha a szöveg a zenekísérettel együtt nyomatik le, jogbitorlást nem képez, már pedig a per adataiból kiderül, hogy ez az eset forog fenn és alp.-nek az id. törv. 48. §-ra alapított kifogása annál inkább elfogadandó, mert felp. azt, hogy a népszínmű szövege kizárólag dalműszövegnek lett megírva, nem is állította (1899. márcz. 7. 7035/1898.).¹⁵⁷

B.) A védelem ideje

A védelemben részesültség/részesíthetőség területe a felszínen könnyen értelmezhetőnek tűnhet. Fokozatosan szemlélve azonban nem várt kérdéseket, a polgári jog más területeivel inadekvát összefüggéseket feszeget. Óvatosan megközelítve a probléma magvát számos megválaszolandó kérdés jelentkezik:

a.) Szerző halála után fennmaradó személyhez fűződő jog?

Miután a szerzői jogról szóló törvény szerzői jog alatt a személyhez fűződő és a vagyoni jogokat érti [Szjt. 9. § (1) bek.], egységessé tette a védelemben részesíthetőség korábban ezen jogok eltérőségére alapított különbözőségét.¹⁵⁸ Az Szjt. másik rendelkezésének egyidejű alkalmazásánál és értelmezésénél fogva [Szjt. 31. § (1) bek.]¹⁵⁹ mind a vagyoni, mind a személyhez fűződő jogok védelmi ideje azonos tartamú.

A törvény fentebb említett két jogszabályhelyének összevetése, együttes értékelése a polgári jogban jelenleg képviselt elméleti és gyakorlati felfogástól idegen következtetésre enged. Az Szjt. megfelelő értelmezése szerint a szerző személyhez fűződő jogai a szerző életében és a halálát követő év első napjától számított hetven éven át részesülnek védelemben. Szó szerint vett nyelvtani értelmezés szerint ebből az – a jogirodalmi felfogástól merőben ellentétes álláspont – következik, hogy az elhunyt szerzőnek személyhez fűződő jogai vannak annak ellenére, hogy jogképességgel már nem rendelkezik.

miatt, amely a védelmi időn belül sértené a szerző jogát arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék.

¹⁵⁷ Grill féle döntvénytár, Imling Konrád, Lányi Bertalan: Magánjog I. Személyjog és dologjog, Budapest, 1904. 685-686. Korábbi jogunk jogesetei a döntvénytár által alkalmazott helyesírási móddal kerülnek ismertetésre.

¹⁵⁸ Szjt. 9. § (1) bek. „A szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.”

¹⁵⁹ Szjt. 31. § (1) bek. „A szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben.”

Gyenge Anikó az Szjt. és a Ptk. rendelkezéseinek összehangolását a szerző személyhez fűződő jogainak halál esetére való megszűnésének kimondásában és helyette meghatározott körben már eleve kegyeleti jog juttatásában látja.¹⁶⁰

Megvizsgálva a fentebbi álláspontot, a következő megállapítások, feltevések tehetők:

1. Szigorúan a törvény pontos, szó szerinti szövegéhez mérten a következőket szükséges kiemelni: A szerzői jogi törvény jelenleg hatályos, fentebb említett szakaszhelyének, valamint az Szjt. 9. § (2) és 14. § (1)(2) bekezdéseinek vizsgálatával feloldottnak/feloldhatónak tűnik az Szjt. ellentmondásra okot adó megfogalmazása. Ezen értelmezés szerint a személyhez fűződő jogok a szerzőt a szerzői mű megalkotásától kezdve életében illetik meg azzal, hogy ezen jogok a védelmi idő elteltéig gyakorolhatók.

A szerző életében személyesen érvényesítheti jogosultságait. A szerző halálával ezek a jogok nem szállnak át, nem örökölhetők, nyomós érdek fűződik azonban e jogosultságok továbbéléséhez, továbbbhatásához. A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok esetében is az a követendő felfogás, hogy e jogok gyakorlására – a kegyeleti jog alapján – más személyeket tesz jogosítottá. Ez jelentheti azt is, hogy **a halál bekövetkeztével a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok kegyeleti joggá transzformálódnak.** A Gyenge Anikó által szorgalmazott kegyeleti jog tehát már most tetten érhető. Az Szjt. fentebb említett, 14. § (1)(2) bekezdéseiben megjelölt személyek jogosítottak az elhunyt szerző személyhez fűződő jogait ért jogsérelem esetén igény érvényesítésére és jogosultságok gyakorlására.

2. Ha elfogadjuk Gyenge Anikó javaslatát, számos kérdés megválaszolása válik szükségessé. A kegyeleti jog szerzői jogi „kiterjesztése” jelentené a Ptk által szabályozott rendelkezések azonos alkalmazhatóságát a jogalap, igényérvényesítésre jogosultak köre és jogkövetkezmények területén egyaránt?

Minden embert azonos jogok, így azonos személyhez fűződő jogok illetnek meg. Ezek az egyes személyek jogi minősége különbözőzésének okán térhetnek csak el egymástól. Ez a megállapítás a kegyeleti jogot, az elhunyt személyéhez kapcsolódó emlékezés jogát érintve álláspontunkon mit sem változtat. A szerző szerzői minőségének elismerése indukálja a szerző személyéhez kapcsolódó kegyeleti jog differentia specifikáját. A Ptk-ban megjelölt

¹⁶⁰ Gyenge Anikó: A szerzői jog metamorfózisai és az editio princeps jogintézménye, Magyar Jog, 2003, 11. szám, 654-655.

személyek, illetőleg szervezet jogosultságán túl azok a személyek – ideértve a természetes és jogi személyeket egyaránt – rendelkezhetnek igényérvényesítési jogosultsággal, akiket a szerző szellemi hagyatékának gondozásával megbízott. Amennyiben ilyen jogosult nincs, vagy az, az intézkedés megtételéhez szükséges elvárható időn belül nem intézkedik, illetve erről a jogáról lemond, úgy a Ptk-ban megjelölt személyek válnának jogosítottá az igényérvényesítésre.

Amennyiben ezt az álláspontot fogadjuk el egyedül alkalmazhatónak, úgy újabb problémába ütközünk: milyen tartamú érvényesíthetőséget preferálunk? Továbbra is azt az álláspontot tartjuk egyedüli lehetséges útnak, mely a kegyeleti jog gyakorlásának időbeli tartamáról nem rendelkezve, azt a kegyeleti jog sajátosságaihoz igazodó jogalkalmazási gyakorlatra bízza. Az elhunythoz kapcsolódó emlékezés joga mindaddig részesüljék védelemben, míg az elhunyt személyisége aktívan (!) él képzetünkben. A bírói gyakorlat esetről-esetre, valamennyi irányadó körülmény mérlegelésével állapítsa meg, élő emlékezésről van-e szó.

Erre a megoldásra lehetőséget biztosít a Berni Unió Egyezmény is, mely akként rendelkezik, hogy a személyiségi jogvédelem ideje legalább a vagyoni jogokéval azonos ideig álljon fel.¹⁶¹ Zárójelben megjegyezzük, hogy Gyenge Anikó nem tartja reálisnak a személyhez fűződő jogok, illetve a kegyeleti jog időbeli korlátlanságának visszaállítását.¹⁶²

3. Végül, ugyanakkor a fogyatékoságait magán viselő elgondolás lehet, ha a szerzői jog morális jogosultságait nem a szerzőhöz, hanem magához a szerzői műhöz kapcsoljuk. Az igényérvényesítésre jogosultak körének meghatározására a 2. pontban megjelölt személyek válnának jogosulttá. Bár ez az elgondolás a felvetett probléma méregfogát kihúzná, dogmatikailag és más vonatkozásában megnyugtató megoldást véleményünk szerint nem nyújtana.

b.) Védelmi idő

Korábbi jogunk szerzői művek vonatkozásában megállapított ötven éves védelmi ideje kevésnek bizonyult. Véleményünk szerint a jelenleg hatályos, az Európai Unió rendelkezéseikhez igazodó hetven éves védelmi idő sem biztosít bizonyos esetekben teljes körű védelmet. Számos olyan művészi alkotás lát napvilágot, mely hetven év után is

¹⁶¹ Berni Unió Egyezmény (ratifikálta: 1975. évi 4. tvr.) 6. cikk (2) bekezdés

¹⁶² Gyenge, 655.

kvédelemben kell, hogy részesüljék. Csatlakozunk *Törő* álláspontjához miszerint „a szerző személyiségvédelmét mindaddig teljes körben biztosítani kellene, amíg az alkotó személyisége él a társadalom tagjainak a tudatában, amíg művei élnek, hatnak, befolyásolják, alakítják társadalmunkat.”¹⁶³

Ami az egyes országokban alkalmazott védelmi idők „konkurenciáját” illeti, nem olyan régen, az ún. „*Ricordi*”-eset kapcsán az Európai Bíróság újólág szerzői jogi megközelítésű értelmezést adott az EK szerződésnek a hátrányos megkülönböztetés tilalmát rögzítő 12. (korábban 6., eredetileg 7.) cikke első mondatának. Az ítélet alapvető jelentősége abban rejlik, hogy állást foglalt az egymással konkuráló védelmi idők alkalmazhatósága kapcsán.¹⁶⁴

c.) Szerzői névjogi specializáció?

Az általános szabály alól a jelenleg hatályos szerzői jog szerint egyetlen kivétel van, a név feltüntetéséhez való jog gyakorlása, mely a védelmi idő eltelte után is fennmaradó igényként jelentkezik [Szt. 14. § (2) bek.]. E helyen érhető leginkább tetten a szerzői jog „kegyeleti joggá” transzformálódása, illetve az a.) pontban leírt okfejtés indokoltsága. A védelmi idő elteltét követően a szerző emlékének megsértése címén lehet igényt érvényesíteni olyan magatartás miatt, mely a védelmi időn belül sértene a szerző jogát arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék. A kegyeleti jogi transzformáció okán az igényérvényesítésre jogosultak köre kitágul: a Ptk. 85. § (3) bekezdésében megjelölt személyek, az érintett közös jogkezelő szervezet [Szt. 85.-93. §], valamint a szerzői érdek-képviselői szervezet léphet fel a jogsértő magatartással szemben.

Összegzés

1. Áttekintve a szerzői névjogi védelem idejének speciális szabályozását, a posthumus szerzői jogi védelmet, a B/a.) pontban leírt okfejtést, komoly megfontolás tárgyává tehető a szerző szerzői minőségéhez kötődő speciális jegyeket magán viselő kegyeleti jog bevezetésének gondolata.

¹⁶³ Törő Károly: Személyiségvédelem a halál után, Magyar Jog, 1987. évf 6. szám. 497.

Felmerülhet joggal az a kérdés, miben különbözik a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok körében a névhez való jog a mű nyilvánosságra hozatalának, vagy éppen a szerzőnek a mű integritásához való jogától. Érvelhetünk azzal, hogy a név a személyiség, ezáltal a szerzői minőséghez kapcsolódó személyiség kifejezésének elsődleges eszköze. A személyhez fűződő jogok egyenrangúságának elvét vallva azonban indokolatlannak tűnhet ilyen mérvű megkülönböztetés. Ennek az aránytalanságnak az ellensúlyozására szolgál a szerzői jogi törvény korábban már kifejtett rendelkezése a posthumus műhöz kapcsolódóan. A mű egységének védelméhez való jog területén azonban nem érezzük ezt a szándékot. A törvény szűkszavúan rendelkezve erről a személyhez fűződő jogról, csupán fogalom-meghatározásra szorítkozik. Miután sem e törvényhelynél, sem a védelmi időre vonatkozó törvényhelyeknél speciális szabályokat nem tartalmaz, így a törvény az általános védelmi időre vonatkozó szabályokat rendeli rá alkalmazni.

Éppen a fentebb jelzett részleges differenciáltság, valamint a névjoghoz fűződő védelmi idő speciális szabályozása támasztja alá a kegyeleti joggá transzformálódás igényét. Ha ez a gondolat nem csupán az elméletben, hanem jogszabályi szintre emelve is képes megőrizni identitását, alkalmasnak látszik annak kiterjesztése a szerzőnek a mű integritásához fűződő jogára egyaránt.

A fentiek alapján általános érvényű rendelkezésként a szerzői jogi törvény módosítására az alábbiak szerint tehető javaslat: Szjt. 14. § (2) bek: *„A védelmi idő eltelte után a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet (85.-93.§) vagy a szerzői érdek-képviselői szervezet is fellelphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértene a szerző személyhez fűződő jogát.”*

2. Az értekezés bevezető gondolatai között említésre került, miszerint jelen értekezést nem csupán a jogász realitás, hanem sok esetben az érzelmek dominanciája is áthatja. Az értekezés elkészítését megelőzően, illetőleg az értekezés megírása során kiindulópontunk a kegyeleti jog, az elhunyt személyiségének oly mértékű védelme volt, mely elsődlegesnek az elhunyt érdekeit, kinyilvánított, illetőleg a körülményekből feltehető akaratát tükrözi. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez az érzelmi többlet néhány helyen túlzásokra, némely

¹⁶⁴ A jogeset Munkácsi Péter: „Bohémélet” Luxemburgban – Két felvonás a közösségi jog hátrányos megkülönböztetés tilalma és a szerzői jog viszonyához a „Ricordi” – eset kapcsán c. tanulmánya alapján került ismertetésre. www.hpo.hu/ipsz/200306/04-eurjog-munkacsi.html

vonatkozásban realitástól távolabb eső, nem kellőképp alátámasztott következményekre vezetett. Ezt tudjuk, elismerjük, ugyanakkor vállaljuk, hogy ezekre a következményekre az elhunyt személyiségi érdekeinek messzemenő védelembe helyezésének igénye vezetett bennünket.

A szerzői érdekek védelmének igénye (s az érzelmi dominancia) veti fel a magyar szerzői jogban a „Droit de non-paternité” alkalmazását, mely törvényi eszközt biztosít a szerzőnek az idegen alkotások jegyzőivel szemben. Erre figyelemmel javasoljuk az Szjt. 12. § (5) bekezdéseként az alábbiak megállapítását: *„A szerzőt megilleti az a jog, hogy más személyéhez kapcsolódó szerzői művet ne tőle származóként tüntessenek fel.”*

A névjog bitorlás Polgári Törvénykönyvbeli szabályozásának, s az ilyen tényállásokra e szabályozás alkalmazásának teljes tudatában úgy véljük, hogy – figyelemmel a jogalkalmazási gyakorlatból ismert jogesetekre, valamint a tipikusan előforduló jogellenes magatartásokra – nem válhat a személyhez fűződő jogok védelmének „hátrányára”, ha a szerzői jogi törvény is tartalmaz olyan rendelkezést, mely a szerzői névjogot védi az azt bitorló személyekkel szemben. *Sólyom László* szavaival élve a személyiségi jogok, személyhez fűződő jogok körében „amilyen a veszély, olyannak kell lennie a védekezésnek.”¹⁶⁵ Úgy véljük, hogy a személyiségi jogsértések újabb fellendülésének iránya szükségessé teszi a védelmi mechanizmus megerősítését, s az általunk javasolt jogintézmény is ezt a célt szolgálná.

3. A mű nyilvánosságra hozatalához való jog kapcsán pontosítást igényel a jogutód megjelölés alkalmazása. A jogszabály más helyen quázi jogutódként beszél arról, akit a szerző irodalmi, tudományos, vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, illetve arról, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte. Az Szjt. 10. § (4) bekezdése alkalmazásában nem egyértelmű – bár a fogalomhasználat miatt egyértelműnek is tekinthetjük, ez akaratlagos nézőpont kérdése – kit tekint jogutódnak. Alkalmazhatóbbnak és helytállóbbnak tűnik a bekezdés következő tartalom szerinti módosítása: *„A szerző halála után fellelt művet – ha a szerző vagy az a személy, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, ennek hiányában, aki a szerzői vagyoni*

¹⁶⁵ Sólyom, 318.

jogokat öröklési jogcímen megszerezte ellenkező nyilatkozatot nem tett, vagy az ellenkezőjét másképp nem bizonyítják – [...]”

Nem lehet elmenni e törvényhely mellett anélkül, hogy ne vizsgálánánk milyen tartalmú törvényi vélelem szolgálja leginkább az elhunyt szerző érdekeit.

A jelenlegi szabályozás szerint a törvényi megdönthető vélelem akként szól, hogy a szerző a művet nyilvánosságra hozatalra szánta. Valóban ez lenne a jó, minden kétséget kizáró megoldás? Etikai és jogi álláspontunk, az előző pontban jelzett érzelmi indíttatás, valamint a fellelhető példák szerint nem vagyunk benne teljességgel bizonyosak. Erre talán az egyik legjobb irodalmi példa Kafka, aki művét nem kívánta nyilvánosságra hozni, ám halála után ez mégis megtörtént, vagy éppen Gárdonyi Géza „Titkos naplója.” is megfelelő példaként szolgál. Véleményünk szerint a szerző „posthumus érdekeit és értékeit” jobban szolgálja, ha a vélelem megfordul. Tennénk ezt azért is, mert bár ugyanazon eredményt érhetjük el a lehetséges ellenbizonyítás miatt, hatását és üzenetét tekintve más jelentést tulajdoníthatnánk neki.

Nem egyedül álló gondolat az ilyen tartalmú, az érintett személy – álláspontunk szerint – személyiségi érdekeit aktívabb védelemben részesítő vélelem a magyar polgári jogban. Az adatvédelmi törvény¹⁶⁶ kimondja, hogy a személyes adat közérdekből elrendelt nyilvánosságra hozatala kivételével a nyilvánosságra hozatalhoz minden más esetben az érintett hozzájárulása, különleges adat esetében pedig írásbeli hozzájárulása szükséges. „Kétség esetén azt kell vélelmezni, hogy az érintett a hozzájárulását nem adta meg.”¹⁶⁷

Az okfejtést követően az alábbi módosító javaslat fogalmazható meg: Szjt. 10. § (4) bek.: „*A szerző halála után fellelt művet – ha a szerző vagy az a személy, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, ennek hiányában, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte ellenkező nyilatkozatot nem tett vagy az ellenkezőjét másképp nem bizonyítják – úgy kell tekinteni, hogy a szerző nem kívánta nyilvánosságra hozni.*”

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy ebben a kérdésben nem lelhetünk minden kétséget eloszlató, valamennyi felmerülő igényt kielégítő eredményt. A szerzői művek az esetek jelentős részében azzal az igénnyel keletkeznek, hogy azt szerzőjük nyilvánosságra kívánja

¹⁶⁶ 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról

¹⁶⁷ 1992. évi LXIII. tv. 3.§(4) bek.

hozni. Véleményünk szerint ez a körülmény könnyen igazolható, hiszen a szerző kiadója, hozzátartozói etc. rendelkeznek ilyen tartalmú információkkal. Ettől eltérő helyzetet eredményez az az eset, amikor a szerző művét az „íróasztal fiókjának”, magának írja, s nem kívánja nyilvánosságra hozni. Erről vagy értesülnek az előbb megjelölt személyek, vagy nem. A titokban tartás miatt többnyire nem. S éppen ez az a körülmény, ami indokolttá teheti a jelenleg hatályos jogszabályi vélelem megfordítását. Hiszen amennyiben a szerző nem kívánta a művét nyilvánosságra hozni, úgy a műről a nyilvánosság nem is értesült, s a megfordított vélelem szerint az ott megjelölt személyek ennek ellenkezőjét nem tudják bizonyítani, s az elhunyt szerző vélhetőleges akarata valósul meg.

A vélelem megfordításával egyetlen célunk van csupán: az elhunyt szerző személyiségi érdekeinek minél teljesebb körű védelme. Nem titkoljuk, hogy éppen Kafka és Gárdonyi Géza „esete” volt az, ami ezen gondolatok leírására késztetett. Éppen az ilyen, és ehhez hasonló körülmények miatt szükséges véleményünk szerint elgondolkodni olyan jogintézmény bevezetésén, mely nem teszi lehetővé, hogy az elhunyt szerző akarata ellenére a jogosult hozzátartozók nyilvánosságra hozzák az „asztalfióknak” szánt szerzői művet.

Ugyanakkor azzal is tisztában vagyunk, hogy nehéz – majdnem lehetetlen – eldönteni, hogy vajon a közösség szerzői művet, szerzői hagyatékot megismerni vágyó igénye, a jogutódoknak ezt a kívánalmat esetlegesen megtestesítő szándéka, vagy éppen az örökhagyó nyilvánosságra hozatalt nem támogata akarata a dominánsabb. Az értekezés alap kiindulási pontjának fényében mi az örökhagyó akaratának dominanciáját tekintjük elsődlegesnek.

Ez a szándékunk azonban csak akkor tud teljességgel érvényre jutni, és ez a javaslat csak abban az esetben bír számunkra minden kétséget kizáró, helyes megoldással, ha a szerző, valamint az igény-érvényesítésre egyébként megjelölt személyek között nincs érdekellentét. Bár tudjuk, s a gyakorlatban sokszor tapasztalható, hogy az esetek egy jelentős részében nehéz az érdekellentét bizonyítása, mégis szükségesnek látjuk ezen kritérium megjelölését.

Ennek megfelelően a fentebb tett javaslatunkat az alábbiak szerint módosítjuk:

Szjt. 10. § (4) bek.: *„A szerző halála után fellelt művet – ha a szerző vagy az a személy, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, ennek hiányában, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte ellenkező*

nyilatkozatot nem tett vagy az ellenkezőjét másképp nem bizonyítják – úgy kell tekinteni, hogy a szerző nem kívánta nyilvánosságra hozni. Amennyiben a szerző és az igény érvényesítésére jogosult(ak) között érdekellentét van, úgy a szerző szándékát, akaratát kell figyelembe venni.”

Összegzésként az alábbi módosító javaslatok fogalmazhatóak meg a szerzői jogról szóló törvény konkrét jogszabályhelyei kapcsán:

Szjt. 10. § (4): *„A szerző halála után fellelt művet - ha a szerző vagy az a személy, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, ennek hiányában, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte ellenkező nyilatkozatot nem tett, vagy az ellenkezőjét másképp nem bizonyítják – úgy kell tekinteni, hogy a szerző nem kívánta nyilvánosságra hozni. Amennyiben a szerző és az igény érvényesítésére jogosult(ak) között érdekellentét van, úgy a szerző szándékát, akaratát kell figyelembe venni.”*

Szjt. 12. § (5) bek.: *„A szerzőt megilleti az a jog, hogy más személyéhez kapcsolódó szerzői művet ne tőle származóként tüntessenek fel.”*

Szjt. 14. § (2) bek: *„A védelmi idő eltelte után a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet (85.-93.§) vagy a szerzői érdek-képviselői szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértene a szerző személyhez fűződő jogát.”*

IV. FEJEZET

„If I am a star – the people made me a star, no studio, no person, but the people did.”

(Marilyn Monroe)

1. Szegény gazdagok – posthumus merchandising

A.) A merchandising¹⁶⁸-ről

A merchandising a populáris jelenségek, így különösképp fiktív személyek, valódi személyek nevének, hangfelvételének, címek, lógók, színházi kellékek, design és képek, ezen kívül ezek valódi tevékenységi és megjelenési területének másodlagos piacosítása, vagy a ténylegesen érintett jogosult, vagy a jogok és egyéb tulajdonokat átruházás útján birtokló harmadik személy által áruk és szolgáltatások értékesítése, továbbá az azokhoz kapcsolódó reklám céljából gazdasági felhasználása. Ez a fogalom-meghatározás felöleli a szerzői művek jellegzetes alakjainak és egyéb ilyen elemeinek felhasználását más művek, árucikkek, szolgáltatások kelendőségének fokozására egyaránt.¹⁶⁹

A Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület 1995-ben Montreálban megtartott konferenciáján a merchandising alábbi fogalmát dolgozta ki: „A merchandising szimbólumok, védjegyek, szerzői jogi alkotások részei, valódi vagy képzeletbeli személyek külső megjelenésének felhasználását jelenti abból a célból, hogy az áruk értékesítését, szolgáltatások nyújtását ösztönözzék, feltételezve, hogy a kérdéses jelzéseket nem eredeti funkcióiknak megfelelően, mint a meghatározott áruk és szolgáltatások megjelölésére alkalmas árujelzőként, hanem más áruk és szolgáltatások értékesítésére használják fel a kérdéses figurák általános ismertsége, vonzereje alapján.”

Teljes meggyőződéssel nem lehet megállapítani, mikor jelent meg először a merchandising, illetőleg az ahhoz vezető első gazdasági jelentőséggel bíró licence szerződést mikor kötötték meg. A gazdasági érdek előtérbe kerülése az 1970-es évekre vezethető vissza,

¹⁶⁸ A magyar és a külföldi jogirodalomban egyaránt a merchandising kifejezést alkalmazzák terminus technicusként. Az általunk fellelt külföldi jogrendszerek egyike sem használ más terminust, mit a jogintézmény összetett „jellem” kellőképpen igazol.

másrészről viszont már a 18. századból említenek egy esetet, amikor is egy brit nemesi származású hölgy meghatározott licence díj ellenében engedélyezte nevének egy kozmetikai készítményen való használatát.¹⁷⁰ 1904-ben a komikus Buster Brown különböző termékek vonatkozásában engedélyezte nevének használatát; az 1900-as évek elején Németországban gróf Zeppelin bíróság előtt lépett fel egy, a nevét és képét dohányárakon szerepeltető céggel szemben;¹⁷¹ 1913-ban Theodore Roosevelt – akiről ismert volt vadászszenvedélye – meghatározott összeg ellenében engedélyezte keresztnévének plüssből készült mackókra történő használatát (Ekkortól beszélünk Teddy mackókról.); 1932-ben kezdte Walt Disney rajzfiguráinak, illetőleg azok karakterének szerepeltetését árujelzőként különböző termékeken.

A merchandising térnyerése, gazdasági jelentősége, a világ szórakoztatóiparának egyik vezető üzletággá válása George Lucas nevéhez fűződően az 1970-es évek végére vezethető vissza. George Lucas 1977-ben lemondott a Csillagok háborúja címet viselő filmjéért kapott honoráriumának egy részéről, hogy megkaphassa a filmhez kapcsolódó ajándéktárgyak – akkor még teljesen jelentéktelennek minősített – forgalomba hozatalának jogát. A Star Wars trilógia sok pénzt hozott a mozijegyeladások révén, ám több mint háromszor annyit a figurák, játékok árusítása nyomán.

A merchandising nem hagyja érintetlenül az elhunytakat sem. Nevezhetnénk őket „szegény gazdagoknak” is, hiszen többen szegény jelzővel illethetőek, mert nem érhették meg, hogy a merchandising „jótékony” hatásának köszönhetően néhányan közülük gazdagabbak holtukban, mint éltekben.¹⁷²

¹⁶⁹ SZJSZT-13/03; Szt. 16.§(3)bek.

¹⁷⁰ Battersby, Grimes, 1-5.

¹⁷¹ RGZ 74, 308 „Graf Zeppelin”

¹⁷² Az elhunyt sztárok „Forbes” magazin által készített top listáját több éve Elvis Presley vezeti. Tekintsük át a „legtöbbet kereső” halottak listáját: 1. *Elvis Presley* a maga 45 Milliós Dolláros bevételével; 2. *Charles Schulz* rajzfilm grafikus, valószínűleg a világon a legismertebb rajzfilmfigurák (Snoopy és Charles Brown) kitalálója 35 Milliós Dollárral. Egy évvel a halála után is kerekén 2400 újságban jelentették meg a „Peanuts” történeteket; 3. *John Lennon* ugyancsak 22 Milliós Dollárral.; 4. *Andy Warhol* 16 Milliós Dollárral; 5. Az USA-ban többnyire „Dr. Seuss”-ként ismert *Theodor Geisel* 10 Milliós Dollárt „keresett.” E szép bevételt elsősorban a 44 gyermekkönyv-bestseller jelentette; 6. *Marlon Brando* 9 Milliós Dollárral; 7. Amikor *Marilyn Monroe* elhalálozott, csupán 3,5 Dollárt találtak az apartmanjában. Azóta némileg javult az „anyagi helyzete.” Az elmúlt év reklám és licence bevételei örököseinek mintegy 8 Milliós Dollárt jelentettek; 8. *George Harrison*, *Johnny Cash*, valamint *Irving Berling* rockszár 16 Milliós Dollárral; 9. *Bob Marley*, az 1981-ben, 36 éves korában elhunyt énekes nevéhez 6 Milliós Dollár kapcsolódik javarészt az eladott hangfelvételekből eredően; 10. *Ray Charles* 6 Milliós Dollárral. www.index.hu/kultur/showbiz/halpe051101

A merchandising üzleti, gazdasági ereje olyan mértékű fejlődésen és megerősödéson ment keresztül, ami megkérdőjelezhetetlenné tette létjogosultságát, és megkerülhetetlenségét. Míg az Egyesült Államokban 1980-ban a merchandising üzletek 9,9 millió dollár bevételt jelentettek, addigra ez a szám 1992-re 62,2 milliárd dollárra nőtt. Csupán maga a Simpsons család merchandising üzlete 1,2 milliárd dollárt jelentett.¹⁷³ Mialatt James Dean három filmje után filmenként 10.000,- dollárt kapott, addigra örökösei a reklámbevételeket jelentő licence szerződésekből és a Dean emléktárgyakból több, mint 30 millió dollárra tettek szert.¹⁷⁴ A meggyilkolt polgári jogi aktivista Malcolm X egymaga 48 céggel kötött 170 Malcolm-X produktumra licence szerződést, avagy elég csupán Audrey Hepburn örököseit tekinteni, akik 1996-ben hozzájárultak a Hepburn-babák, parfümök és kalendáriumok piacra hozatalához.¹⁷⁵

Térnyerését mi sem bizonyítja jobban, mint magyarországi egyre szignifikánsabb megjelenése. Bár a „merchandising” terminus technicus mostanában kezd meghonosodni és tényleges jogi tartalmú jelentéssel bírni, korábbi jogesetek is jelezték a jogalkalmazási döntéshozatal igényét.¹⁷⁶

Valószínűleg a post mortem személyiségi jogsértésekről, megvalósulási fordulatokról a legtöbbet Marlene Dietrich leánya, hagyatékának egyedüli örököse, Maria Rivas tudna beszélni. A Marlene Dietrich személyével összefüggő bírósági döntések, melyek között **merchandising** kapcsolódásuk is fellelhetőek, mérföldkövei a post mortem személyiségi jogvédelem fejlődésének.¹⁷⁷

¹⁷³ Frankfurter Rundschau, 1992. március 18-i száma, 22.

¹⁷⁴ Der Spiegel, 1994. 46. szám, 87.

¹⁷⁵ Der Spiegel, 1994. 46. szám 87, 89.

¹⁷⁶ Legf. Bír. Pfv. IV. 20. 938/1995. sz. = BH 1995. 509 „A személyiségi jogok megsértését jelenti, és sajtó-helyreigazításra ad alapot, ha valakit hozzájárulása nélkül – úgy tüntetnek fel a sajtóközleményben, hogy adott áruval kapcsolatban reklámtevékenységet végez.”

¹⁷⁷ BGH, Urt. v. 1. Dezember 1999 – I ZR 49/97 – Kammergericht, LG Berlin; NJW 2000, 2195.

a.) Das allgemeine Persönlichkeitsrecht und seine besonderen Erscheinungsformen wie das Recht am eigenen Bild und das Namensrecht dienen dem Schutz nicht nur ideeller, sondern auch kommerzieller Interessen der Persönlichkeit. Werden diese vermögenswerten Bestandteile des Persönlichkeitsrechts durch eine unbefugte Verwendung des Bildnisses, des Namens oder anderer kennzeichnender Persönlichkeitsmerkmale schuldhaft verletzt, steht dem Träger des Persönlichkeitsrechts unabhängig von der Schwere des Eingriffs ein Schadensersatzanspruch zu.

b.) **Die vermögenswerten Bestandteile des Persönlichkeitsrechts bestehen nach dem Tode des Trägers des Persönlichkeitsrechts jedenfalls fort, solange die ideellen Interessen noch geschützt sind.** Die entsprechenden Befugnisse gehen auf den Erben des Trägers des Persönlichkeitsrechts über und können von diesem entsprechend dem ausdrücklichen oder mutmaßlichen Willen des Verstorbenen ausgeübt werden.

B.) Elégséges jogvédelmi eszközök?

a.) A gazdasági érdeket képviselő post mortem személyiségi jog és a „Droit de non-paternité”

Ha a személyhez fűződő és vagyoni értékű jogosultságok jogellenes használata gazdasági érdekhez kapcsolódik, nehéz megfelelő jogvédelmet találni. A német jogirodalomban *Magold* e probléma megoldásának kulcsát egy személyre örökíthető vagyoni jog kialakításában látja.¹⁷⁸ A védelmi időt a képmáshoz való jog szabályozására analóg módon valamennyi személyazonosság-megnyilvánulás tekintetében post mortem 10 évben állapítaná meg. *Götting*¹⁷⁹ is úgy véli, a személyiségi jogokkal összefüggésben lévő vagyoni hasznosítás jogosultságát átörökíthetőként kellene elismerni. Ugyanakkor sokkal messzebbre megy az időbeli korlátok kapcsán. Felfogása szerint a védelmet – a szerzői jogi szabályozásra támaszkodva – törvényi úton post mortem hetven évre kell kibővíteni.

*Nordemann*¹⁸⁰ ehhez egy további jogi konstrukciót kíván meg, mely éppen a személyiségi jog és a szerzői jog között középen helyezkedne el és Götting által szükségesnek kívántak szerint post mortem hetven éves védelmi idővel támogatná a védelmet. De lege ferenda ajánlja ugyanis az úgynevezett „Droit de non-paternité” (Recht auf Nichturheberschaft) bevezetését a szerzőnek törvényi eszközt biztosítva az idegen alkotások aláíróival szemben. Azt javasolja, hogy a § 13 UrhG a következő (2) bekezdést vezesse be:

„(2) A szerzőt megilleti az a jog, hogy egy másik személyhez kapcsolódó művet ne tőle származóként tüntessenek fel.”

Ezt az új, szerzői jogi törvényben rögzített jogát a szerzőnek a törvényi védelmi idő teljes tartamáig (post mortem 70 év) kell megállapítani és megfelelően más szerzői jogi személyiségi jogokhoz a halál után az egyetemes jogutódra száll át. Mivel egy ilyen jog a hangsúlyt nem a szerző-mű-kapcsolatra helyezi, hanem a szerző és publikuma közötti kapcsolatra, a híres vagy ismert szerzők már de facto több használatot „szenvednek” majd, mint a kevésbé híresek. Ha az ember összemásolja Götting és Nordemann javaslatait, úgy

¹⁷⁸ Magold, Hans Arno: Personenmerchandising, Frankfurt a. M. u. a. 1994., 497. és 573.

¹⁷⁹ Götting, Horst-Peter: Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte, Tübingen 1995, 281.

¹⁸⁰ Nordemann, Wilhelm: Vorschlag für ein Urhebervertragsgesetz, GRUR 1991, 1 és 5

nem nehéz lesz előre látni, hogy ezáltal egy post mortem védelmi mechanizmust hozna létre, mely az amerikai Right of Publicity mögött nem maradna el.

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a svájci szerzői jogban az Art. 9 URG¹⁸¹ alapjaira helyezkedve létezik egy „droit de non-paternité”. Ez a jog – különösen az ismert – szerzők számára lehetővé teszi, hogy az idegen szöveg jogosulatlan dedikálását megakadályozza és az Art. 29 Abs. 2 lit. b URG alapján hetven évig post mortem auctoris érvényesítse. A post mortem védelem érvényesítői nem csupán az elhunyt szerző hozzátartozói, hanem az örökösei, ami magától értetődően jogi személy (pl. alapítvány) is lehet. Ezzel a svájci jog ma – legalábbis implicite – Nordemann kívánalmának a törvényi „droit de non-paternité” által eleget tenne.

b.) A magyar jogvédelmi eszközök¹⁸²

A merchandising – többek között – atipikus jellegéből is adódóan nincs olyan egyedi és kizárólagos jogi eszköz, mely garantálni tudja a merchandising által érintett jogok alkalmazását. Ez indukálja a védelmi eszközök több jogszabályban megjelenő védelmét. Kiindulási alapot képezve nyújt elsődleges védelmet a Ptk. 84. §-ban megjelölt személyhez fűződő jogok megsértése esetére nyitva álló eszközök alkalmazása. Ez azonban nem képes elégséges védelem nyújtására.

Sokan a jelenlegi jogi eszközök közül a védjegyoltalmat, illetve az alkotások szerzői jogi védelmét tekintik a legmegfelelőbb védelemnek. Véleményünk szerint csakis összetett védelmi mechanizmus képzelhető el, mely a merchandising jogosult valamennyi releváns, jogi védelemre szoruló érdekét hivatott képviselni. Ha lehetőség van rá, olyan licencia szerződés megkötése szükséges, mely kitér az arculátávitel módjától függően valamennyi alkalmazási forma jogi relevanciájára.

¹⁸¹ „(1) Der Urheber oder die Urheberin hat das ausschließliche Recht am eigenen Werk und das Recht auf Anerkennung der Urheberschaft.

(2) Der Urheber oder die Urheberin hat das ausschließliche Recht zu bestimmen, ob, wie und unter welcher Urheberbezeichnung das eigene Werk erstmals veröffentlicht werden soll.”

¹⁸² A témáról bővebben: Tattay Levente: A merchandising és jogi háttere Magyarországon, Gazdaság és Jog, 1999. július-augusztus 7-8. szám, 21-23.

„Emberi egyéniségnek kell az éltető napfény, a nyilvánosság világossága, de az állandóan éjjel-nappal tűző napsugár árnyék, hűsítő csend és magány nélkül növényt, egyéniséget, idő előtt elsorvaszt, eléget.”

(ifj. Szigeti László¹⁸³)

2. A közszereplők és a kortörténet szereplői

Bevezetés

Máig hat az a *Balás P. Elemér* által megfogalmazott igazság, miszerint „aki maga teszi önmagát a külső világ részévé bizonyos vonatkozásban, így a kortörténetben szerepet vállaló, vagy szerephez jutott egyén, az nem panaszkodhatik személyiségének sérelme miatt, ha képmását megfelelően – nem visszaélészerűen – felhasználják.”¹⁸⁴

Nagyon sok esetben – miként a merchandising-hez fűzött korábbi gondolatsor is mutatja – a reklámszolgáltatók közéleti szereplők, illetőleg a kortörténet szereplői személyhez fűződő jogainak felhasználásával igyekeznek a reklám által kívánt eladási mutatókat növelő hatást elérni. Mindezzel természetesen nincsen semmi baj addig, ameddig ezek a reklámfelvételek az érintett személy, illetőleg a kegyeleti jogosult kifejezett hozzájárulásával készülnek, illetőleg kerülnek nyilvánosságra hozatalra. Más megközelítés alá esik, ha jogosulatlanul, az ábrázolt személy, kegyeleti jogosult megkérdése, illetőleg annak hozzájárulása nélkül használják fel akár képmásukat, akár hangfelvételüket valamely termék, szolgáltatás, vagy akár rendezvény propagálásához.

Miként a Legfelsőbb Bíróság is kifejtette egyik eseti döntésében a probléma forrása abban rejlik, hogy a jogosulatlan felhasználás azt a hamis látszatot kelti, mintha az ábrázolt személy bármilyen konkrét kapcsolatban állna akár a reklámszolgáltatóval, akár magával a reklám tárgyával. „*A személyhez fűződő jogok megsértését, ezen belül a jóhírnév megsértését jelenti, ha valakit hozzájárulása nélkül úgy tüntetnek fel, hogy általában vagy egy adott áruval, illetve szolgáltatással kapcsolatban konkrétan reklámtevékenységet végez. Ezt a hamis látszatot keltő kapcsolatot többféle módon meg lehet teremteni. Az említett eseti döntésben a reklámtevékenység végzésének hamis látszatát a közismert személyek képmásának felhasználásával keltették. A kapcsolatot megteremtheti az érintett személy*

¹⁸³ Ifj. Szigeti László: A személyiségi jogvédelem eszközei, in: Emlékkönyv Meszlény Artur születésének 60. évfordulójára, Politzer Zsigmond kiadása, Budapest, 1936. 282.

¹⁸⁴ Balás P., Személyiségi jog, 639.

*hangfelvételének, nevének felhasználása is, de megteremtheti egy [...] az adott személlyel közvetlenül kapcsolatba hozható egyéb körülmény is [...].*¹⁸⁵” S ez a megállapítás megfelelően alkalmazandó a posthumus jogsértésekre egyaránt.

A közszereplők, kortörténet személyei „kivételezett” szerepköre a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseiből és szelleméből következik. Személyhez fűződő jogokat sért minden olyan magatartás, amelyhez az érintett jogosult előzetesen nem adta hozzájárulását. Ugyanakkor két személyiségi jogsértési tényállást kivételként a jogalkotó külön kiemelt, s így a képmás és hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához nem követeli meg a hozzájárulás megadását nyilvános közszereplés esetén. Amennyiben nyilvános közszereplés során kerül sor a hangfelvétel vagy képmás elkészítésére, s az a későbbiek folyamán nyilvánosságra kerül, úgy a jogsértés nem nyer megállapítást.

Aki nyilvános közszereplést vállal, annak el kell fogadnia és tisztában kell lennie azzal, hogy szereplése társadalmi érdeklődésre számot tartva megjelenik a tömegtájékoztatás piacán. Kilép a magánszféra köréből, s a közélet személyhez fűződő jogok védelme vonatkozásában gyengébben-erősebben szabályozott területére tér. A közszerepléssel egyúttal fel kell vállalnia annak jogi konzekvenciáit egyaránt. „A közszereplést vállaló személyeknek vállalni kell azt is, hogy mind a sajtó, mind pedig a szélesebb közvélemény figyelemmel kíséri minden szavukat és cselekedetüket, így nagyobb türelmet kell tanúsítaniuk a kritikai megnyilvánulásokkal szemben. [...] A [...] közszereplőknek adott esetben el kell viselniük a kemény kritikát is: az alkotmányosan nem büntethető véleménynyilvánítás és tényállítás köre esetükben tágabb, mint más személyeknél.”¹⁸⁶ „A demokratikus államélet és közvélemény érdekében az állami tisztségviselők és más közszereplő politikusok alkotmányosan védett magánszférája másokénál szűkebb; különösen ki kell tenniük magukat mások kritikájának.”¹⁸⁷

A közszereplők és a személyhez fűződő jogok védelme közti kapcsolat anomáliáját a kodifikáció is felismerte: „Felmerült az előkészítés során a közszereplők sajátos helyzetének és védelmének problematikája. Kétféle igény összehangolása fogalmazódott meg, egyrészt a közszereplő jó hírnévhez való jogának védelme, másrészt a közösségnek a véleményalkotáshoz, a társadalmi ellenőrzéshez való joga érvényesülése. Ezeket az igényeket azonban a bírói gyakorlatban kell érvényre juttatni. Az esetek sokfélesége nem teszi lehetővé,

¹⁸⁵ Legf. Bír. Pfv. IV. 21 356/1999. sz.

¹⁸⁶ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat többek közt a közszereplő személyiségi jogának és az alkotmányos jogok kolloziójának feloldásához egyaránt.

hogy akár a jog korlátozását (a közszereplő védelmének korlátozását), akár a jogellenesség alóli felmentést (a jogsértő tekintetében) a törvény tartalmazza.^{188,}

A.) A közszereplő jogi megítélése

A probléma lényegi magvát annak megfogalmazása jelenti, ki minősül és milyen körülmények fennforgása esetén közszereplőnek. A kérdés megválaszolását nehezíti, hogy a közszereplő fogalmát semmilyen jogszabály nem határozza meg, így e körben a jogelméletre, jogtudományra, illetve a jogalkalmazási gyakorlatra kell hagyatkozni. Ebben a Legfelsőbb Bíróság egyik Bírósági Határozatokban közzétett ítélete segít tájékozódni:

Egy idős úriember díszmagyar ruhában, kócsagtollas csákóval, oldalán szablyával jelent meg Horthy Miklós kenderesi újratemetésén. Az eljárásba vont folyóirat által megjelentetett fényképfelvétel azt a pillanatot örökítette meg, amint a díszmagyarba öltözött úr elhalad a kenderesi temető kerítése mellett. Az idős úr a fényképfelvétel elkészítését nem észlelte, annak nyilvánosságra hozatalához nem járult hozzá. A jogerős ítélet megállapította, hogy „a felperes Horthy Miklós újratemetésén, amely jelentős társadalmi érdeklődést kiváltó esemény volt, a jelenlegi divat szerint már nem használatos, figyelemkeltő öltözkében jelent meg. Ezáltal – az esemény jellege folytán – saját maga fejezte ki azt, hogy közszereplést vállal. [...] a felperes egy korábbi történelmi időszakot idéző, ezáltal feltűnő öltözetben való megjelenésével Horthy Miklós temetésén lényegében közszereplést vállalt, és emiatt a képmása nyilvánosságra hozatalához való hozzájárulása szükségtelenné vált.”^{189,}

Tattay Levente ugyancsak a közszereplői mivolt megfogalmazására tett többek közt kísérletet. A nyilvános közszereplés passzív résztvevői kapcsán eltérő nézeteket ütköztet. *Petrik Ferenc* által vallott felfogást, miszerint a rendezvényeken pusztán jelenlévő személyek már közszereplőnek minősülnek helyezvén az egyik oldalra, ellenkező pólusként megfogalmazza, hogy a nyilvános közszereplés közönsége nem számít közszereplőnek.¹⁹⁰

¹⁸⁷ 60/1994. (XII. 24.) AB határozat

¹⁸⁸ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, Magyar Közlöny, 2002. 15. szám II. kötet, 31.; Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája, Első Könyv, Hatodik rész 2. pontja

¹⁸⁹ Legf. Bír. Pfv. IV. 20.118/1996. sz. A jogeset ugyanakkor a közszereplés fogalmának tartalommal való megtöltésén túlmenően akörül forgott, hogy megállapítható-e a személyiségi jogsértés, ha a fényképfelvételt egyébként egy olyan rovatban jelentette meg a folyóirat ahol szatirikus jellegű képaláírásokat szoktak megjelentetni, s semmi utalás nem volt a temetésre. A bíróság az indokolatlan gúny miatt megállapította a jogsértést. BH 997. 578.

¹⁹⁰ Tattay Levente: A közszereplők jó hírnevének védelme, Gazdaság és Jog, 2003. december, 12. szám, 20-21.; Ugyanezen álláspontra helyezkedik Törő Károly: A közéleti szereplés és a személyiségvédelem c. tanulmányában, Magyar Jog 4/1991. szám, 217.

„Az ilyen felvételekhez engedély ugyan nem kell, de annak készítője nem jogosult arra, hogy a tömeget alkotó egyedeket képük felnagyításával egyénileg kiemeljen és bemutasson.”

Véleményünk szerint félreértésre adhat okot a szerző azon szerkesztési megoldása, miszerint a rendezvényeken pusztán jelenlévő személyek megjelöléshez Petrik Ferenc által szerkesztett könyvet jelöli lábjegyzetben. Petrik által szerkesztett mind 1992-es, mind 2001-es kiadású könyv csupán jelzi, hogy „vannak, akik nyilvános közszereplésnek tekintik azt is, ha valaki nézőként, hallgatóként vesz részt valamilyen nyilvános rendezvényen.”¹⁹¹

Petrik Ferenc által szerkesztett 2001-es kiadású könyv is utal a közszereplés jogi megítélésének anakronisztikus voltára. Eszerint „a nyilvános közszereplésen a közéleti szereplést kell érteni, amely során mind a „köz”, mind a „szereplés” szavaknak jelentősége van. A fellépésnek a közéletben kel megtörténnie (politikai, társadalmi, kulturális stb. tevékenység kifejtése során), s abból a célból, hogy a nyilvánosság tudatos vállalásával a személy valamit közvetítsen mások részére (tehát szereplésről legyen szó).”

A Legfelsőbb Bíróság fentebb említett, Horthy Miklós újratemetésén résztvevő urat érintő döntését magunk részéről az alábbiak szerint értékeljük: Bár a fényképfelvétel a tömegből kiemelte ugyan a díszmagyarba öltözött férfit, a bíróság azért minősítette közszereplőnek, mert korábbi történelmi időszakot idéző, ezáltal feltűnő öltözetben jelent meg Horthy Miklós újratemetésén. A passzív közszereplés megítélésekor e bírósági ítélettel összhangban azt tartja a többségi felfogás szem előtt, hogy az érintett valamely közfeladat ellátása érdekében van-e jelen vagy sem. Amennyiben a részvétel célja az, hogy nyilvános tevékenységgel valamilyen értéket továbbítson mások számára, – megvalósítva ezáltal a jogirodalomban a közszereplés fogalmi elemének tekintett érték közvetítést¹⁹² – a nyilvános közszereplés feltételei fennállnak, ellenkező esetben nem.

Valójában nem csupán magunk, hanem a körülmények tesznek bennünket közszereplővé. A közszereplés a társadalmi nyilvánosság territórium. Véleményünk szerint nem tehető általánosítás aszerint, hogy a hivatalos személyek, politikusok, országos érdekvédelmi szervezetek szószólói, diplomata, színészek, tudományos területen tevékenységet kifejtők, írók, művészek stb. minősülnek közszereplőnek. Ilyen módú általánosítás álláspontunk szerint

¹⁹¹ A személyiség jogi védelme, szerkesztette: Petrik Ferenc, VII. fejezet szerzője: Törő Károly, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 137.

¹⁹² Korábbiak során már említett Törő Károly, Petrik Ferenc, Tattay Levente stb.

nem engedhető meg. Véleményünk szerint nagyon nehéz meghatározni ki, mikor minősül közszereplőnek. Ezt a mindenkori körülményektől, s főként az időbeli faktoroktól függőségben kell kezelni.

Fentebb megjelölt tényeknek és kétségeknek ismeretében véleményünk szerint differenciálttá kell tenni a közéleti szereplők, közszereplők jogi megítélését. Különbséget kell tenni abszolút és relatív közszereplők között. **Relatív** közszereplőnek minősülnek azok, akik csupán egy meghatározott eseménnyel (szerencsétlenség, tv show-beli szereplés, nagy nyilvánosságot kapott büntető ügy stb.) összefüggésben rövid ideig állnak az érdeklődés középpontjában. Ezek a személyek véleményünk szerint a merchandising-gel összefüggésben potenciális „bázisként” nem jönnek számításba.

Abszolút közszereplőnek tekinthető minden olyan személy, akit születése, állása, hivatala, pozíciója, teljesítménye, vagy egyéb más magatartása kiemel a társadalom többi tagja közül. Véleményünk szerint ebbe a körbe tartoznak különösen a politikusok, a gazdasági élet vezető személyei, művészek, énekesek, színészek, bemondók, adott esetben a divattervezők és többek között a híres sportolók. Merchandising-alanyául az esetek többségében a sport, politika, film, televízió olyan híres személyiségei szolgálnak, akik lehetővé teszik a termékek és szolgáltatások image-nak nyilvánossághoz közvetítését.

Tattay Levente is csatlakozik értelmezésében *Törő Károly* megállapításához, miszerint közszereplés minden olyan megnyilvánulás „amely befolyásolja a szűkebb vagy tágabb társadalom életét, a helyi vagy országos viszonyok kialakulását. Ez azért értelmezhető így, mert a társadalom tagjai igénylik, hogy a közéleti szereplők tevékenységét megismerjék, ezért a közszereplés elválaszthatatlan a nyilvánosságtól.”¹⁹³ Közszereplőnek tekinti ennél fogva a büntető törvénykönyvben hivatali személyek körében megjelölt személyeket, illetve ide sorolja az előadóművészeket, televíziós személyiségeket, színészeket, magas szinten kvalifikált tudósokat, ismert egyetemi tanárokat, írókat, költőket, újságírókat. Álláspontunk szerint ez a megállapítás némi árnyalást igényel mindannak a figyelembe vételével, amit fentebb a közszereplői minőség fogalmi kritériumainak felvázolásánál megtettünk. Felfogásunk szerint jelen bekezdésben megjelölt személyek akkor válnak közszereplővé, ha a tevékenységüket a társadalmi nyilvánosság előtt értéket közvetítve, a köz érdekében fejtik ki.

¹⁹³ Tattay, Közszereplők, 21.

Különbséget kell tenni a közszereplő közszereplése és magánélete között. A közszereplőnek nem minden életmegnyilvánulása meríti ki a közszereplés fogalmi körét. Nem közszereplés például, ha a hozzájárulása nélkül készített fényképfelvétel a politikust családja körében, egy családi ünnep alkalmával ábrázolja. Ezekben az esetekben személyiségi jogainak védelmére igényt tarthat, a jogsértőkkel szemben felléphet. A német Legfelsőbb Bíróság gyakorlata is differenciál a jelentősebb információ tartalommal nem rendelkező, szenzáció hajhász fényképfelvételek, valamint azok közt, melyeknél a rajta szereplő személy a nyilvánosságnak kitéve, az általános információs érdeklődésnek eleget téve szerepel. Egy, a Caroline Monacoi hercegnő által indított peres eljárásban¹⁹⁴ a BGH arra kereste a választ, hogy az adott ügyben beszélhetünk-e „Person der Zeitgeschichte”-ről (kortörténet szereplőjéről). A BGH különbséget tett a titkos és nagy távolságból készített, a hercegnőt magánbeszélgetésben megjelenítő fényképfelvétel, valamint azok közt, melyek a hercegnőt lovaglás, fogadás során, a nyilvánosság részeként mutatják.

Számos német bírósági döntés arra az álláspontra helyezkedik, hogy a „Person der Zeitgeschichte” képmása, hangfelvétele beleegyezése nélkül nem szerepeltethető adott esetben reklám célokból. Az e körbe tartozó leghíresebb esetek: „Talkmaster-Foto”,¹⁹⁵ „Caterina Valente”,¹⁹⁶ „Nena”,¹⁹⁷ „Paul Dahlke”.¹⁹⁸ A BGH egyik alapul fekvő döntésében kifejezetten rögzíti, hogy mely esetekben minősül a közéleti szereplő képmásának, hangfelvételének reklám célú felhasználása jogellenesnek, s mikor jogszerűnek. „Alkotmányjogi szempontból alapvetően nem lényeges, hogy egy kép milyen alkalomból készült. Így a sajtónak jogában áll például egy történeti eseményről szóló beszámolónál a benne szereplő személyekről képeket semleges portrékép formájában az olvasónak bemutatni akkor is, ha az e célból felhasznált felvétel más alkalomból készült, és a történeti esemény maga nem jut a képen kifejezésre. [...] (A közéleti szereplő akkor minősülne reklámhordozónak) ha a szlogen azt a benyomást keltene, hogy az ábrázolt személy azonosítja magát a népszerűsített termékkel, melyhez azonban alapvetően semmi köze, mégis ajánlaná és népszerűsítene azt.”¹⁹⁹

¹⁹⁴ BGH NJW 96, 1128

¹⁹⁵ NJW 1992, 2084

¹⁹⁶ BGHZ 30, 7

¹⁹⁷ NJW-RR 1973, 1221

¹⁹⁸ BGHZ 26, 349

¹⁹⁹ BGH Urteil vom 14. Mai 2002. II./2./d./cc.

B.) A közszereplők személyhez fűződő joga és az alkotmányos jogok kollíziójának feloldása

a.) Véleménynyilvánítás joga

Az 1976. évi 8. számú tvr.-tel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának III/19. cikke értelmében mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat – szóban, írásban, művészeti formában, vagy bármilyen más, tetszése szerinti módon történő – terjesztésének a szabadságát egyaránt. Ezeknek a jogoknak a gyakorlása különleges köteleességekkel és felelősséggel jár. Ezért a törvény e jogok gyakorlását mások jogainak, jó hírnevének, a közrend- és a közérkölcshöz védelme érdekében korlátozhatja.

Az egyezségokmány idézett rendelkezéseivel összhangban az Alkotmány 61. §-ának (2) bekezdése elismeri és védi a sajtó szabadságát. A sajtóról szóló 1986. évi II. törvény 3. §-ának (1) bekezdése azonban ennek az alkotmányos alapjognak korlátot állít azzal, hogy kimondja: a sajtószabadság gyakorlása – egyebek mellett – nem járhat mások személyhez fűződő jogainak sérelmével.

A véleménynyilvánítás joga és a közszereplők személyhez fűződő joga közötti kapcsolat sokszor értelmezhetetlen voltának szemléltetésére állják itt egy, a közvéleményt heves indulatokra készítő jogeset:

A „K. E.” c. satirikus lap 1992. február 08. napján és február 15. napján a felperesről ún. photoshop trükktechnikával készített fényképet, ahol a felperest fürdőruhában ábrázolták a fényképen szereplő fejhez idegen testet montírozva. Az Elefánt sport címmel ellátott fényképen a felperes egy másik politikai hölgy társaságában volt látható. Felperesi parlamenti képviselő személyhez fűződő jogai megsértése okán keresettel élt a lap kiadójával szemben. Az elsőfokon eljáró bíróság a felperes nem vagyoni kártérítés iránti igényét elutasította, mert „a felperest a családja, a választói ismerik, és az újság megtekintésekor megállapíthaták, hogy a fényképek nem eredeti felvételek, hanem fotómontázsok. Az ezáltal okozott jogsértés a nyilvános elégtétel adásával megfelelően orvosolható, a kártérítés azonban nem indokolt.” A másodfokú bíróság az alábbi indokolással az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta és a felperes keresetét elutasította: „a közélet szereplőinek számolniuk kell azzal, hogy nemcsak az adott közéleti eseményről szóló tudósításnak lesznek szereplői, hanem a róluk készült kép- és hangfelvétel eszköze vagy tárgya lehet utánczásnak (parodizálásnak), satirikus jellegű ábrázolásnak. A közéleti szereplők képmásának ilyen jellegű felhasználását nem lehet a hozzájárulásuktól függővé tenni. Az ilyen jellegű közzététel még belefér abba a körbe, amit a Ptk. 80.

§-ának (2) bekezdése a szabad közlés jogával biztosítani kívánt. A másodfokú bíróság álláspontja szerint a felperest ábrázoló fényképek egyéb személyiségi jogot sem sértenek, mert olyan szöveggörnyezetben lettek elhelyezve, amelyből kitűnik, hogy az újság egy politikai jelenséget, a parlamentben elharapózott durva hangvételt kívánta a komikum eszközével szatirikusan bírálni. Ezt a célt szolgálta maga a montázs is, megjelenítve az önvédelem szükségességét. A fürdőruhás fénykép ezáltal a felperes magánéleti szférájába nem hatolt be. Kifejezetten az erősportot, a testépítést fejezi ki, sértő asszociációra nem ad okot. A felperes női mivolta, erkölce nincs érintve. Az a körülmény pedig, hogy nem mindenki érti a montázs komikumát, nem adhat alapot személyiségi jogvédelemre.”

Az ügyben eljáró Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felperes fényképe jogosulatlanul került felhasználásra, illetve az ábrázolás módja emberi méltóságában is sérti felperest. „Ebből következően, ha a fénykép a politikusi megnyilvánulások karikírozásának lenne is tekinthető, az ábrázolás módja miatt a jogsértés ugyancsak fennáll.”²⁰⁰

A közszereplőről készült, karikatúrának minősülő fényképfelvétel nyilvánosságra hozatala nem sérti a képmáshoz való jogot, és az ezáltal kifejezett vélemény sem sért becsületet, vagy emberi méltóságot, ha a véleménynyilvánítás nem indokolatlanul bántó, sértő, vagy lealacsonyító.²⁰¹

Az alperes által kiadott hírmagazin 1998. április 15. napján megjelent számának címlapján az alperes a felperes képmását úgy mutatta be fotótechnikai eljárás alkalmazásával, hogy szemét kendő takarja, füleiben parafa dugó van elhelyezve, száját pedig kapcsok szorítják össze. E képmás a lapban közölt „Nyírfától az erdőt” című, „Titkosszolgálati botrány” alcímű sajtóközlemény illusztrációjaként jelent meg, mely arra utal, hogy a felperes mint érintett politikus, az ismertett titkosszolgálati botrányval kapcsolatban „nem lát, nem hall, nem beszél.”

A jogerős ítélet szerint „a felperes képmáshoz való, a Ptk. 80. §-ában védett személyhez fűződő jogát az alperes e fotótechnikai eljárással készült felvétellel nem sértette meg, mert a felperes képmásának közzétételéhez a felperes hozzájárulására nem volt szükség, és a fotómontázs révén létrejött karikatúra nem sérti a közérkölcset. A karikatúra műfaji határain belül maradvá él a gúny eszközével, és nem lépi túl a véleménynyilvánítás szabadságának megengedett határait sem. A fotómontázs az alperes véleményét fogalmazta meg, mely kétségtelenül kedvezőtlen. Ez azonban önmagában nem sérti a felperes egyéb személyhez fűződő jogát (becsületét, emberi méltóságát) sem.”

„Politikai vélemény tartalma nem lehet a bírósági vizsgálat tárgya, azt nem minősítheti a bíróság abból a szempontból, hogy helyes-e vagy helytelen, és nem vetheti össze a lapban közzétett riport tartalmával sem [...]. A politikai vélemény ugyanis önmagában akkor sem sérti a politikai

²⁰⁰ Legf. Bír. Pfv. IV. 21 327/1993. sz. = BH 1994. 127.

²⁰¹ Legf. Bír. Pfv. IV. 23. 955/1998. sz. = BH 2000. 293.

közzszereplőnek a Ptk. 76. §-ában védett személyhez fűződő jogát, ha azt az érintett személy igazságtalannak, tévesnek és ebből eredően sértőnek tartja. A vélemény, értékítélet, bírálat csak akkor sérti az érintett személy becsületét vagy emberi méltóságát, személyiségvédelmet akkor alapoz meg, ha indokolatlanul bántó, sértő, lealacsonyító kifejezésmodot használ.”

b.) A sajtószabadsághoz való jog

„A sajtószabadságot arra figyelemmel kell garantálnia az államnak, hogy a sajtó a véleményalkotáshoz szükséges információszerzésnek, a véleménynyilvánításnak és véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. Ahogy a sajtószabadság a véleménynyilvánításhoz való jogból, mint anyajogból vezethető le, úgy a véleménynyilvánításhoz való jog kitüntetett volta is annyiban vonatkozik a sajtó szabadságára, amennyiben az a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogát szolgálja.”²⁰²„

A német jogirodalom egyik – Marlene Dietrich post mortem személyiségi jogait érintő – döntése foglalkozik többek közt a sajtószabadsághoz való jog és az elhunytat alkotmányjogilag védő általános személyiségi jog konkurenciájával. A bírósági döntés kimondta, hogy „A személyiségi jogok és a sajtószabadság mérlegelésének eredményeként egy olyan kép nyilvánosságra hozatala, mely nem az adott helyzetet tükrözi, akkor tiltható meg, ha ez az érintettet egy különlegesen szerencsétlen helyzetben, vagy kifejezetten előnytelenül ábrázolja. [...] A személyiségi jog védelme akkor is szemben állhat a nyilvánosságra hozatal jogával, ha a felhasznált képet szöveggörnyezetéből kiemelve, egy másikba helyezik, így a kontextus változása által a kép értelmi tartalma is meglehetősen változik.”

A felperes az 1992. május 6. napján elhunyt Marlene Dietrich egyetlen lánya és egyedüli örököse. Az alperes a Bild-napilap kiadója. A felperes az alperessel szemben a magatartás abbahagyására és felvilágosítás adására tartott igényt, valamint követelte az alperes kártérítési kötelezettségének megállapítását. Az alperes, a Bild napilap 1999. februárjában kiadott „50 év Németország” című kivehető külön mellékletében kortörténeti eseményeket ábrázoló eredeti illusztrációkat és képmásokat jelenített meg. Az 1960-as évről többek között Marlene Dietrich május 27-i müncheni látogatásáról szóló rövid beszámolóval és ezt ábrázoló képpel adtak hírt. 1999. február 15. napján az alperes közreműködésével az RTL és a SAT 1 csatornán egy 18 másodpercig tartó reklámszlogen került vetítésre. A reklám tartalmazott többek közt egy kb. egy másodpercig tartó, az 1959. évi Deutsche

Wochenschau-ból származó felvételt, melyen Marlene Dietrich és Hildegard Knef, más személyek társaságában láthatóak. A reklámszlogen kezdésekor és befejezésekor a Bild napilap lógója jelent meg. Ehhez a következő szöveg volt hallható: „Éljenek át ötven évet Németországból, az első német-német történelemkönyv gyűjtőknek, most minden kedden és szombaton a Bild-ben. Holnap, 1959: Németország beindul. Alkoss magadnak véleményt.”²⁰³”

Többek között a véleménynyilvánítás és a sajtószabadság joga paradoxonjának feloldása olvasható ki a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat indokolásából, mely akként foglal állást, hogy „az alapjog korlátozásának alkotmányosságához önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy **megfeleljen az arányosság követelményeinek**: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással.”

Összegzés: megoldás-keresés

A rövid címben jelölt keresés a közszereplőket, mint magánszemélyeket személyhez fűződő jogaikban érő jogsérelemekkel szembeni védelmi eszköz keresésében manifesztálódik.

A Polgári Törvénykönyv szakirodalomban oly sokat idézett szakaszhelye szerint a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani (Ptk. 75. §). Közszereplőkkel kapcsolatos speciális szabályozást csupán a képmással és hangfelvétellel való visszaélés kapcsán tartalmaz (Ptk. 80. § (2) bek.). A fentiekben jelzett számos Alkotmánybírósági határozat is foglalkozik a közszereplők specifikus jogi helyzetével.

A jelenleg hatályos jogszabályhelyek, a jogelméleti, jogirodalmi álláspontok ismeretében nagyon nehéz megnyugtató elméleti megoldást találni. Olyan szabadságot kell teremteni a közszereplők számára, mely lehetővé teszi számukra az Alkotmányban is biztosított személyiségük szabad kibontakoztatásához való jogot. Ennek csupán egyik lehetséges, de nem feltétlen eszköze az egyes részjogok taxatív felsorolása. Eredményre vezetőbb, ha a személyiség általános védelmét deklaráló jogszabályhely szövegének megváltoztatására, s annak tartalmi összefüggéseit jelző jogfejlesztő bírói gyakorlatra hagyatkozunk.

²⁰² 36/1994. (VI. 24.) AB határozat

²⁰³ BGH:Urteil vom 14. Mai 2002, AZ.: VI ZR 220/01

Ennek egyik lehetséges módja lehet az amerikai „right of publicity” jogi megoldása, melyet *Meszlény* a „magányosság jogának” nevezett. *Vékás Lajos* által a polgári jogi kodifikáció fontos momentumává tett „megőrizve-megújulás” jegyében álláspontunk szerint a „magányosság jogának” jogszabályi szintre emelése, így a kortörténet szereplőinek, a közszereplőknek a Kodifikációs Javaslát által is szorgalmazott védelmét szolgálhatja a Ptk. 75. §-ának módosítására irányuló alábbi javaslat:

Ptk. 75. § (1) bekezdése: „A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény és egyéb jogszabályok védelme alatt állnak.”

(2) „Mindenkinek joga van arra, hogy a jogszabályok és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy ebben őt senki se háborítsa.”

A jelenleg hatályos (2) bekezdéstől kezdődő rendelkezések a (2) bekezdés (3) bekezdésként való jelölése mellett felmenő számsorrendben kaphatnának megjelölést.

Ez a megfogalmazás a személyhez fűződő jogok védelmének pozitív tartalmú deklarálása mellett lehetővé tenné a személyiség érvényesítésének negatív értelmét, melyet *ifj. Szigeti* akként fogalmazott meg, hogy az egyén a jogszabályok és mások jogainak korlátai között egyéniségét el is rejtheti, felfedni nem köteles és védve van minden erőszakos nyilvánosság elé hurcolás elől.²⁰⁴

3. A kegyeleti jogosultak

A kegyeleti jog sajátosságából eredően meg kell határozni az elhunyt személyiségi értékeinek védelmére jogosultak körét. Általánosságban elmondható, hogy mindazok a kegyeleti jog jogosultjainak tekinthetők, akikben él az elhunythoz kapcsolódó emlékezés. *Törő Károly* fogalmi kategóriát alkalmazva *Petrik Ferenc* is kétféle jogosultságot különböztet meg a kegyeleti jogosultság körében: az általános, illetőleg a különös jogosultságot. Az első körbe a halott emlékének a megőrzésére és ápolására irányuló jogosultságot és követelést sorolja másokkal szemben azért, hogy ennek gyakorlásában a jogosultat ne akadályozzák. Birtokosainak mindazokat tekinti, akik tudatában valamilyen emlékkép él az elhaltról. A különös jogosultságokat meghatározott személyi körhöz köti, ide sorolva a Ptk.-ban megjelölt kereset indításra jogosultakat.²⁰⁵

²⁰⁴ Ifj. Szigeti, 282.

²⁰⁵ Törő, A személyiség polgári jogi védelme, 639.; Petrik, Személyiség védelme, 212.

Elfogadva Törő és Petrik kategorizálását kegyeleti jogosultként **általános jogosultakat**, és **különös jogosultakat**, illetőleg az utóbbin belül további jogosulti köröket határozhatunk meg.

A.) Általános kegyeleti jogosultak

Általános jogosultak mindazok, akik valamilyen emlékképet hordoznak tudatukban az elhunyról. Nem látjuk feltétlenül szükségesnek az általános jogosult és az elhunyt közötti hozzátartozói viszony fennálltát, sőt nem szükséges e minőség megállapításához közeli, baráti kapcsolat fennállta sem. Elegendőnek látjuk bármely, emlékkép megőrzésére alkalmas viszony meglétét, hiszen számos olyan életbeli szituáció van, amikor olyan személyek között alakul ki kölcsönös szimpátia, megbecsülés és tisztelet, ahol időleges kapcsolat állt fenn. Némely esetben el lehet tekinteni a személyes kapcsolat meglététől is.²⁰⁶

Az általános jogosultságot megalapozhatja történelmi esemény, valamely népcsoporthoz, felekezethez, csoporthoz tartozás ténye is. Általánosságban elmondható, hogy ha olyan személy jóhírnevét, becsületét érintő jogsértést tanúsítanak, aki vonatkozásában az **általános, generális kegyeleti jog sérül**, jogi eszközök igénybevitelével is védeni kívánjuk az elhunyt becsületét.²⁰⁷

Álláspontunk szerint a kegyeleti jogosultak körének ilyenén kibővítése megoldást jelentene számos olyan jogsértés esetére, ahol a **jelenlegi** szabályozás okán nincs olyan személy, aki a kegyeleti jog védelme érdekében felléphetne.

A Polgári Törvénykönyv rendelkezései szerint kegyeleti jog megsértése miatti kereset indításra az elhunyt hozzátartozói, illetőleg az jogosult, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. A jogalkotó az ügyészt arra az esetre ruházta fel kereset indítási

²⁰⁶ A móri Erste Bank elleni rablótámadás után például az Erste Bank Rt. általános kegyeleti jogosultként akként fejezte ki gyászát, hogy emblémájának korábbi kék-piros színösszeállítását helyett fekete színnel szerepeltette a bank megjelölését az ügyfeleivel folytatott levelezés során egészen 2003. júniusáig.

²⁰⁷ Az Umbro sportszergyártó cég – mely többek között az angol válogatott mezeit is gyártja – 1999-ben „Zyklon” névvel hozta piacra egyik új fejlesztésű sportcipőjét. A Siemens ugyancsak „Zyklon” márkanévvel kívánta forgalomba hozni háztartási gépeit, köztük gáztűzhelyeit. A zsidó szervezetek mindkét esetben tiltakoztak a haláltáborokban használt Ciklon-B gázra emlékeztető márkanevek szerepeltetése ellen. A zsidószervezetek felháborodását az utóbbi esetben még inkább fokozta, hogy a II. világháború idején a haláltáborok lakóit „rabszolgaként alkalmazó” cég akarta ezt az elnevezést

jogosítvánnyal, amikor a meghalt személy (megszűnt jogi személy) jó hírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik. Joggal gondoljuk, a kegyeleti jogsértések döntő többségükben nem közérdeket sértenek. Szabályozási hézag mutatkozik, hiszen lehetséges olyan eset, amikor olyan kegyeleti jogsértésre kerül sor, ahol nincsenek hozzátartozók, illetőleg végrendeleti juttatásban részesítettek, továbbá a jogsértés nem sért közérdeket. Az általános jogosultak intézményének bevezetése ezt a szabályozási hiányosságot orvosolhatná.

Azonban mérlegelni kell azt is, hogy az általános kegyeleti jogosultság elismerése vélhetően többszörös jogalkalmazási problémához vezetne: 1. egy adott jogsértés több általános jogosult keresetindítási jogát indukálhatja. 2. Ez a perindítások számának sokszor indokolatlan megnövekedésével járna együtt.

B.) Különös kegyeleti jogosultak

A jogosultak második nagy körébe tartoznak a kegyeleti jog **különös jogosultjai**. Különösnek azért tekinthetjük őket, mert – *Törő* és *Petrik* szerint egyaránt – a kegyeleti jog egyes részjogosultságaihoz kapcsolódik igényérvényesítési joguk. A különös jogosultak között az egyes kapcsolódó részjogosultságok szerint tehető különbségtétel.

a.) Az első csoportba azok tartoznak, akik az elhunyt személy emlékének megsértése okán fordulhatnak bírósághoz a jogsértő magatartással szemben. Az alap kiindulási pontot a Polgári Törvénykönyv idevonatkozó rendelkezései jelentik. A személyhez fűződő jogok – figyelemmel azok személyhez szorosan tapadó jellegére – kizárólag csak személyesen érvényesíthetők. A jogszabály e fő szabály alól három esetben enged kivételt, egyrészt a cselekvőképtelen, illetve ismeretlen helyen távollévő személy esetében másrészt akkor, ha a jogsértés elhunyt személy emlékének megsértésében nyilvánul meg. A jogalkotó utóbbi esetben a *keresetindítás jogát* a hozzátartozó, a végrendeleti juttatásban részesített személy számára, illetőleg ha a meghalt személy jóhírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik, úgy az ügyész részére biztosítja.

A hozzátartozók pontos személyi köre meghatározásában a Ptk. Záró rendelkezései nyújtanak segítséget. Hozzátartozónak minősül a házastárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott,

használni termékeihez. Forrás: Index: A holokausztra utal a sportcipő neve; A haláltáborokra emlékeztet a Siemens márkanevére

a mostoha- és neveltgyermek, az örökbefogadó-, a mostoha- és a nevelőszülő, valamint a testvér, az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa.

Végrendeleti juttatottnak minősül a végrendeleti örökös, a helyettes örökös, a hagyományos, az, aki öröklési szerződés alapján szerzi meg a hagyatékot, illetőleg a halál esetére szóló ajándékozásban részesült személy. Fontos megjegyezni, ez a felsorolás nem jelent sem sorrendet, sem pedig kizárólagosságot.

A keresetindítás joga valamennyi jogosultat önállóan illeti meg azzal, hogy annak foganatosításakor kölcsönösen együttműködve kell eljárniuk. „A kegyeleti jogosultak egymástól függetlenül is tehetnek a kegyeleti jog rendeltetésszerű gyakorlása körében érvényes intézkedéseket. E téren azonban **fokozott jelentősége van a kegyeleti jogosultak együttműködésének.**”²⁰⁸ „Egyik jogosult sem tehet olyan intézkedéseket, amely sérti a halott emlékét és a többi kegyeleti jogosult jogait, illetve méltánylást érdemlő érdekeit.”²⁰⁹ Az együttműködési kötelezettség különösen azért kap hangsúlyos szerepet, mert mindegyik jogosult kegyeleti joga ugyanahhoz az elhunythoz kapcsolódik, s ha jogosultságukat nem egymással összehangoltan gyakorolják, úgy éppen közös halottukhoz kapcsolódó kegyeleti joguk látszik sérülni. Csak csatlakozni tudunk *Törő* véleményéhez,²¹⁰ aki nem osztotta a Kunszentmártoni Járásbíróságnak azt az álláspontját, mely szerint a legközelebbi hozzátartozó dönt abban „kinek a koszorúját tűri meg” a síron. Az együttműködést nem csupán ugyanazon személyhez kapcsolódó kegyeleti jog gyakorlása feltételezi, lehetséges – és az egyes, önálló kegyeleti jogok védelme ezt is igényli – ugyanazon eseményhez, cselekményhez kapcsolódó kegyeleti jogok megsértése esetében is. Ez megvalósulhat bármilyen okból „együtt kezelhető” elhunytak személyiségi jogának védelme érdekében.”²¹¹

b.) Különös jogosultak körébe tartozik az **ügyész**, akit a jogalkotó arra az esetre ruházott fel keresetindítási jogosultsággal, ha a jogsértés **közérdekbe** ütköznék. Többféle körülmény

²⁰⁸ BH 1984. 352. III.

²⁰⁹ BH 1984. 352.

²¹⁰ P. 20 165/1968-5., *Törő*, *Kegyelet*, 168.

²¹¹ A móri Erste Bank fiókban 2002. május 9-én meggyilkolt nyolc vétlen ember hozzátartozói közül hatan levélben fordultak a sajtóhoz megértést, jogaik tiszteletben tartását kérve. A levél aláírói kérték a sajtó egyes – meg nem nevezett – munkatársait, hogy a jövőben tartsák tiszteletben a gyászukat, a személyiségi jogaikat, és az elhunyt hozzátartozóik kegyeleti jogait. A tragikus eseménnyel kapcsolatban találgatásoknak, rémhíreknek, magamutogató embereknek ne adjanak teret. „Személyes és családi tragédiákból senkinek nincs joga egyéni ambíciókat melengetve főszereplővé válni.” – állt a nyílt levélben. Fekete Gy. Attila: *Tiltakoznak a hozzátartozók, Népszabadság*, 2002. július 1.

fennforgása alapozhatja meg a közérdek sérelmét. A legszembetűnőbb, ha történelmi, kulturális, művészeti, tudományos életünk kiemelkedő alakjának személyiségi jogát sérti a magatartás. Lehetséges akkor is, ha a jogsértés nem konkrétan meghatározott elhunytéhoz kapcsolódik, hanem például valamilyen kegyhely, emlékpark, temetkezési hely, szoborpark, múzeum ellen irányul. *Törő* és *Petrik* az előbbit tárgyi, az utóbbit személyi ismérvként jelöli.²¹²

Az ügyészi perindításra irányadó jogszabályi felhatalmazással szemben több szempontból is kifogásunk, illetve hiányérzetünk van:

- 1.) Miként azt fentebb már jeleztük, szabályozási hézagot vélünk felfedezni. Ha a jogirodalom e tárgyú esetleges fejtegetései nem járnak a joggyakorlat fejlesztésével, és nem ruházza fel a jogalkotó, illetőleg a „jogot formáló” bírósági gyakorlat az általános jogosultakat keresetindítási joggal, úgy véleményünk szerint azokra az esetekre, ahol nincs olyan személy, aki jelenlegi szabályozásunk alapján a kegyeleti jog megsértőivel szemben fellépne a magánérdek sérelme esetén, úgy e jogot az ügyész számára kellene biztosítani.
- 2.) A Polgári Törvénykönyv jóhírnevet sértő magatartásról szól. A jóhírnév azonban csak egy a nevesített személyhez fűződő jogok közül. A jogsértések pedig nem csak a jóhírnévhez fűződő jog megsértésében nyilvánulnak meg. Ez a potenciális jogsértéseknek pusztán töredékét jelenti.
- 3.) Nem indokolt eltekinteni attól az általános szabálytól, hogy az ügyész fontos állami, vagy társadalmi érdek nélkül is felléphet mindazokban az esetekben, amikor a jogosult jogainak gyakorlására bármilyen okból nem képes.

A levonható következtetések alapján az alábbi szabályozási javaslatot tesszük: **„Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy az ügyész is bírósághoz fordulhat” Ptk. 85. § (3) bek. 2. mondat**

Zárójelben jegyezzük csupán meg, hogy ez a javaslat parttalan keresetindításra adhatna okot, épp ezért ennek kiküszöbölésére az időbeli korlátoknál még visszatérünk.

Miután az ügyész fontos állami, vagy társadalmi érdek védelmében léphet fel, így a magánérdek körébe tartozó jogsérelmek esetére igényérvényesítési jogosultsága nyílhatna, amennyiben az – egyébként keresetindításra nem jogosult – általános jogosult az ügyészhez

²¹² Törő, A személyiség polgári jogi védelme, 640.; Petrik, Személyiség védelme, 213.

fordulhatna az elhunyt emlékét ért jogsérelem orvoslása okán. Ezért a Ptk. 85. § (3) bek. 3. mondatára a következő módosítási javaslatot tesszük: „**Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén akkor járhat el, ha az a különös méltánylást érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg.**”

c.) A **szerző személyhez fűződő jogainak védelmére** speciális szabályozás vonatkozik. A szerzői jogi törvény speciális szabályként akként rendelkezik, hogy a szerző személyhez fűződő jogainak védelmére a védelmi időn belül „az léphet fel, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott – ilyennek hiányában, vagy ha a megbízott nem intézkedik – az, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte.”²¹³ A szerzői jog tartalmát a személyhez fűződő és a vagyoni jogok jelentik. Ez a két részjogosultság adott esetben el is válhat egymástól, így például ha a szerző a vagyoni jogai tekintetében felhasználási szerződést köt. A személyhez fűződő jogok azonban szorosan a szerző személyéhez kötődnek. A szerző halála esetére ezek a részjogosultságok önálló élettel, jövővel bírhatnak. Praktikus módon, és ezt a szemléletet magáévá téve, a jogszabály elsődleges jogosulttá azt minősíti, aki a szerző szellemi hagyatékát gondozza. Előfordulhat azonban, hogy az elhunyt ilyen tartalmú rendelkezést nem tett, illetőleg nem történik intézkedés. Azért, hogy a jogsértés ne maradjon megválaszolatlan, ugyanezen jogok erre az esetre a vagyoni értékű jogokat öröklési jogcímen megszerzőt illetik meg.

A szerzői jogról szóló 1999. LXXVI. törvény szellemében, az ott írt szabályozáshoz analóg módon véleményünk szerint lehetővé kell tenni az elhunyt akaratának szabad érvényesülését. Ennek érdekében biztosítani kell a keresetindítás jogát annak a személynek is, akit erre az elhunyt felhatalmazott.

d.) A kegyeleti jog egyik részjogosultsága, az **elhunyt eltemettetésének kötelezettsége** kapcsán a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. tv. ad támpontot. A jogszabály 20. §-a határozza meg az elhalt eltemetteésére kötelezett személyek körét és sorrendjét.²¹⁴

²¹³ Szjt. 14.§ (1). bek.

²¹⁴ Régebbi jogunkra épülő bírósági gyakorlat szerint a temetési hely kiválasztása, illetve a holttest elszállítása kérdésében az elhunythoz a családi kötelékben legközelebb álló hozzátartozó döntött. Magyar Kúria, P. I. 371/1921. Magánjogi Döntvénytár, XIV. 42.

Eszerint az elhalt személy eltemettetésének módjáról és helyéről elsősorban az köteles gondoskodni,²¹⁵

a) aki a temetést szerződésben vállalta;²¹⁶

b) akit arra az elhunyt végrendelete kötelez;

c) végintézkedés hiányában az elhunyt elhalálozása előtt vele együtt élő házastársa;

d) az elhunyt egyéb közeli hozzátartozója [Ptk. 685. § b) pontja] a törvényes öröklés rendje szerint.

Amennyiben temetésre kötelezett személy nincs, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy a kötelezettségét nem teljesíti, a temetésről az elhalálozás helye szerint illetékes települési önkormányzat (fővárosban a kerületi önkormányzat) – jogszabályban meghatározott határidőn belül – gondoskodik.

Az idevonatkozó államigazgatási szabályok szerint, ha az eltemettetésről a kötelezett nem gondoskodik, úgy az az állam feladatává válik. Ha a hozzátartozók nem képesek megfizetni a szertartást, az önkormányzat kötelessége, hogy a számlát kiegyenlítse. Megjegyezzük, hogy az ombudsman ezirányú vizsgálata számos szabálytalanságot fedezett fel az eltemettetések területén.²¹⁷

²¹⁵ A korábban hatályos jogszabályi rendelkezés ettől részben eltérően jelölte meg az eltemettetésről gondoskodók körét. A temetőkről és a temetkezési tevékenységről szóló 10/1970. (IV. 17.) ÉVM-EüM rendeletnek a 7/1983. (V. 12.) ÉVM-EüM rendelet 3. §-ával módosított 11. §-a szerint az elhunyt eltemettetéséről az alábbi sorrendben megjelöltek voltak kötelesek gondoskodni: a. az elhalt együttélő házastársa, illetve a halál előtt legalább hat hónapon át vele együttélő élettársa, b. aki az elhalt eltemettetésére köteles, c. a Polgári Törvénykönyv 685. §-ának b.) pontjában megjelölt egyéb közeli hozzátartozó és hozzátartozó, d. akit az elhalt végrendeleti juttatásban részesített. e. ha a házastárs vagy élettárs az elhalt eltemettetéséről nem gondoskodott, akkor a temetésről az volt köteles gondoskodni, aki az elhaltat szerződés vagy jogszabály alapján életében köteles volt tartani, illetve ráutaltsága esetén eltartásra lett volna kötelezhető.

²¹⁶ Lehetséges, hogy az eltemettetésre irányuló kötelezettséget az elhunyt és a jogosult/kötelezett között létesített tartási, életjáradéki, vagy öröklési szerződés tartalmazta, de az is lehetséges, hogy pusztán az eltemettetésre vonatkozóan jött létre közöttük egy quazi megbízási szerződés.

²¹⁷ Az állampolgári jogok biztosának vizsgálata megállapította, hogy az elmúlt években több mint ezerkétszáz elhunytat tároltak egy hónapnál is tovább kórházak vagy temetők halottasházaiban. Arra is fény derült, hogy a temetések halogatásának legtöbbször a rokonok szegénysége, vagy a temetést végző önkormányzat pénztelensége az oka. Gyakori, hogy a holtak akár fél évig valamelyik kórház vagy temető hűtőházában várakoznak az örök nyugalomra. A halogatás oka, hogy sokszor nem jelentkezik a hozzátartozó, de olyan is előfordult, hogy arra kellett három hónapig várni, hogy a rokonok előteremtsék a temetés árát. Korridor.hu, Temetetlen holtak: szabálytalanságok sorozata., 2002. július 25. Ezen szabálytalanságok kiküszöbölésének legjobb eszközének egyesek a köztemetések társadalombiztosító általi finanszírozását tartanák, mely vélhetőleg megoldaná a késedelmes temetésekből eredő visszasságokat

Nagyon fontos momentum, hogy az eltemetési kötelezettségnek a fentebb felállított sorrendje nem érinti az örökösnek az illő temetés költségeinek viselésére vonatkozó kötelezettségét.²¹⁸

Összegzés

Álláspontunk szerint a kegyeleti jog tiszteletének, védelmének általunk szorgalmazott és megerősíteni kívánt igénye szorosan érinti a kegyeleti jogosultak körének áttekintését, szabályozási javaslatok felállítását. Szorgalmazzuk az elhunyt akaratának figyelembe vételét, így annak érvényre juttatását, ha még életében megjelöli a kegyeleti jog megsértése esetére a keresetindításra jogosult személyét.

Véleményünk szerint a Ptk., valamint egyéb jogszabályok által kegyeleti jogosultként megjelölt személyek köre szűkített terjedelmű jogvédelemre adhat lehetőségét. Ha nincs a Ptk. szerint igényérvényesítésre jogosult személy és nem állnak fenn az ügyészi keresetindítás feltételei, úgy a kegyeleti jog célját vesztetté válhat. Ezek az anomáliák – kegyeleti jogosultak köre, ügyészi perindítás feltételei – szabályozási megoldás-keresésre ösztönöznek.

Ahhoz, hogy az elhunyt személy emlékét minél erősebben védjük, ki kell terjeszteni az ügyészi perindítás lehetőségének feltételeit. Ennek megfelelően az ügyész nem csupán közérdekű jóhírnév sértés, hanem közérdekbe és magánérdekbe egyaránt ütköző személyhez fűződő jog megsértése esetén is felléphetne.

Az általános kegyeleti jogosultak keresetindítási joggal történő esetleges felruházása jogalkalmazási problémákkal járhatna, így ennek biztosítását el kellett vetnünk. Ugyanakkor, ha ügyészi keresetindításra különös méltánylást érdemlő magánérdekbe ütköző magatartás során – így pl. ha a keresetindítási joggal egyébként fel nem ruházott általános jogosulttól szerez tudomást az ügyész a perindítás szükségességéről – kerül sor, úgy az általános kegyeleti jogosult intézményének bevezetésével elérni kívánt cél is megvalósul.

²¹⁸ Legf. Bír.Pfv.V. 21. 672/1995.sz.

A fentiek figyelembe vételével a Ptk. 85. § (3) bekezdésének másosítására az alábbi javaslatot tesszük:

„Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített, illetve akit keresetindítási joggal ruházott fel. Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy ügyész is bírósághoz fordulhat. Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén akkor járhat el, ha az a különös méltánylást²¹⁹ érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg, illetve ha a perindítás szükségességéről a keresetindítási joggal fel nem ruházott kegyeleti jogosulttól szerez tudomást.”

Ez a szabályozási javaslat természetesen nem jelentené az igényérvényesítésre jogosultak felállított sorrendjét.

4. Az időbeli korlátokról

A Polgári Törvénykönyv nem nyújt segítséget annak megválaszolásában, milyen időtartamon belül részesül a kegyeleti jog védelemben. Értekezésünk célja szempontjából lényegi fontosságú ennek a kérdésnek a vizsgálata.

a. Tekintsük át elsőként a jogvédelmi eszközöket: A kegyeleti jogok megsértésekor alkalmazható objektív jogkövetkezmények érvényesülésére irányuló igény nem évül el. Az időmúlás tényét azonban a jogsérelem orvoslására szolgáló intézkedések meghatározásakor értékelni kell. Az objektív eszközöket tehát – figyelembe véve az elhunyt személyéhez kapcsolódó emlékezés elevenségét (ebből a szempontból) – időbeli korlátozás nélkül alkalmazhatjuk. A szubjektív jogkövetkezmények esetén a kártérítés iránti igény elévülése szab korlátot.

Szerzői alkotás kapcsán a jogalkotó a már fentebb hivatkozott időintervallumokat jelölte meg. Más, személyhez fűződő jogosultság esetére a kérdést nyitva hagyta.

²¹⁹ A méltányosság körében jelen esetben a morális értékelést tartjuk szem előtt. A témához lásd: Ujlaki László: Méltányosság a polgári jogban, Közgazdsági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 171.

Megjegyezzük ugyanakkor, hogy az objektív eszközök a körülmények alapján indokolatlanul kései alkalmazása a kívánttal ellentétes hatást válthat ki. Lehetséges, hogy a kegyeleti jogsértés emléke már nem él, amikor egy kései nyilvános elégtételadás újból felszakítja a sebeket, mintegy zárójelben értelmezett újbóli kegyeleti jogsértést megvalósítva.

b. Az elhunyt személy emlékének továbbélése legjobban annak szellemi alkotásaiban ragadható meg. A szellemi alkotások létükből fakadóan „túlélnek” alkotójukat, s „ez a viszonylagos elkülönülés, tárgyiasulás teszi lehetővé, hogy az alkotásban megtestesülő személyiségi eszmei érték túlélje az alkotóját.”²²⁰ A szellemi alkotásban megtestesülő személyiségi eszmei érték speciális védettséget igényel. A jogalkotó ennek igényét elismerve a szerzői jogról szóló 1999. LXXVI. tv.-ben az általánostól eltérő rendelkezések alkalmazását irányozta elő.

Miként az már a korábbiak során is említést nyert, a szerző halála után a személyhez fűződő jog megsértése miatt a védelmi időn belül az léphet fel, akit a szerző irodalmi, tudományos, vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, ilyennek hiányában pedig, vagy ha a megbízott nem intézkedik az, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte. A jelenleg hatályos szerzői jog a szerző halálától számított hetvenéves időintervallumon belül védelmezi a személyhez tapadó szerzői jogokat. Ezt követően a mű közkinccsé válik, azt mindenki szabadon felhasználhatja. A hetvenéves védelmi idő kezdete a szerző halálát követő év január elseje, szerzőtársak esetében pedig az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napja.²²¹ Régebbi szerzői jogi törvényeinkben a védelmi idő szerzői műveknél 50, hangfelvételeknél 20 évben került megállapítására. A védelmi idő tartamának megemelését több körülmény együtthatása tette aktuálissá. Egyrészt az Európai Közösségek Tanácsa a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejének összehangolásáról szóló 93/98 EKG számú Irányelve külön kihangsúlyozta az irodalmi és művészeti alkotások, illetve az előadóművészek, hanglemezkészítők és műsorsugárzó szervezetek védelme időbeli terjedelmének összehangolását, másrészt az átlagos életkor oly mértékű meghosszabbodást mutatott, hogy az 50 év nem tűnt elegendőnek a szerző, illetőleg az őt követő két generáció jogainak védelmére.

²²⁰ Törő, Halál után, 497.

²²¹ Szt. 31. § (2) bek.

A korábbi szabályozás szerint a szerző személyhez fűződő jogai időben korlátlanok voltak, e jogok nem évültek el. A jelenleg hatályos szabályozás – szakítva a korábbi joggyakorlattal – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok esetére is egységesen hetven évben határozta meg a védelmi időt. Ez alól egyetlen kivételt említ a jogalkotó, amikor előírta a védelmi idő lejártá után is esedékes járulékfizetési kötelezettséget a képzőművészeti alkotások másodlagos értékesítése esetén.

c. Az időbeli intervallum megállapításában segítséget nyújthat az igényérvényesítésre jogosultak körének meghatározása. Miután a jogalkotó az elhunyt hozzátartozóját, illetőleg a végrendeleti juttatásban részesített személyt ruházta fel ezekkel a jogosultságokkal, így relatíve rövidebb-hosszabb ideig lehet a posthumus jogsértésekkel szemben fellépni. Szerencsés esetben a – közeli hozzátartozóknál bővebb körű hozzátartozók jogosultsága miatt – emberöltőig vannak kegyeleti jogosultak, s ekként fennmaradhat az elhunyt post mortem személyiségi joga.

Az OLG München egyik ítéletében újólág a post mortem személyiségi jogvédelem időbeli korlátaival foglalkozott, s az érintett személy elhunytá után 28 évvel, az ügy szempontjából relevanciával bíró második világháború vége után 48 évvel egy fennmaradó, eleven post mortem személyiségi jogvédelmet állapított meg. Az LG ítéleti indokolásában kifejtette, hogy „[...] **a személyiségi jog a halált követően nem korlátozódik meghatározott időbeli határok közé. [...] A post mortem személyiségi jog védelmének hiányzó jogalkotói határideje nem hagyja az életkép védelmének halál utáni parttalan elfajulását. Ugyanis egy bizonyos időbeli korlátozás adódik abból a körülményből, hogy az elhunyt személyiségi jogainak védelme érdekében nem bárki, hanem csakis a közeli hozzátartozók, tehát a túlélő rokonok szűk köre léphet fel. [...]**”²²²

d. A jogalkalmazási gyakorlat, valamint az elméleti jogászok²²³ által szorgalmazott elvek szerint az elhunyt személyiségi értékeit addig kell védelemben részesíteni, ameddig az utókorban az elhunyt személyéhez kapcsolódó emlékezés elevenen él.

Természetesen nem lehet generális szabályokat felállítani, hiszen minden egyes esetben más és más tényezők befolyásolhatják az emlékkép fennmaradásának idejét, melyet

²²² OLG München, Urteil v. 26. 01. 1994 – 21 U 5534/93; BGHZ 50, 133

²²³ Zlinszky János: A kegyelet magánjogi kérdései – személyi jog, vagyoni jog és kötelezettség, Polgári Jogi Kodifikáció, 2005. VII. évfolyam 2. szám, 12.

valamennyi előfordulási esetben specifikusan, személyre és körülményekre vonatkoztatottan kell górcső alá venni. Klaus Mann Mephisto c. művét érintő jogesetben ez az időbeli korlát 18 év volt, más esetben, így Emil Nolde-nál 30 éves védelmi időt ismert el a német Legfelsőbb Szövetségi Bíróság.²²⁴

Sok, egymással összefüggő tényező alakíthatja ki a konkrét időintervallumot.²²⁵ A szellemi alkotók esetében vizsgálni kell többek közt az elhunyt által megalkotott mű időtálló jellegét, általa feldolgozott téma aktualitását, sugárzott, nyilvánosságra hozott művészeti alkotása publicitását, továbbá azt, hogy mekkora körben került sor a személyiségi jog megsértésére, milyen intenzitással, milyen módon, és figyelemmel kell lenni minden további, az adott esetben releváns körülményre.

e. A fentebb jelzettek értelmében többféle megoldási lehetőség él egymás mellett jogunkban, melyek hol lefedik egymást, hol kevesebb-rövidebb időintervallumot jelölnek. Érdekes megoldást alkalmaz az osztrák joggyakorlat, ahol a szerzői jogi törvény rendelkezéseit alapul véve állapítják meg a post mortem személyiségi jogi sérelmek védelmi idejét.²²⁶ Ennek megfelelően a házastárs, szülő és a gyermek egész életükben, tehát függetlenül az emlékezés elevenségétől, míg minden más közeli hozzátartozó ezzel szemben a halálozástól számított 10 éven belül jogosult igényérvényesítésre.

Összegzés

Törő Károly szerint az emberi személyiséget mindaddig védelmezni kell, „amíg az elhalt társadalmi hatása véglegesen meg nem szűnik, emléke el nem enyészik, amíg a személyiséghez tapadó, személyiséget kifejező – egyediesítésre alkalmas – alkotása fennáll.”²²⁷ Erre az elgondolásra alapozva igen nehéz generális kritériumokat felállítani. Objektív mércék felállítása pedig lehetetlen vállalkozás lenne. Csakis és kizárólag a szubjektív körülmények mérlegelése után foglalható vélemény a post mortem személyiségi jog fennállásával kapcsolatosan.

²²⁴ Görög, Posthumus védelem, 24.

²²⁵ „Die Dauer des postmortalem Persönlichkeitschutzes läßt sich nicht generell festlegen. Sie hängt von den Umständen des Einzelfalls ab. Dabei wird es neben der Intensität der Beeinträchtigung vor allem auf die Bekanntheit und Bedeutung des durch das künstlerische Schaffen geprägten Persönlichkeitsbildes ankommen. Das Schutzbedürfnis schwindet in dem Maße, in dem die Erinnerung an den Verstorbenen verblaßt und im Laufe der Zeit auch da Interesse an der Nichtverfälschung des Lebensbildes abnimmt.” BGHZ 107, 385. 392.

²²⁶ Doralt, 649.

Áttekintve az egyes, fentebb megjelölt lehetséges szabályozási javaslatokat, illetve azok kiindulási pontját nem marad más hátra, mint állást foglalva szabályozási javaslatot, javaslatokat tenni.

1. A jelenleg hatályos szabályozás szerint szerencsés esetben – ha a jogutód kegyeleti jogosultak hosszú életűek – az elhunythoz kapcsolódó emlékezés joga relatíve hosszabb időtartamig élvez védelmet. Előfordulhatnak azonban olyan helyzetek, ahol az emberi élet rövidsége miatt ilyen védelem nem tud megvalósulni. Éppen ezért van szükség némi gondolatébresztőre.

Az Szjt. módosításakor az ötven éves védelmi időt éppen az emberi élet meghosszabbodására figyelemmel emelték fel 70 évre. Ez a 70 éves időintervallum többé-kevésbé jól lefedi az elhunyttal még személyes kontaktusban állt hozzátartozók élettartamát, illetőleg jól jelöli az elhunthoz kapcsolódó emlékezés fennmaradását. Hiszen ha egy szerző kapcsán, aki szerzői művén keresztül maradandót alkotva hunyt el, a hetven év alkalmas a védelemre, úgy alkalmasnak kell lennie nem szerzői minőségben elhunyt személyek személyiségi jogának posthumus védelmére is.

E 70 éves védelmi idő, valamint a korábbi pontban²²⁸ vázolt szabályozási javaslat összhangjaként a Ptk. 85. § (3) bekezdésének helyen véglegesített módosítására az alábbi javaslat fogalmazódik meg:

„Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített, illetve akit keresetindítási joggal ruházott fel. Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy az ügyész is bírósághoz fordulhat. Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén akkor járhat el, ha az a különös méltánylást érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg, illetve ha a perindítás szükségességéről a keresetindítási joggal fel nem ruházott kegyeleti jogosulttól szerez tudomást. Ez utóbbi esetben az ügyész **az elhunyt halálát követő év első napjától számított hetven éven belül járhat el.**”

2. E javaslat azonban – bár közelít a felfogásunknak megfelelőhöz – mégsem éri el az elhunyt személyiségi értékeinek azt az időintervallumában is megkívánt általános védelmét, melyet

²²⁷ Törő, Halál után, 495.

²²⁸ 3. Kegyeleti jogosultak, Összegzés

többek között *Törő Károly* és *Zlinszky János* egyaránt szorgalmaz. Ahhoz, hogy ez megvalósuljék, a magánérdekbe ütköző jogsértés esetén megnyíló ügyészi keresetindítás lehetőségét korlátozásmentesen kell biztosítanunk.

Mindezek, valamint az általunk is megkívánt jogvédelem megvalósulása érdekében Ptk. 85. § (3) bekezdésére az alábbi módosító javaslatot tesszük: „Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített, illetve akit keresetindítási joggal ruházott fel. Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy az ügyész is bírósághoz fordulhat. Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén akkor járhat el, ha az a különös méltánylást érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg, illetve ha a perindítás szükségességéről a keresetindítási joggal fel nem ruházott kegyeleti jogosulttól szerez tudomást.”

5. A kegyeleti jog megsértése esetén támasztható jogkövetkezmények

A jogalkotó az általános személyiségi jog teljes körű, halál után is védelemben részesítendő elismerését fejezte ki akkor, amikor az élő személyiséget ért jogsérelmek és a kegyeleti jogok megsértésének jogkövetkezményei között nem tett különbséget.

A jogalkotó részben **objektív**, részben **szubjektív szankciók** alkalmazásától várja a sérelmes helyzet kiküszöbölését. A Ptk. 84. § (1) bekezdése jelöli meg a támasztható polgári jogi igényeket. Így a jogosult a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől; c) követelheti, hogy a jogsértő nyilatkozattal vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak; d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától megfosztását; e) kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint. Illetőleg ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat. A sajtóhelyreigazítás igénybevétele pedig a jogalkotó teret engedett a jóhírnév meghatározott körülmények közötti megsértésének speciális szankcióval való sújtásának.

A kegyeleti jog megsértésének jogkövetkezményei alkalmazására is irányadóak az általában elmondható szabályok, így itt sem kizárt azonos tényállás mellett több intézkedés alkalmazása. Természetesen ezek együttes alkalmazását mindig a konkrét ügy konkrét körülményei teszik indokolttá.

A kegyeleti jog megsértése jogkövetkezményei alkalmazásakor különös körültekintéssel kell eljárni. Még fokozottabb figyelmet kell szentelni akkor, ha a kegyeleti jog megsértése sírhely használatával van összefüggésben. Az e körben kialakult ítélkezési gyakorlat szerint a kegyeleti jog megsértése esetében csak *kivételesen* kerülhet sor az eredeti állapot helyreállítására.²²⁹ Lehetséges, hogy a jogsértés rátemetésben, sírkő eltávolításában nyilvánult meg, és így a kihantolás, illetőleg sírkő eltávolítás, az *in integrum restitutio* más személy kegyeleti jogát sértené, s lehetőség szerint ki kell küszöbölni ennek bekövetkezését.²³⁰

Az objektív jogvédelmi eszközökkel kapcsolatosan érdemes megjegyezni ezen eszközök nem minden esetben elégséges, illetőleg megfelelő voltát. Akként is fogalmazhatnánk, hogy az objektív jogkövetkezmények bizonyos konkrét körülmények fennforgása következtében éppen a személyiségi jogsérelem „súlyosítását” eredményezhetik.²³¹ Ez a sajátosság – a körülményekhez képest – a vagyoni, illetőleg nem vagyoni kártérítés „kényszerű” alkalmazását kívánhatja és követelheti meg a jogalkalmazóktól.

A jogalkalmazási gyakorlat, illetőleg a szakirodalom a jóhírnév védelmének leghatékonyabb eszközét a sajtóhelyreigazításban látja. Ezen jogvédelmi eszköz alkalmazása azonban csak a sajtó, média által „elkövetett” jogsértésekre korlátozódik.²³²

²²⁹ BH 1990. 375.

²³⁰ P. törv. I. 20 31/1967.

²³¹ Törő is hasonló álláspontra helyezkedik az objektív jogkövetkezmények kapcsán: „Az objektív eszközök [...] nem mindig adnak hatékony védelmet, nem mindig orvosolják a jogsérelmet. Így pl.: a személyes titok nyilvánosságra hozása esetén a jogsértés megállapítása vagy a nyilvános elégtételadás csak fokozza a jogsérelmet, mert bővíti azt a kört, amelyben a titok ismertté vált. Nem alkalmas az egészség vagy testi épség sérelmének az orvoslására sem a jogsértés tényének a megállapítása vagy nyilatkozattal történő elégtételníújtás; nincs lehetőség a sérelmes helyzet megszüntetésére vagy a jogsértést megelőző állapot helyreállítására.” Törő Károly: A személyiségvédelem buktatói, Jogtudományi Közlöny, 1986. 10. szám, 465.

²³² A sajtóhelyreigazítás részletes szabályait a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 342.-346. §-ai, illetőleg a PK 13., 14., 15. állásfoglalások szabályozzák. A jogalkalmazási gyakorlatot jól szemlélteti a Polgári Jog 1970-1995, A személyek, személyiségvédelem, szellemi alkotások joga, tulajdonjog, Civilisztikai Döntvénytár, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1996. 86-152.

Anélkül, hogy valamennyi alkalmazható jogkövetkezménnyel foglalkoznánk, vizsgálódásunkhoz szervesen kapcsolódó, kegyeleti jog megsértése esetére alkalmazható nem vagyoni kártérítés iránti igényt vesszük górcső alá a továbbiakban.

Ahhoz, hogy e körben **nem vagyoni kártérítés iránti igényről** beszéljünk konkretizálni kell azokat a körülményeket, melyek lehetővé teszik alkalmazását.

Két körben kell vizsgálódásunkat elvégezni: egyrészt akként, ha az elhunyt személyiségi „jogának”, értékeinek sérelmére fókuszálunk, másrészt akként, ha a kegyeleti jogra, mint az elhunythoz kapcsolódó emlékezés jogára irányítjuk figyelmünket.

Ha az elhunyt személyiségi „jogainak” sérelme okán kívánunk jogvédelmi eszközöket igénybe venni, csak az eredeti állapot helyreállítására, és például a magatartás visszavonására, abbahagyására irányulhat az igény. Egy pénzbeli igény csak akkor merülhet fel, ha a keresetet benyújtó személy „Treuhänder”-ként jár el, mivel az elhunyt semmilyen vagyoni kárt nem szenvedett. Az immateriális károk megtérítése iránti igény pedig ki van zárva, mivel az immateriális kártérítés elsődlegesen kiegyenlítési funkcióval bír, és ez tipikusan nem tud teljesülni, mivel az érintett személy már elhunyt.²³³

Ha pusztán az elhunyt személyiségi „jogainak” sérelmére alapozzuk az igényt, az nem vezet alkalmazható megoldáshoz. Ha a jogosult „Treuhänder”-ként, a kegyeleti jog jogosultjaként, az elhunyt személyiségéhez kapcsolódó emlékezés jogának sérelme miatt, illetve az elhunyt személyiségi jogának a hozzátartozó személyiségi jogi transzformációja okán lép fel, úgy nem vagyoni kártérítés iránti jogosultsága a konkrét körülmények értékelésének függvényében megállapítható.

A nem vagyoni kártérítés megállapítása vonatkozásában a Legfelsőbb Bíróság által követett gyakorlat megkívánja a nem vagyoni kár bekövetkeztének vizsgálatát. E felfogásban nem vagyoni kárnak természetes személy esetében „a személyiségi jog megsértése következtében az emberi személyiség testi vagy lelki életminőségének hátrányos megváltozása” tekinthető. Jogi személyek vonatkozásában pedig „az immateriális kár azt a hátrányt jelenti, amely a jogi személyt – a törvény biztosította – szabad akarat elhatározásában, tevékenység kifejtésében

²³³ Heldrich, 74.; Hubmann, 348.

(autonómiájában) akadályozza vagy hátrányosan megváltoztatja a jogi személy társadalmi megítélését.²³⁴ Amennyiben tehát a személyhez fűződő jog megsértése nyomán valamilyen pótolandó hiány keletkezett, úgy megállapítható a nem vagyoni kár, és megalapozott az e tárgyú igény.

Számos ítéletben jelenik meg – helyesen – az a bírósági gyakorlat, mely a temetés méltatlan körülmények között történt lebonyolítását kegyeleti jog megsértéseként minősíti, és az elszenvedett immateriális hátrányokat nem vagyoni kártérítéssel próbálja reparálni.²³⁵ Nem osztjuk az adott ügyben eljáró első fokú bíróság véleményét, mely a beszerzett szakértői vélemény alapján azt állapította meg, hogy a temetkezési vállalat által szolgáltatott sírhely „előnyösebb” az elhunyt szülei által kiválasztottnál. Úgy véljük, nem lehet ilyen esetekben a pusztán „szakértői realitás” mércéjével mérni. A lényegi hangsúlyt arra kell terelni, mi volt (az elhunyt, illetőleg) a eltemetetésre kötelezett személy szándéka. Ez utóbbi személyek egy, a bejárathoz közel eső, a temetőt látogató közönség gyalogos közlekedésének útvonalától távolabb lévő, tölgyfa melletti, árnyékos helyen lévő sírhelyet akartak biztosítani. Ehhez képest a temetkezési szolgáltató által nyújtott sírhely ettől jelentős mértékben eltérő volt. A Legfelsőbb Bíróság ítéletének indokolásában magáévá tette azt az általunk is helyesnek tartott álláspontot, mely szerint a hozzátartozók a temetés külsőségeivel, a sírhely megválasztásával is kifejezésre juttatják a meghalt iránti megbecsülésüket, gyászuk nagyságát. A temetés méltatlan körülmények között történt lebonyolítása ezért a halott emlékét és a hozzátartozók kegyeleti jogát sérti. A Ptk. 84. § (1) bekezdésének e.) pontja alapján a közeli hozzátartozó tisztességes eltemetéséhez, az ezzel kapcsolatos kegyeleti jogok gyakorlásához fűződő jogok megsértése megalapozhat nem vagyoni kártérítés iránti igényt.²³⁶

Úgy véljük, az ilyen és ehhez hasonló esetekben a nem vagyoni kártérítés nem tudja betölteni célját. Be kell vallani, hogy ezeket a gondolatokat nem pusztán a józan jogász logika, hanem tisztán érzelmi megnyilvánulások íratják. Többek között a gyászszertartás nem megfelelő lebonyolítása, a hozzátartozói síremlék jogellenes megszüntetése eredményezheti olyan eszmei kár bekövetkezését, mely nem reparálható pénzbeli összeg megfizetésével. A halott emlékének ily módú megsértését sem tudjuk elfogadni. A nem vagyoni kártérítés alkalmazása remélhetőleg ezen esetekben képes lesz preventív funkcióját betölteni.

²³⁴ Polgári jog, Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 1997. I. kötet 201-202/1.

²³⁵ Legf. Bír. Pfv. IV. 20.488/1999. sz., BH 2001. 471.

Itt kell szót ejteni a kegyeleti jog megsértése esetére megítélhető nem vagyoni kártérítés összecszerúségi vonzatairól. A nem vagyoni kártérítés lényegében nem más, mint **kárpótlás az elszenvedett sérelemért**. Mértékéről a releváns körülmények figyelembe vétele mellett a bíróság mérlegeléssel dönt. Ennek során értékelni kell – egyebek mellett – a jogsértő magatartás módját, annak hatását, eredményét egyaránt, továbbá a felróhatóság súlyát, valamint az érintett esetleges közrehatását is. Nem vagyoni kárpótlás összegét növelő tényező különösen, ha a jogellenes magatartás több személyhez fűződő jogot is sértett; tartós, hosszú időn át fennálló esetleg végleges következménnyel járt; vagy az érintett tiltakozása ellenére ismétlődő cselekménnyel, magatartással valósult meg.²³⁷

A gyakorló jogászok számára a nem vagyoni kártérítés iránti perek egyik visszatérő nagy dilemmája, hogy a konkrét jogsértés miatt mekkora mértékű igénnyel lépjenek fel. A magyar nem vagyoni kártérítési gyakorlat nem ismeri a kártérítési összegek tabelláris megjelölését. Egyes külföldi jogrendszerekben néhányan kísérletet tettek fájdalomdíj összecszerúségi kategóriák felállítására, azonban a szakma, mind a gyakorló, mind az elméleti jogászok részéről támadások keresztüztüzét zúdította rájuk.²³⁸ A joggyakorlat elfogadhatatlannak tartja potenciális nem vagyoni károsodások esetére megállapított tarifák, illetőleg fájdalomdíj napi tételek szerinti kategorizálását. Miután nincs két egymásnak minden körülményében megfelelő jogeset, úgy nem állítható fel general clausulaként olyan megfogalmazás sem, hogy például egy jogosulatlan betemetés, vagy egy sírkő jogosulatlan eltávolítása mekkora mértékű nem vagyoni kártérítési igényt feltételezhet.

A nem vagyoni kártérítést az esetek döntő többségében egy összegben ítéli meg a bíróság. Különösképp mérvadó ez a posthumus sérelmekre.²³⁹

A külön jogszabályok által nem rendezett **szellemi alkotások védelmi eszközeként** a jogalkotó a Ptk.-ban szabályozott, személyhez fűződő jogok megsértése esetére irányadó polgári jogi igények érvényesítését biztosítja, továbbá a jogosult azt is követelhet, hogy az

²³⁶ Legf. Bír. Pfv. IV. 21.219/1996. sz., BH 1997. 525.

²³⁷ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 199/1982.

²³⁸ Többek között Karl-Heinz Danzl: Schmerzensgeldsätze in Österreich? Zeitschrift für Verkehrsrecht, Wien, 1990. 295-297.; Robert Fucik, Franz Hartl: Schmerzensgeld für seelische Schmerzen, Österreichische Richterzeitung, Heft 7-8/1994. 148-152.; Robert Fucik, Franz Hartl, Horst Schlosser: Schmerzensgeld (§1325 ABGB); Der Sachverständige, Heft 2/1990. 2-7.

²³⁹ A körülmények mérlegelése járadék összegben való megállapításhoz is vezethet. Ez célszerű lehet súlyos, folyamatosan, állandó jelleggel jelentkező nem vagyoni hátrány esetében akkor, ha a körülményekből következtethetően az áll a károsult érdekében, hogy a jövőben rendszeresen, folyamatosan részesüljön kárpótlásban.

eredményeit elsajátító, vagy felhasználó személy részeltesse őt az elért vagyoni eredményben. A személyhez fűződő jogok megsértése esetére rendelt jogvédelmi eszközök alkalmazhatók a külön jogszabályok által rendezett szellemi alkotáshoz fűződő jogok megsértése esetében is. A jogaiban sértett fél választhat, hogy a jogvédelem mely eszközeivel él, a külön jogszabályban biztosított jogokat érvényesíti-e, vagy a Ptk.-ban megjelölt jogvédelmi eszközökkel él. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a szerzői és a személyhez fűződő jogok megsértése megállapításának feltételei nem azonosak. A szerzői jogok sérelmének hiánya önmagában nem jelenti egyúttal azt is, hogy a személyhez fűződő jogok sérelme nem állapítható meg.²⁴⁰

Mint látható, alapvető célkitűzésünk – a posthumus személyiségi értékek megfelelő védelme – lehetséges és hatékony eszköze (lehet) a nem vagyoni kártérítés jogintézménye. Ehhez azonban annak elméleti megfontolása szükségeltetik, hogy vajon a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása körében felmerülő gondolatok milyen megoldásokat tárhatnak fel. Ugyanakkor szükségesnek tartjuk annak az útnak a felvázolását is, melyet a nem vagyoni kártérítés jogintézménye tett meg az elmúlt századok során ahhoz, hogy mint az általános személyiségi jog első számú jogvédelmi eszköze a posthumus személyiségi értékek „védelmezőjeként” is „felléphessen.”

²⁴⁰ BH 1980. 332. III.

MÁSODIK CÍM

A nem vagyoni kártérítés általános személyiségi jog megsértésének eseteire történt kiterjesztéséről

Bevezetés

Sok időnek kellett eltelnie, történelmi, társadalmi változásnak bekövetkeznie, hogy ma már csak jogtörténeti emlékként éljen bennünk *Zsögöd Benő* megállapítása: „Szabályképen a kártérítési kötelezettség csakis a vagyonbeli sérelem jóvátételére terjed ki.”²⁴¹ A rendszerváltozást követően, annak szükségszerű velejárójaként a személyiségi jogok és a személyiségvédelem megélénkülésének, egyre nagyobb térhódításának lehettünk tanúi. Míg az 1977. évi IV. törvénnyel „csipkerózsika álmából felébresztett” (*Lábady Tamás*) nem vagyoni kártérítés elsősorban a testi, egészség sérelmekből bekövetkezett hátrányokra koncentrált, úgy ma már az alkotmányos szabadságjogok, személyhez fűződő jogok elsődleges és leghatékonyabb oltalmi eszközévé lépett elő. A nem vagyoni kártérítés fejlődése, az európai jogrendszerek szabályozási rendszere, az alkotmányos alapjogok deklarálása bizonyítja ezt.

A nem vagyoni kártérítés nemzetközi jogi irodalmát áttekintve látható, hogy e jogintézmény az általános személyiségvédelem egyik legfontosabb eszközévé vált. A következőkben ezt a fejlődési ívet igyekszik az értekezés felvázolni.

²⁴¹ *Zsögöd Benő: Fejezetek kötelmi jogunk köréből. Bp.: Wigand, 765.*

I. FEJEZET

1. A jogintézményi fejlődés

Tekintsünk vissza kicsit a múltba, a XIX. századba. Az 1800-as évek végének magánjogi gyakorlata elzárkózott mindennemű ideális kárért nyújtandó kárpótlással, vagy elégtétellel szemben. Így a testi sértés esetén fájdalomdíj címén támasztott követelést sem ítélte meg a bíróság, abból a felfogásból kiindulva, hogy az okozott fájdalomért járó elégtételt a büntetőbíróság adja meg.²⁴²

Ugyanakkor ilyen elégtételadással találkozhatunk Békés vármegyében az 1840-es évek szolgabírói büntető jellegű bíraskodásában.²⁴³ A fájdalomdíj fizetésében jelentkező elégtételadás a személy elleni cselekményekre korlátozva akkor ítéltetett meg, ha a sérelem jelentős volt, valamint a sértett nem adott alkalmat a támadásra, vagy azt követően nem vett elégtételt az elkövetőn.²⁴⁴ Kiemelést érdemel a jelenlegi jogelmélet és jogalkalmazási gyakorlat által vallott személyiségi jogsérelem felé elmozdulás kísérletének megjelenése konkrét tényállás és döntés alapján.²⁴⁵

A nem vagyoni „veszteség” megtérítési kötelezettségének jogszabályi szintű első szabályozása közé tartozik a magyar büntetőtörvénykönyvről a büntettekéről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk,²⁴⁶ mely a törvényellenesen letartóztatott részére – kérelmére – fizetendő,összegszerűségét tekintve limitált kártérítésről rendelkezett.²⁴⁷ A törvénycikkhez fűzött indokolás örökérvényű igazságokat leszögezve teremti meg a „kártérítés” alapjait: „Azon eszme tehát: hogy elítéltetése előtt senkit se legyen szabad letartóztatni: ma alig találni szószólót nálunk, valamint nem talál máshol sem. De minthogy a leggondosabb, a garantiákat

²⁴² Dezső Gyula által idézett Curia 884/1886.

²⁴³ Bató Szilvia: „A járásbeli tisztség által megítélt bűnügyek” A szolgabírói szék büntető jellegű bíraskodása a békési járásban. Kézirat

²⁴⁴ Bató, 96. lábjegyzet

²⁴⁵ Bató Szilvia által említett esetben az elkövető levágta a leány haját, majd „a sértett felet, egyesség útján ajánlott pénzmennyiséggel ki engesztelni törekedett.” Bató, 13.

²⁴⁶ Szentelést nyert 1878. május 27-én. Kihirdettetett az Országgyűlés mind két házában 1878. május 29-én.

²⁴⁷ 198.§ A jelen fejezet előbbi §-aiban meghatározott szabadságvesztés büntetésén fölül, a törvényellenesen letartóztatott részére, ha kívánja, a letartóztatás minden napjáért öt forinttól tíz

a legnagyobb óvatossággal kiterjesztő és erősítő törvényhozás mellett is lesznek esetek, melyekben az ítélet előtti személyes letartóztatást meg kell engedni; és minthogy nem lehet kikerülhetni azt sem, hogy egyes esetekben oly egyén is megsértessék személyes szabadságában, aki később a bűnvádi eljárás folyama alatt ártatlannak fog ítéltetni: ez okból igen helyesnek és indokoltnak látszik, ha a jelen törvényjavaslat 186.§-a a bűnösség föltétlenül azon törvények megsértését tűzi ki, melyek meghatározzák az eseteket, a melyekben, s a formákat, amelyek megtartása mellett lehet és szabad valakinek személyes szabadságát, elítéltetése előtt is elvonni.”

A *törvényellenes szabadságelvonás* esetére fizetendő nem vagyoni kártérítés, elégtétel eszméjét erősítette, a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. Tc. XXXI. fejezete, mely a *„kártalanítás az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében”* fejezet címet viseli. A 576-588. §§-ig tartó szabályozásból egyértelműen kitűnik, hogy a kártalanítás magában foglalja a nem vagyoni károk megtérítésének igényét is. Az 580.§ a nem vagyoni veszteséget „megfelelő készpénzbeli kárpótlásként” nevesítve egyértelműen kimondja, hogy a szabadságelvonásból eredő vagyoni károkon túlmutató „károk” is értékelésre kerülnek a kárpótlás összegszerűségi nevesítése során. Az 589.§-ban²⁴⁸ említett sérelemdíj ugyancsak az elszenvedett nem vagyoni károsodás kiegyenlítését szolgálja, melynek mértékét a bíróság belátása szerint, két ezer koronáig terjedhető összegben állapította meg, melyet később a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk kétezer pengőre korlátozott.

forintig terjedhető kártalanítás állapítandó meg. Ez esetben további kártalanítási keresetnek helye nincs.

²⁴⁸ 589.§. „Az, a ki hamis váddal vagy hamis tanúzással, úgyszintén az a közhivatalnok, a ki az 1878:V. tc. második része X. vagy XLII. fejezetében foglalt bűncselekmények valamelyikével másnak ártatlanul való elítéltetését, vagy előzetes letartóztatását, illetőleg vizsgálati fogságát okozta: teljes kárpótlással tartozik ama vagyoni kárért, mely az elítéltet vagy fogva tartottat ennek folytán érte, a mennyiben a kártalanításra való igény meg van állapítva (587.§) és a kár az 580.§ alapján adott kártalanítás összegét meghaladja.

A kártalanításra jogosult ebben az esetben kárpótlás helyett két ezer koronáig terjedhető sérelemdíjat követelhet, a melynek összegét a bíróság belátása szerint határozza meg.” Az e törvényhelyhez fűzött indokolás szerint: „Minthogy megtörténhetik, hogy az állam részéről adott kártalanítás összege az alap kimerülése miatt, egyes kivételes esetekben nem fog az igényre jogosultnak teljes kárpótlást nyújtani azért a kárért, mely őt az elítélés vagy fogvatartás miatt érte: a javaslat [...] feljogosítja őt, hogy szabad választása szerint akár a büntető akár a polgári bírósághoz fordulhasson és teljes kárpótlásnak vagy 2.000 koronáig terjedhető fájdalomdíjnak megítélését kérhesse az ellen, aki hamis vádjával, vagy hamis tanúzásával, nemkülönben az ellen a közhivatalnok ellen, a ki hivatali büntett vagy vétség elkövetésével, ártatlanul való elítélését, vagy előzetes letartóztatását, illetőleg vizsgálati fogságát okozta (589.§).”

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1900. évi Tervezete (1140. §) már a nem vagyoni kár megtérítésének mellőzését a magánjogi törvények jelentős részében nem találta a modern jogfejlődéssel összeegyeztethetőnek, mert a nem vagyoni kár mélyebb hatással bír az egyénre és sokkal nagyobb horderejű, mint a mindig megtérített vagyoni kár. A szenvedett nem vagyoni kárnak kizárólag a büntetőjogi védelemre utalása nem kielégítő, mert egyrészt a büntethetőség kritériumait magukban nem foglaló, de mégis sértő cselekmények megtorolatlanul maradnak, másrészt még a büntetőjogi szankció sem elégíti ki sok esetben a sértett érdekét.²⁴⁹ A tervezet Apáthy készítette kötelmi jogi részében – mely a kodifikáció előtörténetébe tartozik – már kifejezetten szó esik a fájdalomdíjról, melyet a szerző a kártérítés egyik nemének tekint, s melynek révén a sértett fizikai és lelki fájdalma „kellemes érzés okozása által ellensúlyoztatik.”²⁵⁰

A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezetének második szövege a Kártérítés cím alatt rendelkezik a károsult nem-vagyoni karáért megfelelő pénzbeli kártérítés (elégtétel) fizetéséről.²⁵¹

A magánjog egészen a XIX. századig, főleg a vagyoni érdekek jogi szabályozója és védelmezője volt.²⁵² Ugyan voltak olyan jogintézmények, melyek nem vagyoni érdekek védelmét célozták, de a nem vagyoni érdekeket csak közvetve a vagyoni érdekekkel

²⁴⁹ Magyar Jogi Lexikon 5 kötetben, Szerkesztette: Dr. Márkus Dezső. III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1900. 588.

²⁵⁰ Apáthy István: Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Indokolás a kötelmi joghoz. Budapest, 1882. 180.

²⁵¹ A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete, Második Szöveg. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest. 1913. 220., 885.§

²⁵² *Meszlény Artúr* érthető vehemenciával támadta ezen felfogást. A meglepő érzelmi töltet miatt hosszabban idézem megállapításait: „A jog minden ágának a jelenkorban egyik leghivatottabb művelője, kinek plasztikus és egyszersmind mélyreható fejtegetéseit a lipcsei Albertinum hatalmas termei legnagyobbikában naponkint ezrekre menő tömeg lesi, Sohm Rudolf, a magánjog lényege tekintetében sajnálatos tévedésben leledzik. Szerinte a magánjog tárgya: a vagyon; a magánjog: elsősorban vagyoni jog, s minden, a mi nem vagyoni jog, tulajdonkép nem is a magánjogba való, s csak annyiban vonható mégis oda, a mennyiben „Vermögensrecht” tágabb értelemben, a melyben e szó a jogosult saját érdekében gyakorolható hatalmat jelent. Ez a felfogás háromszorosan téves; először: mert individualisztikus, másodsor: mert materialisztikus, harmadszor, mert önmagában is illogikus. Annak az elvnek az uralma, hogy minden egyes ember „önként”, magáért és magának él csak, letűnt az észjogi doktrínák letűnésével; annak az elvnek az uralma, hogy a magánjog az embernek csak pénzben kifejezhető érdekei megoltalmazására való, letűnt a római jog onnipotenciájának tévesztésével.” (Helyesírás Meszlény Artúr szerint.) Meszlény Artúr: Magánjog-politikai Tanulmányok Különös tekintettel a magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetére, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1901. 35.

összefüggésben oltalmazták, mint ahogy az egy később ismertetésre kerülő kúriai ítéletből is kitűnik.

Meszlény Artúr már 1901-ben megfogalmazta azt, a jelen értekezés alappilléret képező gondolatsort, mely szerint: „Az embernek vannak féltettebb javai, mint a vagyon, drágább kincsei, mint pénz és drágaságok; fényes czáfolata annak a vádnak, hogy a jelen kor mindjobban a materializmus posványába süllyed, az a le nem tagadható tény, hogy éppen az újabb és legújabb jogfejlődés az, mely az emberiség immateriális javainak intenzíve és extensive hathatósabb megvédelmezését tűzte ki céljául.”²⁵³

Meszlény Artúr a nem-vagyoni érdekeket, „melyeknek a jog által való megvédelmezését a kultúra és a törvényhozási technika mai fokán a polgári jogtól követelni lehet, s melyeknek száma és védelmük módja ép úgy ingadozásnak van alávetve, mint minden egyéb érdek”, három nagy csoportba sorolta:

1. az abszolút jogok, melyek mindenkivel szemben hatályosak; feltétlenek, azaz minden embert már annál fogva megilletnek, mert ember; kényszerítőek, azaz olyanok, melyekről lemondani nem, vagy csak korlátozott mértékben lehet.
2. „relatív személyjogok”, mert „a jogosultság nem fordul minden harmadik személy ellen a jogtalan ingerentia abbanahagyására, hanem bizonyos személyek ellen meghatározott magatartás tanusítására.”
3. azok a nem-vagyoni érdekek, melyek „nem nyújtanak senkinek semmiféle hatalomsphaerát, hanem vagy bizonyos jogügyletek kapcsán merülnek fel a szerződő felek egyike vagy másika részéről [...], vagy jogügyleten kívül állanak ugyan, de elég komolyak ahhoz, hogy a jog azok megsértését bizonyos joghátrányok terhe mellett mégis tilalmazza.”²⁵⁴

²⁵³ Meszlény, 35-36.

²⁵⁴ Meszlény az 1. csoportba sorolja a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete alapján: a szabadsághoz, a testi épséghez, az egészséghez, a becsülethez, a névhez, a képmáshoz, a levéltitokhoz való jogot, valamint a törvényes leszármazási jogot. Relatív személyjogként nevesíti a házastársi jog területén megnyilvánuló jogokat és kötelezettségeket, így például, „A férj a feje a házi körnek. Mint ilyent, őt illeti meg az eldöntő szó mindazokban az ügyekben, a melyek a házi körre vonatkoznak. Ő határoz többi közt, annyiszor, amennyiszer az együttes lakóhely és lakás dolgában. Köteles azonban a férj ez elhatározásokban a felesége okos tanácsait és ellenvetéseit figyelembe venni; és egyáltalán nem szabad neki ezzel a hatalomkörrel visszaélni. Az asszony „dolga” a most említett korlátok közt a házvitel, melynek körében férjét képviseli. (95. §),” de ide tartozik még például a gyermek személyére vonatkozó szülő jog egyaránt. 3. a szerződések világán belül megvédendő immateriális érdekek taxatív felsorolását az alábbiak szerint adja meg: 1. élet 2. testi épség 3. egészség 4. kiskorúak testi és lelki fejlődése 5. erkölcsiség 6. becsület, kivált női becsület 7. munkaerő 8. személyes szabadság. Meszlény, 36–61.

A bírói gyakorlat továbbra is konzekvensen ragaszkodott a nem vagyoni kártérítés meg nem ítéltőségének gyakorlatához. Bár a bíróságok döntéseikben többször körülírták az erkölcsi kár bekövetkeztének jellemző kritériumait, hallgatólagosan, „utalás szintjén” logikailag kinyilvánítják az erkölcsi kár bekövetkeztét, de azt vagyoni kártérítés megítélésével, illetőleg megfizetésével kiküszöbölhetőnek, helyreállítottak tekintik. Erre a legalkalmasabb példa a kir. Curia III. polgári tanácsának 1672/1910. számú ítéletében kifejtett álláspontja.²⁵⁵

A komáromi kir. Törvényszék 6957/1900. számú ítéletében kimondotta, hogy a tettesek az erőszakos nemi közösüléssel a leánynak okozott vagyoni kárt megtéríteni tartoznak. Ez a kár az indokolás szerint abban áll, hogy a szüzességét veszített leány férjhezmenetele meg van nehezítve, hacsak társadalmi állásához képest jelentékeny vagyona nincsen.

Felperes leányos szüzessége alperesek cselekménye által érintve lett, ezáltal bizonyos mérvben jövőjére is kiható erkölcsi kárt is szenvedett. Bár a nőnek a szüzesség nem feltétlen kelléke, a mindennapi tapasztalat bizonyítja, hogy a szüzességét veszített leány a megvetés bizonyos nemének van kitéve, és férjhezmenetel, amely a nőnek természetszerű hivatása, meg van nehezítve. Viszont az ily fogyatékos szüzességű leány is elérheti hivatásszerű célját, a férjhezmenetelt, ha társadalmi állását tekintve jelentékenyebb vagyona van. Sz. M. egyszerű falusi asztalos leánya, aki mezei munkára jár napszámba; a tanuk vallomása igazolja, hogy férjhezmenetelhez reménye nem lehet, de ha 5000 K. vagyona lesz, akkor férjhez veszik, vagyis Sz. M.-re nézve az alperesek által megsértett jogrend akkor áll helyre, ha a vele tiltott dolgot elkövető alperesek őt a rajtaesett sérelemnek megfelelő vagyoni kárra nézve kielégítik, amely kárt a kir. törvényszék 5000 K.-val megfelelő módon talált megtérítendőnek.

A kir. Curia később indokolásában arra az álláspontra helyezkedett, hogy „tekintettel a felperes társadalmi állására, az alperesek vagyoni helyzetére és arra, hogy a felperes nem is állította, hogy az elkövetett cselekmény folytán testi épségében oly maradandó sérelmet szenvedett, amely őt keresetében és foglalkozásában hátrányosan befolyásolná, a Curia a bűncselekmény által a felperes női becsületében és erkölcsi integritásában és ezzel közvetve vagyoni érdekkörében okozott jogsérelem kárpótlásáért 2000 K. kártérítési összeg megítélését találta megfelelőnek.”

²⁵⁵ A továbbiakban Dezső Gy. által ismertetve. Dezső, 386-387.

A fellelhető források tanúsága szerint a szegedi kir., ítélőtábla 1911. G. 156. számú ítélete fogalmazta meg bírói gyakorlatunkban *először a személyiség általános magánjogi védelmét*. Dezső Gyula ismertetése szerint az ítélőtábla „kártérítésre kötelezte azt az egyént, aki többek előtt azt állította, hogy egy leánnyal hosszabb időn át viszonya volt. Az indokolás szerint jogszabály az, hogy *a személynek minden olyan érdeke, amely büntetőjogi védelemben részesül, a személyiség védelme tekintetében fennálló polgárjogi szabályoknál fogva olyannak tekintendő, hogy annak megsértéséből magánjogi felelősség származik a sértőre*. Az alperes tehát a felperesnek pénzbeli elégtétellel tartozik azért, hogy a felperesnek a női becsülete sérthetetlenségéhez fűződő érdekét a jelzett módon megsértette, miért is ez iránti kötelezettségét meg kellett állapítani.”²⁵⁶ E határozat szerint tehát a személyiséghez tartozó bármely erkölcsi javunk megsértése az abból eredő kárnak, és pedig a pusztán erkölcsi kárnak megtérítésére is kötelez. Sajnos e határozat csupán megállapítást és nem marasztalást tartalmazott, így nem követhető nyomon e helyes elv alkalmazása a kártérítési összeg megállapítása során.

Az ítélet utáni bírósági gyakorlatban sajnos visszaesés mutatkozott. Az ún. deflorációs perekben a férjhezmeneteli lehetőség csökken(t)ésében vagyoni károkozást láttak, s vagyoni kártérítés megítélésében lelték meg a családalapítási, megfelelő házasságkötési esélyek növelhetőségét.²⁵⁷ Az erkölcsi kártérítést érintő joggyakorlat bizonytalansága, annak jogdogmatikai „pongyolasága” némely ítéletben eljutott az eszmei kártérítésnek a kártérítés jótékony köntösébe rejtéséig. A kir. Curia VI. polgári tanácsának 5657/1912. számú ítélete kártérítést állapított meg annak a munkás leánynak, kinek balesete folytán a gép a haját fejbőrével együtt lerántotta, és pedig a *keresetképeség csökkenésén felül a feltűnő*

²⁵⁶ Dezső, 339.

²⁵⁷ Konkrét esetben a Curia kimondotta, hogyha köztudomásúvá válik, hogy egy leányon erőszakos nemi közöszlést követnek el, ez annak férjhezmenetelét hátráltatja; annak elkövetője tehát a sértett női becsületén, erkölcsi integritásán és közvetve vagyoni érdekein is ejtett súlyos sérelem miatt kártérítéssel tartozik. Itt mint vagyoni érdeksérelem ismét a férjhezmeneteli eshetőség csökkenését tekinti s a kártérítés mérvét abban az összegben állapította meg, amely összeg a férjhezmeneteli esélyeket éppoly arányban növeli, amily arányban azt a vétkes cselekmény csökkentette. Dezső Gyula által ismertetett, a kir. Curia III. polgári tanácsának 757/1912. számú határozata. Dezső, 339.; A 6319/1914. p. számú határozatában a kir. Curia megfertőzés büntette esetén indokolásának vonatkozó részében kimondotta: „*az pedig nem szenvedhet kétséget, hogy az alperes által a kiskorú felperesnek leányi tisztessége és erkölcsi érintetlensége ellen elkövetett szándékos és súlyos sértésből a felperesre közvetve vagyoni kár is hárul azáltal, hogy a felperesnek férjhezmenetele, ilyenképpen jövőendő sorsának és existenciájának biztosítása a bűncselekmény által, ha teljesen ki nem zárattott is, de mindenestre nagy mértékben megnehezítetett, s a kiskorú felperesnek, aki tanító leánya, alig lesz módjában társadalmi helyzetének megfelelő házasságot kötni; miért is az elsőrendű alperes a felperesnek ily módon közvetve okozott vagyoni hátrányért kártérítéssel tartozik.*”

eltorzításért külön állapított meg 2000 K kártérítési összeget. Az indokolás szerint „tekintettel [...] arra, hogy az orvos szakértő véleménye szerint felperes feltűnően eltorzult, mi nyilvánvalóvá teszi felperes érvényesülésének egész életére kiható lényeges megnehezülését, mely súlyos körülményeket mérlegelve 2000 K. külön kártérítési összeg és járuléka volt felperes részére megítélendő.” A keresetképeség csökkenését a bíróság vagyoni kártérítésként, míg a 2000 K. „kártérítést” kétségtől nem vagyoni kártérítésként ítélte meg.

Az erkölcsi kártérítés természetét jelentő lényeges jogalkalmazási kritériumok megfoghatatlansága egymásnak ellentmondó bírósági ítéleteket eredményezett. Így a fentebb említett bírósági ítélettől eltérően a debreceni kir. Tábla G. 86/1913. számú ítélete a nőn eltorzító változást előidéző testi sértést csupán mint a férjhezmenetel esélyeit károsan befolyásoló, s így a nő rendszerinti élethivatásának gyakorlását gátló sérelmet, mint vagyoni érdeket fogta fel.²⁵⁸

A nagyfokú bizonytalanság ellenére igen markáns megállapítással találkozhatunk a kir. Curia VI. polg. Tanácsának 977/1914. számú ítéletében, ahol a Tanács kimondotta, „*hogy bírói gyakorlaton alapuló jogszabály szerint a testi sérülést szenvedő fél a sértés okozójától, ha testi sértésből anyagi kára nem is származott, amennyiben az eset körülményei szerint méltányosnak jelentkezik, erkölcsi kár megtérítéséül vagyoni elégtételt követelhet.*”

A bírósági jogalkalmazási gyakorlat hullámzó képet mutat a „nem vagyoni elégtétel” megítélhetősége, illetőleg meg nem ítéltetősége vonatkozásában. Így elmulasztja az erkölcsi kártérítés megállapítását a csábítás esetében teherbe ejtett nő tekintetében, s megállapítja, hogy csupán a szülési költség, de nem a munkamulasztásból eredő kár megtérítését követelheti. Az erkölcsi kártérítés nemleges megítélésén túlmenően, még a vagyoni kártérítést is szűk körre redukálta. Ezzel szemben az 1914. G. 1975. számú ítéletében a Curia a nemi betegséggel megfertőzés esetére a vagyoni kártérítést tágabb körben értékelve figyelembe vette a felperes munkamulasztás és keresetképeség csökkenését egyaránt.

Az I. világháború előtti joggyakorlat, illetőleg jogelmélet a nem vagyoni károk kérdéséről – talán a Polgári Törvénykönyv Tervezte hatására – már igen kedvezően vélekedett. Ugyancsak a Szegedi Királyi Ítéltábla mondotta ki egy rágalmozási ügyben meghozott

²⁵⁸ Dezső, 340.

ítéletének indoklásában, hogy „*a személyiséghez tartozó bármely erkölcsi javunk megsértése az abból eredő kárnak, és pedig a pusztán erkölcsi kárnak megtérítésére is kötelez.*”

Régebbi jogunkban a személyiségi jogok felé elmozdulást jelentett a sajtótörvény, az 1914: XIV. tc.²⁵⁹ 39. §-a, mely kimondta, hogy „a sértett a sajtóbeli közleménnyel okozott vagyoni kárának megtérítésén felül nem vagyoni kárért is megfelelő pénzbeli elégtételt követelhet, amennyiben az – tekintettel az eset körülményeire – a méltányosságnak megfelel.” Ezt, a nem vagyoni kárért járó elégtétel összeget a bíróság az eset összes körülményeinek, különösen az érdekelt vagyoni viszonyainak is figyelembe vételével belátása szerint állapította meg.²⁶⁰ Erkölcsi értékeink közül először tehát a becsületünkre, jóhírnevünkre vonatkozó értékek oltalomban részesítését mondotta ki jogszabály. A törvénycikk vonatkozó szakaszához fűzött indoklás szerint: „Bárha a sajtóközlemény okozta erkölcsi veszteség, amilyen lehet a becsület elrablását követő társadalmi megvetés, a féltve őrzött titok nyilvánosságra hozatalával szenvedett érzékeny fájdalom stb., ellenértékét a pénzbeli kárösszeg fizetésében nem talál: az ily kárpótlás mégis hozzájárul a jogtalanul szenvedett sérelem enyhítéséhez és bizonyos mérvű helyrehozásához. A jog általános elvei jutnak csak érvényre, ha a törvényhozás módot nyújt a sérelem ily helyrehozására, még pedig annak a kötelezése útján, aki a sérelmet okozta. A nem vagyoni kár sajátos természetére való tekintettel a tv. a méltányosság figyelembevételét a pénzbeli elégtétel megállapításánál különösen előtérbe állítja; ezzel jelezni kívánja, hogy nem annyira a szigorú jog, mint inkább a *méltányosság elvei* szerint kívánja a felmerülő viták eldöntését.”²⁶¹

Említést érdemel az e törvényre épülő jogalkalmazási gyakorlatból a nagyvárad kir. Törvényszék 1913. évi 37,870. P. számú ítélete:²⁶²

Egy hírlapi cikk a sértettre nézve olyan információt tartalmazott, hogy a hitelezők megtámadták. A kereset szerint ez a cikk a felperes hírnevét tönkretette, a hitelképességébe vetett bizalmat megrendítette, amiből a felperesnek mérsékelt számítás szerint 30.000 K. kára származott. A vagyoni kárt a kir. törvényszék 1816 K-ban határozta meg, összesen azonban 6816 K. kártérítést ítélt meg, hiszen „a kereskedő jóhírneve, mint az érdekvédelem szolgálatában álló jog által elismert érdek, a

²⁵⁹ Szentesítést nyert 1914. március 24-én. Kihirdettetett az Országos Törvénytár 1914. március 28-án kiadott 8. számában.

²⁶⁰ A nem vagyoni kártérítés követelésének joga a sértettet akkor is megillette, ha a sajtóbeli közlemény nem állapított meg bűncselekményt. Ebben az esetben a kártérítési igényt csak polgári úton lehetett érvényesíteni. 1914. évi XIV. törvénycikk 39. §.

²⁶¹ A sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk 39. §-hoz fűzött indoklás 2. pontja

²⁶² Dezső Gyula ismertetése alapján. Dezső, 342.

személyiségnek olyan joga, amelynek jogellenes megsértése az általános jogszabály értelmében kártérítésre kötelez, annál is inkább, mert a kereskedő jóhírnevét még a büntető törvénykönyvek is védik, már pedig a büntető törvények oltalma alatt álló minden érdek megsértéséből magánjogi felelősség is származik. Nem lehet akadálya e kártérítés megítélésének, hogy a kereskedő jóhírnevének pénzbeli ellenértéke meg nem becsülhető, mert ha a sajtóközlemény okozta erkölcsi veszteség ellenértékét a pénzbeli kárösszeg fizetésében nem is talál, mégis hozzájárul a jogtalanul szenvedett sérelem enyhítéséhez és egy bizonyos mértékig képes az erkölcsi javak terén megzavart egyensúlyt is helyreállítani.”

A kir. Curia VIII. p. t. 4811/1914. P. számú ítélete egyértelművé teszi a sajtótörvény életbelépése előtt bekövetkezett jogsértések miatti nem vagyon kárigény megítélhetőségét. Az ítélet indokolása szerint: „a hazai joggyakorlat ugyan már az 1914:XIV. tc. életbelépte előtt is bizonyos esetben megállapította az immateriális károkért való felelősséget, a sajtó közlemények által okozott nem vagyoni jogi károkért megfelelő pénzbeli elégtétel iránti követelést azonban csak az 1914:XIV. tc. 39.§-a állapítván meg, tekintettel ennek a törvénynek a 62.§ második bekezdésében foglalt rendelkezésére, amely szerint a törvénynek a vagyoni jogi felelősségre vonatkozó idézett szabálya az annak életbelépte előtt elkövetett cselekményre nem alkalmazható: a kártérítés mérve kérdésében a kir. Curia mellőzi a felperes nem anyagi kárának megítélését és elégtételadás címén a felpereseknek semmit sem ítél meg, mert sajtóügyi vétség esetén az elkövetés idejében fennállott jog az ily kár megtérítését nem biztosította.”²⁶³

A nem vagyoni kártérítés fejlődése során a következő „állomást” a hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1915. évi XIX. tc.²⁶⁴ jelentette, melynek 17.§-a akként rendelkezett, hogy „aki mint eladó vagy szállító az 1.-5.§§-okban meghatározott valamely cselekményt elkövet, köteles a cselekménye által okozott egész kárt – *ideszámítva a nem vagyoni kárt is, amelynek pénzbeli összegét a bíróság szabad belátása szerint állapítja meg* – a kincstárnak megtéríteni.” A törvényhelyhez fűzött, nem vagyoni kártérítésre vonatkozó indokolás alapján: „Minthogy azonban a vagyoni kár egyrészt nehezen mutatható ki, másrészt adott esetben csekély lehet azokhoz a hátrányokhoz képest, amelyeket a visszaélés nem vagyoni tekintetben okozott (élelmezés, ellátás fennakadása, erkölcsi visszahatás a csapatokra, sebesültekre, a nélkülözések, szenvedések, fájdalmak és sérülések, a melyeket a szolgáltatott árú rossz

²⁶³ A kir. Curia végül a kártérítést 1600 K-ra, a megállapított vagyoni kárra szállította le.

minősége okozott stb.), a 17. (mj.15.) § a visszaélés elkövetőjét nem-vagyoni kár megtérítésére is kötelezi, összhangban törvényhozásunk újabb irányzatával (1914:XIV.tc. 39.§., 1914: XLI. tc. 28.§.).”²⁶⁵

A becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc.²⁶⁶ 28.§-a terjesztette ki a Sajtótörvény 39.§-ának első és második bekezdésében foglalt rendelkezéseket a jelen törvényjavaslat alá eső, nem sajtó útján elkövetett vétségekre és – a joganyagnak e vonatkozásban rokonságára tekintettel – a Btk. 227. és 229.§§-ai alá eső hamis vád büntetnének vagy vétségének esetére is. A Sajtótörvényben, illetőleg a becsület védelméről szóló törvénycikkben tükröződő jogalkotói, jogpolitikai akarat konzekvensen tükröződik a később megalkotott jogszabályokban. Így a szerzői jogról szóló 1921. évi LIV. tc. a bitorlás jogkövetkezményévé teszi a szerző nem vagyoni kárának megtérítését,²⁶⁷ illetőleg a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. tc. 35.§-a egyaránt rendelkezik eszmei kártérítésről. Az utóbbi jogszabályhelyhez fűzött indokolás szerint „a tisztességtelen verseny által okozott kár, illetőleg annak folytán elmaradt haszon mérve számos esetben számszerűen meg nem állapítható, holott az üzlet hírnevén, tekintélyén, hitelén s a beléje helyezett bizalmon ejtett sérelem ugyanakkor kétségtelen s nyilvánvaló. Már pedig elengedhetetlen, hogy a sérelmet szenvedett vállalat kártalanítására ily esetben is legyen mód s a jelzett alapon nyert elégtétel útján térüljön meg számára a közvetve jelentkező anyagi veszteség is. Ennélfogva e rendelkezés megállapításánál a megítélhető kártérítés maximumának számszerű meghatározása mellőzendő volt, viszont azonban a nem vagyoni kár egyenértéke fejében követelhető kártérítésre irányuló igényt nem lehetett egész általánosságban megállapítani és az 1.§ általános rendelkezéséhez kapcsolni, hanem azokra az esetekre kellett korlátozni, amelyek a

²⁶⁴ Szentcsítést nyert 1915. június 13-án.

²⁶⁵ KJK Kerszöv, Corpus Juris Hungarici CD

²⁶⁶ Szentcsítést nyert 1914. szeptember 20-án. Kihirdettetett az Országos Törvénytár 1914. szeptember 27-én kiadott 24. számában. 28.§ „Az 1914: XIV. tc. (St.) 39.§-ának első és második bekezdésében, valamint 43.§-ának második, harmadik és utolsó bekezdésében foglalt rendelkezéseket a jelen törvény alá eső, nem sajtó útján elkövetett vétségek, úgyszintén a Btk. 227.§-a alá eső hamis vád büntette vagy vétsége esetében is megfelelően kell alkalmazni.”

²⁶⁷ 1921. évi LIV. törvénycikk 18.§. „Aki a szerzői jogot szándékosan vagy gondatlanságból bitorolja, vétséget követ el és nyolcvanezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: továbbá tartozik a bitorló a sértettnek vagyoni és nem vagyoni kárért megfelelő pénzbeli kártérítést (elégtételt) adni. A kártérítés össze a bitorló gazdagodásánál kevesebb nem lehet.”

30. §. „A szerzői jog bitorlása miatt megindított ügyekben a bíróság a kárnak és a gazdagodásnak tényét és mennyiségét minden körülménynek, nem vagyoni kárnál különösen a felek vagyoni viszonyainak is figyelembevételével legjobb belátása szerint állapítja meg.” (A törvénycikk kihirdettetett az Országos Törvénytár 1921. december 31-én kiadott 25. számában.)

törvényjavaslatban közelebből körülírva, a tisztességtelen verseny oly megnyilvánulásaként jelentkeznek, amelyek az üzlet főttebb jelzett eszmei javainak súlyosabb sérelmével járnak.”

Menyhárt Gáspár 1932-ben megjelent, a magyar magánjogi rendszert jól áttekintő könyvében a személyiség elleni deliktuális kötelmek között az elcsábítás kapcsán kifejezetten rendelkezik az erkölcsi kártérítés fizetése iránti gyakorlatról, azzal a feltétellel, hogy erkölcsi kártérítés iránti igényel csak tisztességes leány léphet fel.²⁶⁸

Az eszmei kártérítés jogintézményi fejlődésének legfontosabb és ma is oly sokszor idézett mérföldköve az 1928. évi Mtj. 1114.§-a kimondotta, hogy „aki szándékos vagy súlyos gondatlan tiltott cselekmény vagy kötelességsértés miatt kártérítésre köteles, az, amennyiben a méltányosság kívánja, a károsultnak nem vagyoni karáért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel (elégtétel) tartozik. Ez az elégtételadási jog sem élők közt, sem halál esetére át nem ruházható, kivéve ha a jogosult a keresetet már megindította.”

Almási Antal szerint elégtétel csak bizonyos eszmei javak megsértése esetén járt, mert általános szabályt az élő jog nem tartalmazott.²⁶⁹ Tételes jogszabályi rendelkezés adta meg az elégtételhez való jogot, a sajtótörvény (1914. XIV. tc.) 39, a becsületvédelmi törvény (1914. XLI. tc.) 28, az ú. n. rendtörvény (1921. III. tc.) 10, a szerzőjogi törvény (1921. LIV. tc.) 18, és a tisztességtelen verseny törvény (1923. V. tc.) 35 §§-aiban. A két utolsó törvényhely kivételével csak abban az esetben, ha azt a méltányosság megkívánta. Rendszerint csak szándékos cselekmény, a szerzői jogi törvényben gondatlanság esetén is. Ezenkívül a bírói gyakorlat megadta az elégtételhez való jogot minden más személyiségi jognak a szándékos megsértése esetén is, ha a méltányosság megkívánta.

A két világháború közötti időben a jogintézmény teljes egészében kifejlődött, kialakult az alkalmazási területe és módja,²⁷⁰ elsősorban az alábbi körökbe sorolható esetekben: a.) testi sértés, eltorzítás b.) becsületsértés c.) nemi deliktumok d.) eljegyzésszegés e.) sajtóvétségek

²⁶⁸ „Nő ellen elkövetett erőszakos nemi közösülésért igényelhető vagyoni és erkölcsi kár mértékét nemcsak a nő becsületének és erkölcsi épségének megsértése, hanem a férjhezmenetel esélyeinek megnehezülése, sőt az a körülmény is megszabja, hogy utóbb kötött házasságának boldogságát a rajta elkövetett erőszakos nemi közösülés – bár csak közvetve is – megzavarja (C. 5103/1927. sz.).” „Erkölcsi kárának megtérítésére csak tisztességes leány tarthat igényt, tisztességét elveszítettnek tekintendő pedig az a leány, aki két éven át folytatott és így állandósította a jóerkölcsökbe ütköző, házasságon kívül való nemi viszonyt (C. 6519/1927.).”

²⁶⁹ Almási Antal: Nem vagyoni kár megtérítése. Jogtudományi Közlöny. 1926. évf. 7. szám.

²⁷⁰ A témáról bővebben: Bodóczy László: Gondolatok a nem-vagyoni (eszmei) kártérítés kérdéseiről. Magyar Jog, 1967. június, 364.

f.) névjog védelme g.) hamis vád, hamis tanúzás stb. Továbbra is kísért a vagyoni károsodással való összekapcsolás gondolata, de úgy tűnik, hogy elsősorban a kizárólag fájdalomdíj jellegű kárpótlás megítélésének elkerülésére: „... a bírói gyakorlat a nem vagyoni kárt csak az esetre tartja megítélhetőnek, ha a sérelmet szenvedett erkölcsi érdek vagyoni kár okozására is alkalmas.”²⁷¹

A személyiségi jogvédelem megjelenése fontos mozzanatot jelentett a magánjogi gondolkodásban, ugyanis „a személyiségi jogvédelem kiinduló pontja lehet a túlságosan vagyoni színezetű magánjogunk átértékelésének. Amennyiben a magánjog mai rendszerének, alapelveinek épségben tartásával a vagyoni alapszint a társadalmi együttműködés jogává sikerül átalakítani, úgy [...] jogpolitikai szempontból a társadalmi béke és kiegyenlítődés, a szociális igazság terén is nagy lépést teszünk előre, mely hatékony védőgát lehet a forradalmasító, felforgató törekvések ellen.”²⁷²

A második világháborút megelőző elméleti megfontolások szerint nem vagyoni kárért kártérítést megítélni „általában csak komoly, különösen olyan hátrányért lehet, amely a károsultra nézve az életben való érvényesülés [...] kilátásainak csökkenését vonja maga után. [...] Az elégtétel megítélésének feltétele a károkozó súlyos hibája (dolus vagy durva gondatlanság) mellett a méltányosság.”²⁷³ A jogalkalmazási gyakorlat „elszenvedett bármily súlyos testi, lelki szenvedésért általában nem, vagy csak ritka kivétellel ismer elégtételt.”²⁷⁴

A jogirodalom szerint kifejlődött olyan jogalkalmazási gyakorlat is, mely a nem vagyoni kártérítés követelésének lehetőségét *minden személyi érdeksérelem* esetében elismerte azzal a feltétellel, hogy a kártérítés az eset körülményei szerint méltányosnak mutatkozott.²⁷⁵

²⁷¹ Szladits Károly-Fürst László: A magyar bírói gyakorlat, Magánjog. II. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935. 161.

²⁷² ifj. Szigeti, 289.

²⁷³ Marton Géza: Kártérítés, Szladits Károly által főszerkesztett Magyar magánjog III, Budapest, 1941. 397. 398.

²⁷⁴ Marton, IV. kötet, 894.; Régebbi jogunk immateriális kártérítésével többek között a következő szerzők foglalkoznak: Bodóczy László: Gondolatok a nem-vagyoni (eszmei) kártérítés kérdéseiről, Magyar Jog, 1967. júniusi szám 363.; Zoltán Ödön: Felelősség a nem vagyoni kárért, Magyar Jog, 403.-417.; Lábady Tamás: Elégtétel a nem-vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában, 168.; Lábady: Az eszmei kártérítés új dimenziói a magyar jogban, Kemenes Béla Emlékkönyv, Szeged 1992. 241.; Bódis Gabriella: A nem vagyoni kár, Felelősség és szankció a jogban, ELTE ÁJTK tudományos kiadványa, Budapest, 1980. 341.-342.;

²⁷⁵ Világhy Miklós-Eörsi Gyula: Magyar Polgári Jog I, Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. 165.

A második világháborút követően, 1947-ben a Curia még elismerte annak az anyagi jogszabálynak a létét, mely szerint a baleset folytán sérült személy, vagyoni kárának megtérítésén felül, nem vagyoni kártérítést is követelhet abban az esetben, ha a baleset folytán feltűnő eltorzulása, vagy érvényesülésének egész életre kiható megnehezülése következett be, feltéve, hogy a nem vagyoni kárért pénzbeli elégtétel megítélése az eset összes körülményeire és a felek vagyoni viszonyaira figyelemmel a méltányosságnak megfelel.²⁷⁶

1951-ben azonban a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsa 4946/1951. sz. határozatában már megtagadja a magánjogi csábításra alapított kártérítést, utalva az 1948. XLIII. tv. és az Alkotmánynak a nők egyenjogúságát kimondó rendelkezésére és arra, hogy megalázó dolog pénzben ki nem fejezhető sérelmeknek pénzzel való kárpótlása, mert „a pénz nemcsak előnyt jelent, hanem olykor meg is aláz.” Nem sokkal utóbb, 1952-ben a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a 158., 537. és az 538. sz. Elvi Határozatokat, melyek az eszmei károk kárpótlásának alapelveit tartalmazták, és ezzel a jogintézményt eltörölte.

A Polgári Törvénykönyv megalkotásakor a jogalkotó eltekintett régebbi jogunk talaján kinőtt joggyakorlattól, annak erkölcsi kártérítés tekintetében tapasztalt konzekvenciát hanyagolta. Ezt a jogalkotói döntést több körülmény befolyásolta. Anélkül, hogy ehelyen részletesen elemeznénk a törvény keletkezésének idején meglévő társadalmi, jogi, politikai körülményeket, elég csupán a Legfelsőbb Bíróság 1953-ban kimondott álláspontjára utalni, mely az immateriális kártérítést azon az elvi alapon zárta ki, hogy „szocialista életviszonyok között az erkölcsi értékek pénzre nem válthatók”.

A Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi Döntése (1953-ban) az erkölcsi károkért való pénzbeli marasztalást „alaptalan nyereségnek” minősítette, hiszen míg a kapitalista szellem az erkölcsi értékeket is áruvá változtatja át és pénzben fejezi ki, addig „a szocialista jogszemlélet szerint kártérítés csak vagyoni kárért jár, mert az olyan érdeksérelem, amely nem fejezhető ki pénzzel, nem is kárpótolható azzal.” S így kinyilvánította, hogy „szocialista jogrendszerben az ú.n. eszmei (nemvagyoni) kár megtérítésére kötelezésnek helye semmiféle téren nem lehet.” Indokolásában megjelölte az általunk is vázolt nem vagyoni kártérítés jogintézményi fejlődését jelentő, korábbi jogunkból származó jogszabályokat, s kinyilvánította, hogy „a fentebb említett tételes törvények által szabályozott esetek nagyjából nyilvánvalóan olyanok, amelyek a dolgozó népet alig érintették.(!) Ha mégis egy-egy egyszerűbb dolgozó

²⁷⁶ P. I. 881/1947. sz.

becsületének súlyos megsértése okából – élve a törvényadta lehetőséggel – vagyoni elégtételt is követelt, úgy jóval kisebb ilyen elégtételhez jutott, mint egy magasabbnak elismert társadalmi osztály tagja. [...] Meg kell tehát állapítani, hogy a nemvagyoni kár megtérítése tekintetében kialakult jogi szabályozás nem volt sem őszinte, sem igazságos.”

Adott körülmények között a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása nyilvánvalóan ideológiai-politikai indíttatású volt és az árutermelő társadalommal való lényegi szembenállást volt hivatott kifejezni. Annyiban mindenesetre kétségtől reális dilemmát tükrözött, hogy egyrészt az emberi értékek áruvá degradálódásának veszélye benne rejlik minden piaccgazdaságon alapuló társadalomban,²⁷⁷ másrészt utalást engedett a nem vagyoni kártérítés „fából vaskarika” fogalmi deficitjére.

Az elvi döntés egy újnak tűnő jogintézményt is bevezetett: az általános kártérítést, s később az általános kárnak ezen, III. sz. Polgári Elvi Döntés által kialakított fogalmát ültette át a jogalkotó a Ptk. 358. § (2) bekezdésébe.²⁷⁸

Az 1960. május 1. napján hatályba lépett Polgári Törvénykönyv nem ismerte az erkölcsi kártérítés fogalmát, annak megalkotásakor a személyhez fűződő jogok szocialista polgári jogi védelmét arra az elvi alapra helyezte, hogy a szocialista társadalomban „legfőbb érték az ember”, akit nem lehet árunak tekinteni. Ezzel szemben a kapitalista jogfelfogás – mely elismeri a nem vagyoni károkért való felelősséget – áruvá silányítja le az embert, s ez a szemlélet alapjaiban összeegyeztethetetlen a szocialista „erkölcsösséggel.”

„A nem vagyoni személyiségi jogok kapitalista védelme [...] jellegében merőben eltér e jogok szocialista védelmétől. A nem vagyoni, személyiségi jogok kapitalista védelme lényegében azon alapszik, hogy a tőkés társadalom mindezeket a nem vagyoni érdekeket áruvá változtatja, és pénzen megvásárolhatóvá teszi. Ugyanazokat az eszközöket használja fel éppen ezért a nem vagyoni jogok védelmére, mint általában az árutulajdon védelmére. [...] Nyilvánvaló, hogy a nem vagyoni személyiségi jogok védelme sohasem lehet kielégítő olyan társadalomban, amely a termelőeszközök magántulajdonára épül, és ennek következtében

²⁷⁷ Bárdos Péter ehhez a politikai-ideológiai deficithez a következőket fűzi: „A polgári jognak valószínűleg nem feladata az ilyesfajta ideológiai dilemmák megoldása, ám ettől nem lesz kisebb a nehézség, amely elsősorban abban áll, hogy a vitathatatlanul elszenvedett sérelemhez képest az annak jóvátételére szolgáló polgári jogi eszköz, a pénz – ahogy erre az Alkotmánybíróság is rámutatott – inadekvát.” Bárdos Péter: Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001. 41.

²⁷⁸ Az általános kártérítésről bővebben Szabó Emil: A nemvagyoni kártérítésről és az általános kárról, Magyar Jog, 1971. április 206-215.

antagonisztikus osztályellentéteket ismer. A személyiségi jogok szocialista polgári jogi védelme a kapitalista védelemtől mindenekelőtt elvi alapjaira nézve különbözik. A szocialista jogrendszer nem tekinti többé árunak az ember legszemélyesebb, nem vagyoni jellegű jogait, hanem azokat mint az ember legfőbb értékeit s mint éppen nem vagyoni értékeket részesíti következetes védelemben. E védelem elvi alapja az, hogy a szocialista társadalomban a legfőbb érték az ember. Különbözik azonban a szocialista védelem elvi alapjai mellett eszközeire is a kapitalista védelemtől. Míg a kapitalista védelem eszközei elsősorban vagyoni jellegűek, még azokon a területeken is, ahol vagyoni érdeksérelemről nem lehet szó, addig a szocialista jog elsősorban nem vagyoni eszközökkel részesíti ezeket a személyiségi jogokat védelemben.²⁷⁹

Számos szerző – a kimondottak enyhítése miatt – a Ptk. 358. §-ának (2) bekezdése által életre hívott általános kártérítésben látta az erkölcsi károk megtérítésének lehetőségét,²⁸⁰ míg mások – igaz szűk körben – elképzelhetőnek tartották az eszmei, nem-vagyoni kártérítés bevezetését hivatkozással a szocialista polgári jogban fellelhető példákra.²⁸¹ A jogirodalomban számos cikk tanúskodik e szemlélet elfogadásáról, illetőleg annak bírálatáról.

Az általánosan elfogadott álláspont a leghatározottabban kinyilvánította, hogy az *általános kártérítés* semmilyen módon nem kapcsolható össze az erkölcsi kártérítéssel, ugyanakkor azt is megemlítette, – sok esetben más külföldi szocialista jogalkalmazási gyakorlatra hivatkozással – hogy nem lehet életidegen a szocialista jogfelfogástól a károkozónak az eszmei kár csökkentéséhez, vagy megszüntetéséhez szükséges költségek, kiadások megtérítésére kötelezés.²⁸²

A fejlődés vázlatos ismertetésénél ki kell térni a Legfelsőbb Bíróság 49. számú polgári kollégiumi állásfoglalására is, mely a joggyakorlatban mutatkozó bizonytalankodás után igyekezett eligazítást nyújtani a jogalkalmazó bírák számára. Az állásfoglalás egyértelműen leszögezte, hogy általános kár megtérítésére csakis akkor kerülhet sor, ha a vagyoni kár

²⁷⁹ Világhy-Eörsi, 163.

²⁸⁰ A Legfelsőbb Bíróság III. sz. polgári elvi döntése kimondotta, hogy „amennyiben vagyoni károsodás történt, azonban ennek összege – akár csak részben – valamely okból pontosan ki nem számítható, olyan összegű általános kártérítésre is kell a károkozásért felelős személyt kötelezni, amely a körülményekhez képest a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmasnak mutatkozik.”

²⁸¹ Bodóczy, 365.

²⁸² Az általános és nem vagyoni kártérítés elkülönítése témájával bővebben foglalkozik: Zoltán, Felelősség, 412.-413.; Bódis, 343-346., 351-352.

bekövetkezte bizonyos, csak éppen annak mértékét nem lehet semmiféle ésszerű bizonyítási eljárással tisztázni.

Az általános kártérítés jogintézményének megalkotása hidat jelentett, s nem engedte elfeledni a nem vagyoni kártérítés alapgondolatát. Az általános kártérítés a nem vagyoni kártérítés eltörlése után került a polgári jogba. Ennek megfelelően magán viselte annak nyomait, így elsődlegesen a személyiség által elszenvedett sérelmek vagyoni része kiegyenlítését említi maga a döntés is, mégpedig azokban az esetekben, ahol a vagyoni kár kétségtávolan bekövetkezik ugyan, de összege akár jellege, akár jövőbelisége folytán csak becsléssel állapítható meg. Az indoklás mindenesetre óvatosságra intette a jogalkalmazót, mert ha történetesen nem csupán a nem-vagyoni kár kiküszöbölésére ténylegesen alkalmas költségeket ítéli meg, ezzel kerülő úton az eszmei kártérítés újból érvényesülésének engedne teret. E „személyiség-központúságot” jelzi *Asztalos László* is, mikor akként foglal állást, hogy „az általános kártérítés a személyiség megsértéséből fakadó közvetett, az elbírálás időpontjában összecszerően pontosan meg nem határozható vagyoni kárnak a károsult életviszonyaiban beállott változásához mért becslés jellegű pénzbeli kártérítés.”²⁸³

A jogintézmény gyakorlati alkalmazása során csakhamar kiderült, hogy az általános kártérítés fogalma egyre inkább elszakadt a kiváltó jogsérelem jelenségétől és a kár mértékeként jelent meg minden olyan esetben, ahol a károsodás léte bizonyítható volt, de a mérték, és így a kártérítési összeg pontos meghatározására nem nyílt lehetőség. Az általános kártérítés így „a nem vagyoni kárért járó kártérítés megszüntetésével, mintegy annak jogutódjaként került először nevesítésre, majd miután kiderült, hogy nevesítetlenül a személyhez fűződő jogok sérelménél szélesebb körben létezik, általánosodott és azt fejezi ki, hogy a teljes kártérítés elve megkívánja az esetleg imponderabiliákból összeálló, nehezen kimutatható mérvű, más jelenségekkel összefonódó károk megtérítését is.”²⁸⁴

A változás szele nem várt irányból kopogtatott. 1954-ben a Magyar Jog ismerteti *Wawilowa*: „Az erkölcsi kártérítés a lengyel jogban” című tanulmányát, melyet újabb és újabb, hasonló tartalmú tanulmányok követtek. Egyre inkább nyilvánvalóvá, immár a jogirodalomban is publikált tényné vált, hogy az erkölcsi kártérítés intézménye – holott az a

²⁸³ Asztalos László: Az általános kártérítés, *Jogtudományi Közlöny*, 1957. 7-9. szám, 283.

²⁸⁴ Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, Budapest, 1966. 214.

szocialista erkölcsiséggel össze nem egyeztethető – több szocialista állam jogában továbbél. S a „hang” ereje kezdett megállíthatatlanná és egyre erőteljesebbé válni.²⁸⁵

Miként a jogalkalmazási gyakorlat hiányolni kezdte a nem vagyoni károk kompenzálásának lehetőségét, úgy szélesedett ki az általános kártérítés jogintézménye a hatvanas évek vége felé olyanná, hogy az e címen megítélt összegek mértékéből és nem egyszer az ítélet indokolásából kitűnően voltaképpen eszmei károkért való kárpótlást, illetve a valódi általános kárral kapcsolatos és azzal elkeveredve nem vagyoni kárért való kárpótlást is jelentett.

Később, miután a hetvenes években a nem vagyoni károk újbóli elismerése körüli vita megindult, úgy vált ez a gyakorlat az ítéletekben is egyre markánsabban jelentkezően magabiztosabbá. „Nem arról volt szó, hogy a bírák a tisztán erkölcsi károkért kárpótlást ítélték volna meg, hanem arról, hogy minden olyan sérelmet, ami bármely úton „forintosítható” volt, az általános kártérítés útján reparáltak és csak azokat utasították el, amelyeknek pénzben való kifejezése még közvetve sem volt lehetséges.”²⁸⁶ Ezt a felfogást jól tükrözi az alábbi ítéleti indokolás is: „A felperest fiatalon érte a baleset. Esztergályos szakmát tanult, néhány hónappal tanulmányai befejezése előtt állott. Esztergályos szakmát ellátni nem tud [...] Érvényesülési lehetőségei korlátozottak [...] az általános élettapasztalat szerint a szakmunkások szaktudásukat munkahelyükön kívül is érvényesíthetik, hasznosíthatják [...] A felperes ezektől is elesett [...] Mindezek jelentős anyagi hátrányt eredményeznek.”²⁸⁷

Az 1977. évi IV. törvényig eltelt időszak jogirodalmát és jogalkalmazási gyakorlatát tükröző bírósági ítéleteket áttekintve világossá válik, hogy az immateriális kártérítés nem ment feledésbe, csupán az általános kártérítés leheletnyi finom leple alá rejtőzött. Ez a „lenni vagy nem lenni” állapot tette lehetővé, hogy mintegy negyedszázadnyi pihenés után újra élő jogunk szerves részévé váljék.

Ilyen előzmények után a Polgári Törvénykönyv 1977-es novellája a következő normaszöveget iktatta be: „A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a

²⁸⁵ A változtatás igényét jelzik többek között az alábbi tanulmányok: Asztalos László: Az általános kártérítés, Jogtudományi Közlöny, 1957. 7-9. szám, 274-283.; Kertész István: Vagyoni kárpótlás nemvagyoni hátrányért. Jogtudományi Közlöny, 1958. 3-4. szám, 89-95.; Mádl Ferenc: A deliktualis felelősség. Budapest. 1964.; Bodóczy; Törő Károly: Eszmei kártérítés, Jogtudományi Közlöny, 1970. 8. szám, 401-412.

²⁸⁶ Bódis, 344.

károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.”²⁸⁸ Ez a „visszahozatal” meghatározott tényállásokhoz kötött felelősségként, ugyanakkor a Ptk. 84. § (1) bekezdésének e.) pontja alapján a személyhez fűződő jogok szankciójaként jelölte meg a nem vagyoni kártérítést. A nem vagyoni kár fogalmát a jogalkotó tételesen nem határozta meg. Korábban *Marton Géza* példálódzó jelleggel tett említést a nem vagyoni kár leggyakoribb eseteiről: a testi sérülés, a fájdalom, a lelki szenvedés, a becsület, művészeti jóhírnév sérelmének megemlékezésével.²⁸⁹

A törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás szerint a felelősség nem korlátozódott a testi épség és egészség sérelmének eseteire, bár a körülírt következmények jellegüknél fogva elsősorban a testi épség és egészség károsodásához tapadnak, de egyéb személyhez fűződő jogoknak (pl. a jóhírnévnek) megsértése is maga után vonhatja a javaslatban írt következményeket. A törvényi novella után kialakult jogalkalmazási gyakorlat nyilvánvalóvá tette, hogy az immateriális kártérítés intézménye megmaradt a testi épség, egészség védelmének eszközeként.²⁹⁰ A személyiségi jogokat érintő, elvétve előforduló próbálkozások pedig eleve esély nélkül maradtak.

A Ptk. által deklarált nem vagyoni károk megtérítésének lehetőségét jelentősen megrövidítette és a személyiségi jogok védelmétől messzire fújta el a Legfelsőbb Bíróság által a nem vagyoni kárért való felelősségről megalkotott 16. számú Irányelv, mely a keretjellegűnek nevezhető szabályozáshoz kívánt jogalkalmazási szempontokat nyújtani. Az Irányelv útmutatása szerint a „nem vagyoni kár megtérítésére a kárért felelős személy csak a törvény által meghatározott feltételek *együttes megléte* esetén kötelezhető.” Éppen ez az együttes meglét nehezítette meg a jogalkalmazók sorsát, hisz magánszemély károsodása esetén akkor lehetett helye eszmei kártérítésre kötelezésnek, ha a.) volt olyan károkozó magatartás, amelyért a károkozó felelősségét meg lehetett állapítani, b.) a károkozás

²⁸⁷ Bódis Gabriella által ismertetett 41. Pf. 27 975/1975. Bódis, 346.

²⁸⁸ Ptk. 354. §

²⁸⁹ Magyar Magánjog, 395.

²⁹⁰ „Személyek közötti megkülönböztetést jelent különösen, hogy a nem vagyoni kártérítés „élő” jogként szinte kizárólag csak az egészséghez és testi épséghez való alkotmányos jogok védelmére szolgál; a becsület, a jó hírnév sérelme és más hasonló hagyományos iniuriák, a szabadságjogok, vagy akár a modern információs önrendelkezési jog, továbbá az egyéb nevesített és nem nevesített jogok megsértése estére azonban – a törvényi szűkítés folytán – nem vagy csak kivételesen alkalmazható, annak ellenére, hogy a Legfelsőbb Bíróság Irányelve szerint is az intézmény a személyiségi jogok - napjainkban egyre hangsúlyozottabban jelentkező - védelmét hivatott biztosítani.” 34/1992. (VI. 1.) AB határozat.

megnehezítette a károsultnak a társadalmi életben való részvételét vagy egyébként is az életét, és c.) ez a megnehezülés tartós vagy súlyos volt. Azáltal, hogy a nem vagyoni károk megtérítésének lehetőségét a „súlyosabb” esetekre szorította, főként a testi sérülésekből és egészségkárosodásokból eredő károkra reagált.²⁹¹

A hatékony személyiségvédelem felé vezető úton az első és legfontosabb lépést az erkölcsi kártérítés fejlődésének „gátat teremtő”, a törvény rendelkezését nyelvtani értelemben megszorító korábbi 16. számú Irányelvet hatályon kívül helyező, a Legfelsőbb Bíróság 21. számú Irányelve tette meg.²⁹² Az Irányelv e rendelkezésével – figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság és más bíróságok eseti döntéseiben már kifejezésre juttatott törekvésre is – *az általános személyiségvédelem a nem vagyoni kártérítés intézményének „élő” normatartalmává vált.*²⁹³

Nagy jelentőségű az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozata, mely napjaink immateriális kártérítését meghatározva, a nem vagyoni kártérítést súlyosabb esetekre szorító, korlátozó jogszabályi rendelkezéseket alkotmányellenesnek minősítette és azokat

²⁹¹ A Legfelsőbb Bíróság 16. sz. Irányelvről bővebben: Zoltán Ödön: A nem vagyoni kár megtérítéséről, Magyar Jog, 1991. 9. szám, 531.-533.

²⁹² Elévülhetetlen jelentősége okán érdemesnek tartjuk a Legfelsőbb Bíróság kötelmi jogi tárgyú irányelvek felülvizsgálatáról szóló 21. számú Irányelvének teljes közlését: „A jogállamiság megteremtésére irányuló törvényhozási munka, mindenekelőtt az Alkotmány módosítása, már eddig is lényegi változásokat hozott létre jogrendszerünkben. A jogrendszerben végbemenő változások megkövetelik, hogy a Legfelsőbb Bíróság folyamatosan felülvizsgálja korábban meghozott elvi állásfoglalásait. Ennek során hatályon kívül helyezi azokat, amelyek tartalmuknál, szemléletüknél fogva meghaladottá váltak, és a megváltozott társadalmi, gazdasági és jogi feltételek között már nem tölthetik be rendeltetésüket.

A nem vagyoni kártérítés újbóli bevezetése a Polgári Törvénykönyv 1977-ben történt módosítása során jelentős jogalkotási lépés volt. Ugyanakkor a polgári jog elméleti és gyakorlati művelői – nemzetközi tapasztalatok alapján is – aggályokat és fenntartásokat hangoztattak a nem vagyoni kártérítés esetleges parttalan alkalmazásának veszélyei miatt. Ez is közrejátszott abban, hogy a Legfelsőbb Bíróság a gyakorlat tapasztalatait figyelembe véve 1981-ben megalkotta a 16. számú Irányelvet. Az Irányelv elsősorban a testi sérülést és egészségromlást eredményező károkozások esetén támasztott nem vagyoni kártérítési igények helyes és egységes elbírálásának kialakítását tartotta szem előtt. E keretek között az Irányelv elérte célját, noha a törvény rendelkezését nyelvtani értelemben megszorította, és kevésbé jutott jelentőséghez a személyiségi jogok – napjainkban egyre hangsúlyozottabban jelentkező – védelme.

Az Irányelv hatályon kívüli helyezésével lehetőséget kell adni – a jogszabály esetleges módosítása előtt is – a személyiség minden oldalú védelmét, az erkölcsi értékeket szem előtt tartó, jogfejlesztő bírói gyakorlat kialakítására. Ez a törekvés az utóbbi időben a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében már kifejezésre jutott.

Az előzőekben kifejtettek alapján a Legfelsőbb Bíróság Teljes Ülése hatályon kívül helyezi a 16. számú Irányelvet.

Az Irányelv a közzététellel lép hatályba.”

megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság e döntésével nyitotta meg az utat a személyhez fűződő jogok oltalmazása előtt.²⁹⁴

Ezen Alkotmánybírósági Határozat a nem vagyoni kártérítést az általános személyiségi jogok első számú jogvédelmi eszközévé tette. Meghatározó jelentősége miatt érdemes hosszabban idézni az Alkotmánybíróság által kifejtett álláspontot: „A nem vagyoni kártérítés jogintézményében, amely a polgári jogi jogellenes cselekményekért való helytállás körébe tartozik, a felelősség a személyiségi jogok megsértésére reagál. [...] Azzal, hogy a támadott törvény a társadalmi életben való részvétel vagy egyébként az élet tartós vagy súlyos megnehezítését alkalmazhatósági feltételként írja elő, a sérelmet szenvedett személy testét, egészségét, illetőleg a testi épséghez, egészséghez való alkotmányos jogait nagyobb védelem alá helyezi, mint magát a tulajdonképpeni személyiséget. Minthogy *a személyiségi jogok elválaszthatatlan összefüggésben vannak az alkotmányos alapjogokkal*, a személyiség értékességében jelentkező ez a törvényi megkülönböztetés az alapjogok védelmét tekintve is különbségtételhez vezet. Márpedig az általános személyiségi jog, mint az ember értékminőségének a kifejeződése, olyan általános értéket testesít meg, amelynek garanciális védelmét alkotmányosan nem lehet e személyiséget alkotó egyes vonatkozások értékelésétől függővé tenni, hanem annak védelmét (az állammal, illetőleg másokkal szemben) általánosan, s a személyiség tartalmi elveit tekintve egyenlően (egyenlő feltételekkel) kell a törvényi szabályozás szintjén biztosítani. Az egyenlő, teljes és korlátozhatatlan jogképeség (Ptk. 8. §-a) elvéből következik, hogy a személyiség jogi védelme – a jogkövetkezmények között megkülönböztetve – jogalkotási úton nem korlátozható csak az ún. súlyosabb esetekre. [...] A testi épség és egészség joga nem értékesebb és védelemre érdemesebb jog az individuális szabadságjogoknál vagy például az önrendelkezési jognál. Az egyenlő védelemre való jogot az emberi méltósághoz való jogban bennefoglalt egyenlőség garantálja. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében írt egyenlő méltóságból folyó egyenlőség alkotmányos elvét ezért is sérti az a jogszabályi rendelkezés, amely a nem vagyoni kártérítést csak a tartós vagy súlyos következményekkel járó személyiségi jogsértésekre korlátozza.”²⁹⁵

²⁹³ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat

²⁹⁴ A részbeni megsemmisítés a Ptk. 354. §-át, valamint a Munka Törvénykönyvéhez kapcsolódó jogszabályokat érintette.

²⁹⁵ Említést érdemel az a tény, hogy tanúi lehetünk az Alkotmánybíróság által alkotmányellenesnek minősített és megsemmisített jogszabály részek, illetőleg meg nem semmisített rendelkezések későbbi hatályon kívül helyezése ellenére a megsemmisített jogszabályi rendelkezések továbbélésének. „A nem vagyoni kár fogalmát a Ptk. tételesen nem határozza meg, azonban a korábban hatályos szabályozás, és az annak alkalmazása során kialakult bírói gyakorlat szerint a károsult az esetben

Az utolsó lépések egyikeként az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdése a Ptk. 354. §-ának meg nem semmisített részét hatályon kívül helyezte, és az eszmei kártérítés intézményét a Ptk. XXXI. fejezetében (A felelősség módja, a kártérítés mértéke) tartotta fenn. Így jelenleg a hatályos Polgári Törvénykönyv 355. § (1) bekezdése szerint „a kárért felelős személy köteles [...] a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát megtéríteni.” A (4) bekezdés alapján: „kártérítés címén [...] azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.”

E vázlatos áttekintés után elmondható, hogy az erkölcsi kártérítés az általános személyiségi jog első számú védelmi eszközévé lépett elő.²⁹⁶

2. A külföldi jog útkeresése

Nem csupán a magyar polgári jogban ölel(t) fel hosszabb időtartamot a „vajúdás”, a *német jog* fejlődésnek is hosszú és rögös utat kellett bejárnia mindaddig, míg az általános személyiségi jogot „egyéb jogként” felfogva, fájdalomdíjra jogosító, védelemben részesítendő jogtárgyként elismerve a Bundesgerichtshof kimondta, hogy „az általános személyiségi jogot egy alkotmányos alapjogként kell elfogadni.”²⁹⁷

A korábbi koncepció alapján a személyiségi jogi védelem a § 823 I BGB alapján csak az ún. „különleges” személyiségi jogokat illette meg: így a névviselés jogát, a szerzői jogi személyiségi jogot és a képmáshoz való jogot a § 22 KUG (Kunsturheber Gesetz, Szerzői jogi törvény) alapján. Ezt a jogi felfogást a kezdetektől fogva számos kritika érte és érintette. Az ily módon szabályozott személyiségi jogi védelem hibái az idők folyamán egyre inkább előtérbe kerültek, a technikai és szociális változások során újra és újra a kor igényeihez kellett alakítani. A kialakult joggyakorlatot eredményező „alapszituációnak” ilyen mértékű megváltozása vezetett végső soron a korábbi joggyakorlat és jogi felfogás feladásához.

jogosult nem vagyoni kártérítésre, ha a károkozás a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti.” Pécsi Városi Bíróság, 7 20 926/1996/27. sz.

²⁹⁶ Legf. Bír. Mfv. I. 10.951/1996.

²⁹⁷ Schachtbriefentscheidung BGHZ 13, 334. 338.; A témáról bővebben: Görög Márta: Az általános személyiségi jog megsértésének fájdalomdíjjal való orvoslása. Jogelméleti Szemle 2002./3. szám

A jogirodalom intenzív előmunkálata után a BGH ezt a lépést már 1954-ben a „Schachtbriefentscheidung BGHZ 13, 334”²⁹⁸-ben megtette. A bírósági döntés alapjául szolgáló jogesetben az újság egy olyan levelet, melyben egy ügyvéd a korábbi Reichsbankpräsident Schacht megbízottjaként egy cikk helyreigazítását kérte, hallgatói levélként jelentetett meg. A BGH helyt adott a keresetnek és az esetet az általános személyiségi jog § 823 I BGB szerinti egyéb jogként való felfogása és elfogadása első lépéseként oldotta meg. E megállapítás alapja: „miután többnyire az alaptörvény az emberek saját méltóságára (Art. 1 GG.) való vigyázat jogát és a személyiség szabad kibontakoztatására vonatkozó jogát privátként, másoktól védelmezett jogként ismerte el [...] *az általános személyiségi jogot alkotmányos alapjogként kell elfogadni.*”²⁹⁹

Az idézetben szereplő megállapítás még ma is kritikai megállapítások tárgyát képezi, mivel ezek az alapul fekvő problémák sokkal messzebbre mutatnak. A fő problémát az alaptörvény és a magánjog közötti kapcsolat megközelítése jelenti. Mivel az alaptörvény az általános személyiségi jogot „privátként mások által védelmezett jogként ismeri el” ebből az alapjogok és magánjogi alanyok közötti közvetlen kapcsolat következne. Egy ilyen „közvetlen” befolyás azonban a ma uralkodó és az BGH, illetőleg a Bundesverfassungsgericht (Szövetségi Alkotmánybíróság) által tanúsított felfogás szerint alapvetően nem létezik. Ugyanis nem a magánjogi alanyok kerülnek más magánjogi alanyok személyiségi joga miatt az alaptörvény általi „vigyázatra”, hanem az állam az, mely a magánjog megfelelő eszközeivel védi azt. Nem az alapjogi beavatkozás tilalma, hanem az alapjogok civiljogi személyiségi védelemre vonatkozó védelmi funkciója állapítható meg az alkotmánydogmatikai alapok által.³⁰⁰

A jogszabályi reformtörekvéseket 1957-ben és 1964-ben a 42. és a 45. Deutscher Juristentag ülésein tárgyalták meg. Az első tanácskozáson a magánélet indiszkrécióval szembeni védelmével, a második tanácskozáson a nem vagyoni károk pénzbeli megtérítésére irányuló igény újraszabályozásával foglalkoztak.

1958-ban a személyiség, tisztesség, becsület védelmének újraszabályozására irányuló törvény kormányzati tervezete az Art. 1 Nr. 6-ban a § 847 BGB új felfogását irányozta elő: „Ha

²⁹⁸ „Briefe oder sonstige private Aufzeichnungen dürfen in der Regel nicht ohne Zustimmung des noch lebenden Verfassers und nur in der vom Verfasser gebilligten Weise veröffentlicht werden. Das folgt aus dem in Artt. 1, 2, GrundG verankerten Schutz der Persönlichkeit und gilt daher auch dann, wenn die Aufzeichnungen nicht die individuelle Formprägung aufweisen, die für einen Urheberrechtsschutz erforderlich ist.”

²⁹⁹ BGHZ 13, 334, 338

valakit személyiségi jogában megsértenek a nem vagyoni kár miatt az elszenvedett fájdalom okán, elégtételként egy meghatározott összegű kártalanítást igényelhet. Ez a jog nem illeti meg a károsultat akkor, ha a § 249 BGB értelmében lehetőség van a restitutiora és az elegendő, vagy amennyiben az elégtételt más módon pénzben már teljesítették. A jelentéktelen sérelmek azonban figyelmen kívül maradnak. A kártalanítás mértéke a körülményektől függ, elsősorban a sérülés és a kárt okozó magatartás súlyától.”

Egy, a kártérítési jogi előírások megváltoztatásáról és kiegészítéséről rendelkező 1967-es törvényjavaslat a § 847 BGB-t akként módosította, hogy a személyiségi jog súlyosabb sérelmei esetére kártalanítás iránti igényt tett lehetővé.

A nem vagyoni károk pénzbeli kártérítési igényének jelentős kibővítését jelentette az igazságügyi miniszter által megjelentetett „Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrecht.”³⁰¹ Hochloch javaslata szerint mind a szerződéses, mind pedig a szerződésen kívüli felelősség területén meg kell valósulnia egy pénzben megjelölt méltányos összegű kártalanításnak. Abból indult ki, hogy a joggyakorlat a személyiségvédelemre „már megtalálta a maga megoldását.”³⁰² Ströfer szerint „a személyiségvédelem kodifikációja nem a deliktális jogból következik, hanem a § 253 Abs. 3-ból, ami által a személyiségvédelem a vétkesség nélküli és a szerződéses felelősség esetén is megállapítható.” „Összességében a Gutachten ajánlata a személyiség Art. 1 és 2 Grundgesetz (Alaptörvény) által ajánlott védelemből indul ki.”³⁰³

Az Alaptörvény a személyiség szabad kibontakoztatására vonatkozó jogot igen magasan preferált alkotmányos alapjogként aposztrofálja. Az Alaptörvény 1. és 2. cikkelye értelmében alkotmányellenes lenne a személyiségi jog megsértését civiljogilag szankcionálatlanul hagyni, így a bírósági joggyakorlat fájdalomdíj megítélésével orvosolja a személyiségi jogok megsértésében megnyilvánuló sérelmeket.

Az általános személyiségi jog megsértése szankciójaként sokáig elégséges volt a negatórius eszközök – a sérelmezett magatartás abbahagyása, sérelmes helyzet megszüntetése, elégtétel

³⁰⁰ BGHZ 35, 363 367

³⁰¹ Hochloch: Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrecht. Herausg. Bundesminister der Justiz. Bd. I. 1981. 375.

³⁰² Hochloch, 7.

³⁰³ Ströfer: Reform des immateriellen Schadenersatzes nach dem BGB, Juristen Zeitung. 1982. 669.

adás stb. iránti jogkövetkezmények – használata. A jogfejlődés azonban idővel rámutatott a szabályozás hiányosságaira, hiszen ezek a jogkövetkezmények nem orvosolták a sérelem nem vagyoni területekre hatását. Ezt a joghézagot a BGH az ún. „Herrenreiterentscheidung”-ban, a személyiségi jogban esett sérelem miatt megítélt fájdalomdíjjal igyekezett megszüntetni:

A köztisztletnek és ismertségnek örvendő felperes, aki egyébként K.-ban egy söröző tulajdonosa, lóversenyzéssel foglalkozott. Az alperes egy gyógyszerészeti eszközöket gyártó cég, amely többek között a lakosság széles körében ismertségnek örvendő szexuális stimulálószer is forgalmazott. A cég e stimulálószer reklámozásához szerte az országban, így K.-ban is egy lóversenyzőt ábrázoló plakátot használt fel. A plakát egy, a felperest ábrázoló olyan fotó alapján készült, melyet az S. kiadó készítettett egy lóversenyen. A felperes képfelvételének nyilvánosságra hozatalához a beleegyezést a felperes nem adta meg.

A felperes a reklámplakátok nyilvánosságra hozatala okán kártérítés iránti igényt terjesztette elő az alperesi céggel szemben.

A pert a felperes megnyerte, 20.000,- DM fájdalomdíjjal „vigasztalódott”.³⁰⁴ A bírósági döntés fontosságát jelzi, hogy ez a határozat vezetett az általános személyiségi jog megsértése és a fájdalomdíj iránti igény szoros kapcsolatát igenlő jogalkalmazási gyakorlat elismeréséhez.

A német precizitás sohasem maradt elismerők és követők nélkül. Míg korábban az angol jog az általános személyiségi jog kategóriáját és annak eszmei pénzjövátétellel való egyetemes oltalmát nem ismerte el, addig – némi történeti és joggyakorlati hatások következtében – mára megjelentek a *right to privacy*, az általános személyiségi jog elismerésének csírái.³⁰⁵ Az angol bíróságok mostanában kezdték elismerni a privacy-hez való jogot, miként azt a „mérőldkönek” tekinthető *Douglas v Hello! Ltd.* CA 21 December 2000 [2001] 2 All ER 289,³⁰⁶ és a *Campbell v MGN Ltd.* QBD 27 March 2002 [2002] EWHC 499 esetek mutatják kimondva, hogy ha egy képmás a 'híresség'-et magánéleti szituációban mutat, úgy annak nyilvánosságra hozatala sértheti a híresség privacy-hez fűződő jogát.

³⁰⁴ BGHZ 26, 349

³⁰⁵ Bővebben Lábadý, Eszmei kártérítés, 71.

³⁰⁶ Catherine Zeta-Jones és Michael Douglas 2000. novemberében házasodtak össze a New Yorki Plaza Hotelben. Az esküvőjük exkluzív fényképei elkészítésének jogát az OK! magazinnak adták el korábban. A menyegzőn azonban jelen volt a konkurens Hello! magazin paparazzi fotósa is, s az általa megörökített esküvő fényképeit a magazin nyilvánosságra hozta. A házaspár 750.000,- Dollár kártérítést követelt.

3. Az általános személyiségi jog mibenléte

Joggal merül fel bennünk az a kérdés, hogy miként érthető és értelmezhető az általános személyiségi jog, s mely személyiségi jogok táplálkoznak belőle.^{307 308}

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv nem is használja és nem határozza meg az általános személyiségi jog terminus technicust csak annyiban, hogy tiltja bármely személyhez fűződő jog megsértését. Ezt a jogintézményt az Alkotmánybíróság gyakorlata töltötte meg tényleges tartalommal.

Az Alkotmány az Alapvető jogok és kötelességek című, XII. fejezete élén, az 54. § (1) bekezdésében kimondja: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” A (2) bekezdés szerint: „Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni és különösen tilos emberen hozzájárulás nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.” Az Alkotmánybíróság az alaptörvény fentebb megjelölt 54. § (1) bekezdésére hivatkozva tárgyalta döntéseiben az általános személyiségi jog tartalmi elemeit.

³⁰⁷ Az általános személyiségi jog „elméletéről” Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete, IV. fejezet: Az általános személyiségi jog, „Tulajdonos” és „személy”, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

³⁰⁸ A legkézenfekvőbb választ az új Kódex Konceptiója adja, ehelyen szükségesnek tartjuk a Konceptió hosszabb idézését. „Az Alkotmánybíróság az általános személyiségi jogot az emberi méltósághoz való jogként fogalmazta meg, e jog tartalmát pedig „a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogban”, az „általános cselekvési szabadságban”, a „magánszférához való jogban”, valamint az „önrendelkezés szabadságában” jelölte meg. Álláspontunk szerint az Alkotmánybíróságnak ez a gyakorlata a polgári jogban nehezen követhető.

Az emberi méltóság a kodifikációban azért nem alkalmas kifejezés, mert e jognak a bírói gyakorlatban bevett, kialakult értelme van (a személyiség egy szeletének lealacsonyító megsértését jelzi). Nem megfelelő általános személyiségi jogként ez a kifejezés amiatt sem, mert a jogi személyekkel kapcsolatban az emberi méltóság nem értelmezhető.

Az Alkotmánybíróság által használt néhány személyiségi jog (cselekvési szabadság, magánszférához való jog stb.) ugyancsak alkalmatlanok az általános személyiségi jog kifejezésére, ugyanis a személyiségi jog egy-egy nevesített jogosítványát jelölik, amelyről a fejezetben részletesen rendelkezni kell. Az általános személyiségi jog tartalmának meghatározásához leginkább felhasználható a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” fogalma.

Az a megoldás tűnik helyesnek, hogy a Ptk. 75. §-ában foglalt rendelkezés változatlanul megmarad, azzal, hogy a személyiség fogalmát a bírói gyakorlatban kell megtölteni.

Változatlanul vonatkozik a személyiség jogi védelme a jogi személyekre olyankor, amikor a jogosultság – jellegéből adódóan – nemcsak a magánszemélyeket illetheti meg.” Magyar Közlöny 2002. évi 15. szám II. kötet 29., Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája, Első Könyv, Hatodik rész, 2. pont.

Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata – a 8/1990. (IV. 23.) AB határozattól kezdve – az emberi méltósághoz való jogot mint „általános személyiségi jogot” fogja fel. „Az [...] emberi méltósághoz való jogot az Alkotmány 54. § (1) bekezdése az alapvető jogok és kötelességek című Fejezet élén, minden ember veleszületett jogaként deklarálja. *Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. "általános személyiségi jog" egyik megfogalmazásának tekinti.* Az alkotmánybírói gyakorlat, illetve a modern alkotmányok az **általános személyiségi jogot** különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként avagy a magánszférához való jogként.^{309 310} Az általános személyiségi jog "anyajog", azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.”³¹¹

Az általános személyiségi jog tehát forrása az egyéb nevesített és nem nevesített személyiségi jogoknak.³¹² Az emberi élethez és méltósághoz való jog elsődlegessége megjelenik a halálbüntetést alkotmányellenesnek minősítő döntésben egyaránt: „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele. Az emberi élet és méltóság egységéből fakadó alapjogokat az alkotmányos jogállam a vonatkozó nemzetközi egyezmények és az alapvető jogelvek figyelembevételével, az Alkotmányban meghatározott közösségi és egyéni érdekek szolgálatában hivatott szabályozni.”

Az emberi méltóság lényege nem más, minthogy „van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs 'érinthetetlen' lényegük.”³¹³

³⁰⁹ ABH 56/1994.; 8/1990.; 1990, 42, 44.

³¹⁰ „A magánszférához való jogot az Alkotmány konkrét, szubjektív alapjogként nem nevezi meg, de a magánélet szabadságához való jog kétségkívül az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett méltóságából ered, amelynek tehát az általános személyiségi jog – az emberi méltósághoz való jog – szubszidiárius alapjoga.” 56/1994. (XI. 10.) AB határozat

³¹¹ ABH 8/1990.; 36/1994.

³¹² ABH 42/1990.; 20/1997.

³¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

Az általános személyiségi jognak része az általános cselekvési szabadság, melynek folytán a sportolót illeti az átigazolás joga,³¹⁴ ide tartozik a vérségi származás megismerésének joga,³¹⁵ a nő önrendelkezési joga az abortusszal kapcsolatosan,³¹⁶ a házasságkötés korlátozhatatlanságának joga,³¹⁷ valamint az oktatáshoz való jog.³¹⁸

Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog alapján biztosít alkotmányos védelmet az önazonossághoz, a személyiség integritásához való jognak, vagy az önrendelkezés jogának, külön is nevesítve és alapjogi minőségre emelve pl. a vérségi származás kiderítéséhez való jogot,³¹⁹ a házasságkötés szabadságának jogát,³²⁰ vagy a fél perbeli részvételével kapcsolatos rendelkezési jogait.³²¹

Az Alkotmány XII. fejezete tartalmazza az alapvető jogok katalógusszerű felsorolását, ugyanakkor bizonyos jogok – így a népszavazás szabályai – az Alkotmány más részeiben található. Az Alkotmánybíróság a 31/1990. határozatában felsorolta a XII. fejezet önállóknak tekintett jogait és néhány más alkotmányos kötelezettséget, így megjelenik „az élethez és az emberi méltósághoz való jog; a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog; a jogképesség; az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogok; a szabad mozgás és letelepedés joga; a magánszféra védelme; a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága; a véleménynyilvánítás, a sajtó, a gyülekezés, az egyesülés szabadsága; a panaszjog; a férfiak és nők egyenjogúsága; az anya-, gyermek- és ifjúságvédelem; a nemzeti és etnikai kisebbségek jogai; az állampolgárság; a választójog; a hátrányos megkülönböztetés tilalma; a munkához való jog; az érdekvédelmi szervezkedés és a sztrájk joga; az egyezséghez való jog; a szociális biztonsághoz való jog; a művelődéshez való jog, valamint a tudományos, művészeti és tanszabadság; továbbá a honvédelmi kötelezettség, a közterhekhez való hozzájárulás és a gyermekek taníttatásának kötelessége.”

³¹⁴ ABH 27/1990.

³¹⁵ ABH 57/1991.

³¹⁶ ABH 64/1991.; 48/1998.

³¹⁷ ABH 22/1992.; 23/1993.

³¹⁸ ABH 35/1995.

³¹⁹ 57/1991. (XI. 8.) AB hat.; ABH 1991. 272., 279.

³²⁰ ABH 1992. 122., 123.

³²¹ 9/1992. (I. 30.) AB hat.; ABH 1992. 59., 67.; 1/1994. (I. 7.) AB hat., ABH 1994. 29., 35., 37.; 4/1998. (III. 1.) AB hat.

Az Alkotmánybíróság a többi alapjoghoz képest kiemelt szerepet tulajdonít a véleménynyilvánítás szabadságának, mint kommunikációs alapjognak. „Valamennyi alkotmányos alapjog tekintetében fontos kérdés, hogy azokat lehet-e és milyen feltételekkel megszorítani, korlátozni, kollíziójuk esetén milyen szempontok alapján kell a prioritást meghatározni. A véleménynyilvánítás, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság esetén ez a kérdés kiemelt jelentőséget kap, mivel ezen szabadságok a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak. Éppen ezért a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadságnak, az ún. „kommunikációs” alapjogoknak.”³²²

A korábbiak során meghatározást nyert alkotmányos alapjogok transzformálódnak a polgári jogban személyhez fűződő jogokká.³²³ „Az általános személyiségi jog mindig újabb és újabb konkrét személyhez fűződő jogok forrása. Ezek közül a jogok közül a Ptk. csak néhány jog védelmét sorolja fel. Nyilvánvalóan ide tartoznak ezen kívül még az alkotmányos alapjogok (kivéve a vagyoni természetű jogokat, pl. a tulajdonhoz való jog), a különböző emberi jogok, továbbá azok az újabb keletű modern alanyi jogosultságok (pl. biológiai jogok), amelyek a személyiség szabad kibontakozásához való jog, az önrendelkezés szabadságához való jog, a magánszférához való jog körébe tartoznak. Ezeket a „szubszidiárius” személyiségi jogokat a bíróságok minden esetben felhívhatják az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített személyhez fűződő jogok egyike sem alkalmazható.”³²⁴

A Polgári Törvénykönyv korábbi Konceptiója a konstitucionalista felfogással szemben az Alkotmány normáinak polgári bíróságok általi közvetett érvényesülése mellett tett hitet: „tekintve, hogy az Alkotmány tételes rendelkezéseinek az állami bíróságok – mint az állam szervei – szintén címzettjei, az alkotmányos követelményeknek a bírói jogalkalmazásban, így a polgári ítélkezési gyakorlatban is ugyanúgy érvényesülnie kell, mint a törvényhozásban. Minthogy azonban a magánjogi jogviszonyok alanyai az alkotmányos tételeknek nem közvetlen címzettjei, és ezek a tételek a magánjogi jogalanyokra közvetlenül nem hatnak ki, a

³²² ABH 30/1992.

³²³ A bírói gyakorlatban egyre többször találkozhatunk az általános személyiségi jog védelme körében a magánszférához való jog sérelmének megállapításával, különösen akkor, ha sem a magántitokhoz, sem a magánlakáshoz való jog sérelme nem állapítható meg, de nyilvánvaló az emberi életminőség megsértése. Petrik Ferenc: A kártérítési jog. Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése c. könyve alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2002. 75.

³²⁴ Előterjesztés, 13.

bírói ítéletet nem lehet közvetlenül az Alkotmány normáira alapozni, és közvetlenül alkotmányos tételekkel megindokolni. A polgári jogalkalmazás alkotmányosságát a bíróságoknak az alkotmányos magánjogi normák alkalmazása által és útján kell tehát megvalósítaniuk. [...] Abban az esetben, ha a magánjogi jogviszony alkotmányos elbírálásához szükséges (az alkotmányos követelményeket közvetítő) polgári jogi norma hiányzik, vagy ha az alkalmazandó szabály a bíró megítélése szerint nincs összhangban az Alkotmánnyal, a bírónak – az eljárás egyidejű felfüggesztése mellett – kezdeményeznie kell az Alkotmánybíróság eljárását mulasztásos alkotmányértés megállapítása vagy alkotmányos normakontroll-eljárás lefolytatása iránt. Az Alkotmánybíróságról szóló törvény 38. §-a a bíróságok számára csak a konkrét alkotmányos normakontroll-eljárás megindításához ad jogi lehetőséget. Ezt ki kell egészíteni a mulasztásos alkotmányellenesség megállapításának kezdeményezési jogával.”³²⁵

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tervezete az általános személyiségi jog tartalmának meghatározására a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot” tartja leginkább alkalmasnak,³²⁶ s továbbra is meg kívánja tartani a Ptk. 75.§-ában deklarált generál klauzulát, s a személyiség fogalmi kritériumainak meghatározását a bíróságok jogalkalmazási gyakorlatára kívánta bízni. Akarva-akaratlanul helyet kíván itt *Balás P. Elemér* megállapítása még a múlt századból: „A személyiségi jog „generális klauzulája” [...] az aranyhíd, mely tételes szabály alakjában ad bátorságot a bírói gyakorlatnak arra a szabadabb működésre, mely a magánjogi bíráskodás alaptermészetéhez tartozik, és amely a magyar bírói gyakorlatnak amúgyis jobban felel meg, mint a pozitív joghoz való merev kötöttség elve.”³²⁷

³²⁵ Az új Polgári Törvénykönyv Koncepciója, Bevezetés, A.) Általános kérdések. III. Az Alkotmány rendelkezéseinek, az emberi jogoknak és az alapvető szabadságoknak érvényre juttatása az új Polgári Törvénykönyvben.

³²⁶ „az emberi méltóság a kodifikációban azért nem alkalmas kifejezés, mert e jognak a bírói gyakorlatban bevett, kialakult értelme van (a személyiség egy szeletének lealacsonyító megsértését jelzi). Nem megfelelő általános személyiségi jogként ez a kifejezés amiatt sem, mert a jogi személyekkel kapcsolatban az emberi méltóság nem értelmezhető. Az Alkotmánybíróság által használt néhány személyiségi jog (cselekvési szabadság, magánszférához való jog stb.) ugyancsak alkalmatlan az általános személyiségi jog tartalmának meghatározásához leginkább felhasználható a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” fogalma” Első Könyv, Hatodik Rész, 2. pont

³²⁷ Balás P., Személyiségi jog, 629.

4. A jövő

A fejlődés nem áll meg, újabb és újabb fordulatot véve halad a maga útján. A nem vagyoni kártérítés jogintézményének hosszú évszázadokat felölelő – fentebb érzékeltetni kívánt – múltja és jelene minduntalan a fejleszteni, alkotni vágyás nyughatatlan igényét hívta, hívja életre. Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiójának kidolgozása során, a konkrét munkacsoport magasan kvalifikált jogelméleti és gyakorlati jogásza egyértelműen állást foglaltak a nem vagyoni kártérítés jogintézményi jövője tekintetében, s a jövőt a vonatkozó Kormányhatározat „szavai” kövezik ki: „A sérelemdíjnak, azaz a *személyiségi jogsértések objektív alapon nyugvó pénzbeli elégtételként megállapítható szankciójának* bevezetésére tekintettel a „nem vagyoni kártérítést” az új Ptk. nem fogja szabályozni.”³²⁸

E rendelkezésnek minden egyes szava önmagáért beszél. A sérelemdíj intézményének alapvető, lényeges feltételeire, jellemzőire – személyiségi jogsértés; objektív alap; pénzbeli elégtétel – terelve a figyelmet és a hangsúlyt mutatva a helyes utat.³²⁹ S merre tovább nem vagyoni kártérítés? „A nem vagyoni kártérítés *immanens célja felé*, a kártérítés dogmatikai vonzásából szabadultan, a személyhez fűződő jogok megsértésével okozott vagyoni károk megtérítésének általános szabályai *mellé*.”³³⁰

A változtatás a személyiség hatékonyabb magánjogi védelmét szolgálná, mivel a sérelemdíj megítéléshez a bíróságnak nem kellene a sértett oldalán bekövetkezett hátrányt kutatnia és bizonyítottnak találnia: sérelemdíjat ítélné meg a hátrányra tekintettel (közvetett kompenzáció), de hátrány hiányában is (elégtétel).³³¹

³²⁸ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának elfogadásáról, valamint a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. Határozat időarányos végrehajtásáról és módosításáról szóló 1003/2003. (I. 25.) Korm. Határozat az új Polgári Törvénykönyv Konceptióját tartalmazó mellékletének C. pont IV. 14. pontja

³²⁹ Tanulmányokban részleteiben: Boytha György: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása, Polgári Jogi Kodifikáció, 3-6.; Petrik Ferenc: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében, Polgári Jogi Kodifikáció, 6-8.; Csizmazia Norbert-Szilas Péter ismertetése Boytha György-(Petrik Ferenc) közötti „vitáról”, melynek témája: Nem vagyoni kártérítés – sérelemdíj, Polgári Jogi Kodifikáció, 21.

³³⁰ Részlet Prof. Dr. Boytha Györggyel folytatott levelezésből. Budapest. 2003. július 7. kiemelések Boytha Györgytől

³³¹ Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója és tematikája Első Könyv Hatodik rész 3. 2. pontja

A.) A terminus technicus

Egy pár szóban érdemes kitérni a Konceptió által alkalmazandó terminológiára. Anélkül, hogy a terminológia használatát megvilágító gondolatmenetbe belefolynánk, csupán annyit jegyzünk meg, hogy a jogalkotó – a korábbi Konceptió szerint – fenntarthatóbbnak vélte a nem vagyoni kártérítés megjelölést – még ha az fikció is – mint a kárpótlás terminológia alkalmazását: „Szükséges, hogy az új Ptk. a nem vagyoni kártérítésnek először is egyértelmű terminológiát adjon. Figyelemmel arra, hogy a nem vagyoni kár tulajdonképpen fikció, továbbá tekintetbe véve azt, hogy a nem vagyoni kártérítés alapvetően a károsult adaptálódását segíti, a kárpótlás terminológiája a magyar jogi nyelvben az intézmény sajátos megjelölésére alkalmas volna. Ezt a megjelölést használja a Ptk. is, azonban nem kizárólagosan, hanem a kártérítéssel váltakozva, sőt a kárpótlás megjelölést a vagyoni károk körében is alkalmazza, pl. a 359. § (1) bekezdésében az általános kártérítésnél. Tekintve, hogy ugyanez a keveredés a bírói gyakorlatban is tükröződik, nem várható, hogy az új kódex terminológiája egyneműsíteni fogja a jogalkalmazási gyakorlatot is. Ezért – figyelemmel a teljes kártérítés elvére is – az új Ptk.-ban indokoltabb fenntartani a nem vagyoni kártérítés megjelölést, még ha az fikció is. A kártérítés dogmatikájában nem jelentene ez törést akkor sem, ha az új kódex a hasonló szankció alkalmazhatóságát – más megfelelő elégtétel hiányában – sérelemdíjként megteremti a személyhez fűződő jogok jogkövetkezményeinek alkalmazási körében is.”³³²

A koncepcióban jelölt változás okán a nem vagyoni kártérítés oly mértékben fikció maradt, hogy eltűnt a jogtudomány sűrű, sötét útvesztőjében. Így az új „konceptió” már nyíltan deklarálja a nem vagyoni kártérítés nemleges szabályozását.

E szabályozás a „megőrizve-megújulás” (Vékás Lajos) szellemében vajon pontot tett a minden körülmény szerint helytálló terminus alkalmazásának kérdésére? Az „örzésre” való hajlam feltételezi a jogtörténeti gyökerekhez való visszatérést is. Ez a sérelemdíj terminus deklarálásánál nyilvánvaló. A büntető perrendtartásról szóló 1896. XXXIII.tc. érintett szakaszai az ártatlanul elítélteknek járó sérelemdíj kifejezéssel operáltak. A második világháborút megelőző jogirodalomban *Marton Géza* tört lándzsát a nem vagyoni kártérítés sérelemdíjként való értelmezése és értéke mellett, bár számos tanulmányában a nem

³³² Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, Magyar Közlöny, 2002. 15. szám II. kötet 159-160.

vagyoni kárért való elégtételt említi.³³³ Marton Géza mellett e kifejezést használta, használja Eörsi Gyula,³³⁴ Lábady Tamás, és Boytha György.

Véleményünk szerint ugyanakkor – bár elismerve és teljes mértékben egyetértve a sérelemdíj terminus melletti érvekkel és felfogásokkal – a jogintézmény lényegi mondanivalójának kifejezésére a fájdalomdíj terminus egyaránt alkalmas. A sérelemdíj terminus valóban „a méltóságba vágó sértés fogalomkörébe utalja a vagyoni elégtétel lehetőségét” s az objektivitásra tereli a figyelmet, mégis úgy érezzük a fájdalom kifejezés ezen mintegy „túlmutat,” s kifejezi egyúttal a károsult oldalán a sérelem következtében megnyilvánuló pszichés karaktert, miszerint a jogsértés testi, lelki fájdalommal jár. A sérelemdíj kifejezés az objektivitás meghatározóságát sugallja, miszerint ha van sérelem, úgy az indukálja a jogkövetkezmény alkalmazását. A fájdalomdíj ezzel szemben azt sugallja, fejezi ki, hogy bár objektív alapú, de csakis akkor alkalmazandó jogkövetkezményként, ha a jogsértés súlyos foka generálja a fájdalmat. Objektív alapú szankcióként csak azokra az esetekre állapítható meg, ahol a jogsérelem súlyos fokú, a bagatell sérelmek figyelmen kívül esnek.³³⁵ A fájdalomdíj terminus önálló életre való készsége és képessége már korábban „papíron” érhető: míg a Bp. 589. §-a sérelemdíj terminust alkalmazza, addig már a hozzáfűzött indokolás következtelenül a fájdalomdíj terminust szerepelteti meg sem említve a sérelemdíjat. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és az ennek alapján kifejlődött bírói gyakorlat is a fájdalomdíj terminusát alkalmazta testsértések és a szabadság megsértése esetében.³³⁶

Schwarz Gusztáv már 1890-ben akként foglalt állást, hogy a nem-vagyoni károkért való elégtétel, a fájdalomdíj nemcsak régi jogunk szellemének, de a kártérítés helyes elméletének is megfelel, az tárgya legkitűnőbb törvényhozásoknak és a legelőrehaladottabb államok joggyakorlatának.³³⁷

³³³ Többek közt Marton, 399.

³³⁴ Eörsi, Sérelemdíj, 513-526.

³³⁵ Egyebekben megfigyelhető a fájdalomdíj terminus önálló életre kelte. Bár jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezéseink közül egy sem alkalmazza a fájdalomdíj terminust, ugyanakkor a médiát olvasó közönség jogász végzettség nélkül is tudja értelmezni és rendszertanilag elhelyezni e kifejezést. S erről nem csupán számos újságcikk tanúskodik, ahol a nem vagyoni kártérítés helyett a fájdalomdíj terminust alkalmazzák.

³³⁶ Menyhárt Gáspár: Magyar Magánjogi Jegyzetek, Bartos Lipót Könyvnyomdája, Szeged, 1932. 2. átdolgozott kiadás, 370-371.

³³⁷ Schwarz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések felsőbírósaági határozatok kapcsán, Budapest, 1890. 132.

Az 1900. évi törvénytervezet *Apáthy* által készített kötelmi jogi része kifejezetten a fájdalomdíj terminus technicusát alkalmazta. Azonban az is megfigyelhető, hogy a szövegredaktorok az „elégtétel” terminust használták, minthogy ez egyúttal döntést jelentett a nem vagyoni kártérítés dogmatikai hovatartozását illetően. Ezt bizonyítja a tervezet indokolása, mely szerint az elégtétel nem teszi ugyan az okozott sérelmet meg nem történtté, de a sértettet más módon igyekszik kárpótolni, a legalkalmasabban szolgálja a prevenciót, mivel érzékeny anyagi hátrányt jelent a cselekmény elkövetőjének.³³⁸

A helyes terminológia megválasztása és alkalmazása más jogrendszerekben is hosszas gondolkodásra késztetett. Az „immateriális”, vagy „morális kár” kifejezések használatát a svájci jog mellőzi, abból a megfontolásból kiindulva, hogy végeredményét tekintve az mindig materiális hátrány, mindig „vagyoni kár”. A nem vagyoni kártérítés alaptermészetét leginkább magáénak tulajdonító terminussal operálva a „*Genugtuung*” kifejezést alkalmazza. Sajátos megoldást találhatunk a német BGB-ben: a §§ 253 és 847-ben azokat a károkat említi, amelyek nem vagyoni károk.³³⁹ A német kár-fogalom pedig magában foglalja a vagyoni és nem vagyoni hátrányokat egyaránt; ugyanez elmondható a francia „*dommage*” kifejezésről is. A német joggyakorlat a nem vagyoni sérelmeket „*Schmerzensgeld*-del”, fájdalomdíjjal honorálja. Miként a személyhez fűződő jogok megsértése esetén felmerülő nem vagyoni károk méltányos, pénzben való kártalanítására vonatkozó igény számos gyökérből eredeztethető, úgy ez elmondható a fájdalomdíjra, mint terminusra egyaránt. Már a *Constitutio Criminalis Carolina* Art. 20 elismerte a fájdalomdíj igényt a meg nem engedhető, „indokolatlan” kínzás esetére,³⁴⁰ s ez az első alkalom az igény *Schmerzensgeld*-kénti jelölésére. Az osztrák eszmei kártérítési jog ugyancsak a fájdalomdíj terminussal él, azzal az eltéréssel, hogy nem – miként a németek – *Schmerzensgeld*, hanem *Schmerzengeld* megjelöléssel.

³³⁸ Indokolás a magyar általános ptk. tervezetéhez, Budapest, 1902. III. kötet, 358.

³³⁹ „Schaden, der nicht Vermögensschaden ist.”

³⁴⁰ Később a *Preußisches Allgemeines Landrecht* ezt az igényt a paraszt és az általános polgári státusszal rendelkező személyekre korlátozta: ALR § 112. Wegen erlittener Schmerzen können Personen vom Bauer- oder gemeinen Bürgerstande, denen dergleichen Verletzung aus Vorsatz oder groben Versehen zugefügt worden, ein billiges Schmerzensgeld fordern. In: *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794 Zweite, erweiterte Auflage*, 1994, Hermann Luchterhand Verlag GmbH

B.) Az öröklődés kérdése

Az új Polgári Törvénykönyv Tematikája és Tervezete szerint a sérelemdíj – személyiségi jogsérelem szankciója lévén – csak a sérelmet elszenvedett személyt megillető igény volna, másra élők között nem lenne átruházható, és **nem is öröklődne**. A sérelemdíj-fizetési kötelezettség viszont a jogsértő jogutódait is terhelné.

E megállapítás alkalmasabb sem lehetne a következő fejezetben vázolni kívánt problémakör vélhető megoldásához: jelenlegi terminológiával élve a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása körébe tartozó gondolatokhoz.

Összegzés

Az ember örök, veleszületett jellemzője a személyét, személyiségét ért jogsérelmek orvoslásának igénye. Ennek az igénynek a jogtörténeti forráshelyekben kutatása éppúgy feladata a személyiségi jogokkal foglalkozó jogásznak, mint a hatályos jogalkalmazási methodusok értékelése, szabályozási javaslatok ajánlása.

Az értekezés ezen fejezete erre próbált kísérletet tenni, fontosnak tartva ezt azért, mert a nem vagyoni kártérítés jogintézményi fejlődését áttekintve nyilvánvalóvá válik az az igény, mely alapját képezi a személyiségi jogsérelem védelmének. S az érvek egyre csak ismétlik önnön magukat. Körhinta járásának megfelelően az érvek visszatérő megoldási methodusokat teremtenek. Ennek eredményeként az új Polgári Törvénykönyv tematikája és tervezete a sérelemdíjról, mint a személyiségi jogsértések objektív alapú adekvát szankciójáról szól, melynek megállapítása során meghatározó jelentőséget nyer a méltányosság.

Véleményünk szerint a sérelemdíj jogintézményének jogalkalmazási gyakorlatban jelentkező tényleges „kimunkálása” erőt és példát gyűjthet korábbi jogunk alkalmazható bírósági döntéseiből. Fontos ez azért is, mert így számos, esetlegesen felmerülő probléma, a sérelemdíj joggyakorlatban történő alkalmazásának kezdetén kiküszöbölhetővé válhat.

HARMADIK CÍM

Jogutódlási kérdésfeltevések és válaszok a nem vagyoni kártérítés iránti igény körében

Bevezetés

Az immateriális kártérítést érintő vizsgálódások a kutakodó elméleti jogászok mindig hálás témája volt. Egyáltalán maga a kártérítés megannyi vonzó, feltárandó részletet rejt. E jogterület iránt mutatkozó intenzív figyelem lényegi magvát talán *Dezső Gyula* ragadta meg legelevenebben: „A magánjogi tudomány legszínesebb és legváltozatosabb területe kétségtől a kártérítés tana. Nincs még egy olyan része a magánjognak, ahol a felfogásoknak oly sokféleségével, a véleményeknek oly szétágazásával, a problémáknak oly végtelen tömegével, az ellentmondásoknak oly szélsőségeivel találkozánk, mint itt; de nincs még egy olyan része sem, amely az ezerféle kérdéseknek oly kifogyhatatlan mennyiségét vetné felszínre és tartaná állandóan napirenden, mint ez.”³⁴¹

A következőkben felvázoljuk a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlására vonatkozó szabályozás egyes állomásait; érveket és ellenérveket sorakoztatunk az igény szabad örökölhetősége tárgyában külföldi példákkal erősítve azokat; majd legvégül javaslatot teszünk a szabad jogutódlás szabályozására, újra-átgondolására.

³⁴¹ Dezső, 1.

I. FEJEZET

A nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlásáról vallott felfogások történeti áttekintése

1. A jogintézményi múlt

A nem vagyoni kárért való felelősség jogintézménye igen régi időkre tekint vissza. Miként maga a jogintézmény, úgy egyes szabályozási pontjai is együtt sodródtak a fejlődéssel. A nem vagyoni kártérítés iránti jog örökösre való átszállásának kérdése már korán megjelent a szabályozandó jogintézményi jellemzők között. A jogutódlás kérdéséről a fellelhető szakirodalom szerint jogszabályi szintre emelve elsők között a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezett, mely az elhunyt, ártatlanul előzetes letartóztatásban, vizsgálati fogságban volt jogosulttól tartást követelhető hozzátartozók körére szorítottan lehetővé tette az elhunyt halálát követően is kárpótlás követelését: „Azok, a kik a törvény vagy törvényes gyakorlat alapján a kártalanításra jogosulttól tartást követelhetnek, annak elhalálozása esetében az 580. §-ban meghatározott kártalanításra igényt tarthatnak. E czélból, ha a kártérítésre jogosult igényét az 581. §-ban meghatározott határidőn belül érvényesítette, az eljárás folytatását kívánhatják; ha pedig a kártérítésre jogosult az említett határidő lejárta előtt halt meg és igényét még nem érvényesítette, az eljárás megindítását kérhetik, az elhalálozás napjától számított hat hónap alatt.”³⁴²

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1900. évi tervezete (1140. §) az elégtételhez kapcsolódó rendelkezésében kimondta, hogy az átruházás, végrehajtás és öröklés tárgya csak akkor lehet, ha a jogosult a keresetet megindította. Ez „kétségtelenül helyeselhető rendelkezés, mert ki-ki saját maga ítélni meg legjobban az okozott sérelem nagyságát és horderejét és így szerfelett visszás lenne, ha a sértett hitelezője, vagy örököse elégtételt követelhetne oly sérelemért, amelyet maga a sértett komolyan nem vett, vagy orvoslandónak nem talált. A sérelem személyes jellegénél fogva az ebből származó jog érvényesítésére első sorban és egyedül a sértett elhatározása lehet irányadó. Ha a sértett már nyilatkozott, hogy jogát érvényesíteni kívánja, az ebből folyó következmény magánjogi előny lévén, az ebben

³⁴² Bp. 582. §

való jogutódlást mi sem akadályozhatja többé, vagyis az elégtétel fejében adott pénzösszeg a sértett vagyonának egyszerű alkateleme lesz és így osztozik annak sorsában.³⁴³”

A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezetének Második Szövege ugyanerre az álláspontra helyezkedve kimondta, hogy „az elégtételre való jog át nem ruházható és az örökösökre át nem száll, hacsak a jogosult a keresetet meg nem indította vagy a kötelezett a jogosultnak elégtételre való jogát vele szemben el nem ismerte.”³⁴⁴”

A legfontosabb mozzanatot az 1928-as, Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata jelentette, mely a nem vagyoni károk területén kialakult gyakorlat egységesítésére tett kísérletet. Az Mtjav. 1114. §-a akként rendelkezett, hogy „aki szándékosan vagy súlyos gondatlanságból elkövetett tiltott cselekmény vagy ekként elkövetett kötelességsértés miatt van kártérítésre kötelezve, az, amennyiben tekintettel az eset körülményeire a méltányosság megkívánja, a károsult nem-vagyoni karáért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel (elégtétellel) tartozik. **Az elégtételre való jog át nem ruházható és az örökösökre nem száll át, kivéve ha a jogosult a keresetet megindította, vagy a kötelezett a jogosultnak elégtételre való jogát vele szemben elismerte.**”

A magyar magánjogi gyakorlatban a nem vagyoni kártérítés iránti igény személyhez kapcsolódó jog volt. A törvényjavaslatnak jelen szempontból lényeges tartalma szerint tehát a nem vagyoni kár megtérítésére való jog kapcsán nem ismerte el az átruházás lehetőségét. Az örökösökre pedig csak akkor szállt át, ha a károsult még életében megindította a keresetet, vagy a kötelezett elismerte, hogy a jogosult követelheti tőle a nem vagyoni kár megtérítését.

A törvényalkotó hosszas, fentebb már vázolt előzmények után a Ptk. 1977-es novellájával iktatta be a Polgári Törvénykönyv 354. §-ába a nem vagyoni károk megtérítésére irányuló felelősségi szabályt. A törvényalkotó e helyen nem rendezte a nem vagyoni igények átruházhatóságának, átörökíthetőségének kérdését.

A nem vagyoni kártérítés iránti igény örökíthetősége körül kialakult polémia végére tett pontot a Legfelsőbb Bíróság 1981-ben, megalkotva a 16. számú Irányelvet, mely a Ptk. 354. §-ában foglalt rendelkezésén alapult. A jelenleg már hatályban nem lévő, a Legfelsőbb

³⁴³ Magyar Jogi Lexikon, 589.

³⁴⁴ A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete, Második Szöveg, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1913. 220., 885.§

Bíróság 21. számú Irányelve által hatályon kívül helyezett 16. számú Irányelv 7. pontja szerint „a nem vagyoni kártérítésre való jog nem száll át a jogosult örököseire.”

Ezen alapelv a nem vagyoni kártérítési jog személyhez kötöttségéből eredt. Az Irányelv az iránymutatás melletti érvként jelölte meg a nem vagyoni károk megtérítése iránti jog személyhez tapadását. Eszerint az csakis az által érvényesíthető jogszerűen, akinek a személyében megvalósultak a törvényben megjelölt feltételek, továbbá a jogutód javára megítélt nem vagyoni kárpótlás nem töltene be a jogintézmény célját. A 16. számú Irányelv alapján kialakult bírósági gyakorlat elutasította a nem vagyoni kárpótlás iránti igény jogutód általi érvényesítését. „A jogosult halálával tehát a nem vagyoni kárpótlásra vonatkozó jog elenyészik, az nem száll át a jogosult örököseire.”³⁴⁵

Az Irányelv nyomán kialakult jogalkalmazási gyakorlatot elemezve *Jelenik Gyuláné* kitért arra az esetre is, amikor a károsult a nem vagyoni kárpótlás megfizetése iránti pert még életében megindította és megállapítja, hogy ha a károsult halála miatt az eljárás félbeszakad, úgy a jogutód perbelépése esetén a kereset e részét el kell utasítani. Az általa ismertetett jogesetben a balesetből eredő sérülések következtében elhunyt károsult házastársa jogutódként lépett perbe a jogosult által korábban megindított vagyoni és nem vagyoni károk megfizetése iránt indított perbe. Az eljáró bíróság kimondta, hogy „a felperes mint jogutód – örökös – az elhunyt feleségét esetleg megillető nem vagyoni kárpótlást a saját személyében, saját részére jogszerűen nem követelhet [...] (ugyanis) [...] a jogutódnak nincs jogosultsága nem vagyoni sérelem orvoslására, minthogy ilyen sérelem nem is érte.”³⁴⁶

Említést érdemel *Zoltán Ödön* felvetése – 1991-ben, a Mtjav.-ban megfogalmazott jogi megoldást igenlően – a nem vagyoni kártérítés iránti jog örökösekre történő átszállásának lehetőségéről arra az esetre, ha a károsult a pert még életében megindította.³⁴⁷ E megoldás mellett érvként hozta fel, hogy a nem vagyoni kár megtérítésére irányuló igény magasan preferált személyes jellege csak az örökösök által történő perindításnak akadályozója.

³⁴⁵ 16. számú irányelv 7. pontjához fűzött indokolás

³⁴⁶ Jelenik Gyuláné: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Kézirat, Budapest, 1982. 95-96.; Hasonló véleményen van Ujváriné Antal Edit: Magyar Polgári Jog, Felelősségtan, Egyetemi jegyzet, ME AJK, „Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért”, Miskolc, 1994. 127.

³⁴⁷ Zoltán, Megtérítés 533.

A nem vagyoni kártérítés joggyakorlata jelentős változáson ment keresztül az elmúlt több mint egy évtizedben. E körben elegendő a Legfelsőbb Bíróság 21. számú Irányelvére, a nem vagyoni kártérítés alkalmazási területének az általános személyiségi jogokra történt kiterjesztésére, a társadalmi fejlődés nyomán megjelent új tényállásokra gondolni. E dinamikai változásba illeszkedik a jogutódlás problematikája, ahol a jogalkalmazási gyakorlat – eltávolodva a 16. számú Irányelvben megfogalmazottaktól – új irányt szabott fejlődési mechanizmusának.

A jogutódlás körében az újszerű megoldási javaslatoknak a 21. számú Irányelv engedett tág teret a 16. számú Irányelv hatályon kívül helyezésével. A joggyakorlat továbbra is a nem vagyoni kártérítés személyes jellegéből indult ki azzal, hogy ez nem akadályozza a perbeli jogutódlást. Említést érdemel, hogy az irányelv hatályon kívül helyezését megelőzően született olyan Legfelsőbb Bírósági döntés, mely teret engedett a perbeli jogutódlásnak. *Petrik Ferenc* által ismertetett bírósági döntés kimondta, hogy „abban az esetben, ha a nem vagyoni kártérítés jogosultja a pert megindította, majd a per alatt meghal, nincs akadálya annak, hogy jogutóda igényelje a jogelőd haláláig eltelt időre járó nem vagyoni kártérítés összegét. Ennek nem akadálya a Legfelsőbb Bíróság 16. sz. Irányelve 7. pontjában kifejtett iránymutatás, s a követelés megítélése azzal nem ellentétes.”³⁴⁸

A 16. számú Irányelv hatályon kívül helyezése és a jogutódlás kérdésében hiányzó jogalkotói akarat-megnyilvánulás okán a jogalkalmazásban előforduló jelenség (volt) olyan bírósági döntésekre hivatkozás, melyek a 16. számú Irányelv iránymutatásait követő indokolásra alapítottan utasították el a perbeli jogutódlás lehetőségét.³⁴⁹

A jelenleg követett bírósági gyakorlat megengedi a nem vagyoni károk vonatkozásában a perbeli jogutódlást arra az esetre, ha a jogelőd a jogsérelem miatt már fellépett, azonban a per során elhalálozott. A kialakult jogalkalmazási gyakorlat megfelel a perbeli jogutódlás Pp. 61. § (1) bekezdésében megfogalmazott szabályainak, mely szerint amennyiben a jogvédelem érdekében fellépő felperes a per folyamán elhalálozik úgy annak jogutóda a perbe beléphet. A konkrét esetben eljáró Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy „a nem vagyoni kár megtérítésének követelése egy olyan sajátos, személyhez fűződő jog, amely kizárólag a károsult által

³⁴⁸ Legfelsőbb Bíróság P.törv. III.20.174/1989.; Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme A sajtóhelyreigazítás c. könyvében, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, 2001.

gyakorolható. Ezért ennek érvényesítése iránt kizárólag ő élhet keresettel. Ennek eredményessége esetén azonban olyan jogkövetkezmények levonására kerül sor, amely az őt ért hátrányokat pénzzel reparálja, a kapott összeg vagyonát gyarapítja, és adott esetben hagyatékhoz tartozik. Emiatt nincs akadálya annak, hogy a jogról való rendelkezést, azaz a kereset benyújtását követően elhalt jogosult helyébe a perbe annak jogutódai lépjenek, és ők követelhessék a jogelődöt haláláig megillető nem vagyoni kártérítés összegét.”³⁵⁰

Erre a jogalkalmazási gyakorlatra régi jogunkban is találunk példát. Az eljegyzés felbontásából származó igény az 1894. évi XXXI. tv. 4. §-a szerint csakis akkor volt tárgya az öröklésnek, ha a jogosult a keresetet már előterjesztette. Ugyanezen törvény 89. §. (3) bekezdése szerint a házastársaknak a házasság felbontása esetére megnyíló ajándék visszakövetelési joga akkor képezte öröklés tárgyát, ha a jogosult a pert még életében megindította. Az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében járó kártérítés az örökösre általában nem szállt át, hanem az 1896. évi XXXIII. tv. 582. §-a alapján csak arra, aki a kártérítésre jogosulttól tartást követelhetett.³⁵¹

2. A jelenleg hatályos jogalkalmazási gyakorlat

A jogelőd hagyatékához aktívaként tartozik mindaz, amit halála pillanatáig megszerzett. Ezen alapgondolatból kiindulva a konzekvensen követett ítélkezési gyakorlat alapján a jogutód olyan mértékű nem vagyoni kártérítésre tarthat igényt, mely a jogelődöt haláláig megillette volna.³⁵²

Perbeli jogutódlásra természetesen akkor kerülhet sor, ha a jogelőd már a bírósághoz fordult jogvédelemért, a nem vagyoni kárigényt megfogalmazó keresetlevél az illetékes bíróságon érkeztetésre került. A már hivatkozott jogesetben³⁵³ a közúti balesetben elhunyt személy szülei vagyoni és nem vagyoni kárigényt érvényesítettek az alperessel, mint felelősségbiztosítóval szemben. A kereset benyújtását követően az elhunyt édesanyja ugyancsak elhalálozott, helyébe életben maradt gyermekei léptek. Az édesanya nem vett részt

³⁴⁹ Legf. Bír. Pfv. IV. 20.755/1996. sz., BH. 1997. 435.; Legf. Bír. Pfv. IV. 20705/1996., BH. 1996. 639.

³⁵⁰ Legf. Bír. Pfv. IV. 20.705/1996. sz.

³⁵¹ Lsd. korábban

³⁵² LB P.törv. III. 20 174/1989.; LB P.törv. III. 21 193/1989.; Pesti Központi Kerületi Bíróság 21.P. 86 366/1994. Sz.; LB Pfv. IV. 20 705/1996.; BH 1996. 639.; BH 1997. 435.

a peres eljárásban „aktívan”, „csupán” a keresetlevelet nyújtotta be. Az ilyen és ehhez hasonló jogesetek hívják fel a figyelmet a jelenlegi joggyakorlatban fellelhető anomáliára. Ahhoz ugyanis, hogy a jogutód a jogelődöt megillető nem vagyoni kártérítésre jogszerűen igényt tarthasson, a jogelőd által kezdeményezett perben félként részt vegyen, minimálisan elégséges a keresetlevél jogelőd általi benyújtása. Ez a jogalkalmazási gyakorlat visszasságokhoz vezethet, különösképp a később halálos kimenetelű sérelmeknél. A halált eredményező sérelmeknél egyfajta, az idővel szembeni versenyfutás, a német jogirodalomban eluralkodott terminológia szerinti „Wettlauf” veheti kezdetét.

Jogutódként az esetek döntő hányadában az elhunyt közeli hozzátartozói érvényesítik a jogutód elvesztéséből eredő hozzátartozói kárigényüket, – természetesen akkor, ha az ő személyükben megvalósulnak a nem vagyoni kár megállapításához elengedhetetlen feltételek – azonban nem tehetik ezt ugyanazon peres eljárásban, ahol mint a jogelőd perbeli jogutódai lépnek a peres eljárásba. A kereset tárgyává tett követelés a – később elhunyt – jogelőd által igényelt nem vagyoni kártérítés. Miután a jogutódok nem önállóan érvényesítik a jogelődöt megillető eszmei kárigényt, nincs lehetőség a kereset hozzátartozói kárigényre történő kiterjesztésére.

Minden olyan peres eljárásban, ahol a felek személyében változás áll be különösen nehéz szerepet nyer a bizonyítás. Az utólagos bizonyítás ott válik az eljárás sarkalatos pontjává, ahol a jogsérelem a károsult személyéhez tapadó jog megsértésében nyilvánult meg. Ez mondható el a nem vagyoni kárt eredményező személyiségi jogok megsértése esetére is. A károsult halálát követően nehéz annak megállapítása, mennyit változtatott volna a jogsérelem a károsult pszichés állapotán, mennyire nehezültek volna el társas kapcsolatai, életviszonyai, foglalkozása gyakorolható lett volna-e tovább, családi életét, szabadidős tevékenységét, egészségi állapotát, emberi kapcsolatait hátrányosan befolyásolta volna-e a sérelem. Kétséget kizáró módon nem lehet ezen körülmények bizonyossága kérdésében állást foglalni. Hiányzik a körülményekre reagáló azon jogalany, akinek az életminőségében következtek (volna) be a változások.

Amennyiben a károsult a károkozó eseményt követő rövid időn belül halálozik el, a nem vagyoni kártérítés megállapításának alapjául szolgáló körülmények vizsgálata az elhunyt korábbi életvitele és a bekövetkezett károsodás általános élettapasztalat szerinti

³⁵³ BH 1996. 639.

következménye összevetésén alapszik. A bíróság a rendelkezésre álló tények és az általános élettapasztalat diktálta következmények mérlegelésével állapítja meg elsődlegesen az igény fennállását, másodlagosan pedig annak összszerszerűségét.

A személyhez fűződő jogok, így többek között a jóhírnév megsértése miatt indult peres eljárásban bekövetkezett perbeli jogutódlás esetében az érintett személy hozzátartozója már nem a jogelőd személyhez fűződő joga megsértésének megállapítása okán, hanem a halott emlékének megsértése miatt tarthatja fenn a jogelőd keresetét és léphet a perbe jogutódként.

A konkrét esetben Z. című hetilap 1995. április 7-i számában „Érdekes iratok” címmel a következő sajtóközleményt jelentette meg:

– „A nyomozó hatóság, ügyészség, a vád, a vád képviselője és a kirendelt védő mind egységesen azon fáradozott, hogy szerencsétlen martalékukat elveszejtsék”.

– „Egy ilyen »védőbeszéd« felér egy ügyészi vádbeszéddel. Hiszen tudva tudta az ügyvéd, hogy védence az ÁVO pincéiben tette »teljes beismerő vallomását«, mégis oly készségesen szolgáltatja ki a kommunista vérbírák kezébe szerencsétlen áldozatát, mintha saját maga is teljesen meg lenne győződve a képtelen vádokról. A népi demokrácia feltétlen hű alattvalója maga is a vádlottakat megvető szavakkal tudja csak illetni, és a népelnyomó zsarnoki rendszert mint a tökéletes és jó államrendet védelmezi.”

Az első fokon eljáró bíróság kötelezte alpereseket dr. N. J. jóhírnevének megsértése miatt 100 000 forint nem vagyoni kártérítés megfizetésére. Az elsőfokú bíróság ítélete ellen mindkét alperes fellebbezett. Dr. N. J. a másodfokú eljárás ideje alatt elhalálozott. A másodfokú bíróság az eljárás félbeszakadásának megállapítását követően, miután az elhunyt gyermeke jogutódként perbe lépett, folytatta a per tárgyalását és megállapította, hogy a védőbeszéd közzétételével alperesek megsértették felperesnek a Ptk.-ban védett jóhírnevét, s ezért a jogsértést megállapította, illetőleg az alpereseket nem vagyoni kártérítés megfizetésére kötelezte.

A gyakorlat törvényi szabályozásának igényét mi sem fejezi ki jobban, minthogy a jogelőd által nem vagyoni kártérítés megfizetése iránt indított peres eljárás során a hozzátartozó jogutódként való perbelépésének gyakorlatát az új Polgári Törvénykönyv tematikája és tervezete a törvénybe kívánja integrálni.

Hasonló jogi megoldást tartalmazott a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv már említett 1900. évi tervezete, mely arra az esetre ismerte el az öröklést, ha a jogosult a keresetet megindította. E szabályozásból adódó kételyeit ma is helytállóan fogalmazta meg *Márkus Dezső* a XX. század elején: az „*elégítételnek a kizárólag jogi szempontok alapján való*

korlátlan alkalmazása azonban nem felelne meg az elégtétel erkölcsi jellegének. Ha a sértett minden szándékosan elkövetett tiltott cselekmény vagy szándékos kötelességszegés esetében járó kártérítési kötelezettségnél megszorítás nélkül követelhetné a tényleg szenvedett nem vagyoni kárnak megtérítését, vagyis annak megtérítésénél kizárólag a károsult érdeke volna szem előtt tartandó, ez sok esetben az előtérbe helyezni kívánt erkölcsi szempontokat sértené, vagy legalább is azokkal nem egyeznék és így az elégtétellel elérni kívánt cél illusoriussá tétetnék. Másrészt az elégtétel korlátlan alkalmazása sokszor alapot adhatna annak a mondott ellenvetésnek, hogy az erkölcsi érdekek áruczikkszerű becslésnek tétetnek ki, ami pedig azok természetével össze nem fér. Nehogy tehát az elérni kívánt üdvöz eredmény helyett visszaszállások idéztessenek elő és az elégtételre való joggal visszaélések történjenek, elégtételnek egyáltalán csak akkor lehet helye, ha ezt a méltányosság és az eset körülményei indokolják.³⁵⁴”

³⁵⁴ Magyar Jogi Lexikon, 589.

II. FEJEZET

Javaslatok és ellenérvek a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása körében

Bevezetés

Úgy véljük számos, részben már fentebb is vázolt körülmény indokoltá teszi a nem vagyoni károk megtérítése iránti igény jogutódlásáról vallott gondolatok kezdeményezését.

Álláspontunk szerint az elhunyt személyiségi értékeinek védelmét **differentiáltan** kell megvalósítani. A post mortem általános személyiségi jogot ért sérelmek esetére a személyiségvédelmi szabályok körében elhelyezett kegyeleti jogot kell segítségül hívni, mely kegyeleti jog a jogosultak személyiségi jogává transzformálódott az elmúlt évek során. A testi, egészség sérelmekkel járó/járt, halált eredményező magatartások esetén a „versenyfutás” anakronisztikus voltának elkerülése érdekében lehetővé kell tenni, hogy amennyiben az elhunyt még életében – mert erre egészségi állapota miatt nem volt lehetősége – nem érvényesítette igényét, úgy azt jogutódai tegyék meg.

A vizsgálódás előterében tehát elsősorban a halálos kimenetelű testi sérelmekkel járó jogellenes, személyhez fűződő jogot sértő magatartások állnak. A rendelkezésre álló statisztika azt jelzi, hogy a perek közel 90 %-a az élet-egészség-testi épség megsértéséből fakadó kárigényekből származik.³⁵⁵ Ez tereli a figyelmet leginkább a nem vagyoni kártérítési igény jogutódlására, hiszen az esetek túlnyomó többségében nem áll a károsult rendelkezésére kellő idő kereseti igényének előterjesztésére. Ezen anomália kiküszöbölése érdekében a jogalkalmazási gyakorlat fejlődési iránya talán néhány év elteltével új irányt vetve lehetőséget teremthet az eszmei kártérítés iránti igény jogutód általi érvényesítésére abban az esetben is, ha a korábbiakban részletezett perbeli jogutódlás nem következik be. Az értekezés továbbiakban megkísérli a javaslat pro és kontra felvetéseinek elméleti úton történő felvázolását, illetőleg ütköztetését.

³⁵⁵ Előterjesztés, 17.

1. A szabad átszállást támogató érvek

A.) Öröklési jogi vetület

A probléma megoldásához elsősorban az örökléshez kell visszanyúlnunk. *Szladits* szerint „a vagyon, a magánjogoknak és a magánjogi kötelezettségeknek az az összessége, amelynek középpontjában az örökhagyó állott az ő halálával nem esik szét, nem válik gazdátlan jószággá [...] A jogrend [...] együtt tartja a vagyont urának halála után is, hogy egyrészt az elhunynak vagyoni személyiségét likvidálja, másrészt a vagyonból részesítse azokat, akik arra számot tarthatnak. Ebből folyik az öröklési jognak az az alapvető szabálya, hogy jöllehet a vagyon egyes alkotó részei a halál következtében megszűnhetnek, átalakulhatnak, elszakadhatnak ugyan, de a vagyon mint összesség egészében az örökhagyóra száll át.”³⁵⁶

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv az ipso iure öröklést szabályozza, 598 §-ának rendelkezése szerint az öröklés általános és egyetemes jogutódlás. Eszerint a hagyatékban meglévő aktívák és passzívák együttesen szállnak át a jogutódra. Miután „a hagyatékhoz az örökhagyót illető, vagy illelhető vagyonok tartoznak,”³⁵⁷ így a jogutódra átszálló aktívák körébe tartozik adott esetben a jogelőd részére megítélt nem vagyoni kártérítés is. A jogelőd halálát követően az örökös a **hagyaték részeként** törvény erejénél fogva megszerzi a jogelőd részére megítélt nem vagyoni kártérítést is, az átszáll a jogutódra, hiszen „a nem vagyoni kártérítés [...] nem különbözik az egyéb kártérítési igényektől annyiban, hogy annak összege is pénzkövetelés, amely a károsult javát gyarapítja.”³⁵⁸

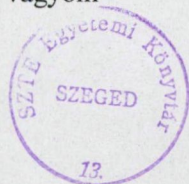
Ha a károsult halálára a nem vagyoni kártérítés teljes megfizetését követően kerül sor, úgy értelemszerűen a kártérítési összeg, vagy annak maradványa a jogutódra száll át.

„A nem vagyoni kár megtérítésének követelése egy olyan sajátos, személyhez fűződő jog, amely kizárólag a károsult által gyakorolható. Ezért ennek érvényesítése iránt kizárólag ő élhet keresettel. Ennek eredményessége esetén azonban olyan jogkövetkezmények levonására kerül sor, amely az őt ért hátrányokat pénzzel reparálja, a kapott összeg vagyonát gyarapítja,

³⁵⁶ Szladits Károly: Magyar Magánjog VI. kötet.

³⁵⁷ Szladits Károly, Fürst László által összeállított: A magyar bírói gyakorlat, Magánjog II. kötet. 741., 6369/1901. és 5880/1897 Grill II. 17.

³⁵⁸ Köles Tibor által ismertetett Legf. Bír. P. törv. III. 21 193/1989. sz.; Köles Tibor: A nem vagyoni kár, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, 1997.

és adott esetben **hagyatékhoz tartozik.**³⁵⁹” A kialakult bírósági gyakorlat igen helyesen az örökhagyó hagyatékához tartozónak minősíti az elhunyt számára megítélt, ugyanakkor részére még ki nem fizetett nem vagyoni kártérítési összeget. Ez az összeg tehát a jogosult halála esetére – a jelenlegi jogalkalmazási gyakorlat által megkívánt körülmények megvalósulása esetén – átszáll jogutódjára.

Az értekezés javaslata csupán azt a jogalkotói, jogpolitikai, és végső soron az örökhagyó által is megfogalmazott szándékot kívánja erősíteni, hogy illesse meg az elhalálozott jogosult jogutódát a nem vagyoni kártérítés iránti igény érvényesítése, és így a peres eljárás eredményessége esetére megítélt összeg, hiszen amennyiben az elhunynak „ideje lett volna rá”, úgy maga érvényesítette volna igényét, ami az elhalálozása esetén a hagyaték részeként a jogutódot illette volna meg.

B.) Prevenció

Az átszállást támogató jogalkalmazói gyakorlat alkalmas lehet az eszmei kárt eredményező magatartásokkal szembeni **preventív funkció** betöltésére. *Zoltán Ödön* – bár nem ezen problémakört érintő – nem vagyoni kártérítés melletti érve ehelyen is időtálló, hiszen a szabad átszállásnak preventív szerepe lehet, „a jövőbeni jogsértésekkel szemben visszatartó hatást fejthet ki amellet, hogy kifejezésre juttatja a társadalom [...] helytelenítő értékítéletét.”³⁶⁰

C.) Emberi értékek

A jogutódot lelki, pszichés eredetű motivációs erő hajtja. A joggyakorlat által megkívánt körülmények fennállása esetén érvényesíthető hozzátartozói kárigénye mellett mintegy az „elhunyt jogán”, annak a szó legnemesebb jelentésében értelmezett örököseként helyébe lépve érvényesíthetné a jogelőd személyéhez tapadó nem vagyoni kárigényt.

A jogutód a hozzátartozó elvesztése okán érzett fájdalmát a jelenleg hatályos gyakorlat alapján – az annak megállapításához szükséges rendkívüli körülmények fennállása esetén – csakis hozzátartozói kárigényként érvényesítheti a károkozóval szemben. A 16. sz. Irányelv hatályon kívül helyezése ellenére, annak nyomán járva a joggyakorlat többnyire a közeli

³⁵⁹ Leg. Bír. Pfv. IV. 20. 705/1996. sz.

³⁶⁰ Zoltán, Megtérítés, 416.

hozzátartozók körére szorítja a hozzátartozói kárigény érvényesítésére jogosultak körét. Jogutód pedig többnyire nemcsak közeli hozzátartozó, s némely esetben még csak nem is hozzátartozó.

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az ítélkezési gyakorlat néhol már túl szigorúan szabja meg a hozzátartozói nem vagyoni kárigény érvényesítésének feltételeit.³⁶¹ A gyakorlat *Lábady Tamás* által rendkívüli tényálláselemeknek nevezett körülmények megvalósulását követeli meg, nem tekintve elégségesnek a hozzátartozó elvesztése miatt érzett fokozott fájdalmat. Ezeknek a kritériumoknak való megfelelés nehézségét mutatja *Lábady Tamás* által részlegesen ismertetett és elutasításra kárhozottat jogeset, ahol a bíróság elutasította annak a hölgynek a hozzátartozói nem vagyoni kárigényét, aki terhesen lett özvegy és ennek következtében egyetemi tanulmányai abbahagyására is kényszerült.³⁶²

D.) Funkció analízis

A nem vagyoni kártérítés elégtételi és kompenzációs funkciója kiüresednék az igények nemleges érvényesítése során. Ha a károsult bármilyen oknál fogva – leginkább a károkozás okán bekövetkező halála miatt – nem képes a kárigény érvényesítésére, úgy igazság- és jogérzetünk rést észlelne a jog hálóján. Csorbát szenvedne a károsult által elszenvedett károk miatti joggyakorlat által megfogalmazott kompenzáció és elégtétel igénye.

A kiegyenlítési funkció előtérbe helyezése a hangsúlyt részben a sérülés és a halál közötti időtartamra helyezi: mennyire intenzív az érintett személynek az a kilátástalan helyzete, amit megélni, átélni volt kénytelen. Meggondolatlanság és képtelenség lenne részünkről olyan kijelentés megfogalmazása, mely szerint testi- és egészségsérelem esetén, mely végső soron halált eredményez a kiegyenlítési funkció vizsgálata nem szükséges.

Azt, hogy ez a feltevés milyen mértékben mély értelmű, s hogy a fentebb már jelzett versenyfutáshoz vezethet, többnyire azok az esetek teszik indokolttá, ahol a sérülés és a halál beállta között teljes tudata birtokában van a sérült személy. A kiegyenlítési funkció az

³⁶¹ Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1992. 68.

³⁶² Lábady, Nem vagyoni kártérítés, 69.

azonnali halálhoz vezető, vagy az eszméletét többé már vissza nem nyert elhunytak esetében nem alapoz meg nem vagyoni kártérítés iránti igényt.³⁶³

Teljesen más helyzetet teremt az az eset, ahol az áldozat kilátástalan helyzetét teljes tudatában éli meg – időbeli korlátok nélkül – és elképzelhetetlen halálgyötrelmet szenved el. A német jogalkalmazási gyakorlatban ilyen esetekkel foglalkozott többek közt az OLG Saarbrücken³⁶⁴ és az LG Heinsberg³⁶⁵ egyaránt. Ezekben az esetekben az elégtételi funkció mellett a kiegyenlítési funkció igénye annyira markánsan jelentkezett, hogy az nem csupán szimbolikus összegű fájdalomdíjak kimondását tette indokolttá.

Az elégtételi funkció kapcsán joggal különböző felfogások kerülnek látókörbe, miszerint vajon és milyen mértékben kell a fájdalomdíj igény elégtételi funkcióját figyelembe venni. Így pl. az OLG Karlsruhe³⁶⁶ azt az álláspontot képviselte, hogy éppen a fájdalomdíj magasan preferált személyi jellege miatt az elégtételi funkció alkalmazása az összegszerűség megállapítása során visszalépést jelentene, mivel az időközben elhunyt személy elégtételre többé már nem tenne szert. A bíróságok többsége ezzel szemben egy rövidebb túlélési időnél – melyek rövidebb, vagy hosszabb eszméletvesztéssel, tudattalan állapottal járnak – éppen az elégtételi funkciót állítják előtérbe.³⁶⁷

E.) Társadalmi igazságosság elve

A károkozónak viselnie kell a hátrányok okozásáért a felelősséget. Ez az elv sérülne, ha a károkozó azáltal mentesülne a felelősségre vonás alól, hogy a károsult objektív körülmények fennállása okán nem volt képes vele szemben kárigény érvényesítésére. Egyfajta előny keletkeznék a károkozó oldalán, s azt a tudatot erősítené a potenciális károkozókban, hogy a(z azonnali) halált eredményező károsító magatartások ezen következményei alól szabadulnak. *Zoltán Ödön* által ismertetett francia bírósági gyakorlat is ezen a logikai nyomvonalon halad,

³⁶³ Ez a szemlélet konzekvensen megjelenik a német jogalkalmazási gyakorlatban.

³⁶⁴ A sérült személy megégett és beszorult saját személygépkocsijába. Próbálkozásai ellenére körülbelül 9 perc után fájdalmak és szenvedések között szabadították ki; az OLG 15.000,- DM-t ítelt meg. OLG Saarbrücken 30. 07. 93 – 3 U 43/93-9.

³⁶⁵ A sérültet korábbi barátja 11 késszúrással életveszélyesen megsebesítette, minek következtében több percen keresztül segítség nélkül küzdött életéért; a helyszínen belehalt sérüléseibe; az LG 11.000,- DM-t ítelt meg. LG Heinsberg 16. 11. 93 – 2 O 2499/92.

³⁶⁶ OLG Karlsruhe VersR 88, 59

³⁶⁷ LG München II VersR 79, 680

s a „kárért felelős személynek mintegy magánjogilag való „megbüntetését” tartja indokoltnak.³⁶⁸»

F.) Versenyfutás

A Pp. 3. § (1.) bek. értelmében a bíróság a polgári ügyben felmerült jogvitát erre irányuló kérelem alapján bírál el. A polgári per a keresetlevélben megfogalmazott keresettel kezdődik. A károsult döntési jogosultsága – az elévülési határidő figyelembe vétele mellett – annak eldöntése, mikor kezdeményez a nem vagyoni károk megtérítése iránti pert a károkozóval szemben. Amennyiben fennáll a nem vagyoni károk érvényesítése iránti igény, viszont a károkozó magatartás halálos következményekkel is járhat, a jelenlegi szabályozásból adódóan **versenyfutás** veheti kezdetét a „még hátralévő idővel” szemben. Olyan abszurd, ámde életszerű esetek is előfordulhatnak, ahol a károsult halálos ágyán ad ügyvédi meghatalmazást és az ügyvéd a versenyfutás „hajrájának” utolsó perceiben igyekszik érkeztetni az általa megszerkesztett keresetlevelet az illetékes bíróságon. A keresetlevél benyújtásának anyagi jogi következménye pedig a nem vagyoni kártérítés iránti igény vonatkozásában bekövetkező perbeli jogutódlás.

Legjobban talán ez az érv mutatja a jelenlegi jogalkalmazási gyakorlat fonák oldalát. A joggyakorlat egyik oldalról megengedi a perbeli jogutódlást, másik oldalról azonban pont az ilyen és ehhez hasonló esetekben zárhatja el a károsultat az őt ért sérelemmel szembeni jogvédelemtől. Természetesen ennek is megvan a logikailag jól megfontolt indoka, hiszen megszűnik a védett jogtárgy, az a jogalany, akinek a személyét érte a sérelem, s az ő oldalán kellene, hogy jelentkezzen a nem vagyoni kártérítés elégtételi, kiegyenlítési, reparációs funkciója.

Teljes mértékben csatlakozunk *Szentgyörgyi Rezső* jelen elméleti javaslattal kapcsolatos megállapításához: „Formálisnak tűnik, az a megoldási lehetőség, amely az igény utódlását önmagában attól tenné függővé, hogy a károsult a pert már megindította-e. A perindításban ugyanis testi sérülése is akadályozhatta, de lehetséges az is, hogy peren kívüli rendezés reményében halasztotta a perindítást. Ez annál inkább lehetséges, mivel a közlekedési balesettel kapcsolatos sérülések nem vagyoni következményeiért is az Állami Biztosító áll

³⁶⁸ Zoltán, *Megtérítés*, 533.

helyt, tehát a károsultat a károkozó fizetéseképtelenségtől való félelem a mielőbbi perindításra nem ösztönzi.³⁶⁹

G.) Rendelkezésre álló tények – bizonyítási teher

Nagyon fontos körülmény, hogy milyen tények, adatok állnak rendelkezésre, s nyilvánvaló-e belőlük a felperes jogosultsága. Problémás helyzetet eredményezhet, ha mindez nem derül ki a tényállásból, mert a kárt, okozati összefüggést, kár mértékét a károsultnak, illetőleg jogutódjának kell bizonyítania.³⁷⁰

H.) Magasan preferált személyiségi jog?

Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztott személyek kárpótlására az Országgyűlés külön törvényt alkotott. Az erről rendelkező 1992. évi XXXII. törvény³⁷¹ általános rendelkezése szerint „kárpótlás illeti meg e törvényben meghatározott esetekben azokat a személyeket, illetőleg hozzátartozóikat, akiket 1939. március 11. és 1989. október 23. között az életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak.” Élet elvesztése esetén kárpótlásra az élő özvegy, a sérelmet elszenvedő élő gyermeke és az élő szülő, ezek hiányában – a kárpótlás összegének felére – az élő testvér jogosult (2. § (3) bek.). A jogszabály 3. § (1) bekezdésében jelölt szabadságelvonásért kárpótlásra az életben lévő sérelmet szenvedett, halála esetén az jogosult, aki a szabadságelvonás idején és a sérelmet szenvedett halálakor vele házasságban élt. A jogszabály az elszenvedett sérelemhez igazodóan különböző mértékű kárpótlást juttat.

Nem vitatható, hogy a jogosultak legmagasabban preferált, Alkotmányban biztosított jogai szenvedtek sérelmet a jogszabályban meghatározott módon az ott megjelölt történelmi időszakban. Az sem vitatható, hogy ezek a sérelmek nem maradhatnak orvosolatlanul, továbbá az sem, hogy – az anyagi károkat nem tekintve (korábbi foglalkozás

³⁶⁹ Szentgyörgyi Rezső: Gondolatok a nem vagyoni károk térítéséről, Biztosítási Szemle 1980. november-decemberi szám. 274. Említést érdemel, hogy a szerző tanulmányát a Ptk. 354. §-a szerinti gyakorlatnak megfelelően és a tanulmány keletkezése évének (1980) sajátos jellemzői alapján írta.

³⁷⁰ Zárójelben jegyezzük meg, hogy amennyiben az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája szerint a személyhez fűződő jogok megsértésének objektív alapú szankciójaként bevezetésre kerül a sérelemdíj jogintézménye, úgy a bizonyítási nehézségek feloldódnak.

³⁷¹ Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény

gyakorolhatatlanságából eredő bevétel kiesés) – a jogosultak által elszenvedett károk eszmei természetűek. A politikai, erkölcsi szándék a fentebb megjelölt törvény meghozatalát eredményezte. Ugyanakkor jelen értekezés vizsgálódási köre kapcsán nem tekinthetünk el a jogszabály és általunk szorgalmazott igény közötti párhuzamról.

Mind az élet elvesztése, a jogtalan szabadságelvonás, mind a személyiségi jogok megsértése generálta nem vagyoni kártérítés iránti igény magasan preferált személyiségi jelleget érint. Ennélfogva a jogelméletben általánosan elfogadott gyakorlat szerint érvényesítése szigorúan személyhez kötött, az más személyre nem ruházható át és nem öröklődik. A védett jogtárgy és az elszenvedett jogsértés jellege folytán ugyanakkor a jogalkotó jogszabályi szintre emelve lehetővé teszi az érintett személy halála esetén a törvényben megjelölt jogosultak számára a kárpótlás igénylését.

I.) Károkozónak kedvező helyzet

Végső esetben felhozható érv lehet, hogy a jogutódlás kizárásával végső soron a károkozó járna jól.

J.) Inkább valami, mint semmi

A korábbi francia jog „tagadhatatlanul egészséges alaptételének”³⁷² figyelembevétele: inkább valami, mint semmi elégtétel.

K.) A külföldi joggyakorlat probléma megoldó/feloldó mechanizmusa

A nem vagyoni károk esetén problematikus az igény öröklése kérdésének megoldása. Már a *skót jog* is „damages in respect to personal injuries”-ről beszél. A becsület sérelmének vagy hírnév sérelmének immateriális hátránya miatti kártérítési igény törvény szerint csak akkor átöröklhető, ha azt az elhunyt még életében bíróság előtt érvényesítette igényét (sec. 2 [4] Damages [Scotland] Act 1976). Angliában azonban másmilyen irányú az állásfoglalás. Bár a sec. 1 (1) Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934 azt mondja, hogy „on the death of any person [...] all causes of action [...] vestes in him shall survive [...] for the benefit of

³⁷² Magyar Jogi Lexikon, 586.

his estate.” Ugyanezen rendelkezés második mondata már hozzáfűzi: „Provided that this subsection shall not apply to cause of action for defamation [...]”

Hasonló szabályozást találhatunk *Franciaországban*, *Luxemburgban* és *Belgiumban* egyaránt. Ezzel szemben *Írországban* (sec. 7 [2] Civil Liability Act 1961), *Finnországban* (7 Kap., 3 § SKL) és *Svédországban* (5 Kap., 2 § SKL) az igény jogutódlása megengedett. A *görög jog* a fájdalomdíj igény jogutódlásának feltételül szabja az Art. 933 ZGB alapján, hogy a kötelezett a sérelmet szenvedett fél igényét még annak életében elismerje, vagy a sérelmet szenvedett fél bíróság előtt érvényesítse igényét.

Az *osztrák joggyakorlat* hosszú időn keresztül követte ezt az alapelvet, majd 1996-ben az OGH feladta az erre alapuló joggyakorlatot.³⁷³ A joggyakorlat és jogelmélet művelőinek az alapvető „problémát” a fájdalomdíjra irányadó alapvető jogszabályhely egyetlen kifejezése az „auf Verlangen” jelentette. Az § 1325 ABGB alapján az, „aki más személynek testi sérelmet okozott, [...] az köteles a sérelmet szenvedőnek annak igénye szerint (auf Verlangen), a felmerült körülményeknek megfelelő mértékű fájdalomdíjat fizetni.”³⁷⁴

A jogutódlás kérdése mellett már a XIX. sz. elméleti jogászai sem tudtak szó nélkül elmenni. *Unger* már másfél évszázaddal ezelőtt a megengedhetőség előfeltételeit vizsgálta.³⁷⁵ A jogelméletben eluralkodott vitát lezárva az OGH 1913-ban a döntvénytárban 204-es szám alatt bevezetve kimondotta, hogy a fájdalomdíj igény átörökíthető és átruházható amennyiben az igény a sérült életében szerződéssel elismerésre került, vagy a jogosult a keresetet megindította.³⁷⁶ Az OGH vitát elsimítani igyekvő törekvése bár eredmény, mégsem következmény nélkül maradt. Ennek oka számos körülmény egymásra hatásában volt kereshető. Egyrészt hiányzott a – kor jogalkalmazási sajátosságai miatt – döntvénytár „meggyőző ereje”, másrészt a jogalkotó sajátos „magatartásának” volt köszönhető a „kívánt” konszenzus megakadályozása: több, a fájdalomdíjat érintő további olyan szabályozást akart

³⁷³ A korábbi osztrák jogelméletben kikristályosodott álláspontokról részleteiben is bőven: Franz Berger: Die Vererblichkeit des Schmerzensgeldanspruches. Zeitschrift für Verkehrsrecht 1961 Juni Heft Nr. 6., 121-123.

³⁷⁴ § 1325 ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch): Wer jemanden an seinem Körper verletzt, bestreitet die Heiligungskosten des Verletzten, ersetzt ihm den entgangenen, oder, wenn der Beschädigte zum Erwerb unfähig wird, auch den künftig entgehenden Verdienst und bezahlt ihm auf Verlangen überdies ein den erhobenen Umständen angemessenes Schmerzensgeld.

³⁷⁵ Unger: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts I., 1856., 571. FN 15; II., 1859., 535. oldal FN 10.

³⁷⁶ AmtSlg 1503=GIUNF 6485

eszközölni, amely a § 1325 ABGB-vel formailag nem derogált, ugyanakkor igyekezett a magyarázattal.

1968-ban korszerűsítették a fájdalomdíj intézményét. Az „auf Verlangen” követelménye kiüresedett azáltal, hogy az EKHG novellájának 12. §-a értelmében a fájdalomdíjra irányuló igény már a sérüléskor létrejön és örökölhető. Majd további enyhítést eszközölt ezen a szigorú értelmű szabályozáson 1976-ban az OGH.³⁷⁷

A sérült a fájdalomdíjra vonatkozó igényt átruházhatta. Ezzel szemben az állandó bírói gyakorlat szerint a fájdalomdíj csak meghatározott előfeltételek mellett volt átörökíthető, miszerint a sérült életében még az igény elismert, vagy bíróság előtt érvényesített volt.³⁷⁸ A joggyakorlat ezt a konzekvenciát az „auf Verlangen” szóból vezette le, és többnyire be is tartotta: mindenestre a jogutód a fájdalomdíjat ki tudta terjeszteni, ha a károsult a pert egy megfelelő fenntartással nyújtotta be. Az örökös a sérült által benyújtott fájdalomdíj igényt akkor is kiterjeszthette, ha a kiterjesztés többnyire nem lett fenntartva.³⁷⁹

A szomszédos német jogalkotó időközben az 1990. július 07. napjával hatályba lépő BGB Novellával a későbbiek során ismertetendők szerint törölte a BGB § 847 sérelmezett rendelkezését.

Az osztrák jogalkotó, anélkül hogy az ABGB-t érintette volna, az 1992. március 01. napján hatályba lépett EO-Nov 1991 BGBl 628-al a fájdalomdíj igény zálogosíthatóságának a szerződéses elismeréstől, illetve bírósági igény érvényesítéstől való eddigi függőségét megszüntette. További öt évnek kellett eltelnie, míg az OGH az örökölhetőségnek új konzekvenciáit szabta meg: az E 30.9.1996, 6 Ob 2068/96 b döntésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a § 1325 ABGB-ben szabályozott „auf Verlangen” kifejezés az 1991-es EO-Novella óta semmilyen egyedülálló jelentéssel nem bír. Azóta a fájdalomdíj igény érvényesítése független a sérült igény-érvényesítésétől, a törvényileg szabályozott és védett

³⁷⁷ JBl 1977, 33=ZVR 1977/166

³⁷⁸ Görög Márta: Fájdalomdíj nem vagyoni kárpótlásként az ABGB-ben, Magyar Jog 2002. március 165.; JBl 1965, 33; SZ 41/57

³⁷⁹ SZ 64/51

fájdalomdíj igény örökölheto.³⁸⁰ Ugyanakkor a sérült gyors, vagy közeli halála – a fájdalom rövid ideje miatt – a mérték csökkentését eredményezi.

Az OGH fentebb megjelölt állásfoglalása egy hat éves kislány személyét érintő igen tragikus jogesethez kapcsolódik: egy városi óvodában szervezett grill sütés alkalmával a kislány súlyos sérüléseket szenvedett. A szülők a kislányuk által elszenvedett fájdalmak miatt 150.000,- ATS mértékű fájdalomdíj fizetését igényelték.

A *svájci jog* területén kimutatható korábbi uralkodó felfogás a nem vagyoni károk megtérítése iránti igény aktív átörököltőségét akkor engedte meg, ha a jogosult kártérítés érvényesítésére irányuló akarata egyértelműen megállapítható volt. Az egyértelműséget fokozta, ha a nem vagyoni károk megtérítése iránti igényét személyesen, illetőleg ügyvéd által képviselten bíróság előtt érvényesítette.³⁸¹

Ma már elismerten a „Genugtuungsanspruch” az Art 47 OR szerint generálisan átruházható és aktívan öröklődik, akkor is ha a jogosult az igény érvényesítésre vonatkozó akaratát halála előtt nem nyilvánította ki.³⁸²

Dániában a személyiségi jogok megsértése miatt támasztható igények csak akkor örököltöek át, ha az elismerésre, vagy kereset útján érvényesítésre került (§ 18 Abs. 2 EAL).

A *német jogalkalmazási gyakorlat* kezdetben kétkedéssel fogadta a szabad átszállás gondolatát. A BGB nem vagyoni károkról rendelkező szakaszhelye szerint csak törvényben meghatározott esetekben lehet a nem vagyoni károk elszenvedése esetén pénzbeni kiegyenlítést eszközölni.³⁸³ Az igény átruházhatósága, örököltöése kérdésében, mint egyik specifikus törvényi tényállásáról, a fájdalomdíjról rendelkező szakaszhelye adott támpontot.

³⁸⁰ Uttó György: A kártérítési jog reformja az Európai Unió egy tagállamában, Ausztriában; Bírák Lapja, 2002/2. 97.; ZVR 1996/126

³⁸¹ Emil. W. Stark: Schweizerisches Haftpflichtrecht, Erster Band: Allgemeiner Teil, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1995., 5. Auflage, vollständig überarbeitet und ergänzt 438., 45. Rdn.

³⁸² Schnyder in: Honsel/Vogt/Wiegand: Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, OR I, 347 f; illetve 274. lábjegyzeténél idézett szerzők.

³⁸³ BGB § 253 Immaterieller Schaden

(1) Wegen eines Schadens, der nicht Vermögensschaden ist, kann Entschädigung in Geld nur in den durch das Gesetz bestimmte Fällen gefordert werden.

Az elméleti és gyakorlati jogászok – hasonlóan a magyar jogművelőkkel – a személyiségi jog, illetve nem vagyoni károk igen nagyfokú személyi jellegét tekintették kiindulási alapnak, s annak érvényesítését az érintett személy akaratától tették függővé. A BGB a § 847 I S. 2-ben akként rendelkezett, hogy a fájdalomdíj igény csak akkor örökíthető és ruházható át, ha azt szerződéssel elismerték, vagy perfüggőség állt fenn.

A 15. Deutscher Verkehrsgerichtstag 1977 azt az ajánlást intézte a jogalkotó felé, hogy a § 847 BGB szerinti fájdalomdíj igény váljék szabadon átörökíthetővé a közvetlenül sérelmet szenvedett fél legközelebbi hozzátartozói vonatkozásában. A Satz 2 § 847 BGB rendelkezésével a jogalkotó a jogosultak potenciális körének nagyobb részét megjelölte, miként az a Verkehrsgerichtstag fentebb említett ajánlásából kiderült. A törvény szövege szerint vannak azonban távoli, élő unokahúgok, unokaöccsök, unokák, ükunokák, sőt az újabb szabályozás alkalmazásának potenciális élvezője lehet az állam is. Figyelemmel kell lenni arra, hogy a távoli rokonok a régebbi jog szerint is a fájdalomdíj igény szerződéses elismerése esetén az igényt érvényesíteni tudták. Szintén lehetséges módon – extrém esetekben – a joggyakorlat „billigen” „méltányos összegű” fájdalomdíj kártalanítást nyújtott, és a távoli rokonok, vagy az állam részére kimondta a csekély mértékű fájdalomdíjat.

Ebben a helyzetben mindenképpen figyelemmel kellett lenni arra, hogy jogdogmatikai szempontokból a kérdés, miszerint ki „öröklí” a fájdalomdíj igényt, nem vizsgálható, mivel a sérelmet szenvedett fél magasan preferált személyiségi jogi érdekű igényéről van szó és nem az örökösök saját igényéről.

A valójában eléggé tiszta jogi helyzet ellenére a BGH egy, az 1994. december 06. napjáról származó ítéletében újból foglalkozott a fájdalomdíj igény örökléséhez és átruházásához szükséges akaratnyilatkozattal, mint előfeltétellel, és világossá tette, hogy az újabb jog szerint egy ilyen előfeltétel többé már nem szükséges.³⁸⁴

Az újabb szabályozással felerősödött, felmerült nehézség – amellyel a bíróságoknak foglalkozniuk kellett – a rövidebb, vagy igen rövid túlélési idő esetére megítélendő fájdalomdíj összegszerűsége. Az a gyakorlat uralkodott, hogy éppen az időbeli körülmények miatt szabály szerint csak azok a fájdalomdíj igények öröklődtek, melyek esetében a fájdalom

³⁸⁴ BGH 6. 12. 94 – VI ZR 80/94=NJW 95, 783.

időtartama legalább két, három napig tartott, mivel ezelőtt nem volt lehetőség ügyvéddel, biztosítóval való kapcsolatfelvétellel.

Az új jogi helyzetben egyre gyakrabban merült fel kérdésként, hogy vajon akkor, amikor a sérült személy a balesetet csupán néhány perccel élte túl fájdalomdíj igény (és milyen mértékű) egyáltalán keletkezik-e.

Ehhez a problémához kötődő első ítéletek az AG Ibbenbürenhez és az LG Heilbronnhoz kapcsolódnak:

Az AG Ibbenbüren által meghozott, az igényt elutasító ítéletben szereplő esetben az elhunyt „olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy közvetlenül a baleset után mély eszméletlen állapotba esett. A Reanimationsversuche [...] a baleset után fél órával beállt.” Az AG szerint „ilyen körülmények között [...] a sérült nem vagyoni kárának kiegyenlítése nem lehetséges.” Ugyanakkor a Genugtuungs funkció kérdése nyitott maradt. Az AG úgy látta, hogy „amennyiben egyáltalán ezt a funkciót ki kellene elégíteni” a gépjármű vezetőjének büntetőjogi felelősségre vonása által „eleget tettünk”.

Az LG Heilbronn ítélete³⁸⁵ a következő tényálláson alapult: a 17 éves örökhagyót embertelen módon összesen tizenegy késszúrással meggyilkolta a „barátja”.

Az eredményében igaznak bizonyuló ítélete alapján az LG nyilvánvalóan nehéz helyzetbe került. Így megkísérelte a kiegyenlítés és elégtétel érdekes összekapcsolását, amennyiben kimondta:

„Az egyébként szokásos Ausgleich funkció jelen esetben nem nyer alkalmazást, mivel az elhunyt néhány percen belül életét vesztette. Mindemellett mindaz, amit megélt, elszenvedett a Genugtuung fényében Ausgleich-ra tart számot.”

Az új törvényi szabályozásnak egy biztosan nem tekintett mellékhatása lépett volna fel abban az esetben, ha a károsult – például rokoni, vagy baráti viszony fennállta okán – nem élt volna az igény érvényesítéssel. Ezekben az esetekben a károsultnak kellene a bizonyítás megkönnyítése érdekében a károkozóval egy, a § 397 BGB szerinti „Erlassvertrag”-ot kötnie annak megakadályozása érdekében, hogy a károsult örökösei a károkozóval szemben annak akarata ellenére igényt érvényesítsenek.

Mindez és a hozzátartozói kárigényről³⁸⁶ folytatott diszkusszió – az európai jog-összehasonlítás előtérbe helyezésével (Belgium, Bulgária, Franciaország, Görögország, Nagy-Britannia, Írország, Olaszország, Luxemburg, Lengyelország, Portugália, Svájc,

³⁸⁵ LG Heilbronn, 16. 11. 93 – 2 O 2499/92.

Spanyolország és Törökország ismerik a Hinterbliebenenschmerzensgeld különböző formáit) – a § 847 BGB további módosításához és kiegészítéséhez vezetett.

A BGB módosításáról szóló törvény és más törvények hajtották végre a BGB „frissítését”, s 1990. július 1-től hatályosan a jogalkotó törölte³⁸⁷ a BGB joggyakorlat által sérelmezett rendelkezését. Ennélfogva a nem vagyoni kártérítés iránti igény akkor is öröklődik, ha az elhunyt sérült azt korábban a károkozóval szemben nem érvényesítette, vagy megfelelő akaratát nem nyilvánította ki.³⁸⁸

A legfaj súlyosabb problémát a rövid túlélési időt érintő jogesetek jelentik. „A jogalkotó abból indul ki, hogy az, aki egy jogellenes magatartás alapján meggyilkoltatik, halál okán semmilyen fájdalomdíjra nem tarthat igényt. [...] Semmi nem változott azáltal, hogy a jogalkotó a fájdalomdíj igény átörökíthető igényként ismerte el” a korai ítéleteiben erre az álláspontra helyezkedett az OLG Düsseldorf³⁸⁹ és az OLG Stuttgart³⁹⁰ is, és arra a következtetésre jutott: „hogy a fájdalomdíj igény a szokásos funkcióit – az Ausgleichs- és Genugtuungsfunktion-t – többé már nem képes kitölteni.”

Ezen alapvetően helyesnek bizonyuló felvetések ellenére ehhez hasonló más esetekben³⁹¹ – kevés kivételtől eltekintve³⁹² – a fájdalomdíj iránti igény nem került elutasításra.

Perbeli esetben a felperes, elhunyt fiának A.-nak az örököseként az alperessel szemben fájdalomdíj iránti igénnyel lépett fel. A. 1992. június 17. napján az alperes által okozott közlekedési balesetben súlyosan megsérült, mely sérülések következtében 1992. augusztus 07. napján elhalálozott. A baleset és a halál bekövetkezte közötti idő túlnyomó részében A. nem volt eszméleténél. A felperes 10.000,- DM összeg igénnyel lépett fel. Az LG 8.000,- DM-t ítelt meg számára. Az alperes által kezdeményezett jogorvoslat eredmény nélkül maradt.

³⁸⁶ Összehasonlító jogi szempontból is a szerzőtől: A hozzátartozói nem vagyoni kártérítési igény, Kézirat

³⁸⁷ Az 1990. 3. 14.-én meghozott törvény által (BGB1. I S. 478)

³⁸⁸ BGH LM § 847 Nr. 93 = NJW 1995, 783; OLG Stuttgart NJW 1994, 3016;

„Der Anspruch auf Schmerzensgeld auch dann übertragbar wird und auf die Erben übergeht, wenn ein vertragliches Anerkenntnis nicht vorliegt und Rechthängigkeit nicht eingetreten ist (BT-Dr 11/4415, 2.)”, weil „diese rechtliche Konstruktion nicht mehr dem heutigen Rechtsempfinden entspricht” bzw „nach heutigem Rechtsverständnis kaum mehr akzeptabel erscheint.(BT-Dr 11/5423, 1 és 4)”

³⁸⁹ OLG Düsseldorf 96, 228

³⁹⁰ OLG Stuttgart VersR 94, 736

³⁹¹ OLG Düsseldorf: az eszmélet visszanyerése nélkül, a balesettől számított három óra múlva bekövetkezett halál esetére 1.500 DM-et ítelt meg; OLG Stuttgart: eszmélet visszanyerése nélkül, három és fél óra múlva bekövetkezett halál esetében 2.500 DM

³⁹² AG Ibbenbüren DAR 93, 438

Ítéletében a bíróság megállapította, hogy a § 847 I 2 BGB módosítása okán a felperes elhunyt fia örököseként minden további előfeltételek nélkül szabadon érvényesítheti a fiától megörökölt fájdalomdíj igényt. [...] A fájdalomdíj igény felperesre öröklés útján háramlott akkor is, ha a sérült ezt az igényét életében nem nyilvánította ki, függetlenül attól, hogy ezt egészségi okokból megtehetette vagy sem.³⁹³”

A 2002. augusztus elsején életbe lépő törvény,³⁹⁴ mely a kártérítési felelősségi jog második módosításáról rendelkezett, alapvető módosítást eredményezett a nem vagyoni kártérítés, és leginkább a fájdalomdíj megítélésében, és értelmezésében. A korábban hatályos kódexbeli elhelyezkedés okán nem vagyoni kár csak akkor volt kompenzálható, ha a jogellenes magatartás szerződésen kívüli cselekményként és vétkességen alapuló felelősség körében merült fel. A törvényi módosítás a korábbi § 847 BGB rendelkezését átemelte a § 253. (2) Abs.³⁹⁵-ba. Ez a lényegi változtatás lehetővé tette, hogy ne csak deliktális vétkességi, hanem veszélyes üzemi felelősség és szerződésszegés körében is megítélhetővé váljék a fájdalomdíj.³⁹⁶ Vizsgálódásunk szempontjából ugyanakkor fontos annak megállapítása, hogy ez a módosítás nem érintette a fájdalomdíj iránti igény jogutódlása körében kialakult jogalkalmazási gyakorlatot és felfogást.

Kiemelést érdemel annak rögzítése, hogy a fájdalomdíj igény a korábban hatályos § 847 BGB, valamint a jelenleg hatályos szabályozás szerinti § 253 BGB (2) Abs. alapján „testi sérelem, egészségsértés, valamint személyes szabadság megsértése esetére” ítéltető meg, ezzel szemben az általános személyiségi jogi sérelmek esetére megítélendő fájdalomdíj igény e vonatkozásában nem azonos a fentebb már ismertetett fájdalomdíj igényvel, így arra nem alkalmazhatóak az átruházhatóságra, örökölhetőségre irányadó szabályok. A személyiségi jogi sérelmeket érintő fájdalomdíj igény túlnyomórészt jelentkező Genugtuungs funkciója és

³⁹³ Vererblichkeit des Schmerzensgeldanspruchs; Nach der durch Gesetzesänderung zum 1. 7. 1990 erfolgten Streichung des Satzes 2 in § 847 I BGB setzt die Übertragbarkeit und Vererblichkeit des Schmerzensgeldanspruchs keine Willensbekundung des Verletzten zu Lebzeiten mehr voraus, Schmerzensgeld fordern zu wollen. BGH, Urteil vom 06.12.1994 – VI ZR 80/94 (Oldenburg)

³⁹⁴ Gesetz vom 19.7.2002, BGBl. I, 2674.

³⁹⁵ §253 BGB Immaterieller Schaden

(2) Ist wegen einer Verletzung des Körpers, der Gesundheit, der Freiheit oder der sexuellen Selbstbestimmung Schadenersatz zu leisten, kann auch wegen des Schadens, der nicht Vermögensschaden ist, eine billige Entschädigung in Geld gefordert werden.

³⁹⁶ Részleteiben Vékás Lajos: Sérelemdíj – fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformmjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében, Magyar Jog, 2005. 4. szám, 193-207.

az érintett személy individualitásának magasan preferált személyi jellege az örökölhetőséget és az átruházhatóságot nem teszik lehetővé.³⁹⁷

Zoltán Ödön által ismertetett *francia bírósági gyakorlat* is a szabad átszállás mellett tör lándzsát: a „károsult által halála előtti fizikai szenvedésből eredő kár megtérítésére való jog, a vagyonában keletkező, átszáll az örökösre.”³⁹⁸ Szentgyörgyi a *belga* példát említi, ahol a fájdalomdíjat csak a jogosult érvényesítheti, az örökösök pedig annak haláláig.³⁹⁹

Említést érdemel, s komoly megfontolásra késztet a *portugál* jogalkalmazási gyakorlat, ahol már magának az életnek az elvesztése egy pénzben kifejezendő és kiegyenlítendő kárt jelent.⁴⁰⁰ A kártérítési igény az uralkodó felfogás szerint alapvetően az elhunyt fájdalomdíj igényének öröklési úton való megszerzése, az örökös saját fájdalomdíj igénye jogán és alapvetően az általa elszenvedett vagyoni károk igénye alapján keletkezik, hogy halál esetében (legyen ez azonnali vagy nem azonnali halál) az egész kártérítési igény – beleértve a nem vagyoni károkat – a hozzátartozót saját jogán megillessen.

Sokak szerint a megfelelő megoldást az *olasz* jogalkalmazási gyakorlat lelte meg a *danno biologico* jogintézményével. A *danno biologico* a tényleges vagyoni kár és a *danno morale* mellett egy önálló harmadik kárkategóriát jelent. A védelemben részesítendő jogtárgy a személy „testi és lelki sérthetetlensége”, vagyis az ember pszichoszomatikus állapota. Ha például egy édesanya valamely orvosi hiba következtében egy egészségében súlyosan károsodott gyermeket hoz világra, akkor a joggyakorlat – az adott körülmények mérlegelésével – megállapíthatja az édesanya saját személyében elszenvedett biológiai kárát.⁴⁰¹ A kérdés itt is tulajdonképpen akörül forog, hogy a hozzátartozó a hozzá közel álló

³⁹⁷ Renate Damm, Wolfdieter Kuner: *Widerruf, Unterlassung und Schadenersatz in Presse und Rundfunk*. C. H. Besck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1991. 187. 366. Rdnm.

³⁹⁸ Zoltán, *Megtérítés*, 533.

³⁹⁹ Szentgyörgyi, 272.

⁴⁰⁰ 25. 1. 1994, CJ XIX (1994-1) S. 151.

⁴⁰¹ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem minden olasz bíróság igenli ezt a joggyakorlatot. Trib. Verona 15.10.1990, Forro it. 1991, I, 261 és Trib. Verona 31.1.1994, Foro it. 1994, I, 2532. Cass. 17.10.1992, n. 11414, NGCC 1993, I, 875 a balesetben megsérült gyermek szüleinek nem állapított meg saját jogon *danno morale*-t. Csak a gyermek halálának bekövetkezte esetén (Cass. 16.12. 1988, n. 6854, Giur. It. 1989, I, 962). Trib. Milano 9.1.1997, Resp.Civ.e Prev. 1997. 1220 (Toscana) és Trib. Napoli 13.2.1997, NGCC 1997 9844 (Lepre) esetén ítélte meg a bíróság a súlyosan megsérült gyermek szülei vagyoni kárát és *danno morale*-t, de nem *danno biologico*-t. Ugyanígy döntött a Trib. Roma 24.1.1995, Resp.Civ. e Prev. 1998 514 egy közlekedési baleset miatt halva születés esetében.

személy halála esetén saját biológiai kárát „iure proprio” érvényesíti,⁴⁰² vagy az elhunyt igényét „iure hereditatis” (iure successionibus) öröklí meg. A különbség többek közt azért fontos és jelentős, mert az a személy, aki a sérelmet követően azonnal meghal, az uralkodó felfogás szerint maga semmilyen biológiai kárt nem szenved és ennek következtében egy megfelelő igényt sem tud hátrahagyni. A hátramaradottak iure proprio tehát csak a saját danno morale igényüket érvényesíthetik, mely hasonlatos a danno biologico-hoz. Ha azonban az áldozat nem közvetlenül a sérelem után halálozott el, biológiai kára keletkezik, amit öröklési jogi úton a hozzátartozó szerez meg és ez igazolja a danno morale igény érvényesítését.⁴⁰³

2. A szabad átszállás gondolatát elvető érvek

A.) Magasan preferált személyhez kötöttség

A jogalkalmazás hosszú évek során kimunkált gyakorlata életre hívta a **személyhez tapadó jogok** kategóriáját. A bekövetkezett jogsérelem, illetve valamely jogosultság olyannyira nem vonatkoztatható el, hogy az kizárólag a személyében pontosan körülhatárolható jogalany által érvényesíthető. E jogok körébe szervesen illeszkedik a nem vagyoni károk megtérítése iránti igény.

A nem vagyoni károkat eredményező magatartás a jogosult valamely személyhez fűződő jogának megsértését vonja maga után, s így nem vagyoni kártérítés iránti igényt is az érvényesíthet, akinek személyhez fűződő jogát sérelem érte. E személyhez tapadó jelleg a károsultat ruházza fel a jogok érvényesítésében megnyilvánuló döntési jogosultsággal. A személyhez fűződő jogok ezen elsődleges jellemzője kívánja meg azok örökhagyó halálával történő megszűnését. „A személyiségi jogok [...] öröklés tárgyát tehát nem képezhetik.”⁴⁰⁴ Így a nem vagyoni károk megtérítése iránti jog is elenyészik a jogosult halálával.

A jelenlegi jogfelfogással, a Polgári Törvénykönyv szellemével, joggyakorlatunkkal nem összeegyeztethető az elhunyt személyét még életében ért sérelem miatti nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutód általi érvényesítése. Ellentmondás fedezhető fel a nem vagyoni

⁴⁰² Ezt az álláspontot képviselte számos bírósági döntés a Corte cost. 27. 10. 1994, n. 372-ig. Így többek közt: Trib. Milano 1. 2. 1993, Foro it. 1994, I, 1954; Trib. Firenze 10. 11. 1993, Riv.giur.circ.trasp. 1994 S. 832.

⁴⁰³ Cass, 27. 12. 1994, n. 11169 aaO – 50 nap telt el a baleset és a halál bekövetkezése között.

⁴⁰⁴ Személyi, 76.

kártérítés rendeltetése és posthumus érvényesítése kapcsán. Ha helyesnek fogadjuk el azt a megállapítást, hogy a kárpótlás személy szerint a károsult elnehezült életvitelének megkönnyítését és a nem vagyoni hátrányainak enyhítését szolgálja, akkor a kárpótlásra való jogosultság személyes jellege aligha vitatható. Az általános szabályok szerint pedig személyes jellegű jog nem örökíthető. Ha tehát a jogosult még életében kárpótlásban nem részesült, az örökösök későbbi megszerzése kizárt. Ellentétes gyakorlat arra a tarthatatlan eredményre vezetne, hogy a kárpótlásra jogosult halála esetén a vele esetleg kapcsolatot sem tartó örökösök jutnak jelentős vagyoni előnyhöz.⁴⁰⁵

A nem vagyoni károk megtérítése iránti igény **magasan preferált személyi jellege** nem engedhet maradéktalanul tág teret ezen igények más személy általi érvényesítésének. Megsérülni látszana a jogintézményhez kapcsolódó elégtételi és kompenzációs szándék, hiszen a személyiségi jog megsértésének károsulthoz kötődése azt kívánja, hogy akinek a személyében a károsodás bekövetkezett, úgy annak „jóvátétele” is a kárt szenvedő személyéhez kapcsolódjék. A javaslat elfogadása személyiségi jogában nem károsodott személy javára tenné lehetővé más személyéhez fűződő nem vagyoni kárigény érvényesítését.

B.) Lappangó jog és a távoli rokonok, mint örökösök

Miként azt *Zoltán Ödön* is jelezte tanulmányában „csak a keresettel realizálódik a károsultnak a nem vagyoni (erkölcsi) kár megtérítésére való joga. [...] A szigorúan a személyhez kötöttségből következik, hogy csak a károsultat illetheti meg egy lappangó jog életre keltésének jogosultsága. Ilyen joga semmiképpen sem lehet a károsult halála esetében az örökösöknek.”⁴⁰⁶

Az öröklési jogi jogalkalmazási gyakorlatból számos olyan példa kerülhetne említésre, ahol olyan személy válik az elhunyt jogutódává, akivel évek óta nem került sor kapcsolatfelvételt, illetőleg tartásra. Amennyiben az elhunyt nem készít végrendeletet, úgy – törvényes öröklésre jogosult közeli hozzátartozók hiányában – a törvényes öröklésre jogosult távolabbi rokon részesülhet hagyatékában. Az esetek egy részében – különösképp hirtelen bekövetkező közlekedési balesetekben elhunyt személyek esetében – nem marad hátra végrendelet, s ez is eredményezheti az elhunytal személyes viszonyban nem állt rokonok öröklési jogosultságát.

⁴⁰⁵ A Polgári Törvénykönyv Kommentárja, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998. 1013-1014.

⁴⁰⁶ Zoltán, Megtérítés, 533.

Ha ilyen esetben következne be a nem vagyoni károsodás, igazságérzetünk is sérülne a jogutód általi szabad érvényesíthetőség megengedése esetén. Megsérülhetne a favor testamenti elve amennyiben az örökhagyó szándéka ezzel ellentétes irányú.

C.) Kegyeleti jog

Az elhunyt személyiségi értékeit ért sérelem orvoslására a Ptk. megalkotta a kegyeleti jog intézményét. A jogalkotó megadja az „elégtétel” lehetőségét a törvényben megjelölt személyeknek. Így az elhunyt „személyiségi jogait,” személyiségi értékeit ért jogellenes behatás esetén megilletik őket a törvényben megjelölt eszközök igénybevételének joga. Ezek a jogvédelmi eszközök nagyrészt hozzájárulnak és lefedik az elhunyt személyiségi értékeinek posthumus védelmét.

A nem vagyoni kártérítés kizárólag a károsult vonatkozásában fejthet ki reparációs hatást, a jogot a károsulttól öröklés útján megszerzőnél a reparációs cél már teljesen elhalványul.

D.) Káronszerzés tilalma

Ellenérvként hangozhat fel a **káronszerzés generális tilalmába ütközés**. Nem szabad egy ilyen gyakorlatnak meg nem engedett, mind jogilag, mind pedig erkölcsileg elítélendő következményekhez vezetnie. El kell kerülni még a látszatát is olyan megoldásoknak, melyek az elhunyt személyéhez fűződő rokoni, hozzátartozói viszonyt nyereszkedésre használják fel. Természetszerűleg, mint minden ilyen természetű magatartásnak, úgy ennek a kivédése is igen nehéz feladatot róna a jogalkalmazókra.

E.) Bizonyítási teher

A jogutód általi érvényesítés ellen szólnak az **utólagos bizonyítás** kapcsán felmerülő nehézségek. Fontos körülmény, hogy milyen adatok állnak rendelkezésre, nyilvánvaló-e belőlük a nem vagyoni kártérítésre jogosultság. Nehezebb a jogeset megítélése, ha nem derülnek ki ezek a körülmények, mert a kárt, okozati összefüggést, a kár mértékét a károsultnak, illetve jelen gondolattal összefüggésben a jogutódnak kell bizonyítania.

Az érintett jogalany elhunytá megnehezíti a tényállás maradéktalan megállapítását, s emiatt a nem vagyoni kár mértéke megállapításául szolgáló körülmények igen alapos felderítésére van szükség. A tényállás tisztázása során ki kell térni különös tekintettel a következő tényállási elemek vizsgálatára:

- ténylegesen érte-e az elhunytat olyan sérelem, mely nem vagyoni kártérítésre alapot szolgáltathat,
- a személyiségi szférát ért behatás mértéke,
- a jogosult életkörülményeinek milyen mérvű változását eredményezte volna a jogellenes behatás,
- társadalmi, társas viszonyai, mindennapi kapcsolatai, életvitele, sportolási, kulturális lehetőségei mennyiben módosultak volna,
- az esetleges egészség károsodás milyen hosszú időtartamon keresztül állt volna fenn és milyen következményekkel járt volna,
- pszichés következmények esetleges bekövetkezése,

továbbá mindazon körülmények kimerítő vizsgálata, melyek általánosságban a nem vagyoni kártérítés jogalapja és összegszerűsége megállapítása során döntő fontossággal bírnak.

F.) Peres eljárások számának indokolatlan növekvése

A posthumus nem vagyoni kártérítés iránti igények érvényesítésének bevezetése indokolatlanul **megnövelné a kártérítési igényeket**. Megnőne a bíróságokra nehezedő teher, mely – valljuk be – sok esetben az okatlan és indokolatlan perindítások miatt jelentős növekedést mutatna. Helytálló ehelyen *Zoltán Ödön* megállapítása, hiszen „egy új jogintézmény bevezetésekor arra is gondolni kell, hogy a kialakítandó bírósági gyakorlatnak mi lesz az anyagi kihatása.” „Elrettentő” példaként az Egyesült Államokban kialakult joggyakorlatot említi, ahol „horribilis összegeket ítélt meg a bíróságok, s a bírói gyakorlat eltorzulása a kártérítési követelésnek kitetteket biztosítási szerződések kötésére kényszerítette, mert az ítéletek teljesíthetetlenek voltak.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁷ Zoltán, Megtérítés, 531.

G.) Anyagi motiváció

Említést kell tenni a pusztán anyagiakról is. Előfordulhatnak olyan jogesetek, melyeknél a jogutódot tisztán anyagi szempontok vezéreltik. Tőkeforrást kíván teremteni jogelődje halálából. Ez a gyakorlat a személyiségi jogok elanyagiasodásához vezetne. A jogutód haszonszerzés reményében megindíthatja a peres eljárást, s az ilyen és ehhez hasonló esetek még inkább ellehetetlenítenék a jogintézmény eredeti rendeltetését, s megnövelnék a bíróságok terheit.

Helytállóan állapítja meg korábbi jogunk elméleti jogásza *Márkus Dezső*, hogy „a nem vagyoni kárnak megszorítás nélküli megtérítése [...] nem megfelelő, mert tág teret nyit a nyereségvágyból eredő perekre és az ily esetekkel való üzérkedésre vezet, ami pedig a nem vagyoni kár megtérítésénél irányadó magasabb erkölcsi szempontokkal össze nem egyeztethető.”⁴⁰⁸

A jelenleg kimunkált gyakorlat a tényleges károsultat juttatja olyan helyzetbe, mely az elszenvedett jogsérelem reparációját, amiatti elégtételét szolgáltatja. Azt a személyt helyezi jogosulti pozícióba, akinek személyében, személyéhez kapcsolódóan bekövetkezett a károsodás, oda csoportosítja az alkalmazható jogkövetkezményeket.

H.) Kiterjesztő értelmezés nemleges alkalmazása

Konkrét peres eljárás folyamán a néhai férj személyéhez fűződő jogának védelmében eljárást kezdeményező feleség azzal érvelt, hogy a Ptk. 85. §-ának (3) bekezdésében írt rendelkezés „a jogvédelmet nem szűkíti le a meghalt személy emléke megsértésének eseteire, azaz arra az esetre, ha a sérelem a halál után következik be. A jogszabály helyes értelmezése a kiterjesztő értelmezést engedi, azaz nem zárja ki, hanem éppen lehetővé teszi a meghalt személy jóhírnevét sértő, bármikor tanúsított magatartás jogvédelmi konzekvenciáinak alkalmazását.”⁴⁰⁹ Úgy véljük a kiterjesztő értelmezés nem nyerhet alkalmazást a Ptk. említett szakaszhelyének vizsgálata során. A kegyeleti jog helyes értelmezése szerint a hozzátartozó az elhunyt emlékének megóvása érdekében akkor fordulhat a bírósághoz jogvédelemért, ha a jogsértés a halál után történt. Miként az már korábban említésre került, a kegyeleti jogok

⁴⁰⁸ Magyar Jogi Lexikon, 588.

⁴⁰⁹ Legf. Bír. Pf. IV. 23440/1997.sz., BH 1999. 496.

létjogosultságát az teszi lehetővé, hogy az érintett személy a jogsértés megvalósulása időpontjában már elhalálozott, nem rendelkezik jogképességgel, ugyanakkor nem engedhetőek meg a személyiséget ért jogsértések akár élő, akár elhunyt személyt is érintsenek azok. A jogalkotó az elhunytat – és itt a hangsúlyt az elhunyra kell helyezni – ért jogsérelmeket sem akarta „büntetlenül” hagyni, feljogosította az érintetteket az elhunyt posthumus érdekeinek védelmére. Ezek az érdekek azonban csakis a halál bekövetkezte után részesíthetők az érintett jogosultak által védelemben. A hozzátartozók az elhunytat még életében ért jogsérelmek esetén csakis az elhunyt képviselőjében, még az elhunyt életében léphetnek fel. Értelemszerűen a személyiségi jogok ekkor még nem fordulnak át kegyeleti joggá.

I.) Legfelsőbb Bíróság már hatályon kívül helyezett 16. számú Irányelvének 7. pontja

A nem vagyoni kártérítés iránti jog átszállása elleni legpregnansabb érveket a Legfelsőbb Bíróság már hatályon kívül helyezett 16. számú Irányelve 7. pontjában megnevezett indokok jelentették és jelenthetik ma is:

1. A nem vagyoni kártérítésre való jog – a jellegéből következően – személyes természetű. Ez a jog a károsult személyéhez tapad, nem vagyoni kárpótlásra csak az tarthat jogszerűen igényt, akinek a javára megvalósultak a törvényben meghatározott feltételek.
2. Az örökösnek nincs jogosultsága nem vagyoni sérelem orvoslására, minthogy ilyen sérelem nem is érte.
3. A jogosult halála esetében a jogutód javára megítélt nem vagyoni kárpótlás már nyilvánvalóan nem tölthetné be a törvényhozó által szem előtt tartott azt a rendeltetését, hogy magának a károsultnak szolgáltatasson elégtételt az általa elszenvedett nem vagyoni hátrányért.
4. A nem vagyoni kárpótlásnak – a jogosult halála után – más személy javára való megítélése szemben állna a jogintézmény céljával. (Egyébként a jogosult halálával a szerződés is megszűnik akkor, ha a szolgáltatás kizárólag az ő személyes szükségleteinek fedezésére lett volna alkalmas.)

E szép csokorba összegyűjtött indokok egyértelműen megvilágítják a jogosult általi közvetlen érvényesíthetőség elutasításának logikai fonalát. Mégis úgy véljük, hogy az eltelt idő, illetőleg

a joggyakorlat nem vagyoni kártérítés területén szembetűnő fejlődése indokoltá teszi az átszállás kérdésének újra átgondolását.

3. Rés a jog hálóján?

Ha az indokolatlan szabadságelvonás esetére megítélhető nem vagyoni kártérítési igények talajára lépünk, ingoványos területre tévedünk. Miként általában a nem vagyoni kárigények jogalapja vonatkozásában, úgy e helyen is elmondható, hogy az elszenvedett sérelem vagyoni eszközökkel nem orvosolható.

Az indokolatlan letartóztatás, korábbi jogunkban az ártatlanul elszenvedett előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság esete a nem vagyoni kártérítés egyik régi, több évszázados múltra visszatekintő tényállása. Az indokolatlan szabadságelvonás nem vagyoni kártérítést eredményező természetének felismerése nem új keletű, már az 1896. évi XXXIII. tv. egyaránt tartalmazott rendelkezéseket az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében járó kártérítésre vonatkozólag.⁴¹⁰

A kártalanítás keretében a nem vagyoni kártérítés létjogosultságát nem kell megkérdőjelezni, hiszen „köztudomású tény, hogy a személyi szabadság hosszabb időtartamú, jelentős korlátozása, a börtönviszonyok fizikai és pszichikai vonatkozásban egyaránt megterhelők és általában is károsak. Az ennek során elszenvedett „sérülések” a szabadulást követő életvitelben, életminőségben, munkahelyi elhelyezkedésben és a munkavégzésben is hátrányt jelenthetnek. A nem vagyoni kárpótlásnak éppen az a rendeltetése, hogy enyhítse e hátrányokat, és segítse a belőlük eredő nehézségek leküzdését,⁴¹¹ így a szabadságmegvonás

⁴¹⁰ Korábbi jogunkban a személyes szabadság vétkes megsértése elragadás, jogellenes letartóztatás, fogságbatétel által magánjogilag teljes elégtételt vont maga után, amihez képest nem csak a tényleges kár és az elmaradt nyereség térítendő meg, hanem a bíró fájdalomdíjat is megítélhetett. „A törvénykönyv testsértések és a szabadság megsértése esetében ad nem vagyoni kárért megtérítést: a fájdalomdíjban, ami elégtétel a szenvedett fájdalomért, pénzbeli kiegyenlítése a kiállott fájdalomnak (1325., 1326. §§). Mértéke bírói szabad megítélés tárgya. Irányadó lehet a sértés mineműsége, a fájdalom nagysága, a sértett egyénisége, a sértő vagyoni helyzete. A fájdalomdíjra menő igény legszemélyesebb természetű; át nem ruházható s nem örökölheto, csak ha a sértett már érvényesítette (keresetet indított, egyességet kötött, a sértő elismert). A fizetési kötelezettség azonban a sértő örököseire átszáll, még ha jogelődjük ellen a sértett nem is lépett föl.” Menyhárt Gáspár: Magyar Magánjogi Jegyzetek, Bartos Lipót Könyvnyomdája, Szeged, 1932., 2. átdolgozott kiadás, 371.

⁴¹¹ Legf. Bír. Pf. V. 23.007/1995. sz. BH 1998. 82.; Legf.Bír.Pfv.V.20.906/2001. sz. BH 2002.186. Zárójelben jegyezzük csupán meg, hogy bármennyire is „köztudomású” a szabadságelvonás okozta pszichés nehézség fennállása némely esetben az eljáró bíróságok figyelmen kívül hagyják, s nem látják megvalósulni a nem vagyoni kártérítésre jogosító körülmények fennforgását. A nem vagyoni

ténye már önmagában a személyhez fűződő jogok köztudomású, külön bizonyítást nem igénylő sérelmével jár. „A személyi szabadság megvonása valamilyen mértékben mindenképpen károsan hat az azt elszenvedőre, az ezzel járó hátrányok kompenzálását szolgálja a nem vagyoni kártalanítás.”⁴¹² Sok esetben – főként a hosszabb tartamú szabadságelvonások esetében – a következmények súlyosságát – és itt gondolva elsősorban a pszichikai károsodásra – nem képes orvosolni semmilyen magas mértékű nem vagyoni kártérítés. Ki kell azonban hangsúlyoznunk, hogy jogellenesség hiányában a kártalanítás keretei között nyújtott nem vagyoni kártalanításnak csak kompenzációs funkciója van.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi I. törvény kártalanításra vonatkozó rendelkezései konkrétan rögzítik, hogy az indokolatlan szabadságelvonásban részesített személy mely esetben jogosult, illetőleg nem kártalanításra,⁴¹³ valamint azt is, hogy milyen határidőn belül érvényesítheti igényét. Vizsgálódásunk szempontjából a kártalanítás iránti igény jogutódlása vált ki érdeklődést. A Be. 583. § (4) bekezdése akként rendelkezik, hogy **„ha a terhelt a kártalanítási eljárás lefolytatása előtt meghal, vagy a határidő eltelte előtt meghal anélkül, hogy igényét előterjesztette volna, örököse az eljárás folytatását kérheti, illetőleg a határidőn belül kártalanítási igényt terjeszthet elő.”** Az örökös quazi jogszabályi szinten kap felhatalmazást az egyébként a jogelőd terheltet jogosító kártalanítás iránti igény érvényesítésére. S miután a következőes bírósági jogalkalmazási gyakorlat a kártalanítás iránti igénybe beleérti a nem vagyoni kártérítés iránti igény érvényesítését, s sehol – értve ezalatt jogszabályt, bírósági gyakorlatot, jogelméleti munkát – nem találunk olyan rendelkezést, vagy utalást, amely az indokolatlan szabadságelvonás miatti nem vagyoni kártérítés iránti igény szelektált kezelését tenné szükségessé, így ehelyen a **nem vagyoni kártérítés iránti igény post mortem érvényesítésével** állunk szemközt.

kártérítés iránti perekben alkalmazott „köztudomásról” lásd Tóth Endre kiváló tanulmányát. Tóth Endre: Miből lesz a „köztudomás”? a bizonyítás egy sajátos kérdése a nem vagyoni kártérítési perekben. Kontroll, 01/2005., 104-117.

⁴¹² Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 3.Pf.21 167/2000/4

⁴¹³ Komoly fordulatot jelent az Alkotmánybíróság etárgyú határozata, amely megsemmisítette a 2003. július 1-je óta érvényes új büntetőeljárás törvény két rendelkezését. Az államnak ezentúl kártalanítást kell fizetnie az ártatlanul letartóztatott, illetve szabadságvesztéssel sújtott személyeknek, még ha a terhelt okot szolgáltatott is arra, hogy a bűncselekmény gyanúja reá terelődjék. Továbbá kártalanítás jár ezentúl akkor is, ha az elítélt nem fellebbezett az elsőfokú ítélet ellen. A határozat, amelynek előadó bírója Dr. Erdei Árpád alkotmánybíró volt, a több évtizedes szabályokat arra hivatkozással törölte el, hogy azok szükségtelenül korlátozzák a védekezéshez való alkotmányos jogot.

Jogelméleti és joggyakorlati anomáliák kereszttüze érezhető. Egyrésről jogszabályi, jogirodalmi, jogalkalmazási szinten egyaránt elismert, hogy 1.) a nem vagyoni kártérítés a személyiségi jogsértések szankciója; 2.) mint ilyen elismerten személyhez tapadó, magasan preferált személyiségi jogi természetű, s ennél fogva jogutódlás tárgya nem lehet; ugyanakkor 3.) a Be. jogszabályi szintre emeli a kártalanítás, s beleértve a nem vagyoni kártérítés iránti igény post mortem érvényesítését az arra előírt határidő alatt. Sajnálatos módon ez idáig nem sikerült fellelni olyan peres eljárásnak még csak nyomát sem, ahol ilyenfajta igényérvényesítéssel találkozhattunk volna.⁴¹⁴

Ez a gondolat azonban nem új keletű. A Bp. ugyancsak lehetővé tette az igény post mortem érvényesítését a jelenlegi szabályozáshoz képest, jelenlegi vizsgálódásunkat tekintve azzal a legmarkánsabb különbséggel, hogy igényérvényesítésre jogosultként a tartásra jogosult hozzátartozókat jelölte meg.

4. De lege ferenda

Bevezetés

A rendelkezésre álló bírósági döntések közül eddig mindösszesen egy alkalommal merült fel a posthumus személyiségi jogi védelem, illetőleg annak nem vagyoni kártérítéssel orvoslása. Az eljáró bíróságok – a jelenlegi joggyakorlatnak megfelelően – elutasították a felperes igényét arra hivatkozással, hogy a személyhez fűződő jog védelmében a jogosult általában csak személyesen járhat el, s felperesnek „nincs jogi lehetősége arra, hogy az időközben elhalálozott férje helyett igényt érvényesítsen”. Úgy véljük, mi sem jelzi jobban egy szabályozási, joggyakorlati hiányosság fennforgását, mint annak jogalkalmazók irányából felmerült igénye. Éppen ezért okkal merült fel bennünk a nem vagyoni kártérítés iránti igény posthumus érvényesíthetősége. Az eseti jogalkalmazók ezirányú gondolatmenetének, illetve a szabályozás szükségességének megvilágosítása érdekében fontosnak tartjuk ezen fellelhető jogeset teljes körű ismertetését:

⁴¹⁴ E tárgykörben sajnos nemleges választ adott Dr. Pál Imre, a Csongrád Megyei Bíróság e tárgykörben ülésező tanácsának elnöke, Dr. Orosz Árpád a Bács-Kiskun Megyei Bíróság Polgári Kollégiumának Elnöke, valamint az Igazságügyi Minisztérium és a NEKI illetékes munkatársa egyaránt, s a fellelhető legfelsőbb bírósági döntések is negatív előjellel válaszolják meg azt a kérdést, hogy van-e ilyen döntés.

A jogerős ítélet a felperes keresetét elutasította. A jogerős ítélet által megállapított tényállás értelmében a felperes néhai férje és a II-III. r. alperes között különböző peres eljárások voltak folyamatban. Ennek során az I. r. alperes – mint a II. és III. r. alperes jogi képviselője – 1991. december 12-én kérelemmel fordult az Sz.-i Polgármesteri Hivatalhoz annak érdekében, hogy a hatóság tegye megfontolás tárgyává azt, hogy az Sz.-en, B. J. út 21. szám alatt lakó T. P. gondnokság alá helyezése, illetve intézeti (szociális otthoni) elhelyezése indokolt-e. A kérelem tartalmazta, hogy T. P. az ingatlant elhanyagolja, a tanúk állítása szerint alkoholista élet folytat, kosz, bűz, rendetlenség van a környezetében, és képtelen önmagát ellátni.

A jogerős ítélet megállapította, hogy az I. r. alperes kérelmére a polgármesteri hivatal 1992. január 30-án megkereste a T.-i Ideggondozó Intézete annak érdekében, hogy T. P.-t vizsgálja meg, és elmeállapotáról nyilvánítson véleményt. Ezt követően a felperes néhai házastársát a T.-i Ideggondozó 1992. február 7-re személyes vizsgálatra megidézte. A vizsgálatra nem került sor, mert a felperes 1992. március 2-án eljár a Polgármesteri Hivatalnál, és bejelentette, hogy férjét ellátja, ápolóra, gondozóra T. P.-nek nincsen szüksége.

A jogerős ítélet megállapította azt is, hogy T. P. 1993. március 21-én elhalálozott. Életében lehetősége lett volna arra, hogy személyiségi jogai megsértése miatt jogvédelemmel éljen. Figyelemmel arra, hogy a Ptk. 85. §-ának (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat csak személyesen lehet érvényesíteni, a felperesnek nincs jogi lehetősége arra, hogy az időközben elhalálozott férje helyett igényt érvényesítsen. A jogerős ítélet álláspontja szerint az adott esetben nem volt lehetőség arra, hogy a felperes kegyeleti jog megsértése miatt érvényesítsen igényt, miután az állított jogsértés nem a halál után következett be.

A jogerős ítélet hatályon kívül helyezése, az elsőfokú bíróság ítéletének megváltoztatása és a keresetnek történő helyt adás érdekében a felperes nyújtott be felülvizsgálati kérelmet. Álláspontja szerint tévedtek a perben eljár bíróságok, amikor arra a következtetésre jutottak, hogy elhunyt férje jóhírnevének megsértése miatt a felperes jogvédelmet nem igényelhetett. A jogerős ítélet sérti a Ptk. 85. §-ának (3) bekezdésében írt rendelkezését. E rendelkezés ugyanis a jogvédelmet nem szűkíti le a meghalt személy emléke megsértésének eseteire, azaz arra az esetre, ha a sérelem a halál után következik be. A jogszabály helyes értelmezése a kiterjesztő értelmezést engedi, azaz nem zárja ki, hanem éppen lehetővé teszi a meghalt személy jóhírnevét sértő, bármikor tanúsított magatartás jogvédelmi konzekvenciáinak alkalmazását. Arra is hivatkozott, hogy az alperesek a néhai férje jóhírnevét sértő és a gyámhatósághoz intézett kijelentéseiről csak férje halála után, 1993. május 24-ét követően szerzett tudomást.

Az alperesek felülvizsgálati ellenkérelmet nem terjesztettek elő.

A Legfelsőbb Bíróság a felperes felülvizsgálati kérelmét a peres felek hozzájáruló nyilatkozata alapján [Pp. 274. § (4) bek.] tárgyaláson kívül bírálta el.

A jogerős ítélet a felülvizsgálati kérelemben írt indokok alapján nem törvénysértő.

A Ptk. 85. §-ának (1) bekezdése kimondja: a személyhez fűződő jogokat - a (2) és (3) bekezdésben foglalt ki vételekkel - csak személyesen lehet érvényesíteni. A korlátozottan cselekvőképes személy a személyhez fűződő jogai védelmében maga is felléphet. E rendelkezésből egyértelműen következik, hogy a személyhez fűződő jog védelmében a jogosult általában csak személyesen járhat el. A Ptk. 85. §-ának (3) bekezdése a személyes jog érvényesítés alól a meghalt személy emléke védelme érdekében tesz kivételt. E rendelkezések alapján nem tévedtek a perben eljáró bíróságok akkor, amikor vizsgálták, hogy az alperesek bejelentéséről a felperes házastársa még életében tudomást szerezhette-e vagy sem. A felperes keresetlevele tartalmazza, hogy a T.-i Ideggondozó Intézet felhívását 1992. február 22-én átvették, a felhívás tartalmán férjével együtt elcsodálkoztak. A felperes a keresetlevelében előadta azt is, hogy ennek alapján már másnap felhívta az ideggondozó intézet orvosát és magyarázatot kért a kontrollvizsgálat szükségességéről. A felperes keresetlevele tartalmazza azt is, hogy ezt követően "a legközelebbi fogadó napon megkereste személyesen Sz.-on a gyámhatósági ügyekkel foglalkozó Sz. A.-né". Előadta keresetlevelében azt is, hogy ekkor "Sz. A.-né megerősítette, hogy dr. S. ügyvéd indította el az ügyet".

Az Sz.-i Polgármesteri Hivatal irataiból megállapítható, hogy a felperes a gyámhatóság ügyintézőjét 1992. március 2-án kereste fel, és tájékoztatta arról, hogy T. P. szociális otthoni elhelyezésére nincsen szükség. A másodfokú tárgyaláson a felperes személyesen úgy nyilatkozott, hogy az I. r. alperes által írt beadvány tartalmáról még a férje életében tudomást szereztek.

A perben rendelkezésre álló adatokból tehát egyértelműen megállapítható volt, hogy az alperesek által írt és a felperes néhai házastársa cselekvőképességét megkérdőjelező beadvány tartalmáról a felperes és néhai férje még 1992. márciusában tudomást szerzett. Ez azt is jelenti, hogy néhai T. P.-nek lehetősége volt arra, hogy személyhez fűződő jogai megsértése miatt az alperesekkel szemben személyesen fellépjen.

A jogerős ítélet helyesen állapította meg, hogy a felperes néhai házastársa, annak ellenére, hogy igényei érvényesítése érdekében személyesen eljárhatott volna, ezt nem tette, ezért a felperes néhai T. P. helyett ezt az igényt már nem érvényesítheti.

A Ptk. 85. §-ának (3) bekezdése értelmében meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. E rendelkezés alapján a hozzátartozó a halott emlékének megóvása érdekében általában akkor fordulhat a bírósághoz jogvédelemért, ha a jogsértés a halál után történt. Az adott esetben az alperesek, a felperes által kifogásolt eljárása nem meghalt személy emlékét sértette, hanem még élő személyre irányult. Ezért a jogerős ítélet helyesen állapította meg, hogy a felperes a kegyeleti jog megsértését is alaptalanul állította.

A kifejtettekre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet a Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alkalmazásával a hatályában fenntartotta.⁴¹⁵

Úgy véljük, a nem vagyoni kártérítés körébe eső jogesetek számának növekedése alkalmassá teszi a szabad átszállásról való elméleti megfontolást. Napjainkban sajnos mindennapos jelenséggé váltak a nem vagyoni kártérítési igényre jogosító személyiségi jogsérelmek. Ezek a jogsérelmek – és gondolva itt elsősorban a balesetekből eredő testi és egészség sérelmekre – a jogosult személyi szférájába gyakorolva olyan nagy fokú behatást eredményeznek, melynek egyenes következménye lehet a károsult elhalálozása. Ezek a jogesetek teszik szükségsszerűvé a nem vagyoni kártérítés iránti igény átszállásának újra átgondolását. Múltánytalan helyzetet eredményezhet a jelenlegi gyakorlat, hiszen sok esetben néhány órán múlhat az igény pozitív előjelű érvényesítése.

Természetesen az átszállás körébe eső szabályok részletes kimunkálása válna szükségessé. Így többek között komoly megfontolást képezne a jogosultak körének pontos megjelölése, az igény érvényesítésének időbeli korlátja, az utólagos bizonyítás nehézségeinek feloldása, az igény összecszerúsítása és további számos releváns kérdés megvilágosítása és megválaszolása.

A.) Jogalap

Elsőként abban a kérdésben kell egyértelműen állást foglalni, mely esetekben jogosult a jogutód az elhunyt személyiségi értékeit ért sérelem esetén nem vagyoni kárigény előterjesztésére. A nem vagyoni károk megtérítésének utóbbi néhány évtizedes gyakorlata, illetőleg az idevonatkozó Alkotmánybírósági Határozatok nyújtanak segítséget e kérdés megválaszolásában.

Nem vagyoni kárigényt a személyhez fűződő jogok megsértése esetén lehet érvényesíteni. A jogintézményi fejlődés meghaladta a Ptk. korábban hatályos 354. §-a, illetőleg az ahhoz kapcsolódó 16. számú Irányelv általi diktátumokat. A nem vagyoni kártérítés megállapításának jogalapja ma már nem a társadalmi életben való részvétel, vagy egyébként az érintett személy életének tartós vagy súlyos megnehezítése, illetőleg jogi személy esetében a gazdasági forgalomban való hátrányos befolyásoltsága. A vizsgálat elsődleges tárgyává a személyhez fűződő jogok egésze vált. Amennyiben akár a Polgári Törvénykönyvben, akár az Alkotmányban, nemzetközi egyezményekben megjelölt személyiségi, illetve személyhez fűződő jogok csorbulása tapasztalható, úgy fennáll a nem vagyoni kár bekövetkeztének

⁴¹⁵ Legf. Bír. Pfv. IV. 23440/1997. sz.

lehetősége. Ha tehát a jogelőd személyében mindez megvalósult, úgy megteremtődhet a jogalap az igény érvényesítésére.

B.) Az örökhagyó feltehető akarata

Az öröklési jogi gyakorlaton végigvonuló legfontosabb alapgondolat a favor testamenti elvének, a végrendelet értelmezése során az **örökhagyó feltehető akarata vizsgálatának elsődlegessége**. A nem vagyoni kártérítési igény posthumus érvényesíthetőségének vizsgálata során ki kell térni a vélhető jogelődi akaratra, hiszen az igény érvényesítésére vonatkozó jog aktívaként a hagyaték részét képezi. Fontos követelmény, hogy „az örökhagyó akarata a lehetőség határai közt érvényre juttatandó; következésképp habár örökhagyó akarata a maga teljes egészében végre nem hajtható, végrehajtandó addig a határig, ameddig azt a törvény, illetve az ezt pótló joggyakorlat megengedi.”⁴¹⁶

Mind a nem vagyoni kártérítés céljával és rendeltetésével, mind pedig a favor testamenti elvével ellentétben álló lenne, ha eltekintenénk az örökhagyó feltehető szándéka vizsgálatától és értékelésétől. Miként a végrendelet értelmezésénél, úgy ez esetben is nehéz a jogelődi akarat „kimutatása.” A vélhető szándéokra csak a körülményekből, korábbi szándéknyilatkozatokból lehet következtetni, amennyiben az ahhoz szükséges adatok rendelkezésre állnak. A jogosultnak mindenekelőtt azt kell bizonyítania, hogy amennyiben nem következett volna be az elhunyt halála, úgy az maga lépett volna fel nem vagyoni kár iránti igényének érvényesítése érdekében. Zárójelben jegyezzük meg, hogy *Törő* az elhunyt életében nyilvánított akaratát, mint emlékének egyik megnyilvánulását tekinti.⁴¹⁷

Úgy véljük a jogelődi akarat kétséget nem ébresztő bizonyítása megszüntetné ezen elméleti megoldással szemben felhozható azon érveket, melyek az igény magasan preferált személyhez tapadó jellegére épülnek.

⁴¹⁶ Szladits, Fürst, 85.; 277. számú Elvi Határozat

⁴¹⁷ Törő: A személyiség polgári jogi védelme, 647.

C.) Az igény érvényesítésére jogosultak

A jogosultak körének meghatározása számos problémát vethet fel. Ehelyen némileg vonatkoztassunk el a lelkiismereti motivációs tényezőktől, s csupaszítsuk le a vizsgálatot a jogosultak személyi körének jogi meghatározására.

Ki váljék jogosulttá? A kérdés megválaszolásában többféle személyi kör felmerülhet, így a legközelebbi hozzátartozók, az elhunyt által tartásra jogosult hozzátartozók, az elhunyt örökösei stb. A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk az ártatlanul elítéltek által tartásra jogosult hozzátartozók körére szorította az igényérvényesítésre jogosultak körét. A korábbi jogirodalom szerint a dán törvény (6. §), a Pieyre-féle francia javaslat (7. cz.) akként rendelkezett, hogy az igényjogosultság szálljon át az örökösökre. Sokan úgy látták, hogy e szabályozás során szem előtt tévesztik, hogy a „szóban forgó kártalanításra adott igény nem alapszik merő vagyoni jogi szempontokon s nem viseli a hagyatéki követelés jellegét, hiszen már a német birodalmi gyűlés 1883. évben kiküldött bizottságának javaslata kizárta az örökösöket az igényre jogosultak közül, a kiknek körét a hozzátartozókra szorította (19. §). Ezt a kört az 1892. évi osztrák törvény (2. §) majd pedig az 1894. évi német birodalmi törvényjavaslat is (413. b) §) szűkebbre vonta azzal, hogy csak azokat a hozzátartozókat részesítik átháramló kártalanításban, akik a jogosultnak elhunytja miatt köteles tartástól estek el. S ez a szűkebb kör inkább megfelel a kártalanítás benső jellegének s egyszersmind az állam pénztár érdekeinek is.⁴¹⁸”

Egyértelműnek tűnhet, ha a posthumus nem vagyoni kárigény előterjesztésére az elhunyt jogutódai válnak jogosulttá. Ki tekinthető azonban jogutódnak? *Vékás Lajos* szerint örökösi minőséggel rendelkezik elsősorban az, „akire az örökhagyó hagyatéka (aktívumaival és passzívumaival együtt) mint egész száll át, ideértve azt a személyt is, akire nem az egész hagyaték, hanem annak meghatározott hányada száll át; kétség esetén az is, akinek az örökhagyó az egész hagyaték értékének jelentős részét kitevő meghatározott vagyontárgya(ka)t juttat, ha az örökhagyó feltehető akarata szerint e személynek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell.” Tehát „örökös mindenekelőtt az örökhagyó egyetemes jogutódja, az örökhagyó vagyoni jellegű jogainak és kötelezettségeinek, vagy azok meghatározott hányadának új alanya. Bizonyos esetben örökösnek minősül az örökhagyó

⁴¹⁸ Bp. 582. §-hoz fűzött indokolása

meghatározott vagyontárgyainak megszerzője, különös jogutódja is.⁴¹⁹ Így beszélhetünk az elhunyt egyetemes és különös jogutódjáról egyaránt. Természetesen itt is érvényesülnek az öröklési jog szabályai, így például a végrendeleti örökös megelőzi a törvényes örököst stb.. Akkor a legegyszerűbb a keresetindításra jogosult személyének megállapítása, ha az elhunyt után csupán egyetlen örökös van. Ebben az esetben ő „érdekelt” és jogosult az igény érvényesítésében/re. Több jogutód esetén mindannyiukat megilletné a felperesi legitimáció.

Vajon az örökösök tekinthetők a jogelméleti megfontolás után minden szempontból a „legmegfelelőbb” jogalanyoknak? Egyrésztől általánosan elfogadott axióma, hogy a jogelőd vagyoni és nem vagyoni értékű jogosultságait a jogutód örökös szerzi meg, míg ugyanezen értékű kötelezettségek ugyancsak a jogutód örököst terhelik. A nem vagyoni kárigény érvényesítése pedig ilyen nem vagyoni értékű jogosultságnak számít. Valószínűleg erre az eredményre jutott a jogalkotó akkor, amikor a Be. vonatkozó rendelkezése szerint az elhunyt terhelt örökösét tette az igény post mortem érvényesítésének jogosultjává.

D.) Bizonyítás

Az igény érvényesítése során a legnehezebb megoldandó problémát a bizonyítás jelentheti. Miként az ellenérvek között említésre került, számos releváns körülményt kell a jogosultnak hitelt érdemlően bizonyítania. A korábban már megjelöltek ismétlése nélkül itt csupán utalni szeretnénk a jogalap, keresetőségi igény, és az összecszerűség bizonyítási nehézségeire, továbbá arra, hogy az új Polgári Törvénykönyv Tervezete és Tematikája szerinti sérelemdíj bevezetése ezt a „problémát” kiküszöbölni látszik.

E.) Összecszerűség

A nem vagyoni kártérítés összecszerűségi kritériumainak megjelölése során a jelenleg alkalmazott bírósági gyakorlat kézenfekvő megoldást rejt. Az örökhagyó hagyatékához csak az a vagyon tartozik, mely a hagyaték megnyíltakor (az örökhagyó halálának pillanatában) már megvolt, illetve meg lehetett volna, hiszen „a hagyatékhoz az örökhagyót illető, vagy illethető vagyonok tartoznak[...]”⁴²⁰ Mindezek figyelembevételével a jogutód csak azt az

⁴¹⁹ Vékás Lajos: Öröklési jog, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1995. 15-16.

⁴²⁰ Szladits, Fürst, 6369/1901. és 5880/1887. Grill II. 17., 741.

összeget érvényesíthetné, mely a jogelődöt nem vagyoni kártérítésként halála pillanatáig megillette volna.

Kétféle vizsgálódási eset lehetséges: 1. az azonnali halállal járó jogellenes események 2. a nem azonnali, de a jogellenes magatartás következtében később beálló halállal járó esetek. Az első esetben cinikusan hangzanék annak kijelentése, hogy a sérült nem szenvedett, semmilyen testi, lelki fájdalmat nem élt át, s ezért nem jár neki, illetve elhalálozása esetén az igényérvényesítésre jogosultnak nem vagyoni kártérítés. Egy ilyen gondolat véleményünk szerint a jogutódlás igenlése esetén egyenlő lenne a meggondolatlansággal és velejáró abszurditással. Az utóbbi esetben jelentős, az összegyszerűsége kiható körülménnyé válna a jogsértés és a halál bekövetkezte között eltelt időtartam. Mind az első, mind a második esetben vizsgálat tárgyát kell képezni annak megállapítása, hogy az elhunyt teljes tudatának birtokában volt-e a halál beálltaig.

Mivel értekezésünknek nem célja, így nem vizsgáljuk a nem vagyoni kártérítés összegyszerűségi kritériumait. E körben csupán annak megállapítására térünk ki, hogy minden egyes esetben az elbírálás szempontjából lényeges, meghatározó körülmények mérlegelésével, a méltányosság elvének érvényre juttatásával megfelelően kell a nem vagyoni kártérítés összegyszerűségét meghatározni.

F.) Időtartam

Szót kell ejteni az **érvényesíthetőség időbeli korláta**iról is. Elsősorban az esedékessé válás időpontját kell megállapítani. Ez első olvasatra könnyűnek mutatkozik, hiszen a Polgári Törvénykönyv idevonatkozó rendelkezése alapján⁴²¹ a kártérítés a *károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes*. A vizsgált jogsértő magatartások jelentős részének következményei (egy része) azonban természetükből adódóan a károkozás bekövetkeztétől eltérő időpontban is jelentkezhetnek, tehát a károkozás és károsodás időpontja egymástól elválhat. Így például a közlekedési balesetből adódó egészség, testi sérelem, maradandó fogyatékoság később is kialakulhat, illetőleg az esetek túlnyomó többségében ezzel együtt járó elmagányosodás, elbizonytalanodás, társas, munkahelyi kapcsolatok felbomlása későbbi időpontban jelentkezhet.

⁴²¹ Ptk. 360. § (1) bek.

A nem vagyoni kártérítést eredményező magatartások tipikus esetköre a károkozás és károsodás időpontjának elválására. Perbeli esetben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a sérülést szenvedett személy maradandó fogyatékosága az elszenvedett balesettel okozati összefüggésben következett be és a gyógyulási folyamat végére alakult ki. Mindazok a tényezők, amelyek az életvitel megváltoztatását eredményezték, a baleset időpontjától fennálltak. A nem vagyoni kártérítés ezért a baleset időpontjában vált esedékessé.⁴²²

A különváltan élő, de közös vállalkozói tevékenységet folytató peres felek 1983. november 15-én Barkas gépkocsijukkal együtt indultak üzleti útra, amikor súlyos közlekedési balesetet szenvedtek. A büntetőeljárás során a bíróság a baleset bekövetkezésében a felperes vétkességét megállapította. A baleset következtében az alperes a bal lábszár csontjainak darabos törését szenvedte, szövődményként tüdő és agyi zsírembólia és csontvelőgyulladás lépett fel. A sérülés miatt az alperesen több műtétet hajtottak végre, és huzamos ideig állt kórházi kezelés alatt. Sérülése a bal alsó végtag megrövidülésével és hegesedésével maradandó fogyatékoságot eredményezett. Az alperes életvitele megváltozott, tartós állással, járással járó ténykedésben súlyosan és tartósan korlátozottá vált. Az esztétikailag is súlyosan károsodott bal lábszára miatt „nadrágot kell hordania, nem tud olyan életformát élni, amelyet egy egészséges ember élhet. Nem tud strandra menni, illetve a lábán látható heg ilyenkor szembetűnőbb, nem tud sportolni, ez az állapota kozmetikai műtéttel sem javítható.” A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a maradandó testi fogyatékoságot és emiatt az életvitel megváltoztatását eredményező baleset esetén a kárért felelős személy a nem vagyoni kártérítési összeg után a baleset időpontjától köteles késedelmi kamatot fizetni [Ptk. 360. § (1)-(2) bek.].

Az azonnali, vagy – tipikusan – baleseti eseményhez közel álló időpontban bekövetkezett halál esetén természetesen a fentebb vizsgált körülmény kevesebb súlyú relevanciával bír. Károsodás időpontjaként sok esetben a baleset időpontja szolgálhat. A károkozástól eltelt hosszabb idő után bekövetkező halál esetében azonban a fentebb megjelölt körülmények gondos vizsgálata és mérlegelése szükséges, meg kell állapítani, melyik az az időpont, amikor a károsodás bekövetkez(het)ett. Mindezek alapján a jogutód a károsodás, illetőleg abból eredő, nem vagyoni kártérítésre alapot nyújtó következmény megvalósulásától kezdődően jogosult az igény érvényesítésére. (Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni az igény érvényesítésére előírt feltételek megvalósulását sem.)

⁴²² BH 1996. 92.

G.) Kamatfizetés

Vizsgálat tárgyát kell képeznie a kártérítési összeg utáni kamatfizetés kezdő időpontja kellő meghatározásának is. A Ptk 360. § (2) bekezdése szerint: „a kárért felelős személy helyzetére a szerződés teljesítésében késedelmes kötelezettre irányadó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.” Ez gyakorlatilag a késedelmi kamatfizetésre vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazását jelenti. A Legfelsőbb Bíróság PK 50. számú állásfoglalása alapján „kártérítési összeg után kamat a károsodás bekövetkeztétől jár, a bíróság azonban csak a kereseti kérelemnek megfelelő időponttól ítélhet meg kamatot.” Mivel a bíróság a kereseti kérelem nem terjeszkedhet túl, így nem ítélhető meg hivatalból késedelmi kamat, ha a károsult azt nem érvényesíti. Ha a károsodás bekövetkeztétől mérten későbbi időponttól kéri a kamat megfizetését, az előbb jelzett állásfoglalás alapján ettől kezdődően ítéli meg a bíróság. Ha a károsult kezdő időpontként a károsodás bekövetkeztét megelőző időpontot jelöl meg, úgy a károsodás bekövetkeztétől ítéli azt meg a bíróság. Igen fontos körülmény, hogy a bíróság nem mellőzheti a késedelmi kamatról való rendelkezést, ha a felperes a nem vagyoni kártérítés iránti keresetében ilyen igényt előterjeszt,⁴²³ illetőleg a nem vagyoni kárpótlás összege után a károsodás bekövetkeztétől késedelmi kamat jár,⁴²⁴ „A kártérítéshez való igény a kártétel elkövetésével megnyílik s rendes körülmények közt a kár megtérítésében való késedelem s így a kamatfizetési kötelezettség is ettől az időtől kezdődik.”⁴²⁵

1988. július 5-én a II. r. felperes kétoldali csípőficammal született, ami fejlődési rendellenesség következménye volt. Az alperes orvosa a rendellenességet észlelte ugyan, de késedelmesen intézkedett a szakorvosi kezelése végett, ezért a hagyományos konzervatív gyógymód már nem volt alkalmazható, ehelyett négy alkalommal műtetre került sor. Az alperes károkozása következtében a II. r. felperes többszöri műtétet kényszerült elszenvedni, beleértve az azokkal járó kockázatot és a műtétek teljes gyógyulással nem járó következményeit. A II. r. felperes egészségkárosodása kisebb fokban maradt fenn végleg, és esztétikai hátrányt jelentő hegesedési nyomok is kialakultak. Az I. r. felperes esetében azokat a hátrányokat kellett értékelni, amelyek a gyermeke tartós, elhúzódó gyógykezelésével jártak. Mindezeket a körülményeket mérlegelve különböző összegű nem vagyoni kártérítést állapított meg a bíróság I. és II. r. felperesnél. A jogerős ítélet kifejtette, hogy a nem vagyoni kártérítések összegét a jogerős ítélet meghozatalának időpontjában fennálló értékviszonyok alapján határozta meg, ezért az alperest nem kötelezte késedelmi kamat fizetésére. A felülvizsgálati eljárás során a Legfelsőbb Bíróság – többek között – kimondta, hogy jogszabálysértő a jogerős ítélet abban a részében, amelyben a nem

⁴²³ BH 1997. 441.

⁴²⁴ BH 1982. 241.; 1984. 18. II.

vagyoni kártérítések után nem állapított meg késedelmi kamat-fizetési kötelezettséget. A felperesek a nem vagyoni kártérítés után a keresetükben igényeltek késedelmi kamatot, ezért az erről való rendelkezés nem mellőzhető. A késedelmi kamat-fizetési kötelezettség kimondása azon az alapon sem mellőzhető, hogy a bíróság nem a károkozás idején érvényes, hanem későbbi értékviszonyok alapulvételével határozta meg a kártérítés mértékét. A kártérítés összegének ilyen módon történő megállapításának jogszabályi alapja nincsen, miként annak sem, hogy az elmondottak szerint járó késedelmi kamatról való rendelkezést a bíróság mellőzze. Ezért az I. és II. r. felperesek a kereseti kérelmüknek megfelelően igényt tarthattak a javukra megállapított nem vagyoni kártérítések után a károk bekövetkeztétől járó törvényes mértékű késedelmi kamatra.⁴²⁶

A régebbi bírói gyakorlat bizonyos, egyedi körülmények fennállta esetén elvetette a késedelmi kamat-fizetési kötelezettséget: „A kártérítéshez való igény a kártétel elkövetésével megnyílik ugyan, de a kártérítési kötelezettség jogi természetéből önként következik az, hogyha a károsult fél szenvedett kárát évek hosszú során át nem követeli s az erre vonatkozó igényének érvényesítése végett fel nem lép és azt, hogy igénye érvényesítésében akadályozva lett volna, ki nem mutatja, ily esetben a károsító felet a keresetindítás előtt késedelmesnek tekinteni nem lehet, következésképp a felperes, aki kárának megállapítását és annak megtérítését 16 éven át nem szorgalmazta s nem mutatta ki azt, hogy ebbeli igényének érvényesítésében akadályozva lett volna, a keresetindítás előtti időre sem a kártérítés kötelezettség jogkörén egyébként is kívül álló elvont hasznót, sem pedig a megállapított kártérítés tőkeösszege után kamatot az alperesektől követelni nem jogosult.”⁴²⁷

Meg kell jegyezni, hogy a kártérítési kötelezettség késedelmes teljesítése tekintetében – helyesen – egy új irányú jogalkalmazási gyakorlat gyökeresedett meg. Eszerint a teljesítés késedelme a kártérítés mértékének az időközben bekövetkezett értékelkedés alapulvételével történő megállapítását eredményezi.⁴²⁸ Ennek megfelelően „az a rendelkezés, hogy a kártérítés a károkozás bekövetkeztekor nyomban esedékes, nem zárja ki – a kártérítés mértékének megállapításáig terjedő időben – az értékviszonyokban bekövetkező változások figyelembevételét.”⁴²⁹ E gyakorlat törvényi alapjának a megteremtésére kíván kísérletet tenni az új Ptk. kodifikációs javaslata is.

⁴²⁵ P. V. 893/1930.) MD. XXIV. 51; Szladits, Fürst, 163.

⁴²⁶ BH1997. 441.

⁴²⁷ (2456/1913.) Gr. XV. 497.; Szladits, Fürst, 162.

⁴²⁸ BH 1981. 43.

⁴²⁹ BH 1990. 153. II.

A kártérítés esedékessége pontos megállapításának több szempontból is különös jelentőség tulajdonítható. Így a.) a károsodás bekövetkezte az *elévülési idő kezdete*; b.) a károkozó a károsodás bekövetkeztekor nyomban köteles a kártérítést megfizetni; c.) ez az időpont a késedelmi kamatfizetés kezdő időpontja; d.) ezt az időpontot megelőzően a kártérítési igényt nem lehet perben érvényesíteni.

H.) Elévülés

Jogpolitikai indokok azt diktálják, meg kell állapítani azt az időintervallumot, amelyen belül a károsult, illetve jelen esetben annak jogutóda az elszenvedett nem vagyoni károk megtérítése iránt a károkozó személlyel szemben felléphet. Nem szabad a károkozót sokáig bizonytalan helyzetben tartani ezirányú szabályozás hiányával. Ehelyen a Polgári Törvénykönyv, illetve a Legfelsőbb Bíróság PK 51. és 52. számú állásfoglalásaiból kell kiindulni.

A kártérítési követelések elévülésére vonatkozóan fő szabály szerint az elévülésre vonatkozó általános szabályokat kell alkalmazni. A Ptk. idevonatkozó rendelkezése a főszabály alóli kivételeket fogalmaz meg, ha a kárt szándékosan, vagy bűncselekménnyel okozták. A kártérítési igény 5 évnél rövidebb idő alatt nem évülhet el akkor sem, ha az elévülési idő az általános szabályok szerint ennél rövidebb lenne, illetőleg a bűncselekménnyel okozott kár esetén a követelés 5 éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntethetősége el nem évül.

A kártérítési követelés elévülése akkor is a követelés esedékességétől kezdődik, ha a károsult a károsodásáról később szerzett tudomást. Ilyen esetben azonban indokolt lehet a Ptk. 326. § (2) bekezdésének alkalmazása.⁴³⁰ Ez az állásfoglalás a Legfelsőbb Bíróság egyik ítéleti döntésében is megjelenik: „A kártérítési követelés elévülése a károsodás bekövetkeztével kezdődik. A jogosult követelését menthető okból nem tudja érvényesíteni addig, amíg a kár összegéről nem szerez tudomást. A tudomásszerzést követően azonban – ha az elévülési idő már eltelt – követelését a törvényben megállapított határidőn – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetében három hónapon – belül csak a bíróság előtt érvényesítheti. A követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólításnak ilyen esetben az elévülés szempontjából már nincs jelentősége.”⁴³¹ Baleseti járadékkövetelés esetén az elévülési idő a járadékkövetelés egészére,

⁴³⁰ PK 51. szám

⁴³¹ BH1993. 313.; BH 2000. 100.

tehát a jövőben lejáró részletekre vonatkozóan is egységesen akkor kezdődik, amikor a baleset folytán bekövetkezett munkaképesség-csökkenés, illetőleg munkaképtelenség első ízben vezetett keresetkiesésben (jövedelem-kiesésben) megmutatkozó károsodásra. Az egyes járadékrészletek iránti követelés azonban az elévülési határidőn belül is csak a Ptk. 280. § (3) bekezdésében meghatározott korlátok között érvényesíthető bírósági úton.⁴³²

I.) Hozzá tartozói eszmei kárigény

A bíróságok terheinek könnyítése érdekében a jogutód egyazon perben érvényesíthetné a jogelőd posthumus nem vagyoni kárigényét, illetőleg saját jogán a jogelőd elhalálzásából eredő sui generis hozzá tartozói eszmei kárigényét. A joggyakorlat, illetőleg jogelmélet által megkonstruált speciális tényállás fennállásához természetesen más, sok esetben mégis összefüggő körülmények vizsgálata lenne a bíróságok feladata. Véleményünk szerint ezen igények egyazon perbeli érvényesítése egyszerűbbé tenné a bíróságok, illetőleg a jogutódok helyzetét.

Összegzés

Az értekezés lényegi mondanivalóját, – a személyiségvédelem teljeskörűségének elérését szorgalmazva – a posthumus személyiségi jogvédelem megvalósulását támasztják alá és támogatják a nem vagyoni kártérítés iránti igény szabad örökölhetségét érintő gondolatok. Álláspontunk szerint csak akkor beszélhetünk globális személyiségvédelemről, ennek keretében megvalósult post mortem személyiségvédelemről, ha az egészségében károsodott és elhalálzott személyek személyiségi értékeit is oltalmazzuk, hiszen „az elhunyt személy erkölcsisége az igazi erkölcsi személy” (Balás P. Elemér).

Érzelmi és jogilag releváns következmények levonása nélkül nehezen áll meg az a gondolat, hogyha valakit meggyilkolnak, az áldozat semmilyen kárt, személyiségi jogi sérelmet nem szenved. Azon túl, hogy meglehetősen cinikusan hangzik, jogi megfontolások tárgyává kell válnia azzal, hogy a szokásos módon konzekvenciát nem lehet belőle levonni, s más irányú megközelítés alá kell esnie.

⁴³² PK 52. szám

Ez a megközelítés a „megőrizve-megújulás” (Vékás Lajos) szellemében feltételezi a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása jogintézményi múltjának megismerését. A kérdés-felvetés jogosságát mi sem mutatja jobban, mint korábbi jogunkban alkalmazott megoldások felvázolása. A jogtörténeti visszatekintés jól példázza annak már oly sokszori megállapítását, hogy a múltba tekintés sokszor megoldást jelenthet jogalkalmazási kérdéseinkre. Hiszen már az 1900-as tervezet, majd a Tervezet második szövege is jogszabályi szintre emelte annak a jelenlegi jogalkalmazási gyakorlatnak a megállapítását, melyet a Kodifikációs tervezet az új Ptk. részévé kíván tenni.

Valamely gondolat felvetése szükségessé teszi a körülötte megfogalmazandó polémiák megoldása érdekében a felhozható érvek és ellenérvek megismerését és értékelését. Számos fentebb megfogalmazott érv említésre került a szabad jogutódlás mellett és ellen.

Álláspontunkon, miszerint a halált eredményező testi, egészség sérelmek miatti nem vagyoni kártérítés iránti igény váljék szabadon örökölhetővé, mit sem változtat az ellenérvek felsorakoztatása. Éppen ezek az ellenérvek, melyek hol biztos, hol bizonytalan alapokon állnak, erősítenek meg elhatározásunkban. S ezt csak fokozza a külföldi jogi megoldások áttekintése, hiszen egyértelműen kimutatható az a fejlődési tendencia, mely a jelenlegi magyar jogalkalmazási gyakorlattól a szabad örökölhetőségig tart. Elég csupán a német és osztrák jogalkalmazási gyakorlatot, s végül a jogalkotói döntést tekinteni.

A bizonytalanságot, s az utat jól mutatja, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a halált eredményező, vagy testi sérelemmel járó esetekben megítélendő kártérítésről szóló, 1975. 3. 14. napján meghozott (75) 7 határozata semmilyen megoldást nem kínál azon fentebb már fejtegetett kérdésre, hogy „halál bekövetkezte esetében korlátlanul átmegy, vagy éppen ellenkezőleg, az átháramlás csak pontosan meghatározott feltételek bekövetkezte esetén valósul meg”, hanem pusztán csak megállapítja, hogy „az egyes jogi rendelkezések ténylegesen kívánják meg, hogy a kereset még a károsult életében beadásra kerüljön.”

A nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása az ember posthumus érdekeinek megóvása körül forog. Kifejezésre juttatja, hogy a jog nem csukja be a szemét, látja mit kell az embernek a haláltusa alatt elszenvednie. Aki olyan súlyosan sérül meg, hogy az az életébe kerül, egészségi állapota nem teszi lehetővé, hogy igényei érvényesítéséről gondoskodjék. Abszurdnak tűnik jogi érdekei aktív érvényesítésének megkövetelése. Azokban az esetekben, amikor a sérült az életéből még megmaradt időt nem tudta kihasználni, ott a bíróságoknak az

örökösök nem vagyoni károk kiegyenlítése iránti igényét kellene elismernie a kivételes esetekben. Egyrészt a saját hozzátartozói kárigény, másrészt az elhunytat megillető nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása révén.⁴³³

Álláspontunk szerint az elhunyt személyiségi értékeinek védelmét **differentiáltan** kell megvalósítani. A post mortem általános személyiségi „jogot,” értéket ért sérelmek esetére a személyiségvédelmi szabályok körében elhelyezett kegyeleti jogot kell segítségül hívni, mely kegyeleti jog a jogosultak személyiségi jogává transzformálódott az elmúlt évek során. A testi, egészség sérelmekkel járó/járt, halált eredményező magatartások esetén a „versenyfutás” anakronisztikus voltának elkerülése érdekében lehetővé kell tenni, hogy amennyiben az elhunyt még életében – mert erre egészségi állapota miatt nem volt lehetősége – nem érvényesítette igényét, úgy azt jogutódai tegyék meg.

A szabad örökölhetőség igenlése szükségessé teszi szabályozási megoldás ajánlását, mely ajánlás igyekezett kitérni a legfajsúlyosabbnak tekinthető kérdések megválaszolására.

Véleményünk szerint a halálozási statisztika növekvő számadatai, az általános személyiségi jog primátusának erősödése, az új Polgári Törvénykönyv tematikája és tervezete által tervezett sérelemdíj bevezetése, annak nyomán néhány év múlva kialakuló és megerősödő gyakorlat, a külföldi példák mind-mind a nem vagyoni kártérítés iránti igény örökölhetősége kapcsán felvetett kérdések megfontolására és állásfoglalásra készítetnek.

A nehézség magának az erkölcsi kártérítésnek a megfoghatatlanságában, sokszínűségében rejlik, hiszen *„tagadhatatlan, hogy szintén igen jelentékeny és különösen érzékeny érdekeket érint és a kutat elmét magasabb régiók felé hajtja, ahol már nemcsak a rideg gazdasági szempontok érvényesülnek, hanem a lélek, az erkölcs, az érzés szempontjai is, melyekről előbb-utóbb ki fog derülni, hogy nem is olyan megfoghatatlanok és megmérhetetlenek, mint ahogy azt az évezredek felfogása hitte, hanem nagyon is értékelhetők és szinte fájdalmas kimondani - pénzre átszámíthatók.”*⁴³⁴ Vajon eljut valaha is a jog Dezső Gyula által lefestett utópia tényleges megvalósításáig? Kíváncsian és bizakodóan tekintünk a jövőbe.

⁴³³ Hasonló véleményen van Christian Bar is. In: Christian Bar: Gemeineuropäisches Deliktsrecht, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1999. 67. 53. Rdnm.

⁴³⁴ Dezső, 10.

Záró gondolatok

Az értekezés fő célkitűzése annak a kérdésnek a megválaszolása volt, miszerint a polgári jog védi-e általánosságban a személyiséget. *Törő Károly* által feltett kérdést szándékunkban állt akként értelmezni, s ezáltal értékítéletünkhöz, jogi felfogásunkhoz közelebb álló gondolatokat ébreszteni, miszerint a polgári jog védi-e globálisan a személyiséget, s értve ezalatt az értekezés központi gondolatát jelentő posthumus személyiségi értékeket egyaránt.

Az értekezés törekedett a védelem egyes lehetséges és sokszínű eszközeinek felvázolására.

Az értekezés a szerző nem csupán jogász logika szabályain nyugvó, így némely esetben az érzelmi dominancia jegyeit magán viselő gondolatait három kérdéskör vizsgálata jelentette: 1.) Miként valósul meg az elhunytak „személyiségi értékeinek” Polgári Törvénykönyv szerint védelme? 2.) A nem vagyoni kártérítés alkalmazásának az általános személyiségi jogra történt kiterjesztése. 3.) A nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlásáról vallott gondolatok.

Ahhoz, hogy hitelt érdemlően taglaljuk és meg próbáljuk bizonyítani a posthumus személyiségvédelem fogalmi és jogintézményi szükségességét, alaptételként vissza kellett térni *Balás P. Elemér* gondolatvilágához, negatívumként megközelített személyiség fogalmához. Miután a személyiség a jog szempontjából negatívumot jelent, így nem tűnik fogalmi deficitként annak kimondása és hirdetése, hogy „a halállal a személyiség nem szűnik meg”. A személyiség fennmaradása, védelemben részesítésének igénye álláspontunk szerint szoros összefüggést mutat a kegyelet mind erkölcsi, mind jogi követelményeivel. Ennek megfelelően az értekezés – a teljesség igénye nélkül figyelembe véve célját és annak rendeltetését – szűk körben rendelkezett a kegyelet erkölcsi szabályairól, illetve a síremlékhez, sírhelyhez kapcsolódó kegyeletről.

Az értekezés következő fejezetében a posthumus személyiségi értékek sérelmét megvalósító tényállások elemzésére, a közszereplők sajátos jogi helyzetének bemutatására, szabályozási javaslatok tételére tett kísérletet. A személyiségi jogok post mortem érvényesíthetősége szükségessé és aktuálissá tette a kegyeleti jogosultak vizsgálatát, többek

között az értekezés is szorgalmazza két jogosulti kategória felállítását, így az általános és különös kegyeleti jogosultakét.

A kegyeleti jog érvényesíthetősége időbeli korlátja újabb gondolatokat élesztett, melyek életre hívták a Polgári Törvénykönyv aktuális szakaszhelyére tett módosító javaslat megfogalmazását.

Az értekezés második súlypontja keretében bemutatásra került a nem vagyoni kártérítés és az általános személyiségi jog közti kapcsolat jogintézményi fejlődése. Nagy utat kellett a nem vagyoni kártérítésnek maga mögött tudnia, míg a kártérítési kötelezettség „nem vagyoni sérelem jóvátételére” is kiterjedt. A jogintézményi fejlődés vázlatos ismertetése körében az értekezés az egyes jogszabályi változásokon túl a jogalkalmazási gyakorlatból is merít példákat. Az értekezés többek közt e helyen is az összehasonlítás eszközével élve példákat említ a külföldi jogból egyaránt.

Az értekezés csupán szerkesztései szempontból utolsó, lényegi mondanivalóját érintve és érintve egyik legfontosabb gondolatsorát a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása képezi. Az értekezés gerincét alkotó, rajta teljes egészében érezhető, jelen sorok első mondataiban megjelölt kérdés-feltevés utolsó indokát ez a cím világítja meg. A jogutódlási gondolatok kapcsán azonban ketté kellett választani a nem vagyoni kártérítés megítélése alapjául szolgáló tipikus tényállásokat. Így az ott megjelölt kérdések, szabályozási javaslatok, állásfoglalások arra az esetre korlátozódnak, ha a személyiségi jogsérelmet jelentő magatartás azonnali, vagy rövid időn belül bekövetkező halált indukál. Főként az értekezésben jelzett ún. „Wettlauf” kiküszöbölése érdekében. E sorok közt csak ismételni tudjuk az értekezés azon megállapítását, miszerint a post mortem általános személyiségi jogi sérelmek esetére a kegyeleti jog szabályai kerüljenek alkalmazásra, így a „versenyfutás” elkerülése érdekében újra kell gondolni a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása körébe tartozó gondolatok felelevenítését.

Az értekezés az ily módon megjelölt szempontok figyelembevételével az egyes érintett jogszabályhelyekre – **de lege ferenda** – a következő módosítási javaslatokkal él:

1. A szerzői jogról szóló törvény konkrét jogszabályhelyei kapcsán:

Szjt. 10. § (4) bekezdés „A szerző halála után fellelt művet – ha a szerző vagy az a személy, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, ennek hiányában, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte ellenkező nyilatkozatot nem tett vagy az ellenkezőjét másképp nem bizonyítják – úgy kell tekinteni, hogy a szerző azt nem kívánta nyilvánosságra hozni. Amennyiben a szerző és az igény érvényesítésére jogosultak között érdekellentét van, úgy a szerző szándékát, akaratát kell figyelembe venni.”

Szjt. 12. § (5) bekezdés: „A szerzőt megilleti az a jog, hogy más személyéhez kapcsolódó szerzői művet ne tőle származóként tüntessenek fel.”

Szjt. 14. § (2) bek: „A védelmi idő eltelte után a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet (85.-93.§) vagy a szerzői érdek-képviselői szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértene a szerző személyéhez fűződő jogát.”

2. A kortörténet szereplői, a közszereplők hatékonyabb személyiségi jogi védelmére:

Ptk. 75. § (1) bekezdése: „A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény és egyéb jogszabályok védelme alatt állnak.”

(2) „Mindenkinek joga van arra, hogy a jogszabályok és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy ebben őt senki se háborítsa.”

A jelenleg hatályos (2) bekezdéstől kezdődő rendelkezések a (2) bekezdés (3) bekezdésként történő jelölése mellett felmenő számsorrendben kaphatnának további megjelölést.

3. A kegyeleti jog jogosultjai megállapítására:

Ptk. 85. § (3) bekezdése:

„Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített, illetve akit keresetindítási joggal ruházott fel. Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy az elhunyt személyiségi jogainak érvényesítésére az ügyész is jogosult. Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén akkor járhat el, ha az a különös méltánylást érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg, illetve ha a perindítás szükségességéről a keresetindítási joggal fel nem ruházott kegyeleti jogosulttól szerez tudomást.”

4. Az elhunyt személy személyiségi jogának posthumus védelmi idejére:

A Ptk. 85. § (3) bekezdésének további kettős módosítására tettünk javaslatot:

1. „Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített, illetve akit keresetindítási joggal ruházott fel. Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy az elhunyt személyiségi jogainak érvényesítésére az ügyész is jogosult. Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén **az elhunyt halálát követő év első napjától számított hetven éven belül** járhat el akkor, ha az a különös méltánylást érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg, illetve ha a perindítás szükségességéről a keresetindítási joggal fel nem ruházott kegyeleti jogosulttól szerez tudomást.”

2. A személyiségi értékek általános érvényű posthumus védelme szándékával a következő javaslatot véglegesítettük:

„Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített, illetve akit keresetindítási joggal ruházott fel. Ha nincs olyan személy, aki a meghalt személy (megszűnt jogi személy) személyiségi jogait sértő magatartás miatt a bírósághoz forduljon, illetve ha a magatartás közérdekbe ütközik, úgy az elhunyt személyiségi jogainak érvényesítésére az ügyész is

jogosult. Az ügyész magánérdekbe ütköző magatartás esetén akkor járhat el, ha az a különös méltánylást érdemlő magánérdek sérelmét valósítja meg, illetve ha a perindítás szükségességéről a keresetindítási joggal fel nem ruházott kegyeleti jogosulttól szerez tudomást.”

Mint a legtöbb elméleti síkra terelt „munkánál”, így jelen értekezés kapcsán is elmondható, hogy azt a szerzőnek abbahagyni, nem befejezni állt módjában. A posthumus személyiségi jog, a nem vagyoni kártérítés tanának sajátosságai lehetetlenné teszik bármely gondolat lezárását, hiszen az napról napra újabb mélységeket tár elénk. S e körben elegendő az új Polgári Törvénykönyv kodifikációs munkálataira gondolni. Mindez csupán annyit tesz számunkra lehetővé, hogy néhány szárnycsapást tegyünk, de a zavartalan repülés élvezetétől távol tart. Reményeink szerint ez nem gátolja az olvasót az értekezés megírása folyamatában és idejében a szerzőt foglalkoztató gondolatok megismerésében.

Az értekezés és szerzője viszonyát talán legjobban Gárdonyi Géának a Mesterkönyv című műve végén szereplő mondata fejezi ki:

„Addig van hatalmadban, míg fiókodban, azután már ő szól bele a te sorsodba.”

Summary

The main objective of the dissertation was to give an answer to the question whether the common law protects personality in general. We had the intention to interpret the question set by *Károly Törő* in a way that rouses thoughts near to our value judgement and opinion on legal issues, i. e. whether the common law protects personality globally including post mortem personality value which is the main issue discussed by the dissertation.

Presuming and understanding the conceptual deficiency of the expression of "right related to the personally of the deceased", the dissertation aimed at presenting the diversity of potential means of protection.

In the dissertation, the chain of reflections of the author on the issue related to the analysis of three main fields of problem and reflected an approach based not only on a purely legal way of thinking but sometimes showed emotional emphasis as well: 1.) How is protection of "personality values" of the deceased realised as per the Common Law? 2.) Extension of application of incorporeal indemnification to the general personality right. 3.) Reflections on the succession of claim for incorporeal indemnification.

In order to be able to analyse of the post mortem protection of personality right and to prove its legal necessity in a faithful manner, we had to return to the philosophy of *Elemér Balás P.*, to his approach emphasising the negative feature of the conception of personality. Since personality represents a negative from legal aspect, the stating and promulgating the idea according to which "personality does not cease by death" does not seem to represent a conceptual deficiency. In our view, subsistence of personality and the need for its protection show a close relationship with the requirements relating piety both from moral and legal aspect. Based on this, the dissertation discusses moral rules of piety as well as piety with regard to graves and sepultures while taking into consideration the purpose and nature of the present paper and with no intention, therefore, to give an overall view of the issue.

The next chapter of the dissertation attempted to analyse facts realising infringement of post mortem personality values, to present the specific legal status of public and to make proposals on regulation methods. The possibility of post mortem enforcement of personality rights necessitated analysis of the persons having title to piety right, and the dissertation, among others, also urged establishment of two categories of ability, namely that of persons having title to general and specific right of piety.

Time restraint of enforcement of right of piety generated additional thoughts having resulted in conceiving proposals on modification of the relevant articles of the Common Law.

The second essential point of the dissertation was presentation of the legal evolution of relationship between incorporeal indemnification and general personality right. Incorporeal indemnification had to go through a great evolution to reach its actual state which finally includes its extension to redemption for infringement of incorporeal rights as well. During schematic presentation of evolution of legal regulation, the dissertation brought examples on the legal practice of application of law together with review of changes related to specific legal measures. The dissertation also recited examples, by means of comparison, extracted from the foreign legal practice.

The range of ideas representing the last chapter of the dissertation from structural point of view, however to be considered as one the most important part of it due to the importance of its message, is the issue regarding inheritance of claim for incorporeal indemnification. This is the chapter of the dissertation that enlightens and gives ultimate justification to the question propounded in the first sentences of the present paper and representing the backbone being permanently present throughout the discussion of the subject of the dissertation. Nevertheless, in relation with reflections on the issue of inheritance, typical statements of fact representing the basis of adjudication of incorporeal indemnification had to be discussed separately. Therefore, issues, proposals on regulation and standpoints discussed in that part of the dissertation have been restricted to cases where behaviour aggrieving personality right induces death supervening immediately or within a short time. Mainly to avoid the so-called „Wettlauf“ mentioned in the dissertation. We cannot but repeat the observation of the dissertation according to which application of rules set up for the right of piety have to put into operation for cases of infringement of general personality rights, therefore, in order to avoid "race with time" the issue of inheritance of right to claim for incorporeal indemnification has to be revised.

Taking into account the above mentioned aspects, the dissertation made the following proposals for - **de lege ferenda** - modification of the relevant articles:

1. In connection with concrete articles of the law on copyright:

Law on Copyright. article (4) of § 10: „A literary work revealed after the death of its author is considered not to be subject to publication as per intention of the author unless the author or other person having been authorised by the author to look after his literary, scientific or artistic bequest, or in the absence of such person, the person having received the copyright of the author as a heritage makes a contradictory declaration or the contrary is proved.”

Law on Copyright. article (5) of § 12: „The author is entitled to the right of excluding indication of his name as an author of the work belonging to someone else.”

Law on Copyright. article (2) of § 14: „After expiry of the protection period, the organisation commissioned with representation of the rights or interests of the deceased regarding copyright (§85-93) may claim for legal settlement due to a behaviour that would aggrieve personality rights within the duration of protection.”

2. In connection with a more effective protection of personality rights of historical and public actors:

Article (1) of § 75 of the Common Law: „The rights related to the personality are to be respected by everyone. these rights are protected by the law and other measures.”

(2) „Everyone has the right to avail himself of his personality within the limits of the legal measures and the rights of the others and not be hampered in exerting this right of his.”

The actually operative provisions under article (2) may receive a numeration starting with (3) to be followed by articles with increasing order of numbers.

3. In connection with definition of persons having title to right of piety:

Article (3) of § 85 of the Common Law:

„Relatives of the deceased and persons authorised by him through his last will and testament may go to law for reason of derogation of personality rights of the deceased. If there is no person indicated to have title to turn to legal remedy of the personality rights of the deceased (dead moral person) or if such a carriage is against public benefit, the prosecution office is also entitled to present the claim. The prosecution office has the right to act in the matter of derogation of personal interests in case of major derogation necessitating a special consideration or if the prosecution office becomes aware of the necessity of prosecution of an action through the information from the person having title to the right of piety but not being authorised to bring an action.”

4. In connection with the duration of protection for post mortem personality rights of the deceased:

For finalised modification of the relevant part of Article (3) of § 85 of the Common Law:

1. „Relatives of the deceased and persons having the right to the bequest of the deceased and those having been entitled to right of action may go to law for reason of infringement of the right of piety of the deceased. If there is no person indicated to have title to turn to legal remedy of the personality rights of the deceased (dead moral person) or if such a carriage is against public benefit, the prosecution office is also entitled to present the claim. In case of a behaviour being in coincidence with personal interests, the prosecution office has the right to plead **within a period of seventy years counted from the first day of the date of death** in case of major derogation necessitating a special consideration or if the prosecution office becomes aware of the necessity of prosecution of an action through the information from the person having title to the right of piety but not being authorised to bring an action.”

2. „Relatives of the deceased and persons having the right to the bequest of the deceased and those having been entitled to right of action may go to law for reason of infringement of the right of piety of the deceased. If there is no person indicated to have title to turn to legal remedy of the personality rights of the deceased (dead moral person) or if such a carriage is against public benefit, the prosecution office is also entitled to present the claim. In case of a behaviour being in coincidence with personal interests, the prosecution office has the right to plead in case of major derogation necessitating a special consideration or if the prosecution office becomes aware of the necessity of prosecution of an action through the information from the person having title to the right of piety but not being authorised to bring an action.”

As in connection with most of the "works" directed to a theoretical field, it is relevant to state in the case of the present dissertation as well that the author could not but stop it instead of finishing it. The particularities of post mortem personality right and incorporeal indemnification make the subject impossible to be, as it reveals day by day more and more aspects. In this respect, it is enough to just think of the codification work of the Common Law. This gives us only the possibility of making our first attempt to discuss the issue but it will always be far from completion. We would like to express our hope that this fact will not disturb the reader in getting acquainted with the reflections presented by the author in the course of redaction of the present work.

Felhasznált szakirodalom:

- ALFÖLDY Dezső: A magyar szerzői jog, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata 1936.
- Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794 Zweite, erweiterte Auflage, 1994, Hermann Luchterhand Verlag GmbH
- ALMÁSI Antal: Nem vagyoni kár megtérítése, Jogtudományi Közlöny, 1926. évf. 7. szám.
- A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete, Második Szöveg, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1913.
- APÁTHY István: Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Indokolás a kötetmi joghoz. Budapest, 1882.
- A Polgári Törvénykönyv Kommentárja, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998.
- ASZTALOS László: Az általános kártérítés, Jogtudományi Közlöny, 1957. évf. 7-9. szám
- Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, Magyar Közlöny 2002. 15. szám II. kötet
- Az új Polgári Törvénykönyv Koncepciója és tematikája
- BALÁS P. Elemér: A tisztességtelen verseny büntetőjoga, 1923.
- BALÁS P. Elemér: Személyiségi Jog, Szladits Károly által főszerkesztett Magyar Magánjog, Első kötet, Általános rész, Harmadik fejezet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941.; [Személyiségi jog]
- BAR, Christian: Gemeineuropäisches Deliktsrecht, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1999.
- BATÓ Szilvia: „A járásbeli tisztség által megítélt bűnügyek” A szolgabírói szék büntető jellegű bíraskodása a békési járásban, 2004. Kézirat
- BÁRDOS Péter: Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2001.
- BERGER, Franz: Die Vererblichkeit des Schmerzensgeldanspruches. Zeitschrift für Verkehrsrecht, 1961 Juni Heft Nr. 6
- BÓDIS Gabriella: A nem vagyoni kár, in: Felelősség és szankció a jogban, Szerkesztette: Asztalos László és Gönczöl Katalin, 1980.
- BODÓCZKY László: Gondolatok a nem vagyoni (eszmei) kártérítés kérdéseiről, Magyar Jog 1967. júniusi szám
- BOYTHA György: A szellemi alkotások joga és az új Ptk., Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. évf. 3. szám

CSIZMADIA Attila: A szerző személyiségének sérelme és a nem vagyoni kártérítés, Magyar Jog, 1996. évf. novemberi szám

DAMM, Renate; Kuner, Wolf Dieter: Widerruf, Unterlassung und Schadenersatz in Presse und Rundfunk. C. H. Besck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1991.

DEZSŐ Gyula: Az objectív kártérítés tana, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1917.

DORALT, Robert: Der Schutz des Lebensbildes, ÖJZ, 1973.

Előterjesztés „A nem vagyoni kártérítés a polgári és a munkaügyi perekben” tárgyú tanulmány, a Baranya Megyei Bíróság Polgári- és Közigazgatási Kollégiumának 2000. november 17-én megtartott kollégiumi ülésére egységes szerkezetben az előterjesztés vitára bocsátott ajánlásairól nyílt szavazás útján meghozott kollégiumi véleményekkel. Bírósági Döntések Tára második évfolyam második szám, [Előterjesztés]

EÖRSI Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Szegedi Nyomdája, Budapest, 1966.

EÖRSI Gyula: Változatok a sérelemdíj témájára; [Sérelemdíj]

FEDOR Ármin főszerkesztette Magyar Jog Általános rész Személyjog, Singer és Wolfner kiadása, Budapest.

FREITAG, Andreas: Die Kommerzialisierung von Darbietung und Persönlichkeit des ausübenden Künstlers, Baden-Baden, 1993.

GÖRÖG Márta: Az általános személyiségi jog posthumus védelme a német joggyakorlatban, Európai Jog, 2002. évf júliusi szám; [Posthumus védelem]

GÖRÖG Márta: Fájdalomedíj nem vagyoni kárpótlásként az ABGB-ben, Magyar Jog 2002. évf. márciusi szám

GÖTTING, Horst-Peter: Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte, Tübingen, 1995.

GRILL féle döntvénytár, Imling Konrád, Lányi Bertalan: Magánjog I. Személyjog és dologjog, Budapest, 1904.; [Grill féle döntvénytár]

GYENGE Anikó: A szerzői jog metamorfózisai és az editio princeps jogintézménye in: Magyar Jog, 2003. évf. 11. szám

HOCHLOCH: Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrecht. Herausg. Bundesminister der Justiz, Bd. I., 1981.

HELDRIK: Der Persönlichkeitsschutz Verstorbener, Heinrich Lange-FS, 1970.

HUBMANN: Persönlichkeitsrecht in: FS zur Jahrhundertfeier des ABGB I., 1967.

ILLÉNYI Balázs: Hagyatékok titkai – Maradjon a családban, HVG 2004. október 16.; [Hagyatékok]

Indokolás a magyar általános ptk. tervezetéhez. Budapest, 1902., III. kötet

JELENIK Gyuláné: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Kézirat, Budapest, 1982.

KLIPPEL: Der zivilrechtliche Schutz des Namens, Paderborn, 1985.

KÖLES Tibor: A nem vagyoni kár, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1997.

LÁBADY Tamás: A kártérítési felelősségi jog és a biztosítási jog reformjának elvi és gyakorlati kérdései, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 2001.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1992.; [Nem vagyoni kártérítés]

LÁBADY Tamás: Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban, Állam- és Jogtudomány, XXXVI/1-2 szám; [Common law]

LÁBADY Tamás: Az eszmei kártérítés új dimenziói a magyar jogban, Kemenes Béla Emlékkönyv, Szeged, 1992.; [Eszmei kártérítés]

MAGOLD, Hans Arno: Personenmerchandising, Frankfurt a. M. u. a. 1994., 497. és 573.

MARTON Géza: Kártérítés, Szladits Károly által főszerkesztett Magyar magánjog, III. kötet. Budapest, 1941.

MÁRKUS Dezső főszerkesztette Magyar Jogi Lexikon 5 kötetben III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1900.; [Magyar Jogi Lexikon]

MENYHÁRT Gáspár: Magyar Magánjogi Jegyzetek, Bartos Lipót Könyvnyomdája, Szeged, 1932., 2. átdolgozott kiadás

MESZLÉNY Artúr: Magánjog-politikai Tanulmányok Különös tekintettel a magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetére, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1901.

MUNKÁCSI Péter: „Bohémélet” Luxemburgban – Két felvonás a közösségi jog hátrányos megkülönböztetés tilalma és a szerzői jog viszonyához a „Ricordi” – eset kapcsán www.hpo.hu/ipsz/200306/04-eurjog-munkacsi.html

NORDEMANN, Wilhelm: Vorschlag für ein Urhebervertragsgesetz, GRUR 1991, 1 és 5

PETRIK Ferenc: A kártérítési jog, Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2002.

PETRIK Ferenc: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003. évf. 1. szám

PETRIK Ferenc: A személyiség jogi védelme, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.; [Személyiség védelme]

PETRIK Ferenc: A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001.

Polgári jog, Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 1997. I. kötet

SCHNYDER in: Honsel/Vogt/Wiegand: Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, OR I, SCHWARZ Gusztáv: Magánjogi fejtegetések felsőbbírási határozatok kapcsán, Budapest, 1890.

SÓLYOM László: A személyiségi jogok elmélete, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

STARK, Emil. W.: Schweizerisches Haftpflichtrecht, Erster Band: Allgemeiner Teil, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1995., 5. Auflage, vollständig überarbeitet und ergänzt

STRÖFER: Reform des immateriellen Schadenersatzes nach dem BGB, Juristen Zeitung, 1982.

SZABÓ Emil: A nemvagyoni kártérítésről és az általános kárról, Magyar Jog, 1971. évf. áprilisi szám

SZEMÉLYI Kálmán: A névjog: tanulmány a személyiségi jogok köréből, Budapest, Franklin, 1915.

SZENTGYÖRGYI Rezső: Gondolatok a nem vagyoni károk térítéséről, Biztosítási Szemle 1980. évf. november-decemberi szám

ifj. SZIGETI László: A személyiségi jogvédelem eszközei, in: Emlékkönyv Meszlény Artur születésének 60. évfordulójára, Politzer Zsigmond kiadása, Budapest, 1936.

SZLADITS Károly, Fürst László által összeállított: A magyar bírói gyakorlat, Magánjog II. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest,

TATTAY Levente: A közszereplők jó hírnevének védelme, Gazdaság és Jog, 2003. évf. 12. szám; [Közszereplők]

TATTAY Levente: A merchandising és jogi háttere Magyarországon, Gazdaság és Jog, 1999. évf. 7-8. szám

TÁRKÁNY SZÚCS Ernő: Magyar jogi népszokások, Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat, 1981.

TÓTH ENDRE: Miből lesz a „köztudomás”? a bizonyítás egy sajátos kérdése a nem vagyoni kártérítési perekben, Kontroll, 01/2005.

TÖRŐ Károly: A közéleti szereplés és a személyiségvédelem, Magyar Jog, 1991. évf. 4. szám; [Közéleti szereplés]

TÖRŐ Károly: A személyiségvédelem buktatói, Jogtudományi Közlöny, 1986. évf. 10. szám; [Személyiségvédelem]

- TÖRŐ Károly: Kegyeleti jog, Jogtudományi Közlöny, 1972. évf. áprilisi szám; [Kegyelet]
- TÖRŐ Károly: Orvosi jogviszony, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- TÖRŐ Károly: Személyiségvédelem a halál után, Magyar Jog, 1987. évf. 6. szám.; [Halál után]
- TÖRŐ Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.; [Személyiség és polgári jog]
- UJLAKI László: Méltányosság a polgári jogban, Közgazdsági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- UJVÁRINÉ ANTAL Antal Edit: Magyar Polgári Jog, Felelősségtan, Egyetemi jegyzet, ME AJK, „Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért”, Miskolc, 1994.
- UNGER: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts I., 1856.
- UTTÓ György: A kártérítési jog reformja az Európai Unió egy tagállamában, Ausztriában; Bírák Lapja, 2002. évf. 2. szám
- VÉKÁS Lajos: Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz, Jogtudományi Közlöny, 2000. évf. 2. szám
- VÉKÁS Lajos: Öröklési jog, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1995.
- VÉKÁS Lajos: Sérelemdíj – fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformmjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében, Magyar Jog, 2005. 4. szám
- VILÁGHY Miklós-Eörsi Gyula: Magyar Polgári Jog I, Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.
- WESTERMANN, H. P.: Das allgemeine Persönlichkeitsrecht nach dem Tode seines Trägers, FamRZ, 1969.
- ZLINSZKY János: A kegyelet magánjogi kérdései – személyi jog, vagyoni jog, és kötelezettség, 2004. Kézirat
- ZOLTÁN Ödön: A nem vagyoni kár megtérítéséről, Magyar Jog, 1991. évf. 9. szám; [Megtérítés]
- ZOLTÁN Ödön: Felelősség a nem vagyoni kárért, Magyar Jog; [Felelősség]
- ZSÖGÖD Benő: Fejezetek Kötelmi jogunk köréből, II. kötet, Wigand Nyomda, Budapest

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	1
Bevezető gondolatok	2
Rövidítések	5
 ELSŐ CÍM	 8
<i>Az elhunythoz kapcsolódó emlékezés jogáról</i>	
 I. fejezet	 8
1. Bevezetés	8
2. A kegyelet alapja: erkölcs és jog	11
 II. fejezet	 15
1. Az elhunyt személyiségéhez kapcsolódó kegyeleti jogról	15
A.) A polgári jogi védelem	15
B.) A büntető jogi védelem	16
2. A síremlék, sírhely megítélése	18
A.) A síremlék-állítás	19
B.) A sírhely kegyeleti jellegének fennmaradása	20
C.) A síremlék, sírhely jogi helyzete	20
D.) A kegyeleti jog megsértésének tipikus esetei	22
 III. fejezet	 24
1. Posthumus személyiségi értékek sérelmét megvalósító tényállások	24
A.) Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése, lelkiismereti szabadság sérelme, személyes szabadság jogellenes korlátozása, testi épség, egészség, becsület és emberi méltóság megsértése	27
a.) Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése	27
b.) A lelkiismereti szabadság sérelme	29
c.) A személyes szabadság jogellenes korlátozása	29
d.) A testi épség és az egészség megsértése	29
e.) A becsület és az emberi méltóság megsértése	30

B.) Post mortem névjogi védelem	30
Bevezetés	30
a.) A védelemben részesítendő név	32
b.) A név posthumus védelmének tartalmi ismérvei	35
c.) Dualizmus vagy monizmus?	37
C.) „Halottról vagy jót, vagy semmit” – A jóhírnév védelme	38
D.) Képmás, hangfelvétel védelme	41
E.) Személyes adatok, személyes titok védelme	45
a.) A titokról	45
b.) Korlátozás közérdekből	50
c.) Az időbeliség	51
d.) Adatkezelés, adatfeldolgozás	53
2. Szerzői jogok, mint tipikus szellemi alkotáshoz fűződő jogok post mortem védelme	54
Bevezetés	54
A.) A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok	55
a.) A mű nyilvánosságra hozatala	56
b.) A név feltüntetése	57
c.) A mű egységének védelme	59
B.) A védelem ideje	60
a.) Szerző halála után fennmaradó személyhez fűződő jog?	60
b.) Védelmi idő	62
d.) Szerzői névjogi specializáció?	63
Összegzés	63
IV. fejezet	69
1. Szegény gazdagok – posthumus merchandising	69
A.) A merchandising-ről	69
B.) Elégséges jogvédelmi eszközök?	72
a.) A gazdasági érdeket képviselő post mortem személyiségi jog és a „Droit de nonpaternité”	72
81	
b.) A magyar jogvédelmi eszközök	73
2. A közszereplők és a kortörténet szereplői	74
Bevezetés	74

A.) A közszereplő jogi megítélése	76
B.) A közszereplők személyhez fűződő joga és az alkotmányos jogok kollíziójának feloldása	80
a.) Véleménynyilvánítás joga	80
b.) A sajtószabadsághoz való jog	82
Összegzés: megoldás-keresés	83
3. A kegyeleti jogosultak	84
A.) Általános kegyeleti jogosultak	85
B.) Különös kegyeleti jogosultak	86
Összegzés	91
4. Az időbeli korlátokról	92
Összegzés	95
5. A kegyeleti jog megsértése esetén támasztható jogkövetkezmények	97

MÁSODIK CÍM 103

A nem vagyoni kártérítés általános személyiségi jog

megsértésének eseteire történt kiterjesztéséről

Bevezetés	103
I. fejezet	104
1. A jogintézményi fejlődés	104
2. A külföldi jog útkeresése	124
3. Az általános személyiségi jog mibenléte	128
4. A jövő	133
A.) A terminus technicus	134
B.) Az öröklődés kérdése	137
Összegzés	137

HARMADIK CÍM 138

Jogutódlási kérdésfeltevések és válaszok a nem vagyoni kártérítés körében

Bevezetés	138
-----------------	-----

I. fejezet 139

A nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlásáról vallott felfogások történeti áttekintése

1. A jogintézményi múlt	139
2. A jelenleg hatályos jogalkalmazási gyakorlat	143
II. fejezet	147
<i>Javaslatok és ellenérvek a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlásakörében</i>	
Bevezetés.....	147
1. A szabad átszállást támogató érvek	148
A.) Öröklési jogi vetület	148
B.) Prevenció	149
C.) Emberi értékek	149
D.) Funkció analízis	150
E.) Társadalmi igazságosság elve	151
F.) Versenyfutás	152
G.) Rendelkezésre álló tények – bizonyítási teher	153
H.) Magasan preferált személyiségi jog?	153
I.) Károkozónak kedvező helyzet	154
J.) Inkább valami, mint semmi	154
K.) A külföldi joggyakorlat probléma megoldó/feloldó mechanizmusa	154
2. A szabad átszállás gondolatát elvető érvek	163
A.) Magasan preferált személyhez kötöttség	163
B.) Lappangó jog és a távoli rokonok, mint örökösök	164
C.) Kegyeleti jog	165
D.) Kárnszerzés tilalma	165
E.) Bizonyítási teher	165
F.) Peres eljárások számának indokolatlan növekvése	166
G.) Anyagi motiváció	167
H.) Kiterjesztő értelmezés nemleges alkalmazása	167
I.) Legfelsőbb Bíróság már hatályon kívül helyezett 16. számú Irányelvének 7. pontja	168
3. Rés a jog hálóján?	169
4. De lege ferenda	171
Bevezetés	171
A.) Jogalap	174
B.) Az örökhagyó feltehető akarata	175

C.) Igény érvényesítésére jogosultak	176
D.) Bizonyítás	177
E.) Összegszerűség	177
F.) Időtartam	178
G.) Kamatfizetés	180
H.) Elévülés	182
I.) Hozzá tartozói eszmei kárigény	183
Összegzés	183
 Záró gondolatok	 186
Summary	191
Felhasznált szakirodalom	194
Tartalomjegyzék	199